נדפס בבית־הדפוס של שְׁפַּמֶר בליפסיה
בהשגחת הַצַּיָּר וַלְטֶר בּוּהֵי

* *
*

המאמרים האלה נכתבו בברלין, ורשה, ברסלוי ובנוה־שלום במשך שנות תר״ס — תרפ״א ונדפסו במכתבי־העתים ובמאספים: ,הזמן׳, ירחון, ,העולם׳, אודיסה, ,הצפירה׳, ,התקופה׳ ,מקלט׳ וספר־השנה· הקודמים נאספו במחברת ,פרי־ספר׳, ביבליותיקה גדולה, ורשה תר״ע·

והאדם ה„כל־יכולי הזה׳ שכל רז לא אניס ליה׳ אינו משה בן מימון או משה שטינשניידר׳ כי אם איש יהודי׳ פשוט׳ שעד עתה׳ או על־כל־פנים עד שנת הוצאת ירחונו׳ היה נחבא אל הכלים; והנה הופיע בכל גדלו וידיעותיו הרחבות וחותם את עצמו בשם יונה קרֶפֶל...

והאדון קרפל מכריז ומודיע ומבטיח׳ ש„ישתדל מצדו לשכלל אורגנו לאוצר׳ שימצא בו גם הסופר והחוקר׳ שאומנתו בכך׳ די מבוקשו... עזות או פתיות ספרותית רבה כמו זו לא ראינו עד היום! — — —

בני הרוסים הרבה נִנסים עומדים במקום גדולים ומתראים כגדולים. אחרי רקבון ספרותי ומשטרים בל־ידעום, שבעל־נפש יקוץ בהם, אין לחפש אצלנו הרבה. עם־הספר יודע לעשות שַמות בספרו בכל מקום שהוא...

ואחרי כל זה עוד יש איזה הבדל, על־כל־פנים בכמות. יש דברים, שבני ארץ זו לקויים בהם הרבה ובני ארץ אחרת עוד אינם לקויים באלה במדה זו. ישנם דברים, שבגליציה, כלומר, בשוק הספרותי העברי אשר שם, יכולים הם להעשות והם נעשים, וברוסיה ואפילו באמריקה עוד אינם נעשים.

למשל, היה חי לפני איזה זמן בורשה מו״ס אחד, מוכר ספרי־השכלה ביוקר וחובבם, שינפינקל שמו; והוא נסה להוציא לאור ירחון ביבליוגרפי בשם „קרית־ספר‟, והיה לזה איזה ערך ואיזו תכנית, אם גם רחוק היה מחכמה ומדע. הוא על־כל־פנים לא נדחק למחיצה שאינה שלו והסתפק בזה אך לציין את הספרים, שמותם ותכנם, במשטר ודיוק. ספר ספר בא על מקומו ועל ציונו; ואם באו שם איזו דברים ספרותיים והערות, לא היו מאת המו״ל, כי אם היו כתובים או מלוקטים מאת אנשים יודעי ספר. בקצרה, היה בזה מעט מתכנית ביבליוגרפית; העורך לא עבר את הגבול... לעומת זה הופיע בקרקוי „ירחון ספרותי ביבליוגרפי‟ כולל „השקפה על ספרות ישראל בכל הלשונות‟ (בכל הלשונות!). שם הירחון הוא „ירושלים‟ ו„תוכן הענינים‟ מחוברת א. ב. משנה שניה, (מכאן ראיה, שכבר היתה לו שנה ראשונה), יכיל „סקירה כוללת על ספרותינו, מאספינו וירחונינו‟ ו„השקפה ספרותית‟ על ספרים הדשים: עבריים, זרגוניים, לועזיים, ועוד ועוד. ואם מעט לך, — כל זה נעשה בידי אדם אחד, — הא לך עוד כרוניקה ספרותית בספרות ובחיים, השקפה ספרותית בספרות הכוללת. — ואין דבר נעלם מעורך הירחון הכוללי הזה, הוא שופט רמות על ספרי מליצה ושיר, תכונה וחשבון, טבע ופלסופיה; דן בעניני חכמת־ישראל ותולדות הספרות, בתורה ובלשון, במוסר ובדרך־ארץ. כל מחשבה וכל רעיון, שהוציא אדם בספר, הוא שוקל ומעריכו ברוחב בינתו ובידיעותיו אין־קץ! ולא לבד בדברים הכתובים עברית ויהודית יודע לדרוש ולהסמיך אחרים, כי אם גם בדברים הכתובים בלשון כל עם ועם, בכל הלשונות המתהלכות...

אבל זה אינו דורש טשרניחובסקי, הוא עצמו הוא שנוי־ערכים ביהדות — שנוי ערכים בעולם כלו הוא תובע. המעט לכם אדוני! —

ואל תאמרו, כי הגיעו הזרמים הספרותיים עד קצם: הרי לנו טרגיקה יסודית והרי לנו פרובלימות ופרובלימות ישראליות, ופרובלימות ישראליות אינדיוידואליות, וכלום יש עוד יותר מזה? אבל לא! הנה עוד לכם זרם יסודי ועיקרי; זרם, שתופס כל הזרמים ומאחדם יחד — בסינתיזה... אלהים אדירים! כבר לנו גם סינתיזה!

קודם כל קבלה השאלה על־דבר רוח ישראל מהות היהדות ויסוד הלאומיות העברית פתרון יותר מסוים במאמריו העמוקים — הראיתם אצל קלוזנר, מאמר שאינו עמוק ושאלה שאינה עמוקה? — של ד"ר דוד ניימרק; ולהבין המאמרים העמוקים האלה בבאורו של המרצה אין מוחנו תופס כלל...

שומעים אנו רק, כי יש „שני מיני התיחסיות אל הטבע, האדם והחברה אפשריות הן: השקפת־העולם והשקפת־החיים. הראשונה משיגה את העולם על־ידי צורות התבונה האנושית; ואולם השניה משיגה את העולם על־ידי התעמקותו של האדם בפנימיותו העצמית.

„הראשונה מחשיבה ביותר את האמת ההגיונית ואת המדע; ואולם השניה מחשיבה ביותר את האמת המוסרית ואת הצדק. „הראשונה מוצאת בעולם כחות מגוונים ומרובים שנלחמים זה בזה; ואולם האחרונה מוצאת בעולם יסוד אחדותי מתחלתה. קץ כל בשר! „הראשונה יוצרת פוליתיאיסמוס, ולכל היותר מונותיאיסמוס הגיוני, בעוד שהאחרונה, יוצרת מונותיאיסמוס מוסרי... ולקלוזנר — נחוץ דוקא מונותיאיסמוס מוסרי, ולא חס־ושלום הגיוני... הוא אינו מסתפק בשה"י ופה"י — תנו לו ולנפשו התעמקות־דתית, אינדיווידואלית, — תנו לו פרובלימות!

היה איזה זמן משא־ומתן בין הצעירים יושבי ארץ גליציה, אם יש הצדקה לאחיהם הרוסים להתגדל עליהם בעניני ספרות, או לוקחים להם אלה האחרונים בזה עטרה שאינה הולמתם ומתנשאים בחנם. והדבר צריך עיון, כי הפרנהופים והבַּדרים ודומיהם אינם מבני־בניהם של חיות ואֶרטיר, שי"ר ושור, לא יכחיש גם האדוק שבאדוקי גליציה; ולאידך — גם אתנו

הראוי והיש; טרגיקה, שתארו אותה בצבעים עזים ובהירים, ביאליק מצד אחד ופיארברג מצד שני — עזבנו הן עתה את הפרובלימה, ואנו כבר עומדים במצרי מלה חדשה טרגיקה —; ולא חס־ושלום טרגיקה סתם, כי אם „טרגיקה צבורית ויסודית"...

אבל הסו! עוד יש על־יד הטרגיקה ממין הזה, מין עוצב יסודי אחר, „יש עוד טרגיקה אחרת", „צער היחיד", זהו „הקרע־שבלב", ש„ברדיצבסקי הרבה אחר־כך לדבר עליו מצד אחר ובכונה אחרת" — והנני בזה מארא דעובדא... ואמנם צריכים אתם לדעת, כי „לאחד־העם קמו שני תלמידים ושני מתנגדים" — שנים כנגד שנים! — התלמידים היו ח. נ. ביאליק ומ. ז. פיארברג, והמתנגדים — ברדיצבסקי וטשרניחובסקי. ביאליק הוא המשורר המעמיד את הפרובלימה, — חזרנו עוד פעם למלת פרובלימה —: שאלת־הקיום ושאלת החדלון —, נתון עוד יותר מאחד־העם, בין „שני מגניטים"; ואצל פיארברג, משוררה של הטרגדיה הגדולה — ופה שוב טרגדיה —, „הוצגה הפרובלימה הנוראה — זו האנטינומיה הגדולה, זה הנגוד בין הראוי ובין האפשר..." — ובכן גם אנטינומיה לנו!.. — ברדיצבסקי, אחד משני „המתנגדים העצומים, שקמו לאחד־העם, בא בשם יסורי־התולדה", הצער התהומי; „לא כן שאול טשרניחובסקי, לזה אין יסורי־תולדה כלל..." „באמת דבר אין לטשרניחובסקי ולפרובלימות ישראליות" — עני הוא המשורר הלז בפרובלימות ובהתעמקות בטרגידיה של האומה הישראלית, אבל „מה עשיר הוא בחיים". עני ועשיר!

וצריכים אתם לדעת, כי „ברדיצבסקי אף הוא מצא לו תלמיד הגון בהלל ציטלין"; וטשרניחובסקי גם הוא מצא לו תלמיד, ש„עוד צָעד צעד לפנים", יעקב כהן. — טשרניחובסקי כובש את החיים, כובש את האהבה, כובש את הטבע; על־כן אין עוצב עמוק בשיריו, סער מתחולל הם השירים הללו — הכובשים את החיים — תאוה בוערת, ציור פלַסטי ואֶפי — הראיתם מימיכם תאוה בוערת בציור אֶפי. — ליריקה מועטת בשירי טשרניחובסקי; לא כן יעקב כהן. „יש אצל כהן ליריקה אמיתית"; יש אצלו „שירי השתפכות ושירי עצב עמוקים". יעקב כהן הוא, „אף־על־פי־כן ריבולוציונר ומהפך", „לא במובן המדיני והמפלגתי, אלא במובן האינדיוידואליסטי והלאומי"... ברדיצבסקי תובע „שנוי־ערכין" ביהדות;

החדשה, מימי המאספים ואילך לספרות אופוזיציונית׳...
,לסופרי דור ההשכלה עדיין לא היתה האומה הישראלית לפרובלימה׳. סמולנסקין החל להכיר ,כי היהודים והיהדות הם פרובלימה קשה, שהכרת מהותה ודרכי פתרונה צריכים עיון הרבה והתעמקות יתרה׳ — זאת הכיר סמולנסקין. — ואולם הפתרון, שדמה למצוא לפרובלימות אלה, הוא מודרג, אבל לא עמוק׳; — ,עוד בימיו של סמולנסקין נעשה הצעד הראשון לפתור את הפרובלימות שעורר באֹפן אחר׳... ,אליעזר בן יהודה הודה לסמולנסקין שעם אנחנו וכו׳, שיש לנו רוב האטריבוטים של העם וכו׳; ואולם אין להסתפק בזה: על האטריבוטים הנמצאים יש להוסיף את האטריבוטים החסרים... חסרה לנו ארץ, חסרה לנו אדמה׳. — ,כך הטיף בן־יהודה עוד קודם שפרצו הפוגרומים׳, ו,זהו הזרם הגדול והחדש׳...

ואחרי זה בא עוד זרם גדול וחדש לנו׳, — בא מרדכי צבי מַנֶה, באה ,כנף רעננים צעירה ורכה זו, שלא הספיקה לפרוש אברותיה במעוף רם, עד שקדם אותה המות׳. — ו,מ. מ. דוליצקי, שקדם למנה, היה המשורר, שהביע את געגועי האומה על ימי חרותה׳. — ,מבקר אֶסתטי קם לספרות העברית׳, דוד פרישמן. ,פרישמן נלחם עם הזרם החדש; ולא ידע, שהוא נשא על גליו האדירים׳...

כרעו והשתחוו! אנו מדברים על אחד־העם. אנו מדברים על שלשת חלקי הספר ,על פרשת דרכים׳ — אז לא הופיע עוד החלק הרביעי —,שאינם אלא שלשלת ארוכה של פרובלימות׳... ומן ,השלשלת הארוכה׳ הזאת אלה הן הפרובלימות היותר עמוקות. הפרובלימה הראשונה: מפני מה נתקיים ישראל? הפרובלימה השניה: איך היה יכול להתקיים? והפרובלימה השלישית: ומה סוף צרותיו? ו,כל אלה הם עוד יותר מפרובלימות — ,חידות הן׳. ,חידות, שפתרונן מסתעף לעוד פרובלימות׳ ואלה מסתעפות לעוד ,חידות׳ וגומר...

,שום סופר ישראלי — האיש קלוזנר אינו חובב עברית, כי אם ישראלית — לא הרגיש בכל חושיו את ההבדל שבין ישראל לעמים, כאחד־העם׳; — ו,כשהוא מעמיק לחקור בקורות ישראל, כדי למצוא בהן פתרונים לפרובלימותיו, הוא מגלה הרבה דברים׳. — ,קודם כל הוא מגלה טרגיקה פנימית בגורלו של ישראל, טרגיקה איומה, שבין

מלאת אור". „הוא תופס את הטבע בתור חזון במובן אטימולוגי". „מכל חמודות הטבע המושכות את העין יעריץ הפייטן את האורה והזוהר". „הוא כרוך אחר פולחן האש, מתפלל לשמש ונשבע באל האור". משוגעים אנו ממשמע אזנינו!

חסר להמעריכים האלה כל תום ואין להם גם מקצת ידיעה והכרה, כי טוב מעט מהרבה, כי מספר המאה אינו מוסיף כלל על מספר עשרה, כי אם עוד מחריבו. — המה מעריצים משורר בעל־לשון, בתור בורא לשון, במין פראות שבלשון, כמוה לא שמענו עד כה. האנשים האלה אינם מדַברים על ערכו של משורר, או על־אודות בת שירתו, כי אם מעריכים את כל תא ותא של המשורר; הולכים ומונים, כמוני המצוות בשעתן, את אברי המשורר ואת קריצות עינו אחת אל אחת. כל הפעלים והתארים, השמות והנטיות שבספרי הלשון משתרעים לפנינו ומכסים על כל מושג נאמן ועל כל דבור חי. אין כאן באורים, כי אם צלצולים; אין כאן הבנה והכרה ברורה, כי אם מין התחסדות ואמירת פיוטים. אין כאן חיות שבלב, כי אם מין קשקוש ונענוע. — שפה מלאכותית, שפה לא גדלה מעולם, לא בשדמות הרגש ולא בעמקי המחשבה, ממלאה את כל חלל הספר הזה. אפשר לנו להסיע אמירות שלמות ממאמר אחד ולתתן לשני. וזה לא יחסר והשני לא ימָלא. קוראים אנו את המאמרים מסופם לראשיתם, ואין כאן סדר הפוך. אין משפט מתחבר למשפט ואין קשור.

„בשתיקה יצא' המשורר מן הארץ, ואנו מבינים לנפשו ולרוחו אז...

ג

„זרמים ו„ביבליוגרפיה'

„חלומו הגדול — של הד"ר קלוזנר מאז — לכתוב „הסטוריה שלמה וארוכה של הספרות העברית החדשה', ש„בה יבוא כל סופר וסופר על מקומו הראוי לו"... לא נתקיים עוד. וכדי להרגיע את נפש המחכים נתן להם מעט מזער מאלה ויכתוב בהוצאת „עבריה' חוברת אחת בשם „הזרמים החדשים של הספרות העברית הצעירה". „ציור ספרותי", חוברת ב', ניו־יורק.

„בעוד שהספרות העברית של ימי־הבינים, מימי התלמוד עד ימי המאספים, היתה ברובה ספרות שלטת וכו' נעשתה הספרות העברית

מפלפל··· וזה בא להרצות ולו אין דרך· — המלים על־דבר המשורר העברי אינן מלים עבריות כלל· על אדמת הקודש אנו עומדים, ולפנינו לא שפת המקרא ולא שפת התלמוד ואף לא מהשפה החדשה הברורה שהיתה לנו לנחלה· אין כאן דברים שבלב, דברי בינה והשכל, אך שאון של דברים··· אמירות סתם, מלים פורחות באויר··· אין תום לשון ואין הקצה וגבול, אין שורש·

אנו מתחילים לקרא מאמר אחד ומוצאים רק בעמוד אחד בלבד שפעת ניבים כמו אלה: משוררי המקרה, תשלומי יצירה, עלילות החיים, גבורות העלילות, התגלמות הגבורה, נטית היד הכבדה· — ומיד בעמוד אחר של מאמר שני הנה צרור מלים ממין זה: פשטות, טבעיות, אֶפיקה בלי פַּתוס, שאיפות חדשות, סייגי־הכשרות, שעבוד ושירה, שדוך־יסודות, התפנקות הילדות· — והנה אך בשורות אחדות של מאמר שלישי שוב קריאות כמו אלה: ,תרועות שמחה', ,מהולות אנקות נסתרות, חרישות ועמומות', ,קולות עליזים והנוגים גם יחד', ,חדוה גלויה ותוגה חבויה', ,סערות שמחה' ו,אנקות ישנות', ,הֵדים עמומים' ו,הֵדים רחוקים', ,ימי אור וגלי זוהר'·

מה תגידו, בשמעכם קריאות כמו אלה: ,הנביא! מתי לא עמד הוא במרכז עולמנו ובמרכז שאיפותינו· — על דמות דיוקנו של נביא בין־השמשות פרוש צעיף המסתורין· — כל הדור חִכה לבוא הנביא; עד כלות־הנפש חכו; וכשבוששו פעמיו לבוא, קראו: אכן חציר העם, אכן יבש העם'· מה תגידו לטיב פתגמים נמצאים במאמר אחר: ,מחיה ביאליק את השמש, העבים, האלון, הצל, הברֵכה, קרן האור, הלילה, ואפילו דברים דוממים כמו נוצה' — ,ביאליק הוא משורר היהדות; וזה הצד החדש והמקורי שבליריקה החברותית שלו' — ,ביאליק הפייטן הוא אידיאליסט וריאליסט, ואף פסימיסט· — לו רגשות רומנטיים ביחס לעבר, השקפה ריאליסטית על ההוֹה ושאיפות אידיאלות לעתיד'· ואנו מוסיפים בנוסח זה: לביאליק רגשות ומחשבות, לביאליק אמונה ובטחון, לביאליק גם מרה וכבד···

והנה באותו מאמר גופו פתגמים שובבים ממין זה: ,סלעים מתנועעים במדבר לאור הירח' ו,צללי בני־אדם מתנועעים על הקיר לאור העששית'· הנה ,התהוות' ו,השתלשלות', ,צורות, צבעים, אור וצל' — ,הצל יפנה לא כל־כך אל הרגש, למען הביא את המשורר לידי שטימונג־לירי־מוסיקלי, כי אם אל הדמיון הפלַסטי של הצַיָּר' — או: ,בהיר־עינים הוא ביאליק ונפשו

הגיון ונטיה כלפי נטיה· לך הרבה נִתן ואף לא מעט· עשיר אתה ועני, בן מלך אוכל פרורי לחם· עלית על משכבך והנה המטה כפויה· לך הכח, השמוש והרשול· לך משכיות ואהלים נטויים· גם לעבדים צד אדנות, ולאידך, אף בני־אֱלים המה בני־שחת·

זה בא ללמד וגם לא נמצא למד· זה מחדש ואין בדבריו חדוש· זה מתראה כנוקב מרגליות ובידו רק ילדי זכוכית· — זה שוחה בים ואף בחרבה אינו הולך· וה חוזר ושונה וזה מתחיל· זה מתאר ואינו תופס, וזה תופס ואינו קובע או קובע ואינו מגביל, או גם מגביל ואינו מסמן, מסמן ורשמו לאו רושם· זה פונה לימין ונמצא נוטה לצד שמאל· זה מתראה כהולך בקומה וכי יצמא בולע רוקו· זה שולח את לשונו, כי עצם לו בגרונו, וזה אף אין לו גרון · · ·

ב

מפרי הארץ

בחֹדש סיון שנת תרע״ו יצא לאור בהוצאת „העבודה׳ ביפו קובץ מוקדש לח· נ· ביאליק למלֹאת כ״ה שנה לעבודתו הספרותית, ובו נאספה שורת מאמרים מאת מכבדי ומוקירי אישיותו· הקובץ נדפס ברשיון הצנזורה הצבאית בירושלים· נדפס ונכתב ב„שעה יתומה׳· בשעה „שהטרפים אינם לוחשים שיח ואינם מבשרים תנחומים׳; בשעה „שהצפור לא תרון ואת קולה לא תצהיל׳; „בשעה שעקת המציאות מסיחה את הדעת מכל התרשמות שירית׳· עשרה בני־אדם נאספו „בשעת חרום׳ לכבד משורר מרחוק ולהביע לו אומן· — ובכל המשאות הללו דנים ושחים אך על־אודות טיב הלשון ובריאת הלשון המיוחדה אצל הגבור· הרי מקום כאן לבטויים שונים על־דבר התרקמיות חדשות והרי לבושים לשוניים וצורות שונות· שאון של השואות וצרופים לפנינו, באורים על־גבי באורים וקשורים על־גבי קשורים· במעגל־קסם אנו עומדים! מבצבצות מבצבצות המלים והאמירות מכל צד, ולכל אשר נפן הנה המון שבחים, תהלות והערצות· קול מצהלות! זה חוטף מזה וזה לוקח מזה· הנך נכנס בפנים בֵאורו של דבר אחד, והנה אתה בחוץ· הנך רואה אחד דולג ומקפץ לפניך, ופתאם והוא שוכב על־גבי קרקע· זה ירים קולו, וזה פושט את זרועותיו· לפנינו כנסיה של אנשים בעלי שבע עינים, ואף את עצמם אינם רואים· — זה כמו קורא דבריו בעל־פה, וזה קורא אותם מעל הספר· זה בא לבאר, והוא אך

ותפישה לכח היצירה ומוצא להבנת אותה תפישה; והרי נתוח ההבנה וברור הנתוח וחזקת הברור· יש תמהון ומוצא· יש לכל־דבר נקודת־כובד ויש מרפא לנפש וחוקי הנפש· הולדת וגם אתה נולדת; עלית בסולם של אמצעים ומטרות ותכליות ושמושים, עמלת ויגעת ואינך משוחרר· גדרים בנית, מתחת קוים, עשית מחיצות וגבולות, ואין הכרעה, אף אין שעבוד. דבר יוצא מדבר ונכנס לדבר אחר ושוב עוזבו והולך לו· הפסק לכל חבור, מצר לכל תנועה וסימן לכל התהוות· טוענים נגד כל ענין טענות של אמת ושל שקר; אף האמת אינה אמת בכל וגם לטעות בנין־אב· מקשים אתם והרי מבוא לפָרק; שואלים אתם והרי מבוא לתשובה· לכל־עובדה מאמר, לכל מאמר סתירה ולכל־סתירה ישוב· בידינו לעלות ולרדת, לשחות ולסובב, למעט ולהרבות, לבטל ולבנות, לשקול ולמוד· אם חפצים אתם, הרי היקש ומוצא לכל עיון, ואם תרצו, אין שעור לכל דבר ואין מדה· דבר זה הוא סמוי מן העין ודבר זה הוא מסור ללב· סבוב נאחז בסבוב, חוט נקשר בחוט וארג בארג, וגם הצמר עוד לא נטוה, על הפשתן עוד לעלות ולגדל· נוצר האדם אחור וקדם; נוצר השכל לתהות; נוצרה המחשבה להיות חוזרת על־עצמה···

חכם פלוני אמר דבר מסוים, ובא חברו ובטל את הנאמר; ובא השלישי והכריע, ובא הרביעי והכריע אף הוא· מי לא חשב ולא ברר? מי לא עמד לפני פלאי הטבע? מי לא שקל דבר במאזני השכל ונמצא אף הוא מרומה? מי לא רפרף בין בטוי להבעה, בין סוד לכסוי ולא החליף גרעין בקליפה, ולא בא מתוך לחוץ?

הנך אומר לדון על דבר, והנה השכל אף הוא נשקל ונערך; הנך מקיש מוחש למוחש, מושג למושג ושלשתם אחד, והאחד אף הוא אינו אחד· לכָל תפקיד מיוחד, וכל תפקיד הוא בן מדרגות שונות וכל מדרגה היא בת־השואה· השכל מושל בך ואתה מושל בו··· הנך אדון ועבד והנך בעל קורבה וריחוק· מקבל אתה את חלקי ההויה מתוך כפיפה והכרח ומתוך חרות וחפץ· ההכרח אף הוא נחלק במהותו ובחפץ נתנו חכמי ההכרח את דבריהם לשעורים· דבר זה פוסל ברצון; עולים ברצון ויורדים ברצון, נמשך בן־האדם ומושך, נדחף מן הנאה לסגוף, מדבר בן־יומו לדבר שאינו בן־יומו· מתפשט הנצח ואף הוא מתפצל· בא אתה מן הענפים אל השורש ומן השורש לאפסי האדמה· יש דמיון לדמיון, השואה להשואה, הגיון מול

תוך כדי קריאה

א

חושב העט

(מלואים ל,מחשבות זעירות' של יעקב קלצקין)

מקהלת מנגנים לפנינו· כל אחד ואחד מהם תוף ומצלתים בידו· קולות מרעישים ובולעים איש את אחיו ואין קול כנור ועוגב·

עוברים אנו על מסות עיוניות חדשות הנתנות לנו זה לא כבר, והנה המון מושגים וחלוקים, סעיפים וכללים וגם מחזות ומשאות, תורות והוראות· הכל מהוקצע ומשוכלל ולכאורה אף מבורר· סגנון לאלה וגם מעטה של כשרון; וכי באנו עד קצה הדרך הנה דָרכנו על עלים ולא נמצא פרי· כֹהן עולה לדוכן והוא גם יוצק המים· — הוא מברך ואין כאן ברכה, גם אם נושא בשֵם; הוא מקלל ונפשנו לא תרָוה· יש מוכיח בשער ויש מלמד דעה או מבקש לו נתיבה, ויש מלקט פרורים או גם מחליק אבנים···

הבדל גדול הוא, אם הנפש צועקת או רוחות מנשבות — או אם הנך בֹא משער לשער ושום דלת אינה סגורה; ולאידך, הנך אומר להסתכל בחלון והנה זה כותל·

מה גדול הוא האדם בשעת רוממותו, ומה קטן ומך הוא בשעת קלקלתו! הנה טהרה ואצילות והנה הכנעה ועבדות, הנה קסמים והנה חִיות — הנה נושא ונשוא, הגה והגיון, באור רעיון, כבוש רעיון וחלוף רעיון· מארש הוא הכלל את הפרט ומעמיד לו חופה וחוזר הפרט ומזנה את פרט אחר· כחות שונים מתפרצים ונאחזים בכחות אחרים ולכלם תכלה וסוף· מתמזגים הם החיים, מתרוממים וגם יורדים· הנה לכל היקף היקף אחר; לכל מושכל אחיזה, ולכל אחיזה אוחז, ואף־הוא נאחז··· הנך בן המציאות והנך דן עם המציאות, אתה שוקל וגם נשקל· — יש אחדות ליצירה ורבוי ליצירה

7*

ותשא בעל שני ותלד לו, ומבעלה הראשון לא היה לה ולד. הנה שב מנשה חיים לביתו אחרי ימים. בדרך „פוגע בו עני ודרך קשתו ומנשה חיים שב על עקב בשתו". „סוף דבר, מנשה חיים טרף חייו מן העולם ולא אסרה על בעלה וכו'". עשתונותיו חתים ונכשלים ויזכור את יום המיתה; וכל מעשי תקפו וגבורתו בזה הפרק איתא".

ואני עמדתי והשתוממתי על קלות העט או גם על הכשרון הלשוני של אותו צעיר. הוא מְסַפר לנו בלשון חסידים ממש מאורע של אדם מישראל עם כל קשר המעשים והמסבות. ואין זה דבר התול כלל, כי אם דבר קינה, ספור־תוגי כהלכתו. האשה היא עקרת־הבית. היא ראתה עמל הרבה כנהוג ותושע על־ידי מסבות הזמן. הבעל היה לה לטפל ונעשה בינתים לעיקר. לו לא נפש גדולה, אדרבה, הוא בעל נפש רפה. הוא מגולגל בחיים ולא מגלגל כלל. הוא חוטף מה משלחן החיים, טלית העניות על כתפו. בלכתו מעיר לעיר הוא גם רואה מעט בדרך ושומע מעט. — הלא בר־נש הוא, וכי יפצע אדם אצבעו, הלא יצאו ממנה נטפי דם... אולם בסוף, כשגעגועיו מגרשים אותו ממנוחת נדודיו והוא בא אל מקום אשתו, שקדש אותה כדת, ושומע כי היא נתנה באשמתו לאחר, אז שותה הוא מקֻבעת היגון לפי דרכו. — ואם לא ננוד לו לפי מדתו, אך אשמת המסַפר היא וסגנונו, שבחר לו בזה.

מנדל סטנוב, מ. ח. לוצטו וכל השיָרה, שכתבה לנו מזמורי תהלים מחדש, ספר משלי מחדש, ספר הזוהר מחדש ואגרות הרמב"ן מחדש, כל אלה שנתנו לנו „מסכת עניות", „מסכת פורים", „מסכת סופרים" ועוד, הם בקשו להראות נשגבות באומנות החקוי. המה שעבדו את התוכן לסגנון, ואך הסגנון היה מטרת חפצם. אבל מי שחבר דבר אותו המאורע והעלהו על הכתב בקש להעביר לפני עינינו חזון, בקש לסַפֵּר. — —

כי עזוב יעזוב משורר את הדרך הכבושה ויבקש לו אֹפן לבטוי בת־שירתו ולהגות לבו, עשה יעשה זה אך מכח חדש עצור בו, כח פורץ גדר; או לאידך — התוך אינו חשוב ובעליו בא למשוך אותנו בחבלי הלשון ומבריק בשמלתו החדשה. למי מאלה המחבר דנן נמנה? זה ידוע נדע אז, כי עזוב יעזוב את לשון החסידים, לא ישתה מבאר לא חפר הוא בעצמו, ויחל לסַפֵּר לנו מעשים כאחד האדם בלשונו, אך בלשונו הוא. — — —

ומאחורי הבקר והצאן הולכים הנשים והטף· המחנה הזה מעורר עצב בלב· רעב! רעב בארץ כבימי המקרא ובימי התלמוד׳ שהיו לובשים שקים ומתענים על הגשמים· כרוך כרוך עבדול־הדי אחרי קנה־הרובה הישן שלו ולא יתנו גם כֹּפר נפש בנו· כרוך כרוך מחמד׳ הנוטר בשדמות היהודי׳ אחרי חבל אדמתו בדרום· כרוך אבו־אל כלוב אחרי הכלב׳ שמצאהו יתום בדרך ויגדלו ויטפחו ברחמי אב· מחמד הוא ממשפחת הרעבים׳ והעשירים בכל מקום שהם אינם רעבים· ,ככה ברא אלהים את העולם — אומר הערבי לאדוניו העברי — למעטים נתן הרבה ולרבים לא נתן אף מעט׳· · · וכשנוטר זה שקוע במחשבותיו׳ ובתוך־כך מתגנב השועל אל כרם אדוניו לאכול מפריו׳ הוא אינו שׂם לבו לזה; הן אולי תבוא ברגע כזה מחשבה אל לבו: גם זה רעב· · ·

אדם עברי עומד לפנינו ופותח לנו את השער ללבות בני־הערבים· עצם מעצמינו הם׳ בשר מבשרנו; וכל המסורה היהודית הארוכה של אל־ברית ושל דינים וחוקים אין־מספר לא תבדיל בינינו וביניהם ולא תחַיֵץ·

ד

עקוב ומישור

לפני ימים רבים שלח לי איש צעיר־לימים׳ שישב אז בארץ הקדושה׳ ספור קטן׳ נקוב בשם ,והיה העקוב למישור׳׳ ושרטט עליו: לאדוני· · · מנאי המחבר· · · ואני קראתי את השער: מעשה באדם אחד׳ ושמו מנשה חיים מיושבי ק״ק בוצץ יע״א שירד מנכסיו׳ והעניות ר״ל העבירתו על דעת קונו וכו׳׳ והיה נזוף ודחוף ומטולטל וכו׳׳ ועליו ועל כיוצא בו הכתוב אומר וגומר· — ובקונטרס גופו הנה פרק אחרי פרק· הפרק הראשון יתאונן על פגעי הזמן׳ כי יפול אדם למדחפות וכו׳׳ ומספר מאיש אחד ירד מנכסיו׳ שהלך למרחקים לסובב על הפתחים וכתב־המלצה בידו· הפרק השני יבאר׳ איך טרח ויגע מנשה חיים הנ״ל ואכל לחם־חסד וכבש פניו בקרקע ושכח בינתים את אשתו שעזבה בעוני׳ ומכר כתבו לאחר וכו׳· הפרק השלישי ממליץ בשפלות הקבצן הקונה ויודיע׳ איך זה מת במיתה משונה וכו׳· על גבי הפרק הרביעי כתוב: בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא וכו׳· מצאו באמתחת העני המת כתב־המלצה של מנשה חיים ושלחו אותו למקום מושבה של אשתו הראשון והתירו אותה בבית־דין· ותתנחם האשה

חושב בצעדו על סף ביתו אחרי קבלת השבת ביון ורומי — ,כשירת נצחון על כל שונאיו תמיד, כאלו שב זה־עתה מבית־המקדש, וזאת היא ירושלים הקדושה שלו, הוא שר שירת ,שלום עליכם מלאכי השרת'.

ככה מְסַפֵּר שלום אש. הוא מלא־נחת לראות עם שככה לו בעולמו, מלא־נחת הוא לראות את גבוריו ומלא נחת־רוח הוא לראות גם את עצמו בכך. הלא משורר יהודי הוא ומסַפֵּר לעם היהודים על־דבר שבתו, על־דבר יום שכֻלו שבת וחסד מעלה ומטה. תנו כבוד לאלהים, שבחר אתכם מכל השבטים אשר על־פני האדמה וישת נזרו בראשכם ויצו אתכם לאמר: הלכו בדרכי, שמרו את ארחותי. תנו כבוד גם למשורר והמספר התמים. הלא אך שליח־צבור הוא, שליח הצבור היהודי, ,מה־גדולים מעשי אלהינו!'

אחרי הטפול בפואימה זו שמתי עיני בקונטרס אחר, כולל שלשה ספורים מחיי הערבים, כתובים מאת חוג'ה מוסה. מימי ,ציורי מסע' לגציל זליקוביץ לא קראתי כאלה.

על שלשה בידואים מספר לנו חוג'ה מוסה, על־דבר עבדול־הדי, על־דבר אחד נקוב בשם מחמד ועל־דבר אבו־אל כלב. והנה אנו על אדמת שם. תום מקראי מרחף על התאורים האלה ושפת קדם חיה בפי המתאר, חיה עוד היום. — שנים תעבורנה ורגל זר לא תבוא אל הכפר, בו נולד עבדול־הדי. העולם אינו יודע על קיומו של הכפר, והכפר אינו יודע על קיומו של העולם... שדות זריעה אין לבני הכפר. — לעומת זה הצאן אשר בכפר רב הוא. בני הצאן שם קופצים כשדים בין הסלעים, מטפסים על צוקי ההרים ומוצאים שם את ספוקם ברוָחה; ולכן כל בני הכפר רועי־צאן הם. בכפר הזה נולד עבדול־הדי, ומחמד, הגבור השני, מוצאו בדרום הארץ. ומחנות מחנות נסעו פעם מן הדרום אל הצפון. רעב היה בארץ באין גשם ופני השמים כנחשת. אפס לחם מהאלהים. והבקר והצאן התהלכו בשדות וראשיהם יורדים למטה בעצב. מבקשים הם מרעה ואינם מוצאים. ויראו האדם והבהמה, כי אין מושיע בכל הככר ההוא, וירימו לדרך פעמיהם. האהלים וכל הכלים טעונים על גבי הגמלים הרזים. בראש הגמלים הולכים הגברים, פניהם נזעמים וקודרים; וכשאומרים להם שלום, כמעט שאינם עונים: בושים הם... ומאחוריהם מתנהלים לאטם השורים, הפרות והצאן, כלם דקים, מאד דקים, ומבטיהם כאלו מלאים תפלה: בקשו עלינו רחמים!...

לפי דרכו ומתפאר בזה. הוא אינו אורח שם, אדרבה, יודע הוא את אשר יתאר. בקי הוא בסימני תהלוכות הנפש הנִכָּרים, מעריך כל מאורע ומעשה לפי צביונו, ואינו טועה בחוש, אך מוסיף בכל פעם על המדה. הן לבו מתלהב בכל פעם מטפוסיו ולכאורה גם נפשו תמלא מהם; אבל את נפשנו לא ימלא ולא ירחיב את לבנו כחפצו הוא. הוא אמן עושה את כליו לפי תכנית אחת; אבל אינו יושב על האבנים ואינו יוצר. — נאמנים המה דבריו, לא יחסר מה גם בכלליו גם בפרטיו. גרונו של המְסַפֵּר לא נחר, כחו אתו כאשר היה; אבל לא עלה ולא גדל. הוא מודד את ספוריו זרת בזרת: כך וכך תנאים חיצונים ופנימיים, כך וכך רגשות ומעשים; חלק מסוים של אור וצללים. הכל מתנועע לעינינו, הכל על מכונו, ולכאורה בכֹל גם איזו שלמות; אבל, כאמור, אין לפנינו בורא באמת ואין אתו גם במעט מפלאי היוצר.

„מנוחת שבת“ אחזה את כל בני העירה של הפואימה. „הנה יהודים שבים מבית־התפלה, וגם רבי שלמה וחתניו וילדיו ומשרתי ביתו ולהקת האורחים אחריו. מכניס־אורח גדול הוא הנגיד דנן. „בצעדי־שבת צועד רבי שלמה ומחליק בכפו על גבי שערות זקנו השחורות. — היהדות מבהיקה מעל פניו! הוא רואה את העניים מבין הגוים שבעירה, ולבו מצר עליהם, שלא עשה הקדוש ברוך הוא חסד עמהם ולא נתן להם את השבת. הוא מתפלל — כל זה עושה רבי שלמה בחוץ, בלכתו מבית־הכנסת לביתו — הוא מתפלל בכל לבו לאלהים, כי במהרה יבוא המשיח לגאול את כל באי־עולם מעבדותם, וכל העמים יקראו בשם ה׳ צבאות!“ „ובבואו הביתה — עוד לפני ימות־המשיח — מקבלת חנה׳לה (אשתו השניה הצעירה, שהוא אוהבה ומחבבה כגופו) את ברכתו, והיא תענה לו בחשאי: שבת טובה! בעלה הנגיד מרגיש בקולה ובתנועותיה את כח חום לבה, השפוך כאור על־פני גופה (צריך לומר: על פניה). ובלב מלא שמחה הוא מברך בשלום את מלאכי־השרת, שלִוו אותו (ואת המשורר) הביתה. בעל־הבית מביט על השלחן המכוסה לבנים, אל מנורת הכסף, ונותן שבח והודיה לאלהים על כל הטוב שגמלהו; ואיזו גאוה, גאות הוד, ממלאה את כל לבו. הוא מתגאה ביהדותו, באלהיו ובתורתו, שנתן לעמו ישראל. הוא רואה את עצמו כמלך בביתו. לא הגלה אלהים את ישראל אל בין הגוים, ירושלים לא נחרבה מעולם, בבל ורומי לא היו מעולם“. — איש יהודי כרבי שלמה נגיד

אני משערת ככה, שב הוא משם ...' ,אל צדק! והנפש משתוקקת (?) היא מכל הערבוביה הטמאה הזאת, המבלבלת ומטשטשת את כל הטהור והזך בעמקי נשמתה, אבל האמת החדשה מזעזעת אותה עד היסוד ... עתה הוברר לה הרבה! ..' ,גם הוא הולך שמה ... אחיה יחידה, האוהב ככה לנשק את גומת צוארה ...' ,ילדה תמה! — סלסל קול הבכירה את אזנה — את אוזן הצעירה, שנזדעזעה עד היסוד — כך הם החיים וככה חיים מרבית הגברים. לולא הלכו שמה, לא היו נותנים לנו מנוחה ... התביני?' — ,אבינה ...' לא, לא אבינה! לא אבינה מוח מטושטש ואטום כזה.

והסאה אינה עוד גדושה. אחיה הגדול, ששב זה עתה משם ..., לא ירגיש שום בושה בחבו. והוא חפץ לקרוע את הדלת, כדי להשתתף בשיחתן של המפטפטות. ,לא! — צעקה הצעירה, — אל תעיז לבוא הנה ... נבזה!' והנדחק ,מתלוצץ מאחורי הדלת' וקורא; ,הוי, בת־מלך יהירה! על מה חרי־אף הגדול? במה חטא עבדך הנכנע לפני כבוד הדר רומנטיותך? פתחי נא!' הוא מוסיף לדפוק. ,יש לי דרישת־שלום חמה, מאד חמה בשביל הנסיכה שלנו, הצעירה, דרישת־שלום מאת — מינדלין ... זה עתה ראיתיו. — ,מה?' ,מה הוא אומר?' קפצה הצעירה מעל ,משכבה, כלה רועדת,. ,זה עתה ראה אותו? .. ראה אותו שם' ... ,הגם הוא?' — קראה — ,הגם הוא? הוא? הוא?' — ,עיניה ירו זיקי עברה וזעם מחאה עזה נגד כל, ובכי שבץ התפרץ בחדר השלו. ,דמעות אשה. דמעות אשה, שמנה וספר אותן בן־דוב וישימן בנאד הספרות העברית למזכרת נצח ...

חזיז ורעם!

ג

מערב ומיהודה

הוצאת א. י. שטיבל הוציאה לאור פואימה בפרוזה מחיי היהודים בשם ,רבי שלמה נגיד' מאת שלום אַש בתרגום מנחם שפירא. לשלום אש לא די הציון ,ספור' למלאכתו. פואימה הוא נותן לקהל העברי או היהודי, פואימה שהוא מקדישה לזכר נשמת אביו מיוצאי ביהם. אמנם בפעל לא יכול המספר ללכת בעקבות הוריו; הוא עושה זאת אך בחלום חזיונו.

והחזון כולל תמונה מחיי נגיד אחד בעירו, או תאור חיי איש עשיר הגון וחיי בניו ובנותיו ולוקחי בנותיו. שלום אש מחבב את החיים שבגיטו

אותה הנערה ממשכבה — חצות כבר עברה — והיא צונחת מעל מטתה ומתחילה לטייל בחדר הנה והנה...' הסו! ,אצל החלון היא נצבת, היא מרימה את הוילון הלבן, אגן הסהר מביט בה...' והיא מהרהרת: ,מי הוא? מה שמו? מה מעשהו?' חידה, חידת עולמים!

ו,שנית החלה לסוב בחדר, ומחשבות שונות — של הרת־עולם — ערבוביה של הרהורים זרים התרוצצו במוחה בחזקה, מעין מועקה הושלכה על לבה ושעמום נורא תָקף אותה עד לדמעות'. הרגעו, עוד אינן ,דמעות האשה', שבשבילן בא כל הספור...

היא ישבה לנוח מן השעמום הנורא על מטת אחותה הבכירה הנרדמה. והתנערה הישנה ותמשך את השטיה הצעירה אל מטתה, ,שכבי פה ולא ירגיז איש את שנתך... ישני, ישני... חבקיני היטב, כך!...' ו,הצעירה נלחצה באיזה כח־דוחף אל אחותה ותנח את ראשה הלוהט על חזה — גם להבכירה יש חזה — וצורך מיוחד לסלסול ולרוך התעורר בנפשה הנרגזה... ומתוך חבוק ונשוק חם ומזיע, — הכל כאשר אוהב אותו עטו של בן־דוב, — התעורר עוד הפעם בין הבכירה, קלרה, ובין הצעירה, פאני, וכוח עצום על־דבר האנשים והגברים, שאינם אידיאליים לדעת זו ואידיאליים הם לדעת זו. קלרה טוענת — זה כבר שתי שעות אחרי חצות — ,שבנוגע לנו, הנשים, לרוב הגברים תורת אריסטו בידם: כי האשה לא נוצרה אלא לילדים'; ופאני צועקת: ,אני מוחאה, מוחאה, מוחאה!' וצריכים אתם לדעת, כי ביותר חרה לה הדבר, על אשר הזידה אחותה לפשוט עטרת האידיאלים ממנדלין בחירה, אותו מנדלין, שלזכרו ,בגוית הצעירה הוצתה אש זרה ותקדחנה חליפות'.

,הצעירה נשארת יושבת (חשבנו שכבר שוכבת היא) על מטתה נדהמה ונבוכה'. כי דברי אחותה ומונולוגה הלמו במוחה כבפטישים'. ,השעון השמיע את השעה השלישית. היא התעטפה בשמיכתה, כאלו חפצה להחבא מפני זעם...' שמים וארץ הצילו את הנערה השוכבת פה, אש זרה בחזה ובמוחה הולם פטיש, דברי אריסטו בזעמם. האם אין רחמים להם? האין אלהים?!

ואין רחמים! בזה הרגע ,סבבה הדלת על צירה בחדר הסמוך, חדר אחיהן הגדול. והיא נזדעזעה...' שאלה מוזרה: ,מאין שב אחיהן בשעה מאוחרת כזו?' — ,קלרה! — התחננה הצעירה כמעט בבכי — הגידי לי את האמת'. — ,אין לי שום צורך לשקר לך'. — ,השָב הוא משם? — גם

ארבעים, שאפסה לה כל תקוה בחיים, או אפילו בת שלשים, כי אם נערה היא — אל ידמה הקורא, כי אצחק לו — נערה, בנערה צעירה הכי עסקינן, בנערה כבת שש עשרה שנה...

„העלמות זילברשטין, האחת כבת עשרים והשניה כבת שש עשרה שנה, שכבו כדרכן תמיד (מה תאמרו למין לשון כזו) לישון מתוך שיחה נאה. וקלרה הבכירה ספרה לאחותה מאורע, אשר הביא את שתיהן לצחוק־הנאה. בדידה הוה עובדא, באותו יום: בערב הלכה אל חברתה מַשא קלינמן ותעבור את גן העיר; ושם רדף אחריה בחור מקושט. בתחלה ענין אותה הדבר, אבל הסוף היה תיאטרלי לגמרי'. — הגעו בעצמכם, „כשחפץ הבחור העוגב להפסיק בעדה את דרך צאתה, שמעה פתאם מכת־לחי מצלצלת. — בינה ובין הבחור עמד צעיר אחר, מוסרי, ויחרף את הדון־זשואן ויאיים עליו, כי יושיבהו בכלא'...

מתחלה התחיל הבחור לחרף גם אותה. לכאורה נדמה לה, כי גם הוא רודף אחריה; אבל לסוף נוכחה, כי חשדה בכשרים, „פניו היו כל־כך טהורים, כל־כך תמימים!..' והתמים הזה, שפניו כל־כך טהורים, יט לה חסד וגם מוסר יטיף לה, אחרי דברי חרופים. „הן יודעת את, כי בערב סכנה היא לעלמה ישרה לטייל לבדה — ומה גם, כי לפניך יש כח־מושך מיוחד'. — —

ופה מתחלת פלוגתא עצומה בין הנערה הבכירה והצעירה. הבכירה אומרת, כי „סוף כל סוף מענין אותה יותר הדון־זשואן, המוכה מכת־לחי, ממטיבה ואיש חסדה; והצעירה עומדת על צד הצעיר המוסרי... פה רואים אנו גם הבדל הדם ביניהן... הבכירה החלה להתנמנם ותעיר עוד הערות שונות על דעות אחותה מתוך נמנום; והמקרה, שקרה לה בפעם הראשונה בימי חייה, מסך עליה רוח שכרון, שלא ידעתהו עדיין. מה לחש באזנה, הרודף אחריה, — דברי אהבה וחנופה: מלאכי! וֶנוס! עפר אני תחת כפות רגליך... והצעירה, היא גם היא, לא יכלה להרדם בשום אֹפן, ואיזה חפץ אדיר קם (!) בלבה להתודע אליו, אל בעל המוסר דוקא, ולראותו. — מכת־הלחי שנתן לאחר, מוכיחה, כי יודע הוא גם להגן (צ"ל להלחם) כדבעי על אידיאליו... ולאיש כזה היתה חפצה מאד מאד להתודע'...

ו„לרעיון זה — פה מתנשא חזהו של בן־דוב ועושה לנו שירה רמה — לוהטים פניה בלהט מיוחד וחזה מתרומם ויורד בתקיפות; איזה דבר מֵקים

ויקבל מכתב הזמנה לבקרן בביתן; והוא בקרן באחד מערבי הקיץ. האחת נגנה על הפסנתר והשניה כמובן שרה את השירה: עיני תאוה! עיני להב! המנגינה והשירה פעלו עליו פעולה מכוערה מאד (עוד הפעם מכוערה); ואז החל להסביר להן את ערך המוזיקה הנכון, כי לא נבראה בשביל להרתיח את הדם — זהו עון פלילי, וכזאת עושים רק קומדינטים ושנסוניטות — הוא דבר בהתלהבות פנימית כחצי שעה, ושתי העלמות הביטו אליו באיזה הדרת הכבוד...״

טעיות הרבה טעה משורר דנן! בראשית, לא הציגו לפניו את האחיות, רק הציגו אותו לפניהן; בשנית, אחר הצגה ארעית לא קבל תיכף ומיד מכתב־הזמנה... בשלישית, לא תקדמנה אותו בצעדו הראשון על המפתן, המנגנת על הפסנתר והמשוררת בשירה: עיני תאוה, עיני להב; ברביעית, לא תספיק ידיעתו של הגבור בערך המוזיקה, שלא נבראה כדי להרתיח את הדם, לדברי עיון והתלהבות על־אודותיה בערך חצי שעה רצופה; ובחמישית, לו באמת הרהיב בנפשו לומר להן, שכזאת עושים רק קומדינטים ושנסוניטות, היו משליכות אותו בלי־ספק החוצה ולא הביטו אליו ביראת־הכבוד...

ולגבור כזה, איש שאינו יודע גם את האלפא־ביתא של החיים והנפש, איש שתוכו כברו מזויף במחשבות שלא חשבן, ברגשות שלא הרגישם, בראיות שלא ראה אותן, לאיש כזה היו ימים, ש,היה מבקש לו נוחם בחברת מין היפה והרך — הן באסתטיתן החיצונית והפנימית לא תהיינה כגברים השואפים לבצע — הן תנחמנה אותו מיגונו ומעצבונו על רשעת מין האנושי״.

הוי רשעת מין האנושי! חזיז ורעם! ה,ספר איוב הוא כבר האנחה האוניברסלית על מין האנושי״ חזיז ורעם!

חזיז ורעם ראוי גם לקרֹא על המחברת השנית, שהו״ל א׳ בן־דוב אחרי תשע שנים ומחצה. והפעם לא ,ממרירות החיים״, בלי נקוד, כי אם ,ממרורי החיים״. ממרורי החיים, חוברת א׳ ביבליותיקה ,ספרות יפה״ No. 5, הוצאת ,אביב״, ורשה. בדפוס י׳ אדלשטיין.

על נאד של דמעות, ,דמעות אשה״ יספר לנו בן־דוב עתה; ואשה זו אינה אם לילדיה, בצר לה בימי עוני ובאה עד משבר. אינה בת

ושניהם משחקים ב„סוסים". פעם לא בא יודלי אל המועד ותתחלחל הילדה. „רעיון נורא התגנב אל לבה, רעיון מעציב ומרגיז: מי יודע? אולי חלה יודלי, ואולי כבר מת... אוי! מה התפלץ בה לבה הקטן — יודלי חברה היחיד מת — ואיפה תקח תמורתו?"

איפה תקח תמורתו? לא דוד מלך ישראל מקונן על אבשלום, רק ילדה קטנה על חברה המשחק אתה בסוסים... „איפה? איפה? רעיון נורא, רעיון מעציב ומרגיש התגנב אל לבה המתפלץ..."

ועוד עובדה אחת לפניכם, עובדה, שזכרונה נשאר בלבו של ה„מטורף בדעת" ב„כל עצמתו וטרגיתו".

„הוא התאכסן בבית אשה אלמנה, שהיתה לה בת־יחידה כבת ארבע עשרה שנה. ביום הראשון לבואו שמה, הרגיש כבר איזה התקרבות חמה אל הילדה הנעימה והחביבה ההיא. היא למדה בגימנזיון, והוא היה עוזר לה כפעם בפעם. הוא שם עין על קריאתה וספר מזיק(?) לא היה מרשה לה לקרוא; — אבל מה נדהם ומה נפעם, בבואו פעם אחת אל חדרה וימצא על שלחנה: הספר הסונטה הקרייצרית. — ידידותם אמנם התחדשה עד מהרה; אבל הוא החל להביט אליה בעיני חשד מעט. הוא היה מטיף לה מדי פעם על־דבר הצניעות והבישנות; אבל מבט קורץ אחד שלה היה שם לאל את כל דברי מוסרו!

ו„פעם אחת — היא היתה כבת חמש עשרה — טיילו שניהם ברחובות העיר הראשים; והנה תמונה מכוערה לנגד עיניהם: ריבה משרכת דרכיה אחת עלתה כמו מן האדמה — מה תאמרו ללשון זו? — ותקרץ אליו מרחוק בעינים משונות... הוא התאדם ויתחלחל גם יחד; אך מפי הילדה בת חמש עשרה פרץ שחוק אדיר וציני מעט... הוא הביט אליה בתמהון פחד, והיא לא חדלה מצחק על מבוכתו..."

מבט אחד של הילדה הנעימה והחביבה שם לאל את כל דברי מוסרו, שהטיף לה מדי פעם על־דבר הצניעות והביישנות. ובפגשם אותה ריבה משרכת דרכיה, הוא התאדם ויתחלחל גם יחד והיא, הילדה, לא חדלה מלצחק על תבוסתו... אותו איש התאדם אז; ומין משורר זה בצורת אדם לא יתאדם מלספר דברי שטות כאלה, שלא חזה אותם מימיו...

מה תאמרו לעובדה כזאת. „על משתה משפחה אחת הציגו לפניו שתי אחיות, עלמות תמימות, כאשר נראה לו בתחלה. עברו ימים אחדים

הקברות, התהולל ממש כמשוגע – ויקרא בקול נהם ובחריקות שפתים: „מות לאיש הנבל, אשר יעיז להשליך גוש עפר על פני המלאך התמים המונח פה!... מות לנבל ההוא! – ובכל זאת נסתם הגולל" – נסתם הגולל, ולבן־דוב לא שמעו. שערוריה!

אבל הרגעו. „הוא עומד על־יד החלון, נשען על האדן ומתחלחל מבלי משים ומשתומם בעצמו על סנטימנטליותו!"

הדבר פשוט. אותו האיש שיחשוב את מות אהובתו להנבלה היותר גדולה מאל הנורא ושיקרא בקול נהם: „מות להנבל, אשר יעיז להשליך גוש עפר על־פני המלאך התמים, מות לנבל ההוא!" הוא עומד על־יד החלון, שעליו מתדפקות טפות מטר סגריר כמטבעות, ומשתומם על סנטימנטליותו...

והנה עוד תמונה אחרת: „יודלי", לאמור – מצללי העבר.

„ויודלי מרגיש את מבטיה החמים והמסלסלים (?) כרוח צח את ראשי השבלים בשדה ולבו מתפעם וכו'".

„– מה... חפצה את ממני?"

„– כלום... חפצה אני, כי תהי לי כאח".

„– הן יש לך אחים בלעדי..."

„– אך אותם אינני אוהבת כמוך וכו'".

„והיא אוחזת בידו ולוחצת אותו בחמימות עזה... דמו רותח... וגוו רועד בחזקה... והוא שותק... והיא מסלסלת (?) אותו ואומרת לו בהלצה: הגמרא התישה בודאי את כחך..."

„– מה? – מתפרץ מגרונו קול גחוך – הנך שמה דופי בספרים הקדושים?..."

„– אמרו לי, כי התלמוד שונא את הנשים... שער באשה ערוה..." הצטדקה החוטאת.

„– כן אמרו, כדי להרחיק אדם מן העברה... הן האזנים והעינים וכו', ואחר־כך יחלו החטאים..."

„– איזה חטאים? – ואם אני חפצה לנשק אותך, מי יכול לאסור זאת עלי?"

„והיא נושקת לו במצחו, בלחייו הלבנות והמכוסות זעה..."

וצריך אנכי לומר לכם, שאותה בת־העשיר, המנשקת בחמדה את הלחיים הלבנות ומכוסות זעה... כשהיתה עוד ילדה קטנה, כבר ידעה את יודלי,

למאות לימי ספר ויקרא בתקופת ,תורת כהנים׳··· יודע הוא המחבר הרבה ממנהגי הקראים· הוא התארח עמם לחברה׳ הסתכל בעולמם׳ השתתף עמהם וגם קרא בספריהם· אבל בתאוריו ובספוריו הנהו לרוב יותר מודיע מאשר ישיר; ואם ישיר׳ יעשה זה בנוסח אחד קבוע׳ באֹפן שכבר נדע מראשית אחרית· מספור אחד מ,חיי הקראים׳ כבר נלמד מעשה השני· — המספר מעתיק בספורים תפלות שלמות מתוך הסדור; הוא שוכח לגמרי לפעמים קרובות׳ כי מְסַפֵּר הוא׳ וקורא את הכתבות שעל גבי המצבות של גבוריו הנפטרים׳ שורה בשורה···

שפתו המוחשית לא רבה היא׳ והלירית היא מסולסלת יותר מדי· מוחו של הקראי האדוק אינו רק צלול בהשכמת הבֹקר׳ כי אם ,צלול ומבודלח׳; את ברכת הבֹקר לא יאמר הקם משנתו׳ כי אם ,ימלמל׳; וכל אשר יוסיף בברכה׳ ,ינמך קולו המילנכולי···׳ כבר המלה ,ינמך׳ בלבד הפלגה היא; אבל ,קול מילנכולי׳ לא נמצא בכל דורות בני עבר ושומרי משמרת השפה העברית· — —

ב

,ממרירות החיים׳

,ממרירות החיים׳· — ספורים וציורים מאת א· בן דוב· ורשה תר״ס·

בהאחרון אתחיל׳ בהספור סתו׳ לאמור — ציור פסיכולוגי···

,טפות מטר סגריר מתדפקות על החלון כהמטבעות בקופסת צדקה תציל ממות׳· ,הוא עומד נגד החלון ומסתכל בשמשות המֻכות על־ידי המטר המטריד ומוצא איזה מין הנאה משונה בהדפיקות האלה· הן זה פדיון המות׳·

הדבר פשוט: ,הוא התודע בבית אביה על־פי מקרה — אביה בא אל בית הרדקציה — הוא החל להתבונן עליה היטב — הוא היה מצייר לו׳ כי טפוס אשר כזה צריכה להיות יהודית׳ אשר הרגה את הלפרניש — הוא היה לאומי··· והיא היתה דימוקרטית··· אבותיה העשירים ראו היטב את הנעשה׳ — והם׳ כלומר — הוא והיא׳ אהבו זה את זה בכל אש האהבה הטהורה··· אך לא ארכו ימי האושר — היא התקררה פעם אחת ותפול למשכב — הוא זוכר את רגע פטירתה — ההי חזיז ורעם! — הן מותה היה הנבלה היותר גדולה מצד האל הנורא! — ואחר־כך׳ בחצר בית־

המחבר, דיים היו; אבל התשעה הנותרים, הבאים בשטף רב ובפזרנות יתרה, כמו באים הם מתוך הספר... סתו, שבו ה,טבע חור ונכמש' וש,בצפצוף רוחו הפזיז, כאלו נשמעה שירה מרעידה, שירת גסיסה, ששרים מלאכי כליון להחי בפטירתו מן העולם...' יזכירנו ב,פלאות הטבע' של שלום אַש... התמונה יפה היא מעט; אבל בעיקר אין זאת תמונה, כי אם בת ההרהור, אין זו ראיה, כי אם תפלה.

,שני ימים בשנה — שביעי באב ועשירי באב — מתאר בעל הקובץ בספור ,שאיפה לחוץ' — נזכרים בני־העֵדה הנקרעה מן העם ומן הארץ, כי נחרב בית־המקדש, והם מתענים וצמים, ויושבים על הארץ לקונן על חורבנו. מעל לרחוב, ובתוכו, כמו מרפרף צער בלתי מפורש. ונכר הוא בפני האנשים היוצאים ונכנסים כל היום בבית־הכנסת בבגדי חול וברגלים יחפות. ונוסף אבל היום לתוגת הנצח המשליכה את צלליה על חייהם. ודבק היגון המצוי אצלם בשירי קינה ונכאים, שנאצרו בסדרי תפלותיהם לתכלית היום, והלב המאובן אינו מוכשר להשמיע בקול גדול מחאה עזה, נמרצה, רק מוצא מפלטו ביגון שתקני, מדוכא ובעצבות מתיאשת... ונושאים הם ביום כזה את יגונם לשדה־הקברות, בלכתם לבקר את קברי המתים, והתאחדו החיים עם המתים באבל אין־סוף...'

זהו הציור היותר אמנותי בכל צרור הספורים האלה; אבל אין זה ,תשעה באב' קראי לבד, כי אם גם עברי־ישראלי, בכל תוגתו הרבה ואבלו אין־אונים. המְסַפֵּר נכנס בתור רבני מנצח אל בית־מועד הקראי ויאנח, יאנה יותר מאשר יספר, ושוכח כי גם מושבנו לא איתן ובני־עם גולה גם אנו... אם יעקב בן יצחק, בן־ברית היחידי בכפר ונשבה בין הגוים, מתגעגע, בבוא ירחי אלול וימי הקריאה לאלהים, לצאת העירה, ו,הוא עורג לשעה של השתפכות הלב בבית־התפלה...' (ראה הספור בשם המוטעה: ,רחוק מן העדה', שמתאים רק למנודה מובדל ומוחרם), אין בזה הפרש כלל, אם הוא מאמין רק בתורת ה' הכתובה או גם בהמסורה. הטפוסים, שהמספר מעביר לפנינו, המאורעות והמעשים של דוחק וחיי נפש, שהוא מתאר, יכולים היו להיות של יהודי רב־אשי סתם ולא רק יהודים של ענן...

רק בתאורים הנאמנים מדיני הטומאה הקשים, אצל האנשים האלה, לפי הדת והמקרא, נזכרים אנו בחיי מי אנו עסקינן פה; ואנו חוזרים דורות

עוד בספרות היפה

א

מחיי הקראים

הופיע קובץ ספורים חדשים מסופר חדש, והענין הוא חדש אתנו: ספורים מחיי הקראים – אחינו הרחוקים. – ראובן פאהן, מחיי הקראים, ציורים וטפוסים עם תמונת המחבר (!), האליטש תרס"ח. אנו קוראים בקובץ ואין זה חדש. מְסַפֵּר זה החלו לְסַפֵּר הולך רק לאט את דרכו; אולם בציורים אשר לפנינו רואים אנו מעשה איש מנוסה בתכסיסי השירה הרגילים. אמנם די כשרון באלה למתחיל; אבל הכל בלי סימני חום וילדות. רחוב העברים בני מקרא, ששעריו נפתחים לפנינו בקובץ זה, „נשאר בכללו, למרות השנים בו, קן הקראות; והוא מרכז עתיק, קדמון, דומם, שאינו מתפתח... חולם הוא אותו רחוב מעבר מאד רחוק, מקראים קדמונים שייחדוהו למושבם, מגורל מאות אמללים, מאנחות מתבודדים, מצער נקרעים מעל עם, מנאקות נדחים מן החברה, מדכדוך נפשות מסורות להקראות המסבבת כל זאת'... („סיור ברחוב', מעין הקדמה). וכל זה לא די לו להמקדים, הוא מתחיל לתאר: „הרחוב', רחוב הקראים, כמו מֵעיר כל חזיונות עתיקים, האויר כמו מלחש סודות ורזים; המרחב הצר, כאלו מלא אוצר נשמות של הרבה דורות, וצעיף נֹגה כהה מעטף את הבתים המורכנים ושקועים בעצבות אלמות'. ואותו העצב של הדורות, העצב השירי, העצמי, שמצא לו קן ברוח המספר או בטעמו הספרותי, בולט מכל הספורים – שבעה עשר במספר, – באין הבדל. אם מ„מתיהד' או מ„מתנצר' יספר לנו, אם מ„רחוק מן העדה', או מ„אבר מדולדל', מ„סבל הירושה' או מ„דכדוך נפש' וכו', בכל אנו שומעים את הנוסח העצב הזה, בלי הרף. חלק העשירי מן הצבעים, שבהם השתמש

עובר לקיים· הנך סוף־כל־סוף נשקע בדלי שנטלו ממנו שוליו· — ,האדם הוא אחד, אחד לעולם ולעולמי עולמים· ואותו שהוא בבית הוא גם ברחוב — רק שמלה אחרת יש לך בשביל הרחוב, וגם זו, על־פי רוב, לא יפה יותר מזו שאתה לובש בבית, אבל לא נשמה אחרת ואפילו לא עור אחר' (,הצדה')· למשורר אין כנפים· כילד הלז הוא מונח בעריסת הטבע, והוא מושלך מקלע אל קלע· הוא מְדַבֵּר, ולא הוא הוא המְדַבֵּר· הוא משיח והכל לא לו· — ,ישנם עלומים בחיים, ואותם יחיה האדם רק אחת בחלד ואליהם כל חלומותיו — והמה הולכים ונמקים ללא נחת וללא שביב אחד של שמחה; ונמקים הם אפילו בנגוהות האביב הצוהל, ותמיד המה אובדים דוקא כה לא יפה ובאפס כל יסוד ונמוק לזה' (,בינתים')· גנסין נטרד מ,ההויה הטורדת'· איזה ,ארס צורב בלב' הרגיש תמיד בנפשו· אין הרמה לרוחו, אין גובה ליצוריו ולא קומה· לפעמים הוא יושב על סף הבית ושואל לחידת מלים שגורות על לשוננו· בנים אנו להורינו, והרי לנו ,אבא ואמא'· מחשבות לנו והן נוגות; חוקות לנו — ועִוּרות הן· לאוריאל ולחבריו, בעלי הנשימה הכבדה שב,בטרם', סוד גלוי שאין אלהים בשמים· ולזקנו של אוריאל אב זקן בשמים, שאליו הוא מתחטא· מה יבדיל ביניהם? הנה ספרים, ספרים בלים לפנינו· ,גם היום יש לבות פורחים וחרדים לחיים ולקולם, וגם היום הולכים ומדפיסים ספרים באותיות המשונות הללו· ניחא שבראש ספר אחד כתוב לאמר: דברי שלום, לקוטים ואמרים, קול אדני על המים, — וניחא שבאחד כתוב: פָּרֵירגא ופרליפומינא מאת שופנהויר· הכל ניחא'· קוץ זה חריף יותר מזה של פיארברג ויותר מכאיב· ,אמור — קרבת־נפש, או אמור קרבת־בשר, או אמור קרבה סתם' (,אצלי')· איזה בטוי הוא האמיתי? ואיזו מנגינה היא היותר נכונה לנפש? הנך מלגלג וצרעת הסבלון פורחת בכל גופך· אתה שולח לשונך והנך שד — ובן־אלים·

כך הוא גנסין האחרון· בו נפש בלי אור, בלי חדוה, ואף העין רואה כמו בעד הענן··· אין רגש מזריע ומוליד ואין מעין נפתח· הנך אחוז במסכת של רגשות בלי סוף ותכלה, וזעזועי הנפש נדבקים אליך בכל מגע־יד ובכל אשר תפנה· כי נטחון אבנים ונבשלן בפרור בודאי לא תטעמנה לחכנו, וכי נשתה מים שוטפים לא ירוו את צמאוננו·

חוק הוא בטבע, בטבענו. ככה יספר — הקורא יאמר מוזר, אנו מתביישים, מעט רחמים; והוא משיב בלשונו הקרה: נו, מה שייך...

חסר לו להמסַפר בכל אלה היופי הפיוטי, המרכך כל דבר קשה, חסרה לו איזו ערבות לאוזן, חסר לדבריו ההֵד הזמרי. הוא אומר, פשוט: אני מצרף את החשבון, והחיים לא ידעו חשבון... הוא עושה הכל באיזו טפה מרה, בלי נוער, והעיקר — בלי חרות...

ז

ועוד לגנסין

בסיימי את הערתי ל,צללי החיים' מאת א. נ. גנסין, שיצאו לאור בשנת תרס"ד, ואמרתי, כי המצייר ,עושה את מעשהו באיזו טפה מרה, בלי נוער, והעיקר — בלי חרות'... — לא חשבתי, כי המות יבוא ויחטוף אותו בזרועו לעינינו ושעשר שנים אחרי כתבי את בקרתי אקרא את הכרך הראשון של ספוריו, שנאספו אחרי מותו, ושכרך זה ילמדני על־אודתיו אחרת.

אמנם איני מאמין גם היום בעדותו של פ. לחובר, בעל המבוא לכרך זה, ש,גנסין היה אחד מבעלי הסגנון היותר גדולים אשר בספרות העברית החדשה'; אבל מאמין אני, שקיים גנסין באיזו מדה מה שקוינו לראות בשירת שופמן רעהו.

איזה דבר הלם פעם על מצחו של שופמן, והוא נושם בכל פעם קשה ונושא עליו את המשא הכבד, שיכביד גם עלינו. גם גנסין נשא בלבו חביון החיים. אין העולם שמחוצה לו היקף לספוריו. הוא גם אינו שואל לעצמו ואינו סובל ממהותו; הוא יושב על אשדות מים במורד הר־אבנים, ועם כל שטף ושטף אבר אחד מאבריו נפרק ונשטף והולך לו ברעש.

ציירו לכם עולם בלי מועדי השמש והירח, וימי הבריאה מתחילים אך מיום השני. הימים זוחלים, כבדים הם, אפלים הם ונמוכים. והנה ,יום האחד חרש כמשנהו — ראשית לא היתה להם ותכלית; ירבצו יחד כבדים ואפורים על הנשמה, שנאלמה בחרדה, ודכאו בשרשה כל מחשבה על אביב ועל קצת אורה ועל זקיפת קומה כל־שהיא' (,בינתים'). גשם או אויר לח מכהה את החלון, ואף אם עינים בהירות לך, לא תראה היטב ונשמתך תתכוץ בפִנתה ותחלום חלום בלי פתרון. המוחש מתנדף באויר; ואף אם תאמר: בן ההכרה אנכי וילמדני יוצרי להבין ולדעת ולהבדיל בין

הגדתי לו ישר: לרנר – חדלתי לאהוב אותך... מה הפלא? חדלתי – וחסל... אדם שוגה... ומה ענה לי אז?.. במי האשם?.. הגד נא במי האשם?'

אלה המה יסורי נערה. חושבים הם נטמאה היא; היא אהבה את זה וחדלה ואחר־זה אהבה אחר. — מה היו לה כל האנשים האלה? כוכבים מתעים היו... גם בדוד, רֵעה האחרון, הטעוה געגועיה... בודדה נשארה... לא נמצא גואל לפתוח את לבבה... לא ידעה איש...

הספור השני הוא „מעשה באוטילו". האשה נשואה, הבעל חנוני וטרוד... „מורה" המקום מבקר את הבית והמורה הוא מספר בעדו ובעדה. אומרים – קריאה בספרים... מובן טוב, אם שלוה את... אם יותר לא חסר לך... הוא טרוד כל היום שם, את – פה... בערב אין פנאי לבטא אף חצי מלה נהונה, ובכלל... ככה היא מדברת, רבותי, ועיניה... יושבים אנחנו – המורה המספר והיא – ומשוררים, המחם רותח על השלחן, ופתאם בא הבעל... נורא היה מבטו אשר ירה עלי...

אוטילו החנוני נקם את נקמתו מאשתו הבוגדת – וזלטין, המספר ובעל־המעשה, אשר הספיק כבר לעשן עוד פפירוסה, התנער ויוסף לאמר: „משום שאתם אומרים נשים... בנוגע לדבורינו מילא... מבינים אתם? בכלל, היתה כל ההסטוריה הזאת מגוחכת מאד; אבל – מה שייך..."

„מוזר, איש בלעדיו לא גחך".

במין אכזריות שירית עוד יותר מזה, מתואר הפרצוף בספור השלישי „שמואל בן שמואל", זה העשיר הכרסני, שבשעה שרעיתו הרה היא ללדת בבית הוא נמצא לרגלי עסקיו ביער, ושם עובדת הפעם רועה חדשה, אקסיניה... שמואל בן שמואל בקומו בבֹקר הוא רענן, שבע רצון; ובשובו העירה ובא אל ביתו הוא ממהר כחתול אל חדר־המטות, כורע על ברכיו לפני אשתו החורת, העיפה, המגחכת לקראתו בחולשה כי ילדה. הוא נושק לה על מצחה ברתיחה וממלמל בכבדות מסערת נפשו הגדולה:

„– נו.. מזל... טוב לך, זינוצ׳קה!.."

שירתו של המְסַפֵּר לא תדע רחם, כלביאה היא מתנשאת וטורפת בפיה על ימין ועל שמאל. מה אתם באים הגמדים ויראי אור הנפילים, לכסות את מערומי החיים, את מערומכם. מתביישים אתם... מה יש להתבייש?

תועות וכמו מביטות אל עבר השלחן וכו׳. אדון הבית, שזה המבקר עוזב את ביתו באין סבה גלויה, אומר אז: „מוזר... אין אונס... צר לי מאד, מאד; אך, כנראה...“

„ג׳ניה“ הוא שם הספור הראשון והציור הוא מהחיים האחרונים. ציירו לכם ספור מחיי התלמידים והתלמידות, מימי שיבת־ציון ההוים ויסוד החברות והמשאים והמועצות של „ישראל הצעיר“... ציירו לכם דברי שירה מאלה, שקוראים את הספור „לאן?“ של פיארברג, את דובנוב, ושמתוכחים הם על־אודות שיטתו של אחד־העם וספרי „הוצאת צעירים“... עוד הכל הוא לח, עוד הכל בן־יומו הוא, וכבר בא המשורר הזה, לפלס לו כאן נתיב ולחפש לו בזה את דרכו... כמעט בלי חמדה אנו נגשים למקרא הציורים האלה; ועם כל זה אנו נמשכים מה אחריהם. בקריאות שתים ושלש דלתות כבר אנו עומדים בפנים, ואנו קוראים את הדברים הקרובים האלה כמו רחוקים. — לפנינו איש מספר, ואם גם בעמל יעשה את מלאכתו ובאמצעים כבדים. יודע הוא המספר הזה את החיים ואת הקשורים שבחיים, והוא גם מבין את לב האשה.

ג׳ניה, עלמה משכלת ומבקשת לב אהבה, והיא אהבה גם הרבה פעמים. אוהבה האחרון דוד הוא רעהו של הקודם לו, לרנר; והוא יוצא את העיר. לפני צאתו הוא בא לרעהו וחברו ב„שיבת־ציון“ ומספר לו על־אודות אהובתו, ומלה נוראה נפלטת מפיו: עגבנית... וכאשר שואג האוהב מרה: „מה אמרת?“ נפתחה הדלת וג׳ניה באה החדרה. האוהב הראשון יוצא בחפזה ולג׳ניה לא נפנה כלל. דומיה בחדר. יסורי גיהנום. „עגבנית“, „עגבנית“, עוד מצלצלת מלה זו באויר, זוחלה היא על הקירות, על השלחן. וג׳ניה פותחת ואומרת: „שמע נא אפוא, דוד... מעולם לא הייתי מספרת לך, אלמלא... אלמלא, נו... אנכי אהבתי אחרים פעמים אחדות, בטרם פגשתי אותך... את לרנר אהבתי לפני שנתים ימים... לרפאל גלדין הריאליסט קרובה הייתי... אהבתי את סורויזוב באודיסה — גם את בֶּלי חברו אהבתי, ועתה אני אוהבת אותך... כן... כן... את כלם אהבתי! — הרימה את קולה — את כלם, דוד!.. אהבתי אז בכל חום נפשי הצעירה, בכל אש לבבי, לבב העלומים... אהבתי זרים — ואתמסר לידם כְּלִי.. כְּלִי, דוד, כמו שאני מסורה לך עתה... אבל הם לא אבו הבינני... הם... הם היו שוטים ושפלים... הכחדתי מלרנר דבר?

לא פחות! והנה לבני־משפחת ברנר ,אין מגע אל האלהים׳ ואף אינם מבקשים חסדו שבו יתהלל; אמנם את החרש ,אינם מניחים מן היד׳ והנה גם זה לא יתן ולא יוסיף׳. אין עוד קדושה בצער׳ ,אין הכעור צריך לכער את העולם׳ ואף לרומם את העולם׳ ,אל תגוללו מדת הרחמים׳ ,אל תחמלו אף במעט על בעל־שברי׳ ,שקר! שקר! הבל! הבל! יסורים אינם מעלים את האדם! האושר׳ העונג׳ הטבעיות — הם הם עליה לאדם׳ היסורים — חטא ועון ונפילה׳. הנה גם זה שקר מהול בחפץ׳ בחפצי הרגע׳.

,אין קביעות׳ עליות ושקיעות׳ לסרוגין — הכל לסרוגין — חוליות בשרשרת׳ מה יהיה אחר־כך? לא ידוע׳ איזו חוליה תעלה באותו רגע האחרון — שקיעה או עליה? — לא ידוע״׳ אבדנו את המסורה הארוכה והעתיד לקח מאתנו׳ אין לנו שריד בחיים ואין לנו מבוא׳ ואף אם תחטוף את הרגע של ,המשעול הצר׳ ותרגיש ש,אושר הוא לתעות במשעול זה׳׳ גם אז רק רמה תרמה את עצמך׳ ריק הוא חלל העולם׳ אם כה ואם כה...

ו

צללי החיים׳ — ספורים וציורים מאת א׳ נ׳ גנסין׳ יצאו לאור ב,ביבליותיקה עברית׳ הוצאת ,תושיה׳׳ חוברת קע״ח׳ ורשה תרס״ד׳.

גנסין יצא מבית־מדרשו של ברשדסקי׳ את הפרוט הריאלי הוא עושה כמעט בדיוק מדעי׳ את אדון הבית בספור הראשון׳ הוא מתאר בתור איש סיטוני אמיד׳ בעל פנים נכבדים מוקפים זקן שחור מעוגל ועינים קטנות ערומות; ואת הגברת — בתור אשה כתפנית וסנטרית׳ שזופת תנור משכבר; בעל־הבית יושב נשען על משענת הכסא לשמאלו׳ רגלו השמאלית מונחה על הימנית׳ ראשו מטה על שכמו; ובעלת־הבית שולבת את זרועותיה על חזה׳ מטה ראשה כמעט הצדה ומחליפה לרגעים את גחוכה המוזר על קמטי שפתותיה׳ ומזמזמת בלחש הברות נגינה מקוטעות׳ — השפה של המספר הזה היא קשה וכבדה׳ ונרגיש בכל משפט ובנין את עמלו וחפושו אחרי המלה׳ שתתאים לאותו הפרט ולאותו הנדנוד׳ אם הוא מתבונן בפני חברו׳ שבא במיצר בהפגשו פתאם עם עלמה אהובתו לפנים בבית זר׳ והנם מעוננים׳ לא די לו זה׳ עוד רואה הוא׳ כי נרתעים ונבוכים הם וששפתו התחתונה רועדת לאט; שעיניו

הוא? האם נִתן לכל איש ואיש להתיאש בחיים ולשפוך בלבבנו את יגונו?

גבור הספור הרגיש ריקות בין המורים והֵרעים בעיר הגדולה וישב לעיר הקטנה. הוא החליף ספרים בספרים והרגיש גם ריקות הספרים; ולא נתנו לבו לנסות חיים חדשים מחוץ להספרים... ואם תאמר: הספרים יושבים לו בנפשו וברוחו, והוא אינו יכול לשחרר את עצמו מכבלי הספרים ונושא הוא עון אבות, — גם זה אינו אצלו. בודאי הוא קצוץ־כנפים; אבל לא רק הסביבה עשתה אותו לזה. — הוא בודאי אינו גבור, ומדוע יעשה אותו המספר לגבור? ציורים על יד ציורים נותן לנו ברנר, קטעים ושברים, הכל בפרוט אמנותי, הכל בדיוק חי; אבל אין אנו מבינים את החשבון הגדול, את הסכום, את ה,רומן' שבדבר...

המספר מתחיל: ,עשיתי לי פנקס של נייר חלק, ואני אומר לכתוב איזו רשימות ושרטוטים מחיי'; והוא מסיים: ,קמתי ויצאתי, עברתי את הסוללה ואשכב, נטפי גשם ושלג ירדו ארצה'. והאמצע: חורף, חורף ארוך!

ה

שירת ההתלבטות*. — בימים קדומים חי בארץ עוץ איש אחד מצורע, והוא נלקה בשחין רע מכף רגלו ועד קדקדו, בבשרו אין מתום. יום יום לקח לו חרש להתגרד בו, והוא יושב בתוך האפר ונאנק דום מצער ומלחץ. יום אחד פתח את פיהו לשיח. אמרו בני־מסיבו, שיקלל את יומו או יודה על עונו. והוא החל לקונן ולעורר לוְיָתן, גם לדבר נשגבות ולחוד חידות. איוב נשא משלו כבלעם וכשאר חוזי־יה. אבני־גזית ביתו וכסיל וכימה מרעיו. וגם אם ענהו אלהים מן הסערה, לא היה למורה־דרך ולמדריך ולא בצע את הפת לבני־אדם.

כעבור אלפי שנה נתגלה בחוצות ירושלים ,אברך גלילי', שבתומת הזיותיו וגאותו האוילית האמין, כי רפואות בידו למדוי המֻכים והנגועים, המעונים והעמלים, והוא מבני האיסיים העלובים'. ומשורר־ההתלבטות גם הוא נגרר אחרי ,תשושי־כח ודווים, עניים ואביונים, נאנחים ונאנקים', ,לא פחות מאשר היה אז'...

---

* י. ח. ברנר: שכול וכשלון או ספר ההתלבטות. הוצאת שטיבל, אמריקה.

מקצף בנו, העלוי גבור הספור, היוצא מהתחום וחוזר ונכנס והוזר ויוצא ומקלל חייו ושופך חמתו בכל פרקי הרומן.

„ומצב הענין, בין הליטאי הנשוא ובין פלג־גופו, הורע אחרי הנשואין מיום ליום.

„הוא התפרפר בכלוב — ויצא לבו; והיא, בראשונה, הלא לא רמתהו, היא נִתנה לו כדת משה וישראל, ומה הוא רוצה? מה הוא מתרגז? מפני מה פניו נזעמים? ומצב הענין הורע.

„הנשואה הצעירה החלה להבין פתאם את כל עונה הגדול, את כל אשמתה. לפני מי ובמה חטאה? — על שאלה כזו לא היתה יודעת להשיב, אבל היא חשה מאד בחטאתה, היא שתקה. בשביל שלום גציל שלה, בעלה, היתה מוכנת לבוא באש ובמים, לעבוד למענו כל עבודת־פרך יומם ולילה, אך יִשָׁכח נא חטאה הגדול לפניו...

לא יאמין המְסַפֵּר, כי שקולים החיים הפשוטים הנוגים האלה, והללו הלא רק פרוזדור הספור הם, מחיי כל הספור! לא יאמין, שאנו מרגישים בנפש האב מאה פעמים מבנפש הבן.

„ישכח נא חטאה הגדול לפניו; וברגש זה, העצוב עד לבלי סוף, כבר מונח איזו סליחה לעונה. על־ידי רגש זה נעשית האשה הפשוטה הזאת לגבורה ומקבלת בנפשה אותו הדבר, שהיא נושאת אותו בחייה ושיעזור לה לחיות הלאה. וגם גציל בעלה יחיה הלאה. חותם המקרה טבוע על חייהם יחד, וביתם שבנו יחד — אף־על־פי־כן הם עושים משפחה. — היא נתנה לחיי הבית את עצבון לבה, את עֻונה, והוא — את אסונו... ובתוך האויר הביתי הזה גדלות נפשות ובאים בכל פעם חיים חדשים... הנה אהבה להבנים, חנוך, עבר ואיזה הוה — הבן הגדול, שנולד להשיג תכלית מה, לא יבוא גם לאלה. — הנה עוזב הוא דברים בבית אביו ואומר הוא לעזבם, ובאמת לא יעזבם כלל; בא הוא לדברים אחרים, ובאמת לא יבוא אליהם. אוהב הוא ואינו אוהב. הסביבה שלו, הלמודים, בבואו ללמוד בעיר הגדולה, בודאי מתוארים הם היטב; חיים המה לעינינו המשכילים האלה, משכילים לחצאין, לרביע, לחומש, חיות הנה גם המשכילות ושיחתן, תאותן ומגמתן; אבל מה היה, לו לא בא גבור הספור לשם? מה לְקח ממנו, שהיה לו בטרם בא אליהם? הוא מרגיש ריקות נוראה, ומעצמו אינו מתמלא... רק איזה עצב הוא מלא תמיד. והעצב, האם לא מתנה

לב המספר ביותר להעניק לה מטובו יותר? דרך כזה אינו יודע ברנר בספורו זה· הוא מדייק בפרט כמו בכלל; הוא נתן לשירה אחת את כל נפשו· וטובל כל נדנוד בעצב נפשו·

,ואיזה דבר יורד מלפני עיני ומשתטח והכל מתגלה· כל העולם בכל חזיונותיו עומד לפני ערום··· ולכל ההתגלמיות· לכל התנועות· לכל הקריאות· לכל המראות· לכל השרטוטים – לכל צבע אחד··· הורם המסך··· ובכן למה? למה? למה לחשוב ולהענות לשוא···' כל מלה מתאמת לרוח הרומן בכלל· לכל תאיו והליכותיו· לכל אנשיו ומעשיו· לכֹּל· לכֹּל צבע אחד ורק צבע אחד··· לילה וחורף· חורף ולילה· צללים! גם האהבה היא רק צל· האשה· הדעת· ההתנגשות· השאיפות· העם וחייו· היחיד וחייו· הוי· שאיפות· מחנק אתן לצוארנו! ,בתורתי נמצא פסוק כזה: ראה הנה לפניך שתי דרכים· האחת בעל־כרחך· והשניה לרצונך – יציאה־מדעת ומיתה בידי עצמך· ובחרת במות׳! ואימתי חי גבור הספור? אימתי היתה לו השעה הגדולה· הנקראת אדם?

ברנר יודע לסַפר בזה· בקצורו· בדיקנותו· הוא מגיע אל מטרתו; והוא אינו עושה את מלאכתו באיזו חבה· באיזו געגועים בנפשו· כי אם כאדם המושך בכתפיו ואומר: לכו אתם· הדוברים· החוצה· החוצה·

ואיה יש לחפש רשמי רוך אצלו? – כשהוא עוזב את הנתיב הגדול· שבקש לפלס לרומנו· נוטה הצדה· כשבא לסַפר דברים צדדיים· כשבא לסַפר ולא להקשיח את לבבנו·

,נשואי אבי – מספר ברנר – כמו נסיעתו לארץ נכריה· משולל ידיעת איזו אומנות או מדע· היו· כמו שאומרים· מעשה בעלמא· בלי חשבון־הנפש· בלי מטרה נכרת· שלא מדעת· ובכן· כשנדמו כלי־הזמר התופפים· נתעורר הדומה למלך וראה לתמהונו· כי··· הוא אסור בעבותים! אז נקב הרעיון במוחו· שיש פה איזו תרמית מסותרת· לו נדמה· שהוא קוה תמיד לגדולות· – הוא הלא נסע למרחקים· הוא היה צפור דרור· עשה כל מה שלבו חפץ· ועתה – לו חותן זר· חסיד שוטה· חותנת ארורה· אשה מכוערה··· מאין כל אלה לו?' – ,ויתקצף׳·

קצף זה של הליטאי· שמלאו לבו לנסות את מזלו· בנדדו לערי הנגב המבורכות ברוסיה וילקח פתאם לאיש לנערה כשרה· אכן פניה מלאות גומות· עקבות מחלת אבעבועות· תארה חשך משחור – הוא גדול שבעתים

רוח אחר לגמרי שורר בפרקים הראשונים של ,ספיח׳, (מאורעותיו של נער עברי כתובים ביד עצמו), שנכתבו בזמן מאוחר. אמנם חותם של מנדלי עוד נכר בסגנונו; אבל הנה יש לו רוך עצמי, הוא כבר בן־חורין ועף. ביותר, ביותר עלתה לו שירת העריסה בפרק הראשון ,אגודלי וחידת העולם׳. בה לנו חזון חדש לגמרי.

הנער המוטל בעריסה ,מוצץ תמיד באגודלו ומהרהר..., מקופל הוא כחומט בנרתיקו וחוזה בהקיץ׳; ,לבו מתמלא תמהון אלם עם הרהורים, שאין להם שם ודמות—תוהה הוא על הכל...׳ ,קשקש האורלגין, הצל והכתמים על גבי הקיר, שתיקת חדר ריקן, האפלולית תחת המטה׳, ,אבק פורח — כל רזי עולם ומסתורין שצריכים עיון, — והוא תועה ואובד בתוכם כנמלה בין העשבים...׳ מי שאלה לו, כבר לו לא עיני בשר, כי אם עיני רוח. מה רב הדרך מ,אריה בעל הגוף׳ עד זה. — — —

ד

בחורף. — רומן מאת י. ח. ברנר, הוצאת חברת אחיאסף קרקוי תרס״ד. — כשנדפס הרומן הזה בהמשכים ב,השלח׳, ונקרא בחוברת חוברת, עשה רושם יותר מכשנקרא אותו בבת־אחת. איזו עיפות מרחפת עליו. ירחי חורף ארוכים, מבלי אשר תאיר השמש, וליל ארוך. בתוך התחום היהודי הצר ובהרחב, הכל לו אחד, הכל כמו מתואר שחור על גבי שחור. הנפש היא בלי תקוה, הרוח לא יתעופף. ,אבל הלא כן הוא! הלא גם בעֲבָרי אין מעשים מענינים, אין עובדות לוקחות נפשות, אין טרגדיות מחרידות, לא הריגת נפשות, לא סכסוכי אהבים, ואפילו לא זכיות־בגורל וירושה פתאומית; יש שם אנשים כצללים, מחזות כהות, דמעות נסתרות, אנחות׳...

אין זה רומן, כי אם ספור, ואין זה ספור, כי אם ספורים; ואין אלה ספורים, כי אם זכרונות; ואין אלה זכרונות נכתבו לשחרר את המספר מדבר־מה, כאדם שעושה חשבון עם נפשו.

יפול הצעיף והנה חיים נמקים, לבבות שנתמזמזו, צללים ואנחות. מי נמק ממי? מי חטא למי? מי חייב למי? מי לקח ממי? העם, היחיד, המזל, האלוה, כל אחד מהם הוא הנאשם בספור זה, וכל אחד גם אשם הוא. — השמש לא תזרח בכל ירחי החורף. ומי היא הנפש, שלקחה את

וילחם אלתר את אריה, המקפח את פרנסתו. ועל־יד שניהם נלחמו צדדיהם הקרובים ותהי יד איש ברעהו ומהומת מכים וּמֻכים. „כל הנלחמים התלכדו פתאם למוצק אחד. כגוש תולעים נפתלים ונאבקים יחדו. אין קול ענות, כי אם מהומה ומבוסה, כדמות ראשים פרועים לשמצה. פני להבים מלוכלכים בדם, שערות סומרות ומדובקות, בלוריות אחוזות בידים, אגרופים עולים ויורדים, אשה גדולה ופרועה מטולטלת הנה והנה — וכל זה מתנועע ומתפתל, מתחבט ומתלבט יחד... צבעים על גבי צבעים נוספים, קוים נאמנים שנים ושלשה דים היו לתאר את התמונה; אבל על־ידי הרבוי הנפרז הכל מתנועע ומתפתל, מתלבט ומתחבט בעיני הקורא, ולא יבולבל לא פחות ולא יותר מאותו שוטר אז „למראה המחול הסבוך והמסוכסך הלזה". חסר לביאליק בזה התום, חסר לו מגע בלתי־אמצעי בדברים אשר הוא בא לתאר. — — —

רק במקום, אשר עוזב אהלי בני־אדם וטבעיהם ומספר לנו מגזרת העצים הישנים, שנמכו מזקן, נוצץ מבין החרכים מעט מביאליק המשורר.

„קורות עבות וארוכות למעלה מעשרים אמה, שהיו לפנים כבוד היער, תלויות וצבורות בערבוביה משונה זו על גבי זו ומעיקות מתחתיהן אלוני זוקן, שכבר הושחרו פניהם מחורב וממטר של תקופות קיץ וחורף רבות... ואלוני הזוקן האלה דוחקים ולוחצים מצדם מרישים משונים ועבים ישנים נושנים, שאין לעולם כל צורך בהם, ולא יצלחו כי אם לתרני אניות". „סמוך להענקים והנפילים האלה, מצאו מקום הצרפתים — ועל גביהם ישימו רכובים קרשים רחבים כאמתים וחצי, שעל גבי גביהם מלמעלה מפוזרים ומפורדים רעפי גג עשויים על־פי מנהג קדמונים, שכבר אבד סברם ובטל סכוים מלהיות לגג...".

אריה אומר לחדש את ביתו, ובא קץ גם למנוחתם של אלה. „כי אז יצוה לפתוח כל קברות הטבועים והבלועים, להניע ממנוחתם ישני־עפר עתיקי־יומין ולבקש מהם במחילת כבוד עתיקותם לצאת לאויר העולם; וכל מי שלא ראה את המרישים הענקים והקורות הנפילים, בעלותם מבטן האדמה — לא ראה גאון נשבר, יחוס נעלב והדרת שיבה נרמסת מימיו....". גם פה כפל ורבוי, אבל יש כאן שירה ורגש.

ביאליק בתור משורר מצא את חידתו; בתור מְסַפֵּר הוא עוד מחפש והולך לא לאורו... בשירה לו כנפים, ופה רגליו עוד בכבדות תתהלכנה.

‚צפף קוראים לו‘ לאריה בעל גוף‘ לא ששם משפחתו כך‘ כי אם מפני — שבעיר .N אי־אפשר להיות שרוי בלא כנוי ושם לוי; וכשבא אדם לגור בתוכה‘ מיד עומדים ומתקינין לו כנוי מעין קלונו או קלון בית־אבא‘ והכנוי הזה מלפפו וקשור בו עד סוף כל הדורות‘. מנדלי ממש!

‚הראית הסתוניות שבאחוזתו? — היה משתבח אריה בפירות גנו‘ — שוטה‘ לא ראית! אם כן‘ לא ראית תפוחי סתו מימיך‘ וכסבור אתה תפוחים סתם‘ תפוחים כשאר התפוחים שבעולם? לא ולא‘ שוטה שבעולם! תפוחים שכתפוחי אין גם בגנו של שר הפלך ··· הראית דלועים? — זהו שעור גדלם של תפוחים‘ כל תפוח כדלעת המצרית‘. — דילוגים כאלה כותב גם ברנר. יש כאן אמירה אחרי אמירה בכל חתוך הדבור‘ אבל הן כאן דברים בלי חיים ···

‚אריה לא מצא בנפשו לא כשרון ורצון ולא־רצון ויכולת לצאת ממחיצת גסותו אל עבר היהודים היפים; ובכן התבצר במחיצתו ויסתפק בשם ‚בעל גוף‘. מַדבר המְסַפֵּר בעדו‘ ולא נשמע אצלו הֵד התהוות המסופר. יש כאן סקירת דברים וגם סקירה נכונה‘ אבל אין בזה עצם הדברים.

הנה לפנינו טפוס שני. למשל‘ אלתר תרנגולת‘ בר־פלוגתיה דאריה בעל־גוף. המספר מפסיק להודיענו בקצרה מה טבעו; ואין זה קצור כלל וכלל. ‚אלתר הנהו במצבו — בעל־בית בינוני; בגופו הנהו אדם קטן‘ דק וצנום‘ שפניו הזעומים‘ אפו המחודד ועיניו הדלוחות מעורים בגידי תכלת רבים (ברשדסקי!); ומטבעו רתחן ומזולזל‘ הוא מבעלי המרה האדומה והשחורה כאחת‘ שונא את הכל ושנוא לכל. גם כשהיה שותק‘ נראתה כל ישותו הקטנה כחמת מלאה זוהמא רותחת‘ רותחת ורותחת ··· וכשפתח פיו — לא פתחו אלא לחרף ולגדף את כל העולם כלו; ובשעת מעשה הרים את אגרופו הקטן בחמה עזה ובקצף שפתים‘ — גם כן כנגד כל העולם כלו ··· הבריה הקטנה הלזו היתה בעל לאשה גדולה‘ גבוהה וחזקה‘. עד כאן אלתר תרנגולת בשעת שלום; ובשעת מלחמה‘ מלחמתו את אריה בעל־גוף הבא להסיג גבולו‘ ‚גידי התכלת המעורין בפני אלתר ובחוטמו מזדעזעים‘; ולא לבד שאלה מזדעזעים‘ אלא גם ה‚ארס שבהם תוסס‘; לא אך תוסס. כי אם ‚מחלחל‘ ‚מפעפע‘ ו‚קופץ ועולה אל תוך העינים הדלוחות ומאדימן‘ ··· תולדות הטבע של מין שרץ נבזה בעיניו ושנוא לו תכלית שנאה יתאר המְסַפֵּר. —

מות. ככה יבטא את הצער שבחיים במגע יד ובמשפט צדדי. ולו לא קל הבטוי כלל. הוא אינו לוקח את הדבור ממלא חפנים, כי אם יחפש אחריו ויתעמל ברב – שפתו אין אתו. – הוא מרים את המלה, כאשר ירים איש משא כבד. השירה בעצמה היא לו עבודת־פרך וסבלון החיים. אשמים אנו, כל בני־אדם, בדבר מה. האם לא תרגישו אות קין במצחכם? האם ידכם לא שפכה דם של איזה חי ואינכם נעים ונדים בארץ כל הימים? – – –

ג

ח. נ. ביאליק. אריה „בעל־גוף", ספור, (קובץ ראשון) הוצאת „יבנה" (מחלקת ספרות). ורשה תרס"ה.

הוצאת „יבנה" כבר חלפה והלכה לה; אבל הספור הזה לא נשכח וימצא מקומו בספרות הספורית האחרונה, בתור נסיון ובתור ראי להביט בו ביכולת המשורר בדברים של ממש... ב„מתי מדבר" וב„משא נמירוב" נמצאים אנו בעולם מופלא; דברים כאלה נולדים ואינם נעשים, אינם נעשים בידי אדם בלי מתנת אלהים כבירה; אולם הספור הזה יביאנו לעולם נראה וגם מפולש... המשורר מנסה לסַפֵּר ולתאר לנו חוג חיים ידועים ואדם בעל כח; והוא עושה זה בדיוק נמרץ ובמעשה חשבון כארדכל; הוא שם אבן על אבן, מחבר אבר לאבר, קו לקו, מסבב דבור לדבור; והכל מצטרף לתבנית אריה ולמעשהו וגדולו. מנדלי מאריך – והרבה הרבה ממלאכתו למד ביאליק בספורו זה – ואוהב להאריך, מפני שאוהב הוא לשהות על הענינים ולשיח. מנדלי משיח שלא מן הענין ובדרך־אגב, הכל אצלו כמו ענפים יוצאים מן האילן, ענפים שצלם מרובה מחמתם; וביאליק שוהה, מפני שאם יפסיק ויחסיר דבור זה, בטוי זה ותמונה זו, יחסר חלק גדול בתמונתו. – על־פי הגיון עלה בידו תאור אותו הטפוס, שהוא רוצה לצייר לפנינו בכל תאיו וחדריו, תנועותיו ושפוליו; אבל זה אינו תאור, כי אם בנין מלאכותי. הוא מפרט, מפרט ביותר, מפני שלא יכייל, אין כאן כלל רוח־הקודש של מספר, כי אם אמנות עשויה בטעם.

„שפיכת מעים, רסוק אברים, מליקת הראש, רציצת גלגלת ורטוש הבטן – אלה המלח והתבלין, ששיחותיו של אריה ממולחות ומתובלות בהם, כאלו היה דורש בחכמת־הנתוח". ככה מְסַפֵּר גם ביאליק, הוא כופל ומשלש, הוא לוקח קנה ומודד, מודד ומרשם...

כשרונו של שופמן הוא חזיוני, אם גם לא יבנה דבר עד תומו. הנה נפתח לפניך תהום הנפש לרגע; ובקראנו את הדלתות הלאה ואת הספור והציור, ואנו ממשמשים באברינו, והנם עוד שלמים ואין אנחנו מאלה המתוארים, מעין תודה קלה תבוא על שפתנו. ככה יודע הוא לתפוש את הקורא ולהעמידו בחזון הדברים המגואלים ובכל האויר המחניק אשר מסביב לנו.

„עששית תלויה בעלת גְלה כחולה מאירה בבית. השלחן מכוסה במפה לבנה מרוקמת רקמה אדומה. יריעות החלונות מורדות, וחצאיהן מחבקים את הפרחים הירוקים, שלאור העששית הם עושים רושם של תרנגולים, התועים על פני הקרקע בלילה לאור הנר... בכירה שעומדת בפִּנה מתלקחת האש, בשקידת רתת היא מלחכת את העצים הלחים ומשמיעה המולה חרישית בלתי־נפסקת. על הספה הרכה יושבת נערה בת שתים עשרה שנה ומנטלת תינוק עקום־העינים".

ככה מְסַפֵּר הסופר הזה. הצער והיפה נשלבים יחד. אפס ויש, תאות אדם, כי תפתח לועה, עם כל השממון. הנה יגון ושברון, החטא והטבע.

„יום קיץ חם. צהרים. בחוץ על פני ירק הדשא מטיילים ומנקרים תרנגולים ותרנגולות, חזירים רטובים, שהתגוללו זה עתה בבצאות הקרובות, מחטטים באשפה שחורה; ועל גביהם יכרכרו העורבים ארכי־הזנב ולבני־האבר. על גג תבן של בית מפוזות ומנתרות הצפרים הקטנות, מקפצות פסיעות אחדות קדימה, משתקעות במחשבה מעט, מתהפכות פתאם לאחוריהן, מתנשאות באויר, עולות ויורדות וטובעות ונעלמות בזיו המעוֶר. הכלב המנומר הגדול רובץ כדרכו על סוללת בית האכר, פיו פעור ולשונו הדקה מושטה ורועדת".

בעיקר לא יתאר שופמן, אין לו דבר עם „פואזיה" לשם שירה. הוא פותח את חלונו ורואה. אבן על לבו, והוא רואה בהטבע; הוא, האומלל, שוכח לרגע מה שנושא בקרבו ומסתכל בחוץ...

שירת שופמן גם באורה היא שירה בת נשימה כבדה. הוא יעשה עלינו רושם, כאיש שנחֻשתים ברגליו, והוא מכה בברזל על האבן, ותמה הוא לשמוע קול... מעין השתוממות בנפשו למראה כל דבר, אם כי בעצם הכל שוה בעיניו... לפתע תעלה מחשבה על לב אדם, למה לבש את נעליו הצרות והניח את הרחבות העומדות בפִנת בית? והוא אז בסכנת־

ישובו בנים לגבולם. ישובו בנים למלך האור; ישובו כהני־אל לדוכנם במלכות החיים ויכירו הכל את אור החיים והוד החיים.

הוא עומד על שן סלע שמה על יד נחל וחושב מחשבות. שן הסלע הוא ספר תולדות חייו; ובעמדו יחידי על מרומיו, שם נפשו כמושל בכל וכל יכול, רצונו התרחב והתגבר, ואיזה כח נסתר דחה אותו הלאה, הלאה במרומי האויר. הוא בקש לעוף, לרום ולהתנשא, להלחם עם הכל ולנצח את הכל...

וימת. — —

ב

מארת העוני נראה בספורי מְסַפֵּר צעיר, ג. שופמן. יד נעלמה בחיים לענות את האדם קשה, מזלו של היחיד הוא הענוי. לא על הלחם לבדו יחיה האדם; אבל העבדות שבלחם היא חזות־קשה. החברה היא בית־המרכולת של החטא. כל נפש חיה נושאת את חטאה, כל חי סובל, והטבע לא יצא ממאסרו. הנך הולך ומרגיש את עצמך כאשם בדבר מה; האנושיות כֻּלה היא כאשמה ארוכה. מה הוא היחס שבין אבות לבנים, בין קירות החדר לאותו האדם שיגור בו? מה נותן העכשיו להמחר, ומה לוקחים שניהם יחד מיום אתמול? איזה דבר דוחק אותנו תמיד, יגיעה רבה ועמל אתנו, — איזה דבר יעצור אותנו, ואנו אומרים: בני־חורין אנו. זהו ההתול של ההשגחה המלַוה אותנו, או אלהות עִוֶרת תועה עמנו כל הימים; ועכשיו שתועה היא, חושבת היא שהולכת... אבנים כבדות עמוסות הן על האדם, והוא יחלום. צללי־מות יגיחו אתו מרחם אמו, והשדַים נותנים את החלב לחיות, — מי זה ירים את הצעיף לראות מזלם של המולידים והנולדים? מי זה יתבונן בדרכי החיים ויפלס לו נתיב בערפל? עבדים אנו, בני עוני ועבדים נהיה. אין תקומה! אין אור! צללים, צללים, הרי אתם רואים צללים הולכים ומחפשים, מה ימצאו בחיים? על מה ולמה עליהם לחכות?

דוחק־נפש, אופל, עוני וצער, צער אי־אפשר לאמרו, יוצא מציוריו של שופמן. הוא מְסַפֵּר לנו, או בא לסַפֵּר על דברים אלה ומעשים אלה; ואיזה כח נעלם מסתתר בהם, כח יכול היה גם להתגלם בדבר אחר וגם בחזון אחר. שירה נסתרה היא זו, גניחת אדם בשם עצמו ובשם אחרים, בשם עצמו ובשם הסמל המטַפיזי. רק סמל הוא חזיונו, רק סמל...

שעלינו לפתור, כי אם יום ה׳ בא, יום החיים. בני עם־עתיק קם לחיות ולהאחז בתבל ולסבול. לא מישור לנו, כי אם הרים וגבעות, סלעים ואבני מגור, אבני מגור. — תאמרו — בתי־מדרשות, תאמרו — ארונות של ספרים, תאמרו — אגדות ומעשים מדור לדור; והוא שומע שאון הדורות... לא גלמים הוא רואה, כי אם אנשים קמים מקבריהם וקוראים לאלהים ומתפללים לאלהים. זמירות נשמעות בצללי הבתים הישראליים, תקום הנפש ותזמר. הנה טבילת שחרית, שבטי יעקב עומדים למנין, ובעטוף הרוח, המה כורעים ומשתחוים.

רוח־אגדי לבת־שירתו. לו הכל אחד והכל אומר שירה. הכל חולם ומזמר, הכל חושב ומרגיש והכל נהנה מזיו שדי. הוא אינו רגיל לראות רק אופק אחד ולצייר רק אותו; הוא משים לבו ל ה ש ת נ ו ת המחזה, שהוא חוזה אחרי רגעי הראיה. הוא רואה את הפועלים והנפעלים, את הנושאים והנשואים את, האדם והטבע כאחד. ולפעמים הוא נבהל למראה החַיִץ שביניהם. — —

בן הוא לאותם הבנים, שגלו משדה הטבע, ולו השמים מספרים כבוד אלהים, ורחשי נפשו המלאה מגיד הרקיע.

הרקיע מגיד מחיים אחרים שבהם נולד העולם התחתון, וכל צבאיו מספרים מהוד חיים אחרים. כל קרן־זוית שבעולם מלאה חיים וכל רגע מעורר לחיים ולחיים. „הוי, חיים, חיים! גם אנכי הנני אוהב חיים... נפשי בקרבי תלהט, אפסי ארץ מתרוצצים בחֻבי ושמים ושאול תחתית בי נלחמים בעוז...״ („ליל אביב״). שמים ושאול תחתית, מאין ולאן?

והמשורר בעצמו לא ידע מאין ולאן? הוא קורא לריב ולשלום רב, הוא סותר ובונה הוא הרגיש את הקרע שבנפש איש עברי; ובכל זאת לא נראה דו־פרצופים בבת שירתו. הוא הרגיש את הצער העולמי; ועם כל זה החיים אצלו כמו מתחילים עתה להתהוות ולכל העולם כמו פנים חדשות.

חיים ושאון הנפש וחדוש החיים. האדם הוא מתחיל בכל דבר, ולו נתון הרבה. הנה חיים ואור, אור זרוע על פני כל; והנך עומד ומתפלל ונפשך תזמר לאלהי האור. „למה תבקשו רעות־רוח? למה זה תוציאו בר־נש מעולמו הנשא?

„נגלה עליו גם הרעיון הגדול, בזכרו כ„בן מלך שנשבה״, „כי עליו להיות הגבור המקוה וכי עליו ללחום המלחמה הגדולה ולצאת בעטרת נצחון״.

בספרות היפה

א

כמו מתוך הערפל הנני רואה את תמונתו הנוגה׳.
„בעד החלון נשקף העולם השקט הנהנה במנוחה מזוהר זיו שדי. הוא סוגר את עיניו ועומד כחולם נשען על הדלת׳ פני אביו נהרו ומפיקים הוד; הנה הוא מתנשא אט מעל הארץ ומרחף באויר הבית׳ והוא מזמר שיר יפה ונעים עד מאד; וקול השיר דק ורך ומלא קסמים נסתרים ונעלמים׳ והקסמים קלים ונוחים׳ כחלום ילדות׳ ונעימים לנפש עד מאד... הנה גם הוא מתנשא אחרי אביו ומרחף באויר. אביו מגביה לעוף אל נחל האש השוטף שם בקצה השמים׳ העינים כואבות מגודל האור׳ ואביו שט הלאה׳ הלוך וקרוב אל נחל האש הנורא... קולות זמרתו הולכים הלוך וחזק ומתערבים עם אלפי קולות זמרה השטה באויר... כל העולם כלו מזמר... והאש הולכת הלוך וגדול׳ התבל רוחצת בים של אש...׳

מֻכה־לב עמד לפנינו המספר׳ מ. ז. פיארברג׳ שהלך בלא עתו׳ נפשו גחלים תלהט ומפיו תצא אש. המות כורה לו שחת׳ וצבעי החיים בכל גוניהם הרבים נוצצים לנגד עיניו ומבריקים. חום להשמים והארץ ולכל צבאי העולם׳ והכל סואן ברעש. אין אלה געגועים׳ כי אם נפש שוקקת׳ ואין אלה צעקה להחיים׳ כי אם התנערות החיים. הנשמה צוהלת בגֵו הרזה. מה לה שאול וקבר׳ את כנפיה לא תקצצו. — — —

פיארברג הוא מליץ וחוזה גם יחד. במקרא ישוו לו רבים ממזמורי התהלים׳ — ובימים האחרונים הקדים אותו בעל „אהבת ציון׳. להט־שפתי כמו זה לא תמצאו גם אצל רוב המשוררים הליריים.

ומליו׳ איך מלאות הן׳ איך נוצצות הן מה מניעות הן. היופי בם בא ומושך אותנו בחזקה׳ מעורר את הלב. לא למחשבה נקרא; לא חידה היא׳

כעת חי כותב היצירות המעולות האלה והחוזה העברי על פרי עטו היהודי — ויש אשר ישרה עליו רוח העבר — הוא הניה לנו את שירתו למשמרת עוד בימי יל״ג — ואז יתגבר בו החפץ לכתוב בשפתנו העברית. ולא יכחד, כי אז יש לו קצת תרעומות נגד הסופרים החדשים, החוטאים בזדון או בשגגה נגד הרוח המקורי של שפתנו. — ועד כמה חטאנו, עד כמה התרחקנו מבאר לא־אכזב זו. עד כמה התרחקנו מהטבע הערום...

השמש, פי החירות, עשתרות ובעל צפון? ההרס לא יכבד גם את האלים וישלח חצי האבדון בבני האלהים ובבנות השמים, כמו בבני־האדם ובנות הארץ׳. — כך דוברת הנפש הזאת בעוז ואת אמריה תאמר. מלהט שמש המזרח, לא ככוכב מאיר, כי אם כגוש אש. חום וקוי אור כחצים. מגִבעת עולם יֵרָאה העולם.

„הרוצה שתנוח עליו רוח השירה וההתפעלות, ילין במדבר כוש! הררי־אל וגבעות עולם שחים בים של חול לבן, אין קול ואין קשב, אין רועה ואין עדר׳. — רוכב רוכב המשורר על גמלו בנתיבות החול כתועה בישימון. תבל מתפלשת בחומה ומיבשת כל לחלוחית שבמוח. האדם לא לחשוב נולד. למה קמתם נגדו לשים מעצור לרוחו, תקוה וכח אֵלים לו!

„שלום ושקט כעיר וקדיש נחיתו מן שמיא על אי־הכבוד. מנוחה שאננה חופפת על ק ל ב א ועל כל אשר בה. הכוכבים ממסלותם הפיצו את נגהם הכהה ממרומי השמים הטהורים ונתיב החלב התנוסס ברקיע השמים כרקמת כסף בטלית שכלה תכלת. בארצנו, ארץ הצפון, לא יאירו הכוכבים באור יקרות כזה, והרקיע איננו כלו תכלת כעין הרקיע הנטוי עתה על ראשנו. ממרום הפסגה, אשר שם נטענו אהלינו, הבטנו על היאור המשתרע לרגלינו כראי־מוצק, והנהו כלו שלאנן ושלו. מעבר היאור נגבה נראו תועפות הרים לבושי מכלול וירקרק חרוץ, בכל האי הגלמוד דממה נעימה שלטת, דממה — וקול אשמע׳.

כה מְסַפֵּר זליקוביץ. אין לו עינים שונות, כי אם עין אחת בהירה, ולו אוזן קשבת לרחבי העולם. ואיך מדברים אנשיו, איך בוכיות השפחות, בהלקח מהן האוהב. בנות כוש תאמרו — ולהן „שפת האהבה, האהבה הנאדרה בקודש׳.

הנה האם ובתה, שהקרוב להן הלך שבי, והן הולכות אחרי האויב, הולכות הלוך ומקוננות. האם היא כבת חמשים, ערומה ויחפה ושערות ראשה מפוזרות לכל רוח; והיא הלכה הלוך וצעוק, בהתיפחה ובפרשה כנפיה, כסופקת על ירך. והשניה היתה עלמה צעירה לימים, כבת שבע עשרה שנה, ועל פניה החומים היו שפוכים חן וחסד. קומתה היתה גבוהה ושערותיה הפרועות ירדו מתחת לאזור חלציה; מתניה הבריאות היו חגורות באזור־עור, ושני שדיה כשני עפרים הריקו רשפי אהבה. גם היא זעקה מרה, ספקה כפים והגתה בקול יונים: „יַא סעיד! יַא סעיד!׳

„בשמים שבעה כרובים׳ דום כחלומות׳ חיש כזבובים עושים את המלאכה לפני כסא־הכבוד הס׳ — הנה נפתחים השמים׳ והכל כאגדה׳ אנו חולמים בהקיץ׳ לא מכעס ידבר׳ כי אם הכל בא מרחשי חמלה . . . שירי אחרים נפגמים׳ כי נחזור עליהם ונשנה אותם — וזה בודאי סימן לא טוב לשירה; — אולם שירי פרישמן׳ נקלטים בנו ביותר ונעשים לנו חביבים ביותר׳ אחרי שכבר נכירם ואחרי שכבר נקבעו בלבנו . . .

ד

ה„ביבליותיקה הגדולה׳ של בן אביגדור הוציאה לאור בשנה הראשונה לקיומה ציורי מסע׳ רשימות־מסע במדבר ארץ כוש מאת ג׳ זליקוביץ׳ מי שהיה פרופיסור לכתב־החרטומים ולשפת מצרים העתיקה בהאוניברסיטה אשר בפילדלפיה׳ נספחות להציורים תולדות המחבר כתובות בידי עצמו ותמונתו׳ על־פיהן נדע׳ כי נולד זה׳ הכותב את ציורי המסע׳ ביום א׳ שבועות שנת תרכ״ג בעיר הקטנה ריטיווה׳ ולנו׳ עדת בני ישראל׳ בעת כתבתי דברי אלה׳ שנת תרע״ג׳ ובכן יובל החמשים של אותו סופר׳ יובל לסופר עברי! בונים מגדל לבית בלי יסוד׳ וכל אלה קטני הנפש ותולעי הרצון׳ שבימי העבודה לתופש עט באים ומנשכים אותו ומעפרים בעפר לעומתו׳ מתעוררים בבקר לא־עבות אחד וקוראים: לנו הנצחון׳ אנו מעטרים בתפארה משורר עברי!

ובזליקוביץ לנו דבר עם משורר עברי׳ אשר הרים לנס את השפה העבריה׳ ואנו ביחס אליו׳ אך סופרים יהודיים אנו׳ השירה האחרונה אשר לנו׳ שרבות עמלנו בה לשכללה ולבנותה׳ אינה אלא שירה יהודית׳ שירה לא תתכן בלי שפת התלמוד ובלי הזיות הקבלה וחבלי הנפש של הארמית־היהודית׳ לה עומק ותאים׳ ועל הכל פרוש צעיף׳ אולם שירתו של זליקוביץ — עוד תלך קוממיות׳ היא שירה חוזית׳ לה רב מֵהֵד העברית הקדומה׳ מהעברית הגלויה ולא בעלת צרופים . . .

„כך היא התבל! כמות האדם כן מות הלאום כלו׳ ואין יתרון לממלכה עצומה מן התולעת הקטנה׳ הנקראת אדם! על כלם יעבור שבט ההרס והכליון! כלנו נשכב דומם בחיק האפס והנשיה! נוף׳ פי־בסת ותחפנחס — אים היום? אים סין? מעוז מצרים ופסיליה? איה פתרוס ועצביה? איפה הם נא־אמון וחרטומיה׳ צוען ויושביה? איה איפה הם אליליהם אמון׳ בן

וכל המית הנעורים בו· ואם מפיסטו יבוא וידפוק שוב על הדלת· והנערה מימי תום החדר לפניו· הנערה אשר תשק ושוב תשק ואחרי־כן תברח ותנוס· יקום וירדוף אחריה גם ירדוף·

‚יצרתי לי תקוות· עשיתי לי תאוות· ואמונות בראתי ועליהן נלחמתי; אולי אהמם בהנה את רגזי׳·

שירי פרישמן הקודמים הנה נקבצו כבר בהוצאת ‚ספרות׳ ורשה תרע״ב· ‚שירים׳ שם הכרך· ולנו באלה שירים ממש·

לא אלמן ישראל משירים נשגבים· ממהתלות נביאים והומריים על אדמת נכר· הכל גועש· הכל מדבר רמות· אין כאן בני־אדם עוד· כי אם כוכבים ממסלותם נתקים· ראמים אומרים שירה· ליש ושחל נותנים קולם· על־יד המהרש״א והמהר״ם· על יד הכרתי ופלתי ולבושי שרד נולדו לנו שוב ענקים· ונפילים· אין שורות קצרות עוד· כי אם רחבות· אין אגלי־מטר וגשמי ברכה· כי אם רעמים ומטרות עוזי·

ואנו· שנפשנו לא בגדולות תתהלך· מבקשים לנו דברי שירה ליהודים· דברים של שיח לחש ותפלות הנפש· הסער מתחולל למדי בנו· כי צר לנו ואפס תקוה בחיינו· נוחם תנו לנו ורחשי לב·

‚נפתחו השמים· ושטף אור גדול נבקע לי פתאם· ושפעת נֹגה קרנים השתפכה כפרץ מים פתאם מסביב על כל· ערב ארגמן ותכלת — ואני נופל ארצה ומשתחוה וכורע — הנה אלהים אלהי הצבאות!׳ תום ומגע נפש בנפש בכל הגה ומלה· מהאלהים לא נפחד· כי הוא אבינו!

‚ואולם רָתקת ולא תוכל· ואתה תפול לאחור· והכל ישוב להיות כשהיה — וזה אלפי שנים ישמע בלילה הקול· בהתאמצך להנתק — ומן הדממה שמעתיו בלילה גם אני׳· עצב חרישי של בר־נש· ואם שואל· הוא שואל לעצמו: למה נפחת? למה נטעת? למה רבוא רבבות אלפי כל האמללים האלה מסביב יצרת· ולמה אלצתני לראות?

פרישמן אינו משורר לגדולים· כי אם משורר לילדים ותום נוער לו· שיריו אינם לקריאה· כי אם לזמר נִתנו· ‚ויאהב הקו את השושנה האחת· וירד ממרומיו יום יום אליה· אז ישק יום יום לה· אז ישק בנחת· אף ישק בעוז לה׳· —

ג

בעולם אחר אנו נמצאים, בקראנו את שירו של ד. פרישמן ,מפיסטפל' ב,התקופה' ספר א'. ,לא שתי נשמות שוכנות בו בהמשורר, בסתר לבו. רב לו, לו ידע אל־נכון, כי יש אחת!' רק, עיף, עיף הוא עד לזעוה". פרישמן איננו פויסט, אך בן לדורו הוא, איננו דורש באשר מופלא, איננו חוקר באשר סתום, לא יזנה אחרי אבן עקרה; ואשר לא יחָקר — ישט ויעבור מנו. לא כובד־נשימה להמשורר הזה, לא משהו מן התגברות ואף לא גאות בו. במין קלות נעימה יעביר לפנינו חייו. ,בלבו חֹשך, חֹשך, חֹשך, ולעומת פניו ספרים, ספרים, ספרים'. מפיסטו בא, דופק על הדלת ורוצה לקנות בכסף מלא נשמת אדם. המשורר עומד ותוהה ומשיב בלעג מר: נשמה שואל זה מעִמדי? אי אקח לו נשמה? אי יש לבן דורי עוד נשמה? ופתאם ויאלם. מת הלעג על שפתיו, ישקע בימים של מחשבות. זכרון קדומים עתיק מטושטש מאד וכהה נתוק מן המחשך ובעמל יתפשנו. על מצע דשא רחב עומד ילד קטן, בן ארבע או בן חמש, וגומר וגומר וגומר. ,האמנם — שואל הוא — ההיתה זאת הנשמה?'

ועוד גם פעם שניה יזכור: תנו רבנן. ורבבות אבקות שמש, עמוד גרגרי זהב, כרותות טורי אורים ממפלי עולם נפלא, יורד בעד החלון ושוכן על הגמרא, וגומר. והנה התנפלה על המשורר הנערה בת הרב ונשקתו בעוז, ונשקתו שוב, ואחר ברחה ותנס, ואחר נעלמה ואינה. והנשיקה על הלחי בוערת, בוערת על לחי של כל אחד מאתנו ... זאת, אך זאת היא הנשמה, שאת שמה שמענו בראשונה בחדר ובחוץ, נשמה חיה וקיימה עוד מלפני אלף שנים ויותר, והיתה, כמדומה, אף בימי יעקב ורחל ...

ועוד לנו גם שלישיה: היה עלם תמים, והאמין העלם ובטח ולא חדל רגע מהאמין. וידבר העלם על אדם ולב בו. וידבר על קיץ ועל שמש אשר לא תשקע. — ופתאם והנה נחש בגלילי טבעותיו התעגל על לבו מסביב, התעקף, התפתל ויפרש. ותמת המלה על שפתיו — והוא חי. מתה בקרבו הנשמה — והוא חי; חי ושמח ומצטער, פושט חלוק ולובש חלוק והכל בלי נשמה. לא יחפוץ באתנן נעורים. השם נעורים היה לו לתועבה; יחפוץ, כי שוב יחיו ימי נוער לפניו וירצח ביד את שאריתם. — והוא נער

אינו אדם בודד בן התוגה, כי־אם משורר בן הטבע, איש קדמה אזנו לפיו, איש מקשיב אל המית תבל, ושפתו היא אך המולה אחת זמרתית גדולה וגם חדשה. לו כתב את שיריו בשפת עם לועז, כי אז אולי לא שמתי לו לב; ואולי גם לא עצר כחו אז להרעיש ולרנן באותה מדה, אשר נתנה לו לשון העברים. אבל הוא לא אך קבל מן האוצר השמור: שפתו השירית גם יצירה היא, יצירה שלה סמל ודמות. לא „נגונות גנוזים במקדשי לבבו הן חתומים, „אוזן זר עד עולם לא תשמעם". אדרבה, אנו שומעים אותם. — „יש נעור פתאום הארי וינער גאון רעמתו, בכלובו פסע אחת הנה ואחת הנה — ופתאם ינהם נהמה גדולה אל המרחקים... קשים, קשים הם החיים גם לעוף קל הכנפים; ולאדם, לברוך־עליון, קשים המה שבעתים".

מצוין בשירי כהן הוא לא השיר על „בריונים", שאליהם ישא את נפשו, כי־אם „פילטוס", השיר על־אודות „זה ההר היהיר, רחב־הכתפים וקשה־המצח. זה ההר שגא ישגא הודו והוא נורא ונהדר כאחד. וגדול ונערץ שמו בפי בני העמק. הלא שמו נקרא על שם נציב יהודה, בימיו נתפס ישו למלכות — והוא שמסרהו לקהל זועם, הרגיז הדם הנקי השפוך את משכב העריץ, חלתה נפשו מנוחם ויבקש מפלט בהרים, בין כפים קשים ואלמים, לשכך מבוכת לבו, עלה על ראש זה ההר; על ראש ההר, שם מצא יאור קטן, שוקט למימיו. אל מי היאור הטיל גופו הרצוץ וטבע בחטאו. — לילה בשנה ורוח המת בקברו יתחבט, ידדה על קדקוד ההר ועל חומת אבניו יטלטל. — גם היהודי הנצחי הנודד, פרוע־שער וזקן וסבל הנצח על שכמו, זה שיטעם טעם כל מיתה שבעולם ומות לא ימות; זה הנרדף, נענה מכל, יתע ללא בית וללא ארץ־מולדת ומנוחה לא ימצא, אך על הר זה פילטוס עליו ינפש, ושוב ישב על ראש ההר, נשען על מקלו ושאף רוח לרוחה ולבבו נפתח לבכי ולזעקה". כה מספרים זקני העמק ודור לדור מוסר שמועות מבהילות על רוחות בני האבדון. בחגוי הצור שם קנן; דור לדור יספר באמונת אומן את האגדות על־דבר הר פלאי ושנים גבוריו, מעבר מזה ומעבר מזה...

על ראש פילטוס, קרוב לשמש ולשחקים, עמדו גם רגלי המשורר, שלבו נתון אל הנודד הנצחי, ותאר ביתר עוז את פונטיוס פילטוס; נזכר במסורה המתהלכת מטה בעמק, וצחקה נפשו בקול רם עליהם ועל חלומותם... רגע ונפסק הצחוק, ועלבון גדול ונושן לחץ הלב כבצבת...

ברגליו, כי אם מי שרגבי אדמה יהיו למוצקים בידו ואף עפר תחוח לא יישן אצלו שנת המות. אין חוקה לנפש ואין תורה ואין פדות ואין נחלה ואין חרות וקדמות; אבל יש פה ממלל ולב מכיל וממצה. הפתרון רק מאכל רש הוא; עינו של המשורר לא תשבע ואף לא מסתמא.

יש דבר מחויב ויש דבר שכלו הוא מופת. לנו נוסח תורה, נוסח נביאים ודברי חכמים; לנו בעלי התהלות והתפלות, משוררי החרוז ויוצרי הפזמון. ואחריהם – הנה השיבה לימי המקרא ולרוח הזמרי המקראי. מנפתלי הירץ ויזל לאדם הכהן ובנו הדרך סלולה. נדע את הנתיב לשירי מהללאל ויהל״ל, לדוליצקי, ק. שפירא, לישכר בֶּר הורויץ ולמַנֶה, ואף נמצא את הגבעה לעלות ליל״ג וממנה לביאליק. לכל אפי של יצירה הנה פנים ואחור. נכנסים אנו לגני־פרחים ולפנינו שושני־חמד מרהיבי עין. שדות זרועים לפנינו נושאי פרי למכביר; ולאידך, בבקעי האדמה טומנים את הלחם, לאמר: הוצא לנו דגן. הגשם מרוה את האדמה וגם מן הבורות חפרו אותם נמשכים המים להשקות. יֵצא המזמר לפעלו ולעבודתו, תוקע בחליל או בחצוצרה, עוברי דרך לא יתמהו ולא ילפתו ארחותם. שניאור לא מנפשו יָחוד לנו, כי אם יעמיד את נפשו, יצא למערכת חיים להכריז ולהכות ויהלום כהולם פעם. סוער הרוח והאדם לא ילמד בינה, לא יתנער ולא יכוף אזנו. אין סודות לפייטן ואין כסוי לו. מורד הוא במסורה לא ידעה. קנין אבות לו למשחק. ארור הנמוס וכבליו!

יש הרוז בטוי לנפש ויש שהוא מתנה לנפש. קול מוליד קול וקול יוצא מקול. מדלג הקורא בהרים ולא יביט ימין ושמאל. לא הוזה הוא המשורר הלירי ואינו מבקש חסד. נותן הוא לכם מלא־חפניו ומקבל את המס וגובה את המס. „הנשמה לאלהים היא והגויה לעזאזל״. אש אוכלת אש וצמאה לאש. יבער הלב ויתמוגג. שוטה הוא זה, שאינו נדיב, ושוטה גם זה, שאוכל משלו. כל מתמכר לאמת הוא משקר.

על הפואימות, שגובה להן ואין אותו העוז להן, עוד יש לדבר.

ב

בשירים של יעקב כהן, הוצאת „העולם״ בהשתתפות „יבנה״, נקדתי לי את השורות האלה: „ואנכי אדם בודד, בסערות־עולם ובזיק אלהים אשר בי, על אי הפליטה, עם ספקות נפשי, מושלך בים התֹהו הגדול . . .״ וכהן

שירה ופרוזה

א

הנה בשני ספרי־הברית שני דברי־חזון מצוינים מאפילים על פרי התורה ואִמרות הבְּשור׳ הלא המה חזון דניאל איש־חמֻדות וחזון יוחנן. נתנה התורה כדי להדריך את האדם במעגלי הטוב והישר. נבאו הנביאים גם הם להרים את רוח האדם וליסרו על משובת־לבו׳ מזמרים בני התהלות׳ מְמַשֵׁל המשיח בכתבי־הבְּשור וגם מוכיח. יש עצם מוגבל לכל נושא ורצון מיוחד לכל משא. יש שובר לכל דבר וציור ותמונה לכל מאורע. והרי זרע והרי אוכל׳ הרי לקיחה והרי נתינה. אחרת היא׳ אם מן האופל לא רק יצא האור׳ כי אם הוא גם מולידו ומחוללו; אחרת — אם גלמים לפנינו ולהם עיני ברקים; אם יפתח התנין את לועו ויקיא מבטנו עולם אחרי עולם. הַמֶלֶך ימליך הטוב את הרע המוחלט ותמלא הארץ זרע נחשים ועקרבים. והם האֵלים׳ להם הכח והגבורה׳ להם המעוף והשובבות ולהם השאגה! בפרי־חזון הנקובים לעיל ונושאי אמרתם לא זה בלבד שנראה עולמות בנוים במרחבי הדמיון׳ וגם לא רק זה שאנו מטפסים מדרגה לדרגה ועולים לעילא׳ אלא שחוזר המעלה להיות מטה וחוזר השפל להתרומם. אין רוחות׳ משתרבב הגֵו׳ יד ביד נוגעת; דוחק הלילה את היום׳ וחזר העולם ונער ביוצרו׳ וחזר היוצר ונבלע בבן־האדם׳ ,הוסר התמיד׳ ישוטטו רבים. בוא יבוא הרעב והצמא׳ הישן והעֵר׳ כד כד בידי העשיר והעני. יוסיף החומס לחמוס והטמא להטמא׳ יתגעש הטהור ויחטא אף הקדוש. יתחבר אלף ותָו׳ ושוב ינתק הכל ויחובר הכל. אני ואפסי עוד. —

לא קשה־עֹרף הוא שניאור בשיריו הליריים׳ אף לא עז־פנים ואף לא נביא׳ צדקתו היא עֲונו. לא זה הוא רב־כח׳ הבוקע אבן וטוחן צור

הברקה! המתים מזדעזעים! השמש הזקן יושב על אבן וראשו צונח על חזהו. קמים הישנים או הרצוצים ומספרים אחד אחד את אשר קרהו. לזה בפטיש רצצו רקתו; לזה פסקו חיתו באגרוף סתם, נקרו את עיניו בעודנו בחיים במסמרות. מדוע רצחו אותם נפש? מדוע התעללו בנשיהם? ומדוע רמסו ושלחו יד בגוילי התורה? „הה, אלי, מדוע יסרתני ככה? כל הפורעניות האלה למה? כל זה הדם, הדם השפוך חנם — וכל העלבון, מר ממות, למה?" כל המתים, חוץ מהנערה הפלאית, קוראים: „הוי, למה? למה?" ובת־קול ממרומים אף היא משיבה לתמהון המתים: „קדושים אתם!"

הביטו ושמעו: המתים מדברים ואף שומעים. אלמי־נצח פתחו את פיהם, ואשר לא יגיד מי בשפת החיים — הנה המתים יגידוה, האמנם, האם גם יגידו לנו כאלה? — האם יודעים הם את הפתרון? — — —

אם כהן קדם לרינהולד גֶהרינג, משורר המתים, או הושפע מזה האחרון, לא אדע.

ודוי פשוט גם פשוט נתן לנו ש. דובנוב ב„התקופה" ספר ראשון, „ודוי של אחד מרבים". נשרף הגוף בכל מדורי הגיהנום של „תחום המושב" ונשרפה גם הנשמה בלהבת מלחמת העמים, מלחמה אף את ראשיתה ואת אחריתה לנו לא נדע. חותכים עם לגזרים, ושוב הגזרים מתאחדים ונלחמים מלחמת החרות והדם ושותים את קֻבעת כוס התרעלה, עד אשר תשתרבב הלשון והבטן נפתחת ויצאו בני־המעים ויצעקו גם הם בקול מר צורח.

ראיתם יחידים בני אב אחד ובלי שותף קיים... אך שבועות והבטחות נחלו אבותינו מאל חוגר עוז להוריד גוים ולהקים ממלכות: אנו נודדים בכל אפסי ארץ, נרצצים ונאנחים. נשתה יין, לא מסכו אותו לנו; נאכל לחם, לא הוצאנו אותו. ברכה בפינו על כל מתן מידי זר; והקללה סובבת אותנו, סובבת ומקפת אותנו בכל ארץ ובכל מדינה ממדינות העמים.

„רוסיה לחמה עם יהודיה זה חמש ושלשים שנה". וההסטוריון דובנוב יודע, כי הצרות מתחילות עוד הרבה קודם לזה... וכי לא אך ארץ זו בלבד הכתה אותנו על ראשנו מכה אנושה.

אִלו לשיר ידע דובנוב, כי אז לא היה נצרך לכתבי־ערכאות ותעוּדות שונות, ואף לא ל„עדי־ראיה"...

ו
שירה ותולדה

בימי־הבינים, בעת שהגוי הישראלי עמד על מפתן ימי־דמים חדשים, ומכל עבר החלו להתפרץ גרושים וענויים ושחיטות לא־נושנות, ראו רבים מאנשי מעשה בחזון: איך מתים ונשמות מעולם־האמת בוכים ומיללים ברחובות ובשוקים על עקת העם הבאה. גם בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות ישבו עטופים על־יד ארון־הקודש עוללים גועים באבם וידיהם על ראשם, והם בוכים ומיללים לפני קונם. כל לב מתרגז, כל עין תדמע, כל נפש שוקעת ביגון נורא. ומבחוץ עומד האויב מזוין בחנית או במאכלת. עוד רגע, והוא חודר בזעם לבית־האלהים ונועץ את חֵץ המות בהרואים והנראים יחד... נפשות מתות נחנקות בחזקה עוד הפעם. ואלהי ישראל לא ירחם!

יעקב כֹהן הנזכר כתב בקובץ השני ממאספו ,העוגן' סימפוניה דרמתית בת עלילה אחת בשם ,הקדושים'. לא מהימים ההם עלילה זו, כי אם מהזמן הזה. חללי יום־פרעות בהֹוה הן הנפשות הפועלות: איש סוחר, קצב, מלמד לנערים, שמש זקן, תלמיד בית־ספר, בלשונו — סטודנט, נערה אחת, רחל אמנו, בת־קול ממש ומקהלות מלאכים. — בדרך עקלקלה, מסתעפת ועולה במרומי צורים, צועדים המתים בעינים סגורות והמה שחים, שחים איש את רעהו. — הסוחר המת שואל את המלמד הנרצח: ,מי זה אתה?' והלז אומר: ,לא ידעתי'. שוב קורא הסוחר: ,לא ארץ ולא שמים אינו? אי העולם כלו'? הקצב לא יחוש בשרו, והמלמד הנה שואל לפי תומו: ,החיים אנו?' וקול יוצא מביניהם: ,מתים אנו!' עיפים המה המתים, עיפים מאד, והם שוקעים לתוך עיפותם. תרדמת־מות מכסה את כל ההר. ואם צללים מתנועעים, אינם רק אלה מהיום, כי־אם מעט מאלה שמתמול, מתמול הארוך גם ארוך. לוּ אני המשורר של אותה עלילה הייתי, כי אז לא קראתי לרחל, אֵם שני השבטים, לבוא לספוד לעולליה. אבל בדמיונו הוא נגלתה עטופה לבנים, יורדת מבין הסלעים, אור ירח בוקע את האופל הדומם — נשפך עליה; והיא קוראת: ,קול שבר יגיעני. יתומי נעלבים... היש עוד סבלי אם כסבלי אני?!' מתבוננת היא בהמתים ושוב היא קוראת: ,חדש הוא הפצע. — מי זה יעיז להפריע את השעה?' — התאמינו, כי כך רחל מבכה על בניה? האם עין בעין ראה אותה המשורר צועדת על נקיקי הסלעים, ואחר־כך שבה ועלתה לאטה מזה?

ועדיין לא נבנה. — מעשה שבא אחד מרבי המדרש למקום מגרש בית־המקדש וירא את הבית חרב עד המסד והכל דומם מסביב. זעק בקול מר ואמר. רבון העולמים! החרבת את עירך, שרפת את היכלך — והנך שָׁלֵו ושקט! מיד נתנמנם אותו חסיד וירא והנה אל אלהי ישראל עומד בהספד ומלאכי השרת מספידין עמו; וכולם קוראים ואומרים: הוי, אמנה ירושלים! — שוב בא מורה אחד למקום־המקדש, וירא את הבית חרב ונתוץ ואך כותל אחד על תלו עומד. שאל המורה: מה טיבו של כותל זה? מיד נגש אליו איש שיבה אחד ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליו: אני אראך! נטל טבעת אחת ונעצה בכותל; והיתה הטבעת ההיא הולכת ובאה ממטה למעלה וממעלה למטה. הציץ המורה וירא אֶל עמו שוחה וזוקף ועומד ומילל, שוחה וזוקף ועומד ומילל... ויפול על פניו ויבך גם הוא.

שם המורה הראשון היה רבי צדוק, שמו של השני רבי נתן. גם לזה ולזה אני כורע ברך.

מאיזה מקור שאב משורר המגלה החדשה את אגדת החורבן שלו? מי ומי כתב בנפשו אגדות־האש? ,חִתת אלהים על ההרים הרחוקים וחיל אחז את צורי המדבר הזועפים'. ,אֵל נקמות, הוא בכבודו ובעצמו, שָׁלֵו ונורא יושב על כסא אש בלב ים הלהבה, מעטהו שלהבת ארגמן והדום רגליו גחלים בוערות. כתרוהו דהרות אשים, מחול אכזרי קודח סביבו, על ראשו להבה. — הוא מרחיב להבות במבט עיניו ומעמיק מדורות בניד עפעפיו. הבו לה', דוהרים דולקים! הבו לה' מחול־להט ואש!'

לא בפרקי היכלות של בעלי־המסתורין אנו עומדים, כי־אם במגלת האש של ימי החורבן, כתובה בידי אחד ממשוררי הזמן. אין לפנינו אנחה חרישית אחת, כי־אם המון אנחות ונאקות, צעקות וזעקות. שופך עלינו המשורר את כל ים הלשון וכל משברי התוגה שבכתב. — לא תמונה אחת אנו רואים, כי־אם רבוי של תמונות מתפרצות מכל עבר, כל אחת חזקה מרעותה וכל אחת מחרבת בשטף שפתה את רעותה. לא משורר ורואה פה לפנינו, כי־אם פייטן מתלהב משאון לשונו ואיש מליץ — אמנם מליץ נשגב.

לא עלתה בידי ביאליק לתאר לנו את צרת הגוי וחורבן בית־עולמים. אין כאן תוגת הרבים ולא תוגת אל־ברית ותוגת שבטי עמו, אף לא תהום נפש ושממון־נצח. לא נאמין בזה, שעומד בוש ומחריש כל העולם ביגונו הגדול; לא נאמין — גם ליגון היחיד.

על מה הרגזתני?׳ ,מדוע׳ ישיב שאול גם־הוא׳ ,מאחר הצאן לקחתני׳ ולנגיד על עמך כיום זה שמתני?׳ ,איש האלהים!׳ — יוסיף המלך — ,מה אֵל יענני? מה אעשה? ענני׳׳ ,על מריך — עונה הרואה — על מריך׳ גאון לבך אלהים זעמך׳ מחר אתה עמי׳ גם אתה׳ גם עמך׳׳ ,ובאשמורת הבֹקר׳ בלי קשת ושלח׳ על סוס קל המחנה שב שאול המלך׳ פניו חורו׳ אך בלבו אין מורא ובעיניו מתנוצצות היאוש הנוראי׳

תם החזון׳ תמה הבלדה׳ אם על־יד כתבי־הקודש גם שירות עבריות לבירון השפיעו עליה׳ לא אדע׳ גם שירת שאול של בירון אינה נצבת על מרומי הפסגה׳

ה

קינות ומגילת עם

בבות דפוס של ח׳ נ׳ ביאליק וש׳ בורישקין יצאה לאור בשנה לא־מסומנה מאת המשורר ביאליק אגדה חזיונית מימי החורבן׳ נקובה בשם׳ ,מגִלת האש׳׳ והיא תוצאה מקובץ שיריו׳

יש לנו באוצרנו מימי החורבן מגילת קינות של ירמהו הנביא׳ החוזה והמקונן׳ ומהרבה דורות מאוחרים — אגדות מורי התלמוד ודרשניו׳ זה לעומת זה! הנה קינת חוזה נשגב׳ בוכה ומילל על שבר בת־עמו בשטף הלשון ובכל כובד הלשון׳ והנה חסידים מבני־התורה יושבים על משואת חרבות יהודה ומְסַפְּרִים בקצור נמרץ לדורות הבאים מעשים מימי החורבן והדמים׳ מעשים נוגעים עד הנפש׳ נוקבים עד התהום׳ גלתה יהודה מעֹני׳ — דרכי ציון אבלות׳ — ידו פרש צר על כל מחמדיה׳ — ממרום שלח אֵל זועם אש בעצמות עמו׳ — סִלָּה כל אביריו׳ — בלע אדֹני ולא חמל׳ — הביטו וראו אם יש מכאוב כמכאובו׳ — איכה ישבה בדד׳ — איכה יעיב באפו אדֹני את בת ציון׳ — איכה יועם זהב׳ — זכור ה׳ מה היה לנו׳ — על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו ׳ ׳ ׳ וה׳ לא לשוא כלה את חמתו׳ הלא רבה חטאת נביאי ירושלים׳ הלא גדל עון כהניה׳ ,נעו עורים בחוצות׳ נגואלו בדם׳ אֵל קנא לא יאבה סלוח בעת קדוח יקדח אפו׳ ׳ ׳ ׳

יורד המסך והוא עולה׳ בית־האלהים׳ שבנהו שלמה בן דוד ושנחרב ביד צר׳ הוקם על־ידי שבי יהודה׳ ושוב הוא נחרב על־ידי בני החיה הרביעית׳

האגדה אמו של אבנר בן נר, העלתה את הרואה שמת ויספדו לו כל העם ונקבר ברמה; והוא המת עוטה מעיל כבחייו. וידע שאול אביר ישראל, כי שמואל הוא. ויקד אפים ארצה וישתחו.

בבואו מן השדה התנשא גבור זה, בשמעו חרפת־עיר, להיות גואל לבני השבטים וילחם בכל אויביהם מסביב. והנה קם לו שטן בשמואל הרואה. אמר הַלֵּוִי לקרוע את מלכות ישראל מעליו ולתתה לחתנו, אשר קנא יקנא בו. נחר בו גם יהונתן בנו ויתחבר עם בן ישי. אין שלום בביתו! ריב־דמים לו גם עם בני הכהנים. רוח־רעה מבעתת את שאול. מי שלבו היה עשוי לבלי־חת — נפחד ונרעש ממחנה פלשתים ומהמונם. בצר לו יפנה אל אֵל קנא, אשר השליכהו מעל פניו; והוא לא יענהו גם בחלומות גם באורים גם בנביאים. גדרו את הדרך בעדו וילחצוהו. אין מבוא ואין דרך...

ויתחפש הנשיא הנזוף וילך הוא ושני אנשים עמו לילה לבית אשה בעלת־אוב, שנלחם עמה ועם בני־משפחתה להכחידם, ויצו עליה לקסום לו קסם ולהעלות לו את שטנו. והלז, כי עלה מני שאול, מְדַבֵּר רתת באזניו וינבא לו את אשר יהיה עמו יום מחר. — נביא אל־קנא הוא ולא ידע סלוח... חרדת־מות והכנעת שופט ומלך תמלא את פני כל הככר. מפר ה׳ ברית עם מי שהיה עמו וכורת ברית חדשה עם רועה אחר. תוגת גבור, עוד עולה על זו של שמשון, מבצבצת מבין גליונות הספר.

הנה במחזה של עלית שמואל אחרי מותו גם נבנה הגשר להתגלות ישוע בכפר עמאוס ולקחתו מן הלחם לעיני השנים. — ספורי־עוז מתגלגלים גלגולי מחילות ונוצצים ועולים אחרי דורות רבים בתור ספורי־דת עם כל הפחד המיוחד שבספורים כמו־אלה.

שאול טשרניחובסקי, אחד מהמשוררים העומדים בשורה, ערך לנו בַּלָּדָה זמרית בת שתים שתים שורות מחזון עין־דור, בלדה לא נכתבה בימי ,המאספים׳ ואף לא בימי ,בכורי העתים׳, כי אם בימינו אלה ונדפסה בקובץ־שיריו, שראה אור באודיסה.

בחשכת הליל בלי קשת ושֶׁלַח, על סוס קל עין־דורה בא שאול המלך. ,אַתְּ בעלת האוב?׳ ,כן, אדוני, הנני׳. ,נא קסמי באוב, צל הרואה הראיני׳. זוכר המלך את גבע ועלומיו, ותמונות מרהיבות עיניו תחזינה. ועצבת נוראה סגור לבו לחצה, וכמו שפעת דמעה אל גרונו פרצה. ופתאם וירעם קול חזק — האיר הברק: ,אנכי הרואה למלך משחך, ממחילת רקבון

מן הבקר או מן הצאן; ובא משרת המזבח וסמך ידו על הקרבן ושחט את החי במאכלת לפני ה׳ וזרק את דמו; והפשיט אחר זה את עור הנשחט ונתח את הגוף לנתחיו, ובאו בני אהרן האחרים וערכו את הנתחים, את הראש ואת הפדר, על העצים אשר על האש; ואִשו של אלהים מתלקחת, אוכלת בחמדה כל נתח ונתח. עולה היא, אִשֵׁה ריח ניחוח לה׳! והקורא עומד ורואה בתם כל המעשים האלו בירחי־קדם. ידו של המשורר עוקרת את מחיצת הדורות. — אנו בני־שם מתפללים גם אנו לפני אפולו בן ליטו יפת־התלתלים; בכל נְגודי הנביאים שנטעו בלבנו אנו עומדים רק שעל מפתח אֹהל־מועד שבחזון ספר החומש ומביאים קרבן מנחה לאלהי המזבח...

ד

עין־דור

בכתבי־הקודש יורדים מלאכים עלי־אדמות ועולים. גם אֵל אלהים צבאות אוכל עם עבדו אשר בחר בו לחם, וילך מעליו כאשר כלה לדַבר אתו, כל זה נעשה גם בעצם היום. פעם יָשַׂר אדם אל מלאך ויוכל לו ופעם יירא פן מות ימות אם אלהים ראה. בברית בין־הבתרים כבר מתגוששים שני עולמות יחד, מטה ומעלה, ואך בתרדמה ועלטה באים מזה אל זה. במעמד הר־חורב — ההר עשן והנה קולות וברקים. כי אל שדי עובר לפני החוזה התשבי, יוצאת לפניו רוח גדולה וחזקה, מפרקת הרים ומשברת סלעים. ראה ישעיהו את האדון יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל. וכי היתה יד ה׳ על יחזקאל בן־בוזי, הנה ענן גדול ואש מתלקחת ונֹגה לו סביב. לוקח אלהים את חנוך ספרא רבה אליו. אליהו עולה ברכב־אש וסוסי־אש השמימה. — אבל אדם כי ימות, ישאר טמון באֹהל קברו; לא המתים ידברו ויאזינו, אחרי אופל המות אין אור.

משה מת ולא קם ולא חיה ולא נראה לבני־אדם. לא קמו הצדיקים נֹח, דניאל ואיוב, לא קם הושע אחרי מותו ולא קם עמוס. רק בבקעת־דורא היה יהיה המראה הגדול, כי תקרבנה עצמות יבשות עצם אל עצם ויקרם עליהן עור ותבוא בהן הרוח. גם שלום בן־תקוה, שנגעו עצמותיו בעצמות אלישע, קם, לפי־האגדה, וחיה.

התפלש העולם ונתק ממקומו. צירים אחזו את הבריאה ותחולל חדשות. נעור מת משנתו והוא מדבר ומוכיח בזעם לשונו. בעלת־אוב, שהיתה לפי

כ״א בתרגום עברי. ואני קראתי בו ימים רבים בלב הומה וגם מפחד. — אם מצא מין את מינו ובזרועות האהבה יבקשו להם זכר ונקבה מפלט מנשית התהום, אז יער שוקט לא ינוח. ואיך יסער הסער, אם אריה יקרב אל זאבה ונמר ילין במאורת דובה. התנגשות הכחות! ענק מבני־יפת ירעם בקול בני עבר! אדם הראשון מבקש לו כסות למערומיו; והעלים, שהוא תופר לו מהם חגורה, גם כן מתנועעים, חיים הם ומבקשים את תפקידם. או משל אחר: בן־אדם חוגר חגורה לבשרו מנחש עקלתון, לזה עינים ולזה עינים, זה צועק וזה לוחש...

לדוד פרישמן עלתה לתת ב„התקופה" ספר א׳ את השיר הראשון מספר איליאס של הומירוס בזווג אחדותי, רק מפליא את לבנו. אין הומירוס מְדַבר בכאן בשפת החוזים לפנינו, כי אם חוזה לא ידענו אותו עד כה, חודר אל המחנה העברי או קם מן הקברים. על־יד השירה היחידה במינה בתנ״ך, שירת איוב, שירה שמעולם לא היה אומרה משה ואף לא אחד מלהקת בני־הנביאים, יש לנו בתרגום אותו פרק מהומירוס נסיון רב ממטע שירת אחד מבני השבטים הקדמונים בעברית. העברי מאחרי ימי השופטים ואילך יתרגש לכל חזון ולכל מראה, הוא „כותב בדמו" ואוכל את בשרו; להיוני מין תום ומנוחה, גם כח הפרוט, לא נדע כאלה אך קציהם.

הומירוס בעברית לא רק מרחיב את החוג הצר היהודי ומחדש את הרוח, כי־אם גם פותח פתח להבנת שירה קדמונית שלנו... רגילים אנו, למשל, לערוך ספר ויקרא אך כספר פרי הכהנים, ספר מלא תורות, חוקים ומשפטים. ואחרי שידענו מתורת הנביאים, כי לא חפץ ה׳ בזבחים ובעולות, לא נשהה עוד כראוי ברשימות מעשי הקרבנות וכל דברי זריקת הדמים, לאות בין בני ישראל ובין יושב בשמים. והנה פתאם יתגלה לנו לאורו של היוני הוד שירת ויקרא בכל תקפה ועוזה. לא רק כֹהן ובן־לוי לפנינו, כֹהן מְרַשם לנו דיני קרבן ומזבח ומפרט את ההלכות והמנהגים אז, כי אם איש משורר, חוזה בעין בהירה את התהלוכות באֹהל־מועד ומתאר לנו אלה בשרד נאמן, בשרד כמעט לא נדעהו ביד עברי אחר.

לאור נֹגה של שלש שורות בשירי הומירוס מעתירת הזקן אל אלהיו: „אֱלִי שמעני! אם־היכל בניתי לך לתפארה ואם־הביאותי אִשֶה לריח ניחוח פדר כרעים לעז או לפר — שמעני הפעם. — אנו רואים שרידנו אנו בעין אחרת מאשר היה עד כה. — אותו האדם העברי, הבא להקריב קרבן לה׳

ומצא המספר את הפַּתּוֹס לחיים בלי מעצור ולתוגה הכבירה של נפשות נפתחות כמעינות וגם הן נאספות·

לא קול אלהים מתהלך· כי אם קול האדם· הסער שבלב ממלא את חלל העולם· חול בוער· מתאדמת כל עין וכל שער שבראש מתקשה· כי יבוא גבר אל אשה· כי יתאו החי תאוה· הִיה יהיה ככוכב עולה מן נהר די־נור וכמו לויתן עוזב את מעונו· חרדת האהבה לא ידעה מחוקק וחוזה· כי אם בני השבטים החונים לצבאותם ולדגליהם · · ·

כי ישוב יהודה אל נוהו וישראל ישוב אל אדמתו· יפשט עקמומית לבו· ישליך מעליו אדרתו· וירד אל הירדן לטהר את בשרו· ועלה יעלה והוא נער· אין לו תורה ולא חוקים ולא מצבות· אף לא קברי מחשבה· וכי יספר איש לרעהו איזה מאורע· אשה תשיח באזני רעותה או בתה על הימים שעברו ועל שנות־קדם — לא מימי עזרא וירמיה יספרו· אף לא מימי דוד ויהושע· כי אם מימי המדבר וכל החרות והעוז שבחיי המדבר· ספורי המדבר המה ספורי העתיד· תהי אחריתי כמוהם!

ג

אורות

מספרים· שפעם בקר משורר צעיר סופר אחד ידוע ופתי· שאל הסופר את המשורר· אם כבר קרא את הומירוס? ולא ידע הלז לענותו· קפץ השואל מכסאו ויקרא לרעיתו היושבת בחדר השני לאמר: „בואי הנה· יונתי תמתי· וראית מין חית־אדם· שלשיר שירים תנסה ושירי הומירוס עוד זרים לה׳·

ואני אודה ולא אבוש· כי עד היום את קולו של הומירוס רק מעט הקשבתי· שפת יונית לא למדוני בבית אבי; ויד המעתיקים בשפת לועז אשר אדע לא הספיקה למשכני בחבלי שירה רוממה זו· אִלו אבדה התורה· אפשר היה להקשיב הֵדה מתרגומו של לותר; אבל מתרגם להומירוס כלותר עוד לא קם· ומי שאינו עושה שקר בנפשו יודה· כי לולא היה מקובל ומסור· שהומירוס הוא ראש המשוררים וכי חובת כל משכיל היא לקרוא בו· לא מצאוהו בדרך אשר כבשו לו מעתיקיו· — —

באוסף־שירים משירי אהרן בן זאב קמינקא· שירים מצוינים במינם· שיצאו לאור בפאריז בשנת תרמ״ח· הופיע הפרק „נקמת אכילס׳ מאיליאס

משפחת האבות, חיי היחיד בתור אב ופטרון, מצרי בית ואף אהבת נשים המה התוכן. אשה אשה וצרתה בחייה, ספור יהודה ותמר אף לא מתמול הוא, כי אם גם מהיום. — רוח אחרת נושבת בימים שלאחר ימי מתן־תורה. עזב העם את ימי המצור והעבדות במצרים וילך לו עם מושיעו בן עמרם בארץ המדבר. ומשה אינו רק מושיע וגואל, כי אם גם מיסר קשה. מתקוממים המה הרבים נגד היחיד, ממרים הם והולכים אחרי שרירות לבם. והיחיד — אומר הוא לתת את הברכה והוא מקלל ונפשו עליו תאבל. מחוץ למחנה יתקע את אהלו; והעם שוכן באהליו למשפחותיו, או גם בוכה הוא וקובל על עסקי משפחותיו... לא תחמוד. לא תשא עיניך. אל תסג גבולי. לא תשמע אל מאויי נפשך. ולמעלה בוער השמש ובקרב האדם אש בו תוקד תמיד. אֵל נעלם מְדַבר אל עבדו ומשיחו, באהל המשכן, ראוָה לעינים, מקריבים קרבנות לבני אלים. משרתים כהנים לבושי אפֹד; בראש העם עומדים נשיאים; חוגג העם את חגיו גם לעגל ולפעור. אור היום ומרחב, יופי ועוז החיים! חיים במלואם, לא היו כאלה גם בימי שפוט השופטים וגם בימי המלכים, המושלים מבֹקר עד הערב ומערב עד הבֹקר. כח במתנים, תעצומות בעורקים, אוכל האדם מפרי העץ ולא יגורש מן הגן.

אם חולם המשורר שירת החזון והדת, אם לוקח הוא מזרע האגדה ונוטע אילנות, אם ממשיכים הסופרים את דברי ימי המלחמות ומתארים את תעצומות נפשות גבורי יהודה וישראל, הלא אך עושים יש מיש ומעלים בנין על גבי יסוד. באר תהיה לנחל, הנחל לנהר, וזה מתפשט ומתרחב והיה לענף הים. אחרת היא, אם נכה באבנים ונוציא מים, אם גם בשדה החוקים והמשפטים נחפור ונגלה את רגבי הזמרה הצפונים בהם, אם בדור המדבר נשמע את התרועה לתאות נפשנו, אם שם נקים לנו משכן חדש לבת־שירה חדשה, לא ידענו אותה עד כה.

לספרות החדשה האחרונה נפלה בשעת חרום מנה זו לנחלה, ודוד פרישמן הוא הנותן. הוא קיים אותו נדר.

פסע יוצר שורת המעשיות הבבליות גם על הביבליה בעצמה בתור ספר דת ויפח באף בני עבר שחיו אז ויקימם על רגליהם. כמוץ הם דברי נביאים ואין שומע לדברי התוכחות והיעודים. לאדם קומה, יונק הוא מאור השמש והוא עובד את השמש, חום ושיח לכל חי, רוחב ופשוט.

יה; והנה בא משה בן עמרם ויַפל את הענק הזה למדחפות· כה הולך ומספר לנו נערו של ביאליק, מה שלמד בבית רבו: פסוק אחרי פסוק, באור אחרי באור; וכל צרורי האגדה משובצים הם במקומם, אף תג אחד לא יחסר· אין כאן חוזה, ישא עיניו הוא אל עברו של שבטו, ואף אין פה נער לומד בפרחי אביבו דברי זכרונות מספר הברית ונפשו שואפת להֵד ירחי קדם· אין כאן יוצר אורג שוב כל נצני קדם ומרוה אותם מרוך נפשו מחדש, כי־אם מי שחוזר על משנתו··· על־יד ימינו של אותו הנער עומד מצד אחד הסבא הפקח ומלמד אותו להביט בעיניו הוא; ומצד שני עומד שוב חניכו של הסבא וקורא לו לאמר; הרחב פיך ונמלאהו! נמלא אותך מן הכתוב ומן הנאמר···

הנער שב מבית רבו לבית אביו והוא נִטפל בדרך לארחות ישמעאלים או דודנים· באחד המקומות ילוו אותו גם הגבעונים· וכה חולפים ימים ושבועות, ימים ושבועות; הוא ונערי השבטים הקדמונים בוקעים מדבר צין וחוצים מדבר פארן· הרגלים בצקו, השמלות והנעלות בלו· האח, הנה חצצון־תמר· מחצצון־תמר נוסעת מחנה ישראל למתקה, ממתקה לחור־הגדגד ומשם ליטבתה· הלא כן כתוב בפרשת מסעי, והלא כן קרה את אבותינו בלכתם במדבר· — —

,מבצבצים ועולים — לפני המשורר המקדים — עולים לפניו בערבוביה ובצורה מסורסת דורות ויובלות, עמים וארצות, מעשים ועלילות, שכבר נמחו מספר החיים וזכר בעולם אין להם· בא הוא עם כל הקדמונים בדברים ושותף הוא לחייהם ולמעשיהם·, לומד הוא סתום מן המפורש, ויותר ממה שכתוב — משלים כח הדמיון·

אבל אין כאן השלמה ואף לא סימני תחיה· מטיילים אנו במבוא פתוח משני עבריו· אין ערב ואין בֹקר···

ב

שירת המדבר

כשתי ערֻבות מונחות זו על גבי זו המה שני חלקי דברי ימי התורה· ספורי הימים מלפני רדת אלהים על הר סיני וספורי הימים שלאחר ימי כריתת הברית באש ובהזאת הדם· הנה מעבר מזה ימי התחוללות אלהים, ספורי הנחש ובן־האדם, חורבן עולם, התפלגות שבטי העמים ודברי ימי

לִמְקשה הנצח, כי אם ימי־דכאון, רגשי־יתמות ותמהון גם יחד ממלאים את אדם ואת חוה, את קין והבל ואת כל בני השבט, שאכלו מעץ־הדעת וכרתו גם ענפיו. האדם נושא את האור לו ולכל הקרובים אליו; אבל גם הצֵל רודף אחריו. ילדות לכהן. קין שלו אוהב לחפור באדמה ולשבר ענפים ולַיַדות אבנים בצפרים המעופפות, — והבל גם הוא מדלג על כל מורד וגיא ונושא נפשו ושולח אותה על־פני מרחקי התכלת מלמעלה ועל־פני הכוכבים. ילדות להמשורר, ואף זקנה ואימה לו. כי „תחלום חוה אחרי מות בנה ותיקץ ותקום ממשכבה, עוד החלום בין עיניה, ותלך הליך וגשש, הלוך ותור בעינים כלות בין צללי ברושים אֵלמים, קופאים בזיו־ירח. אדם הראשון רואה את בניו ואת ניניו ונכדיו שמונה דורות, העובדים את האדמה ושופכים ממשלתם על עץ ואבן; — והוא הולך ומוסיף ללכת, שבילו מתרומם לאט לאט, ויבוא אל בין ראשי הרים גבוהים, והם פרועים בשמש וענני ערפל שלג, כבדים וקלים בין כתפיהם. בארץ שויציה מטייל רֵעו של הנחש הקדמון, והוא מבורך ואינו מקולל. — הוא מודה לאלהים על אשר ברא אותו ו„על אשר נתן בו את החפץ ואת היכולת גם לעבור על דבריו, — אבל — „הוא בוחר טוב, — הוא „בא בסוד־קודש, להיות עומד ומשרת לפני אלהים הוא וזרעו עד עולם". וכאלה קראנו, לכאורה, שוב גם בספרים...

במשא הראשון של המשלים החדשים האלה דנים „הנצח והרגע, יחד, למי מהם התוקף והחיים? — המשורר אומר להנחיל לנו דברים מעצמו, תמורת מטעי הצבור. הוא השואל, והוא במלאכתו — מלאכת־יחיד לא עלתה לו — הוא גם המשיב... על שפתו הקלושה באלה לא אדבר. —

דרך אחרת במשלים־קדומים היא למשורר אחר, לרעהו ח. נ. ביאליק, בפרק אחד מספיחיו („מולדתי, כרך שביעי, חוברת ראשונה). חניכו של ביאליק אוהב את החדר הישן, לומד חומש עם רש"י, והדברים מאירים ושמחים.

הנה אחימן, ששי ותלמי, והנה גמליאל בן פדהצור, אף נחבי וגדי בן סוסי. הנה הזוזים והזמזומים, והנה אלופי אדום וכל גבורי בראשית. מי נער קרא בספר־הישר או בספר־הפקודים, ולא ידע את כדרלעומר מלך המלכים, בהצותו מלכים אחרים או את עוג מלך הבשן? הולכים הם בני אברהם העברי במדבר עיפים ויגעים; והלז בא לנגדם, עוקר הר גבוה מאד בידו האחת ורוצה להשליכו על גוי כולו. — כמעט רגע ותמו יחד כל בחירי

פרי חזון

א

מטעים וספיחים

כי יפקח נער עברי את עיניו ויבט למרחבי העולם, אמור יאמרו לו: בראשית היה המאמר והאלהים כונן את מוסדי ההויה בדבר־פיו. הוא אמר ויהי אור. שוב דִבר ויהי רקיע, ונקוו המים ותהי ארץ ואדמה. אז יברא הוא ומתי־סודו את בני־האדם. ויפוצו אלה לכל עבר, לרדות בעוף ובחיה ולהלחם גם איש ברעהו. נהרג הבל ראש הרועים, אף למך הרג איש לפצעו וילד לחַבּרתו. קמו אנשים לטשי ברזל ונחשת; קמו ראשונים לתֹפשי כנור ועוגב. הוחל לקרוא בשם ה׳; ולאידך החלו רבים לסור מאחרי אדֹני. אלהים נטע על כוכב אחד את גן־העדן ומסביבו — תפתה וילדי משחית. בני־האלהים זנו את בנות האדם; ויתעבר אל־שדי ויביא מבול על הארץ יצירת חמדתו להשחיתה. ואת קשתו נתן בענן לזכרון־ברית בינו ובין השרידים, שנותרו לחיות על־פני האדמה ולדעת את שמו. נֹח הוא ראש לשבטי הארץ; אברהם הוא ראש למולים ומשה הוא ראש למחוקקים. הלא מסורה רבה לנו, מבארת ומפרשת היא את כל המעשים והמאורעות ואת כל דברי התורות והמשפטים שעליהם יחיה בן־האדם. לכל אות בחיים הנה מַנגינה דתית; לכל חזון מפולש ואף בלתי־מפולש עשו סימן והגבלה להכירו ולמשש בו ולבטאו בשֵם. ולִמדו האבות את בניהם את אשר הנחילום הוריהם גם הם. אגדה קבועה לנו לדורות ופרחים נוקשים.

יעקב כהן הדפים ב„העוגן׳ קובץ ראשון „משלי קדומים׳ משלו, לא ככתוב ולא כנאמר . . . הוא אמנם משתמש בשרידי המקרא, אבל אומר הוא להרים צעיף אחר מחידת־עולמים. לא חג הוא להבריאה, בצאתה מן האבנים; לא קול אדֹני על המים, ואף לא חלום גדול מתרומם מעמקי התֹהו לקרא דרור

הללו, תום גמור, את ימי התסיסה של הציוניות, ימי הרצל, „משיח בן יוסף" ו„האקציות של הקולוניאלבַנק" — הנה מים קרים נשפכים על ראשנו, בעת הגוף רותח מרוב חום וחמימות.

יודע היה שטינברג לתאר גם תאי הנפש לאדם באשר הוא אדם ואינו עוד חסיד; אבל הנה כל־זה עשה במין קלות ובמין הרגל... הוא יָדַע לסַפֵּר וסגנונו הקל היה עשוי לכך; אבל הוא עשה זה, כאשר יעשה אמן במלאכתו, ואך במלאכתו בלבד...

המצות, ממרור בפסח, מתענית יום־הכפורים, מתורה ותפלה וכדומה. אומרים, שהרשעים הם בעלי־תאוה רחמנא ליצלן; ואולם הוא, גדליה, נושא הספור ונושא כל המחשבות הללו, אינו יכול להבין, אם באמת בעלי־תאוה הם, איך זה יכולים הם לעצור בנפשותיהם, שלא לקיים את המצות הטובות, הנעימות, המשמחות את הלב ומרחיבות דעתו של אדם? שוטים הם! שוטים אומללים! לא די, שאין להם חלק לעולם הבא, אלא גם מעולם הזה אינם נהנים כל צרכם...'

זהו טפוס החסיד היהודי על קרבו ועל כרעיו. זהו אדם, שיצרה אותו היהדות החסידית המעשית בכל תומו ומהלכו. הוא בעצמו, גדליה, אין לו מה להתאונן על חייו; אמנם יש שהוא נאנח בלי כל סבה קרובה לזה... אבל תוך כדי אנחתו הוא מתבייש מפני עצמו; ואז הוא גוער בנפשו: ,שוטה, מה נאנחת?! נחלי אפרסמון חסרים לך? כתר מלוכה אין לך?'

ומה חסרים המה יהודים כמותו בעולמו של הקדוש ברוך הוא? ומה חסרים הבנים, שלהם אב שבשמים הדואג כל־כך להם וכל־כך משגיח עליהם ועל חייהם בהשגחה פרטית ממש? ביום הראשון והשני בשבוע הרי מקבל היהודי נחת־רוח עוד מתענוגה של שבת שעברה; מיום החמישי ואילך כבר הוא חש קרבת השבת הבאה. נשארו עוד שני ימים של חול בינתים: של חול ממש בלי צל שבת. אבל הרי גם לימים האלה תורה ומצוות, תפילין ותפלה ערב ובֹקר וצהרים. הרי מצות־שמע בכל יום והרי ברכות והרי נטילת־ידים, והרי הכונות בסדור ובלמוד. מה חסרת ומה עוד יחסר לך, בן־אדם? וכי קמת בבֹקר וברכת ברכת שלא עשני גוי, שלא עשני אשה, שלא עשני עבד; ולאידך, אוזר ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה. יציץ אלהים יתברך מחרכי הפרגוד על כל בני ישראל בכל אתר ואתר, איך הם מתקבצים בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות ואומרים בקול רם: אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם עלמיא! והוא, המלך, מנענע להם ראשו. אב גדול זקן מאז ויושב בישיבה ובניו בהאי עלמא מיחדים יחודיו וקושרים לו כתרים.

ומדמו של גדליה, שהוא גֻלת הכֹּתרת של שני הספרים גם־יחד, לקח לו המספר מעט מעט ללוש את הבצק לנפשות האחרות, אשר אך חלקים מהן יתאר. אין כאן שוב חדוש על רוחו של גדליה; לא ידע המחבר להוסיף, ולא עוד אלא גם מקלקל הוא רב, אם חוזר ומערבב בימי התום

מגנעים את הלב; אבל תמה אני, אם אמרם אותו חסיד מטלנא באזני חסידי פולין, אמרם בזה הלשון ממש...

גם משירה לירית, אצילית, ומקום בכאן לשירה אצילית, נדרוש מעמד ריאלי. ואם אדם עומד לפנינו ומשיח, צריכים אנו לשמוע רק שיחתו בלבד, ולא שיחת המשורר עצמו. ,והא ראיה — נדבר בשפתו — קח את הנגון וסרס אותו. התחל בו מסופו או מן האמצע — בסך־הכל ישנם כל הקולות, אף אחד מהם לא נגרע; אך נשמת הנגון פרחה ואיננה... יונה ברה שחטנו ויצאה נשמתה... ומת הנגון, בר־מינן הוא.

מכבדי המשורר ומעריציו אל יחשבו לי הערה זו לעון.

ו

ספורי חסידים יצאו לאור אחרי ספורי פרץ מאת יהודה שטינברג, בהוצאת ,תושיה, וַרשה תרס"ד. וזה תכנם. בספר הראשון: גדליה. — מאי חנוכה? — זידיל השען. — מהעבר הקרוב. — רבי מטיל ויצחק שלום זעירא. — ירוחם פישל הנסתר. — מתוך כעס. — שניהם יצאו בגולה. — בדידות. — גבולין. — בשל כותל מערבי. — במה? — שני המלמדים. — מתוך ודוי. — ליל נדודים. ובספר השני: התם. — עונש ושכר. — הזקן ונכדו. — ואותו הילד היה. — אברהם מאיר הזקן ואלקנה האברך. — עסקי פוליטיקה. — קריאה וזמן. — בלילה ההוא. — ל"ג בעומר. — בליל שני של פסח. — המן מן התורה מנין? — הצדיק מססוב. — שלום עליכם. — הזקן בין נכדיו. — רבי יעקב. — נסיון.

שורה הגונה של ספורים וציורים, שבהם אנו רואים את חיי החסידים, חסידים מן המובחר, וחסידים בינונים וגם פחותים. שטינברג אינו מהלל, אינו משבח וגם לא יהתל ויעקץ. הוא אך מתאר, מתאר את האנשים הללו, מתאר את גופם ורוחם ואת עולמם; והוא מכיר את היהדות הזאת בכללה ובפרטיה, בגבוליה ובתאיה, מכיר ביותר חשבונה של עולמה.

,טובה גדולה עשה הקדוש ברוך הוא עם כל בריותיו, שנתן להן את החיים; ועוד חבה יתרה הראה לעם ישראל שלו, שעמד וצוה להם גם תרי"ג מצות, בכדי שיזכה אותם בשכר טוב. כאלו לא היינו מקיימים את המצות, כאלו לא היינו מניחים תפילין ולא היינו מתפללים, ולא היינו שומרים את השבת בלי צווי! כלום יש תענוג בעולם יותר גדול מקיום

אותו חסיד. סעודתם של אלה זבחי מתים ··· וסעודה שלו היא במקום קרבן, במקום קרבן תודה! ולאידך, אומר אותו חסיד תיכף, בתארו את יחוסו אל הטבע בימים שלפני הושענא רבה, בהאי לישנא: „עוד לא עלה עמוד השחר ··· לשמים עין עופרת כהה ··· ענני־בקר וצללים רצים אנה ואנה ··· בפאת קדים דמדומים קלים, נגוהות מתאספים ··· ובין ערבים יזל הנחל, יזל ויפכה, יזל ויפכה ··· מרחוק: פיק, פיק! איזה עוף משונה מצפצף; טס, טס ··· יענה השני לעומתו לאמר: דום, אל תפריע ··· והנחל מפכה והומה בלאט; ואני הולך על שפת הנחל ומקצץ בערבות ···" ופה שוב אין אותו חסיד מדבר, כי אם פרץ ··· הפייטן פרץ מדבר פה, ואך הוא מתַנה אהבים עם הטבע, אך הוא מלקט ניצוצי אור בכל אשר מסביב. פיק, פיק! הנה פרץ לפנינו אך פרץ. כל אשר בכאן אומרת שירתו של פרץ. ואין עוד כאן שיחה של חסיד כלל ···

בוקעת ויורדת היא תפלת אותו ירא בבריסק, המתגעגע לעולם אחר ולחיים אחרים מזאת התורה ורביה, לאמר: „רבונו של עולם; רוצה אני להיות בשבעה מדורי גיהנם עם פושעי ישראל מלהיות יחידי בגן־עדן". הנה חיים בציור הנגודי בין שני עולמות היהודיים, נקוב בשם „בין שני הרים". — אבל שוב נעשים הדברים רחוקים מן החיים, אם יחדל התאור ויחל הדבור ··· שואל הרב מבריסק ושומר התורה את תלמידו אשר עזבהו, שואל אותו על דרכו, ונעשה לדורש חסידות וארחותיה, לאמר: „למה ברחת מהישיבה שלי? מה חסרת שם?" והצדיק ישפיל קולו ועונה: „אך דבר קל חסרתי — אויר לנשימה". „מה אתה דובר, נח?" שואל הגאון; ושוב משיב התלמיד הצדיק בעמדו לפני רבו: „לא יכולתי לשאוף רוח, רבי. אויר לא היה לנשמתי". אויר לנשימה דרשה ההשכלה ולא החסידות. החסידות דרשה חיות. וקונם אני מכל שירה שבעולם, אם ככה ידבר צדיק, אחד מרבי החסידים, אל רבו, אם ככה ידבר אף בקרוב ···

„הקולות הם גוף הנגון, והגוף אינו חי בלי נשמה! ונשמת הנגון מה היא? נשמת הנגון היא לב האדם — אהבתו, כעסו, חִנו וחסדו, חמלתו ורחמיו ···, או „געגועים וכליון הנפש, וצער וחרטה — נשמת הנגון; ולהפך, כל תאוה רעה, רחמנא ליצלן — נקמה ונטירה; וכל מה שהאדם מרגיש ··· וכי יתחברו הקולות לגוף אחד שלם, ויפח בהם המנגן מנשמת אפו וחי הנגון;" דברים יפים, אף יפים נאמרים ב„גלגולו של נגון", והמה

מתפוצץ העולם להרבה רסיסים; ואתה קם ומאסף שוב הכל, מחבר חלק אל חלק, שבר אל שבר, והנך יושב שוב במרחב. — אבל העקה מדברת גם פה באלפי פיות. על כל זווג ועל כל יחוד מכריזים במרום, ובני־השטן באים ומפרידים בין אלה אשר יחבר אותם אלהים. בוכה האדם, כי שדדו ממנו את נצחו. בוכים אראלים, בראותם מורם ורבם, אדון־כל, יושב על כסא מתמוטט גם מתמוטט...

ה

י. ל. פרץ. כתבים. תמונות, ציורים, ספורים ושירים ישנים וגם חדשים. חלק רביעי, ספר עשירי. חסידות. הוצאת „תושיה".

ואני כבר דברתי על־אודות הסופר הפיוטי הזה באחד מ„ספרי השנה" לנ"ס וקראתי: הבו גודל למשורר גם בכלות היובל! שבתי והצצתי בציורים הללו. הלא שיחות חסידיות נתנות לנו פה, ובאלה אנו עומדים.

אבל הן אלה אינן שיחות בלשון החסידים ממש, כי אם גם הרבה והרבה נכנסו בהם מהמשורר גופו, שלא ידע לצמצם את עצמו מול המעשים עצמם וההויה עצמה. גם באלה אור, אור וחום; אבל הכל נדחה מפני שפעת האור ומפני רתיחת החום. לעולם החסידים אנו אומרים להכנס, לעולם צפוף ומְרֻוח כאחד; אבל המשורר, המלַוה אותנו באלה, הולך וקורע את הדלתות, פותח את החלונות ומכניס יפי האמנות במקום תום ופשטות. אמנם במדה אחת מאלה נמצא שביבי חסידות; אבל הנה תשע המדות היתרות באות אך לטשטש את המתנות שבידו...

אנו קוראים, למשל, בציור הראשון „שהשמחה במעונו" את שיחת אותו חסיד, כי יַראה לאחר את גודל החסידות וההבדל שבין עולם לעולם. והוא אומר: „הם מתפארים, שהם אוכלים בדרך־ארץ... ואני יודע, שאינם יכולים לאכול בלי דרך־ארץ! לפי שהם מסיבים בלי שמחה, בלי ניצוץ של חדוה ורעות... אין חדוה, מפני שאין ידידות, מפני שאיש לא יכול נשוא את פני רעהו... תועבה היא לאב ולבן לאכול מקערה אחת; שני אחים אינם מסתפקים בכלי מלח אחד... מפרכסים זה את זה, משוחחים ומספרים בנעימות, לפי שכן המנהג; אבל הם אינם חיים, וסעודתם — זבחי מתים...' „שוטים! מלחמם לא פרסו לדל, לא הפרישו חלה, לא ברכו על הכוס. תורה אינם אומרים, זמירות אינם מזמרים; והם חפצים לשמוח!‚ כל נדנוד פה אמת, כל תנועה קימת, כל הֵד והד כאלו יוצא מפורש מפי

אנו באים אל השני, ומזה לאחר ושוב לאחר; ובכל אשר נפנה, הנה עומדים כלים מכלים שונים, שלחנות וכסאות וארונות ועמודים לא יחסרו. אבל הרבוי הזה אינו מפריע את הקורא כלל. אדרבה, הוא נמשך אחרי החזיון כמו בחבלי־קסם; והוא מהרהר וחוזר ומהרהר, אף אם לא ימנה בין אלה, שרגילים בכך.

בין שני עולמות אנו נתונים בהאי עלמא גופא. דו־פרצופים בנו וברוחנו. הנך עושה מעשה פשוט ואין זה פשוט כלל. הנך מתאבל, נאנק ודומם; ועל־יד רחשי הנפש האלו מתעוררים שוב רחשים אחרים, פעם מקיפים אותם, פעם סותרים להם ופעם אך משלימים אותם. אין לבקש את המסתורין בערפל, אין צורך לעמוד בבית־הכנסת בקרן־זוית ולהתפלל בחשאי, להודות או להלל או להשתתף בצער השכינה ולבקש חסדה. „כל מקום שאדם עומד עליו ונושא משם עיניו השמימה, קודש קדשים הוא. כל יום בחיי האדם — יום כפור הוא. כל איש ישראל כהן־גדול הוא; וכל מלה שיוצאת מפי האדם בקדושה ובטהרה — שם הויה הוא. ולפיכך כל מחשבה זרה של האדם, כל ירידה וכל נפילה שלו — מביאה חורבן לעולם כלו". כה משיח הצדיק ר' עזריאל באחת ממערכות החזיון, בעת שהחסידים, חסידים ממש מן החיים ולא אלה מן הספר, סובבים את השלחן. והוא מוסיף ואומר: „נשמות ישראל מתוך יסורים קשים וענוים גדולים, דרך כמה וכמה גלגולים, כתינוקות אל חיק אמם נמשכות הן ומתגעגעות לכסא־הכבוד; ופעמים כשהן מתקרבות עד הכסא ומגיעות סמוך לו ממש, — יש שהקליפה גוברת חס־ושלום, והנשמה נכשלת ונופלת... ולפי גודל העליה — עוצם הנפילה... כל מה שהעליה גבוהה ביותר — הירידה עצומה יותר; ונשמה כזאת, כשהיא נופלת לתהום — כל העולמות וכל עשר הספירות בוכים ומתאבלים עליה". ולהשיחות הללו הנה פה גלמים, עצמות ובשר ממש.

„איזהו העוז שבחטאים? — הוי אומר התשוקה אל האשה. וכשמצרפים ומזככים אותו החטא, באופן שלא ישאר בו אלא הניצוץ של הקדושה, כל הטומאה מתמרקת ונהפכת מיד לקדושה עליונה, לשיר־השירים". בהיחס שבין חנן ולאה, גבורי החזיון, יחס לופת שני צירי העולם — החיים והמות, נתן לנו אנ–סקי שיר־השירים תוגי, צבעיו ושפתו לקוחים מעולם הקבלה והחסידות ותקפו חודר לכל לב.

ירידה צורך עליה היא׳ ירידה צורך עליה היא׳· והזמרה הזאת נשמעת שוב מתוך עלטה בתום כל החזיון והמסך יורד···

„בסוף העולם הר גבוה ובראש ההר נתונה אבן גדולה׳ ומן האבן נובע מעין זך וטהור; ובסוף העולם השני נתון לב העולם׳ מפני שכל דבר בעולם יש לו לב׳ וכל העולם גופו – גם הוא לב אחד גדול לו· ולב העולם צופה תמיד מרחוק אל המעין הזך ולא ישבע מראות׳ והוא מתגעגע ונמשך ומשתוקק וצמא אליו; אבל להתקרב אינו יכול׳ מפני שברגע שהוא זז ממקומו כדי פסיעה אחת – מיד נעלם מעיניו ראש ההר ומעינו הזך· וכשלב העולם אינו רואה רגע את המעין הזה׳ מיד כל חיותו פוסקת: ובלי חיות הלב׳ אין חיים לכל העולם והוא נוטה למות· והמעין הזך אין לו זיו משלו והוא מתפרנס מן הזמן שלב העולם נותן לו במתנה ונותן לו לב העולם יום אחד· וכשהיום נוטה לערוב – המעין הזך מתחיל מזמר כנגד לב העולם׳ ולב העולם אף הוא מתחיל מזמר כנגד המעין הזך; וזמרת שניהם מתפשטת בעולם׳ וקרני־אור יוצאות ממנה ונמשכות אל כל הלבבות של כל הדברים שבעולם׳ ומלב לחברו ומחברו לחברו· ואיש אחד׳ נאמן וחנון׳ משוטט ועובר בעולם ומלקט את ניצוצי האור של הלבבות ואורג מהם את הזמן; וכשגומר לארוג יום תמים׳ הוא נותן את היום ללב העולם ולב העולם נותנו אל המעין הזך וזה חי עוד יום אחד···״

לא ב„ספר חסידים׳ ההזיתי׳ כתבתיו אני בימי נעורי׳ אנו קוראים דברים כאלה׳ ואף לא בספורי החסידים האוויריים של פלוני ואלמוני· כח שירי חזק יצר את אלה· משולח אחד בין הנפשות הפועלות באותו חזיון משמיעם באזנינו׳ משמיעם לנו מתוך המעשים והמון החיים גופם· – אין לנו כאן דבר עם משורר מסתורי׳ שלו דרך מיוחדה לבטוי צרכי לבו ולגעגועי־נפשו׳ כי־אם שירה מסתורית ואף ריאלית לפנינו׳ שירה שואבת פרקיה מנבכי־העולם· מטרלינק והדומים לו עושים רושם ידוע על־ידי קצורי דברים והבלעת אמרים· בני־אדם של משוררים אלה מלאים הם או נראים כמלאים על כל גדותיהם צער ופחד מִשנה· המה מתדמים לאלמים ומדברים אף ברמז··· השמש בוער בחוץ ובחדרים שורר אופל מלאכותי··· אבל אנ–סקי אינו כן· אדרבה׳ הוא מרבה דברים ומרבה אף מרבה לארוג· הוא בונה יסוד על גבי יסוד ושם אבן על אבן· נכנסים אנו להיכל׳ והנה חדרים רבים נפתחים לכל עבר· מאולם אחד

הרגש· כי תישן תחלום, והנה תקום בבקר והשמים והארץ פתוחים· יש אֱל עולם, אל ישראל ואל דעות· אלים רמים בראו יש מהכל, והם הציבו גבולות העמים, חקקו תורות ומשפטים ושלחו שליחים לכל גוי· לא חסר נביאים הוא מין האנושי· צריך אדם רק להבין תהלוכות הדורות, סימני האישים הגדולים· קיומה של החסידות תלוי באורה, נצחונה הוא נצחון הרגש והאור·

מלה חביבה להורודצקי: מסתורין, ולו לא מלה היא בלבד, כי־אם חלק עצמי מן החיים· הוא מכייל כללים והם בהירים כפרטים; הוא מפרט וחוזר ומפרט, והקורא לא ילאה· — האגדה לא אך תפליא אותו, היא מזינה אותו· העבודה לשוכן בערבות אך מנת האדם היא· את החוקים לא ישנא, המה אך לו למועקה· הוא אינו מתפלץ, אף לא מוכיח, כי אם שמש הוא למתקני דרכים·

הריב״ש היה אחד מן המחוקקים, את נתיבו תמצאו אך בארג המאורעות וכבוש הרוחות· אנו גוללים בפרקי תולדה כמו בספר· הכל חָרות ובולט, הכל ברור ומפורש והכל מאיר· יש במדעיותו של הסופר הזה מין תום של שירה, מין פַּתוס של אֳמון· הקורא המתבונן אינו מסכים לקשוריו תמיד ולא בכל מחקר הוא מציית לתוצאותיו; אבל הוא הולך עמו ושׂם לב להרצאותיו ולסימני השואותיו (ביותר במבוא)· באשר יורה ויסביר הן נרגיש אויר של מקורים· הוא אינו עומד על גבם, כי־אם נושא אותם בחֻבו ונותן לנו מהם ומרוחם· המדעיות החסידית של הורודצקי היא חציה ברור וחציה אמונה, אמונה צרופה וברורה· אם נשכח דבר, יְחַיֶּה הוא אותו בנו; ואם לבנו מהסס, הוא ירגיע אותנו· במהות החסידות שלו אך מרגוע ותום···

ד

,בין שני עולמות'

בחלק התרגומים של מאסף ,התקופה' נדפסה אגדה דרמתית בארבע מערכות, נקובה בשם ,בין שני עולמות או הדבוק'· המחבר הוא ש· אן—סקי, והמתרגם — ח· נ· ביאליק·

עוד בהרמת המסך לפני המערכה הראשונה נשמעת זמרה חרישית ומסתורית: ,על מה ולמה יורדת הנשמה מאגרא רמא לבירא עמיקתא?

אחד, שלא ישיח בו מ„הסטורית ישראלי, ולנו כל זה, ככל כפל הדברים שלו, למותר.

הוא מתחיל להרצות ולומר: איזוהי הדרך, שבה התפתחה מחשבתו של הרמב"ם במשך תקופת חייו זו, המעוטפה כֻלה מחשכים? והוא מחליף תיכף את השאלה הנכונה במלים אחרות וחוזר: איזהו הארח, שבו הלכו רעיונותיו, עד הגיעם לנקודת אותו ה„אני מאמין, שהיה אחר־כך לכוכב מאיר בכל השיטה שנבראה על ידו? — הוא אומר על נכון: אין איש יודע מזה עד־מה, מאחר שספור פעולתו וחייו לא הגיע לידינו בסדר כרונולוגי, כי אם קטעים וסרוגין, מבלי שום ציון הזמנים; ותיכף לזה הוא מסמיך משפט בלי טעם ואומר: בלי־ספק היתה התפתחות אָפיו הכביר נכנעת לאותם החוקים, השוררים בהתפתחות שאר בעלי־חיים . . . כה משמשים בכל המחברת אור וצל בערבוביה. הרי סקירות נכונות, והרי התפעלות וחום ומליצות ודברים שטחיים. ההשואות בין הקבלה והחסידות בנויות לעתים על בלימה. הרי פרוט הפרטים וכלול הכללים; ובעיקר אין הכללים הללו תולדות אותם הפרטים ותולדות אותן החקירות. כהנא אינו חוקר לגמרי באלה, כי אם מַרצה, מלקט, מבאר ומהלל. יש ניצוצות בכל פרק ופרק, אבל אין אור מאיר . . .

ג

ממין אחר היא מחברתו של ש. א. הורודצקי על־אודות רבי ישראל בעל שם טוב, שנדפסה בשני כרכי „העתיד" הראשונים וגם בקונטרס מיוחד. הורודצקי יודע את החסידות יותר מכהנא, והיא גם יותר מתאימה לרוחו. מאהל החסידות בא אותו סופר, בהם גֻּדל, בם שכלל לו את האופק המדעי שלו. הורודצקי אינו נלהב גם במקום שהוא מתפעל; הוא אוהב את החום, את הרגש, ונושא בחֻבו יראת־הכבוד לכל נאצל ונעלה. הוא אינו פותר, גם אינו רוצה לשאול; אבל רוצה הוא להראות צרופי הרוח, לברר ולסדר. ההתנגשות רחוקה ממנו; מיתמות הנפש, בעת יכבו כל הנרות אשר מסביבה, לא יפחד פחד. אם הוא מטייל, הדרכים כבושות לפניו; ואם הוא מטפס למעלה, לא יפגש צורי מכשול. יש מרחב בעולם עד לבלי די. מי יאמר: אפסה תקוה מאנוש, מי יאמר, כי אין אלהים וכי ננעלו כל שערי תפלה לאלהים? הוא הולך את דרכו; והוא יארח אליך, מתחבר עמך ומראה לך את מסבי התולדה, קשורי המעשים וחזיונות בעלי־

באופן התהוות הספורים הביוגרפיים על־אודות הבעש"ט — עבר ספר ה,שבחים' דרך אותן המדרגות הנעלמות של התפתחות ספרי דת העתיקים, אשר מתקופת התפתחות ארוכה וממושכה במשך מאות שנים בפיות המאמינים עד הזמן של העלתם בכתב לא השאירו אחריהם בדרך התפתחותם כל רושם נכּר וכל עקבות, שנוכל להתחקות על שרשיהם. וכל זה הספיק לעשות הספר החסידי — ובדור כל־כך קרוב אלינו — בעשרות שנים, מה שעלה לקובצי הספורים ממין זה רק במאות שלמות.

ובאמת, המהלך המהיר של האגדה החסידית, אגדה שכמעט התרקמה לנגד עינינו ותהי ליצירה הממלאה לבות אנשים וגם חותכת להם חיים על־פי דרכם, ראוי לשום לו לב מכמה פנים, ולא אך מצד אחד בלבד... הנה מקלקל כהנא את רושם החזון הזה, שכבר עושה אותו לחוק; ובמקום שחסר לו איזה פרק, הוא כמעט תובע אותו בחזקה...

,חטא היתה חוטאת הפנטסיה של המאמינים נגד הבעש"ט, אלמלא רקמה איזו הגדת פלאים על־אודות לדתו. זר ואי־טבעי היה הדבר, לולא היה מלֻוה חזיון לדתו של מיסד שיטה דתית, המעוטפת בעצמה ערפלי הסוד, במעשה נסים ושנוי הסדרים מצד ההשגחה'.

והנה שוב קוראים אנו: ,זה דרכה של ההסטוריה הישראלית לעשות זיגזַגים, מסלה משורכת במהלכה. כדרכה הרוחני, כן דרכה הארצי. ממדינה למדינה, מקצה הארץ ועד קצה תעשה קפיצות ענקיות. גרגר זרע קטן, הנצרר בכנפי הרוח, ינשא ויזרע בקרקע רחוקה, המוכשרה באותו הזמן לקליטתו. — ואחד מאותם החזיונות בהסטורית האומה הירודה והמפוזרת, המקפצים ככה ממקום לחברה ומשתקעים בכל יום, שהם מוצאים מוכשר להם, הוא תורת הרזים והנסתר המכוסה בגליונות ספרותה העשירה'. מוחק המחבר את מטבעותיו מרוב מִשמוש בהן ומרוב חִבה לסממני התקופות והמחזות, שהוא בעצמו מקצרם ומרחיבם ועושה מהם כֻּוָנים כֻּוָנים. פה ימעט החום שבלב ועוד יותר — התפעלות מליצית לשונית. ועד ד' הארצות הוא לו, להיותו שלטון אוטונומי יהודי, חזיון נפלא, שלא ראתה כמוהו האומה הישראלית בכל גלותה (עמוד כ"ב). ובצבעים כאלה הוא מתאר כל מאורע, אם גדול אם קטן. כהנא הוא חוקר במקצת, מבקר במקצת, מלקט ובורר לו את הסממנים לפרקיו, והוא גם מפרט אותם לפרטיהם; אבל בראש ובסוף הפרטים הוא עושה לו כללים יפים ומיני סלסולים תולדתיים, ואין גם כלל

חייו, שיטתו ופעולתו". המחברת נדפסה בזיטָמיר והיא מוקדשה לאביו היקר ר' מרדכי, ש„בחוזק יד, ביד קסמים של אב אוהב, היה עוקרו מתוך הסביבה המלאה אויר אירופי והביאו אל פִּנת ערבוביה נעימה, פנת סתרים, העומדת בתוך סביבה אחרת לגמרי". „בתָמת ילדים טהורה היה אוהב המחבר להקשיב לספורי הילדים הגדולים, ילדי האמונה", ו„בכל חום הנעורים היה משתדל להוכיח את גודל ערכן העממי של ההגדות ההן ואת גודל ערכו של האיש (הבעש"ט), שעליו יכלו להתחבר ולהשתרש אצל העם שמועות כמו אלה", ו„היה דן, שאם לא הניחה לנו ההסטוריה של תקופת אותו האיש, הקרובה כל־כך אלינו, חומר ממשי, המעיד על גדולתו. אם אין לנו עובדות נכונות מחייו, אם במשך הזמן, לא יותר משלשה יובלות שנים, היתה יכולה ההשגחה ההסטורית לעשות עם האיש הזה מה שהיה בידה לעשות עם גדולי המיסדים והבונים בהסטוריה של הדתות, במשך אלפי שנה, בערך, כלומר, להנחילנו רק מין אֶפוס, מין ביוגרפיה הגדית, המעולפת בערפלי האמונה והמאפילה על כל העובדות הממשיות, — הנה עוד תגדל בזה, עוד תרבה ללבנו יצירת הטפוס הנפלא ההוא, כדי מה שיכול היה להִוָּצר ולהצטייר מתוך הפנטסיה של אותו העם, שנתפתה ונמשך אחריו ברבבותיו".

וחוזרת היא הערה זו, אשר בהקדשה, בתוספת באור בפרק הראשון מן המחברת על־דבר לֶדתו של הבעש"ט. שם אומר המחבר, כי „חזיונות העם היותר גדולים, המתוחים כחוט השני בתוך הסטורית רוחו של העם הישראלי, היא תורת המסתרים, שארית המיתולוגיה הקדומה, שלא הספיקה להתמזג ולהטהר על־פי דרכה של היהדות; ולפיכך עמדה זמן כביר מחוצה לה בתור בן קבוץ, אסוף מן השוק, והיתה מלותה על דרכה המשורכת של ההסטוריה הישראלית", — „אלפי שנים היו דרושים לסִכּוּם תורת הקבלה בגליונות ספר אחד, ספר הזוהר, שיכיל את תמציתה של תורת־רזים זו, שיהיה לביבליה שלמה; ולא פחות מחמש מאות שנה היו דרושות לספר זה, בא־כחה של הקבלה, עד שעלה בידו לכונן לתורה זו שיטה מעשית, שביכלתה להקיף את כל העם, להנטע ולהשתגשג גם אצל כל אחד האישים הפשוטים מתוך ההמון — לא רק אצל הוזים יחידים כמקדם — בהתמזגה עם יסודי היהדות הרבנית ובהתבססה עליהם. חמש מאות שלמות היתה צריכה תורה זו לחכות, עד שבאה שעתה המוכשרת לעשותה עממית, ולפעול מהפכה גדולה בחלק הגון של כנסת־ישראל". „ונפלא הדבר, כי גם בפרט זה —

הפועל בנפעל, אותיות, העלאת ניצוצות, העלאת מחשבות זרות, העלאת המדות והמתקת הדינים בשרשם; והנה אפשר להכניס מה שנאמר בפרק זה לשני ולא ישתנה כל עיקר על־ידי זה, — הרי לנו בכל פרק „ציטטים" שונים מספרים שונים, בלי שימת לב למה שנאמר מלפניהם ומלאחריהם ובלי בחינה, מלבד איזו הזכרות בהאר"י, במה שנאמר בזה מאבותיהם של החסידים ובמקורים הראשונים. ויותר מזה, ציטלין החוקר והמבקר מדבר בין הפרקים בלשון הציטטים גופא; הוא לכאורה מסביר מה שנאמר בספר פלוני ואלמוני, ובאמת אינו מסביר, כי אם ממשיך את הנאמר, ממשיך ממש...

הרב בעל התניא אומר: כל מה שהאדם רואה בעיניו, השמים והארץ ומלואה, הכל הם לבושים חיצונים של המלך הקדוש ברוך הוא; ועל ידיהם יזכור תמיד — פנימיותם וחיותם; וציטלין הוא אומר: כל מה שאנו קוראים מציאות וכו' וכו', סגנון מתאים לסגנון...

אנו פותחים, למשל, את הפרק „אותיות" ואנו קוראים: האלהות הסתירה עצמה בעולם, ואולם מתוך שכֹּח הפועל בנפעל, הרי ישנם בתוך היש עצמו, בתוך המציאות הנגלית עצמה, רמזים וסומנים, המורים על מציאות אחרת רוחית, עליונה; — ומבלי משים אנו מסתכלים בחלק ההערות למטה, מי אמר זה, אם בעל התניא הנ"ל, אם בעל כתר שם טוב או רבי אחר? וכה הולכים ונמשכים כל הפרקים. הנה מעט אמרות של רבי, ומעט באור של ציטלין בסגנון אותו רבי... והקורא יתבלבל, ושוב אינו יודע מהחסידות לבד מהקרעים השונים המובאים פה ושם; אבל קרעים ולקוטים בודדים, בלי בחינה ובלי הקדם דברים, שיביאו לידי ידיעה גמורה במה שקודם להם, אינם נותנים להדורש מאומה ואינם מבררים מאומה.

אמנם כן, נזקקים אנו לספר חדש ולחקר ספרות החסידות וברורה; אבל תמהים אנו, אם יקיים מר ציטלין את אותו הנדר, ואם יכול הוא, אם יוסיף ללכת בדרכו זו, לקיימו. אמרו מעט ועשו מעט, ואז תעשו מה; ואל תאמרו הרבה, שמזה אולי לא יצא כלום. — — —

ב

אברהם כהנא מו"ל התנ"ך עם הפירוש המדעי הוציא לאור לפני שנים אחדות מחברת קטנה, נקובה בשם „רבי ישראל בעל־שם־טוב (בעש"ט),

מעצמו ומה לקח מאחרים? והן גם הרבנים המחברים והתלמידים הגדולים לא ידעו בעצמם, איה יתום סדר מחשבותיהם הם ואיה יתחיל זה של הקודמים להם. הלא גם הם לא ידעו כל גבולים במושכלות וכל ברור בהגיונות. הנך קורא בספרים האלה והנה לפניך מקרא מסורס ופתגם תלמודי לא במקומו, משל מקורי וחצי זוהרי, פתגם פרדסי וחצי ויטלי, ועוד ועוד. ואם תנסה לקרוא איזה עמודים רצופים, אז ראשך עליך כגלגל מפרורי המחשבות, לקוטי האמירות ומשׁברי הספירות וטלאי העיונים...

אפשר לך לומר, ספרות החסידות אין בה כל חדוש, הכל לקוח ממקום פלוני וממקום אלמוני; ואפשר לך לומר גם להפך: הרי חדושים גמורים, הרי רעיונות מרעישים, הרי סקירות ודברי חזון באמת. הללו המה כבדי־פה והללו מדברים בהרבה לשונות בבת־אחת; הללו טוים והללו מקשרים, הללו המה הולכים לכאורה והללו רק יושבים על משמרתם.

לסַדֵּר מכל אלה שיטה שלמה, לחבר ספר נקוב בשם „החסידות לשיטותיה וזרמיה", כמעשה מיודענו הלל ציטלין (ביבליותיקה של „ספרות", ורשה תר"ע), בודאי לאו מילתא זוטרתא היא.

„רבים כתבו וכותבים אצלנו על־דבר החסידות, על מדת החסידות, לקורות החסידות, מחיי החסידים, ספורי החסידים, חזיונות ורעיונות של חסידים, נשמת חסידים; ואולם איש לא נתן לנו עוד את החסידות עצמה... רצוני לומר, איש לא נתן לנו עוד את החסידות, בתור שיטה שלמה... עיקריה, ענפיה... דרכי ההסתכלות וההתבוננות שלה... חלוקי הדעות שבה... דרכי העבודה המיוחדים של כל צדיק וצדיק... ראשית זריחת שמשה, הערב שמשה, ירידתה... ואף גם זאת, איש לא נתן לנו עוד בקרת החסידות".

„נזקקים אנו אפוא לספר חדש, אשר יקיף את כל החסידות מראשיתה ועד אחריתה... ספר אשר יגלה את כל האורות והצללים שלה... ספר יבקר את כל כלליה ופרקיה... ספר יחקור ויעמיק: מה נותנת החסידות לכל מבקש אלהים"... והספר הזה, אשר ציטלין, המקדים כל אלה, נותן לפניך הקורא, הריהו נסיון למלא את החסרון האמור.

נסיון! ואין זה עוד נסיון, וכמה רחוק זה מלהיות נסיון. ראשי־פרקים הוא נותן, ובעצם הדבר אין הם פרקים כלל, כי רק פרקים מלאכותיים הם בלא גבולים. הוא מסמן לנו למשל פרקי: יש ואין, צמצום, כח

הספרות העברית ההיכלית והאפלטונית הישנה הקיצה לחיים חדשים, ותבקענה כמו ממעמקי האדמה, הצטרפו ובאו גם השפעות חדשות, השפעות פרסיות והשפעות ערביות־יוניות. באה גם כעין חזרה על התסיסה הנוצרית, למרות זה שנדחקה מחוץ לגבול, ובאה ההשפעה הגדולה של דת האיסלם. כה נכתבו אצלנו ספרים על־יד ספרים. זה נוטה לכאן וזה נוטה לכאן, זה לוקח מזה וזה לוקח מזה וערבובית השיטות והדעות גדולה ורבה. שפה חדשה נולדה, עברית־ערבית, שחזרה והשפיעה על העברית גופא, או שחזרה ולקחה מהעברית בלי ערבית. הרי אלפי מושגים חדשים, סממנים מוקצעים בענינים שכליים והגיוניים, נפשיים ורוחנים. הרי חיים ונגודם, התקבצות והתפרדות, בנין וחורבן; הרי דברים שלמים, מוצקים כמו ברוח אחד, והרי טלאים ולקוטים. ספרים ממדרגה ראשונה הולכים ונדחים מפני ספרים ממדרגה שניה; האבות נרדפים מהבנים ואנשים הולכים ומתפרנסים ברוחם מכלי שלישי, והראשון טמון או גנוז...

והנה מתחיל חדוש הדפוס ומרבה עוד את הערבוביה במוקדם ומאוחר, בבכורות ובפסולת. תבן נטען על גבי עגלות, ובר מושלך בראש כל חוצות למרמס. אין מושלים יחידים — אין עולם רוחני אחד, כי אם עולמות שונים, שברים של עולמות ואברים שנעתקו ממקומם.

צאו וחשבו אחד אחד: הרי ספרי הלכה ומדרש, ספרי קבלה ופלוסופיה, ספרי מחקר ומוסר, ספרי דרוש וזכרון, ספרים מקוריים והעתקות, העתקות גלויות ונסתרות; והרי באורים, והרי פרושים, והרי וכוחים, והרי לקוטים, והרי הקדמות ללקוטים, והדר לקוטים מהקדמות, מפתחות וכללים. מי ימצא את ידיו ורגליו באלה? ומי ימצא סדר נכון בכל אלה?

צאו וחשבו, כי ספרות החסידות אשר נולדה אחר אלה שאבה מכל אלה ונסתה לטוות הלאה את כל אלה, על־פי רוחה ותכניתה היא הבלתי־מסודרה. מלבד הספר החסידי „שער היחוד והאמונה", הספר „לקוטי אמרים" להרב רש"ז מלאדי וספר „לקוטי מהר"ן" למהר"ן מברסלב כמעט לא תמצאו ספר חסידי שיהיה ראוי לשם ספר. אין מוקדם ואין מאוחר, אין ראש ואין סוף, אין התחלה ואין תוצאה ואין כל ברור דברים. גם לעין בוחנת קשה למצוא בהם איזה סדר, איזה ענין נמשך ואיזה רעיון בנוי מכל צדדיו; וגם למי שבקי מה בספרות הקבלה הקודמת לה — מי באמת יכול להיות בקי בספרות כמו זו — קשה להפריש מה חִדש המחבר החסידי

ח ס י ד ו ת

א

ספרות התלמוד והמדרש, אף כי רחבה היא מאד וכוללת בתוכה פרי ארצות שונות וילדי מועדים רבים, היא עם כל זה בת היקף אחד, ואדם שעובר ממסכתא למסכתא וממדרש למדרש, הרי הוא כהולך מחדר לחדר באותו הבית ובאותה החצר. פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. הנה מאמר סתם, משל, דרוש, ספור, באור, פתגם והשואה; אבל מדה אחת לכל חכמי הדורות הללו ודרך אחת. אף הפלוגתות הן אך כשִני המזלג, האצבעות של היד, שהכל הולך אל מקום אחד ובא ממקום אחד. התרגשות יתרה אין פה; על הרים לא תעלו, ואפילו בשמים העליונים אין סתומות יתרות ואין דברים שאי־אפשר להשיגם. חכמים, אך חכמים ותלמידי בית־המדרש מנהלים את הספינה של מחשבה וכובשים את הדרכים; ועם כל זה רוח־עממי נושב בכל האמרות והשיחות, השקלות והטריות, הדברים והעיונים. פשטות ודברים ברורים, ברורים לכל.

ובים השקט הזה מתחילות לנשב פתאם שתי סערות גדולות. שני ספרים מצוינים במינם באו בתור חדוש גמור בעולמו הרוחני של ישראל: ספר יצירה לפני סעדיה וספר האמונות והדעות מסעדיה ואילך. קוים אחדים נוכל למשוך מהקודם להם עד להשפעת אלה; אבל קשור גמור אין ביניהם. דברים בסגנון העמוק והמופשט כאחד כבמשנת ספר־יצירה לא נאמרו לפניו, וחקירות בשיטה שלמה וגמורה כפרקי האמונות לא שמענו מקודם.

ספרות ההלכה והמדרש השתלשלה הלאה והוציאה פירות; אבל הנה מן שני אלה הדברים הנקובים נולדו שתי ספריות שלמות חדשות, ספריות מנגשות אשה את אחותה, שתיהן מתנגדות הן להראשונה והולכות עם זה יד ביד עם הראשונה. הנה לנו ספרות הקבלה וספרות הפלוסופיה הדתית,

יסודם עמוק עמוק, יסודם בתכונת עמנו... הלא אנו עם האותיות, עם המלים וצרופי המלים. אין לנו שמים, כי אם אותיות שמים; אין לנו ארץ, כי אם אותיות ארץ. נצטמצמו מרחבי ההויה וכל ממלכת היקום באותיות ובמספרים, ושוב היו האותיות והמספרים לרחבי אין־סוף. וגם זאת התורה אשר נתנה משה לבני ישראל, אינה באה להודיע את דרכי האלהים וארחותיו, כי אם, להפך, האלהים מבקש את דרכיו, דרכי מעשיו ומצותיו בתורה. מרכין היוצר עצמו ליצירה; ולנו אין שֵׁם לעצם, כי אם להפך, העצם שואב כחו מן השם, והוא אך הוא נחשב לראשית...

מעולם הספרים, עולם העיון והרוח, יצאו הנוטריקון ויבואו אל החיים ואל עולם המעשה; והרי גם החיים, גם המעשה, גם העיון, גם הרוח באהלנו אך צרופי שמות הם, אך כִנּוּיִם, אך שמושים. אין ספר כי אם כתב; אין תיבות חיות למושגים חיים, כי אם אלף־בית מסורס לדברים מאובנים. — — —

אומרים, הסימנים מועילים בפני השכחה. ולכל בן־ישראל יודע ספר ורוצה מעט להנות מן הספר כבר דרושים תרפ״ט שנות חיים בלבד, כדי ללמוד כל כללי הסימנים, הכנויים והנוטריקון. רב נתן לנו, רב מאד.

כמות השמוש בנוטריקון וזכרון דברי המתמרמרים עליהם· איכות השמוש בנוטריקון· הוראות להבנת פתרון נוטריקון; על הסימנים· שורש שם סימן· הוראת שם סימן· דרכי הסימנים ומיניהם על־פי סדר אלף־בית· כונה לסימנים· בשבח הסימנים· שמות חכמינו בש״ס שהשתמשו בסימנים· מתי נוסדו סימני הש״ס? סימנים שנשמטו· הדברים המצורפים אל הסימנים בספרותנו· מדת השמוש בסימנים; על הכנוים· מקור המלה כנוי והוראתה· מיני הכנוים· דוגמאות לכנויי שמות בכה״ק ובדחז״ל· פעמים שאתה מתעלם· חתימת המבוא·

נוספו עוד: זכרון החכמים והספרים המדברים על־דבר נוטריקון· החכמים שעסקו בפירוש הסימנים והספרים שנתחברו על זה· מי שדבר על דבר כנויים· שיטתו בכתיבת הפתרונים· להבנת הציונים והסימנים שבאו במחברת· — עושר רב נתון לנו במפתחות אלה· והרבה הרבה סימנים לספרות ולתכנית תאי כל הספרות העברית אסף המחבר המתמיד הזה בחפניו· ואם כל המבואים לספרות ישראל יאבדו· יאבדו כל ספרי השמוש· הכללים והפתיחות שיש למרבה· ספר הנוטריקון יפיץ שוב אור למדי· מדברים על־דבר נשמת הגוי· רוח העם· רוח הספר העברי ותכנית קניני הרוח אשר לעם ישראל: והלא הכל אינו אלא נוטריקון· סימנים וכנויים··· אין לנו לבושים למושגים· בטויים ישרים לחזיונות· צרופי לשון בטוחים למגענו את העולם והרוח· כי אם סימנים חשבוניים משמשים להרבה פנים··· הרי למשל הראשי־תיבות ע״ע· והפירוש: עֹבד עֹבדים· עֹמוד עֹנן· עֹקיצת עֹקרב או עֹמק עֹכור; ושעל מזה — עֹולם עֹליון או עֹשר עֹטרות או גם עֹינים עֹצומות· עינים עצומות ועולם עליון משמשים יחד ולהם אך סימן אחד· — באותיות ב״נ מסמנים אצלנו: בֹני נֹביאים ובֹעל נֹכפה··· ובאותיות מ״ת: מחמת תשמיש· משנה־תורה או גם מתן־תורה··· ראשי תיבות ע״ט· הוא עֹברי טֹייך· עֹין טֹובה· עֹוף טֹהור ועֹוף טֹמא· אין הבדל בסימני קֹינות תֹשעה בֹאב ובין קֹרנו תֹרום בֹכבוד (קת״ב)· אין הבדל בין תֹא הֹרצים ובין ,תֹאר הֹשם׳ (ת״ה)!

וכל אלה ההשואות· ראשי־התיבות· הסימנים והצרופים באותיות לא נולדו אך מפני ש,המחברים והסופרים מחוסם על עתם וטרחתם· המדפיסים והמולי״ם מחוסם על ממונם המציאו תחבולות שונות לקצור ולצמצום·

והכל נתהוה אצלם במסירות־נפש ובעוז־התכונה. כל פסוק בברית־החדשה היה ברוחם למערכה אלהית, כל נוסח בסבל הירושה היה להם לחזון גדול בתבל ומלואה. עבד נאמן כזה היה רש״י. רש״י לא היה משועבד למאורע אחד דתי גדול, שמבריח את כל המציאות; הוא עבד בתם־רוח את כל פרשות התורה, הנביאים והכתובים, ושרת באֱמון־לב את כל פרקי התלמוד. הוא לוקח את המפתחות, אשר נִתנו בידו, פותח בהם חדר אחרי חדר, תא אחרי תא, ושוב אינו סוגר... לו היה הבאור מין תפלה זכה ושעבוד הנפש גם יחדו. הוא ראה בכל המסורה העברית רק המשך אחד, מין הליכה ממקום למקום. התורה לא אך מתנה היא, כי אם צרוף של נשמות מדור לדור; כל פסוק מצמיח את צמחו; כל אות ואות יולדת ומקשרת חלקי האומה עם הצרכים האלהיים של היחיד.

בכשרון רב מראה לנו ליפשיץ את כל מכמני הכנה דתית זו, מכמני דת צרופית ומאירה. הפרקים ,תולדות הקונטרס׳, ,חתום הקונטרס׳ המה היותר מצוינים בכל הספר. על מעקשי ההתחלה התגבר המחבר לאט לאט והגיע לידי שווי־משקל בנדוניו. הן־אמנם פה הוא מרחיב ופה הוא מקצר — הוא נוטה יותר להרחב דברים מלקצור דברים, — כבוש הרוח והיראה הפנימית כלפי האמת של כל חזון והעמדתו על עצמו ואף על עצמו נמצא בכל דבריו, וזהו הערך המיוחד של הספר הזה.

ג

נוטריקון

בדפוס של ב. א. קלֶצקין יצא לאור בוילנא בשנת תרע״ב ספר מיוחד במינו. שם הספר הוא: הנוטריקון, הסימנים והכנוים, ומחברו הוא מאיר הילפרין. הפרקים כוללים על־פי סדר א״ב: א) כל ראשי התיבות ומלות המוגזרות הנמצאות בספרותנו העתיקה והחדשה, ב) כל הסימנים הנמצאים בספרי חז״ל והמסורה, דקדוק ועברונות ושאר ספרים, ג) השמות המבודים של המחברים והסופרים. — ומבוא הקדים המחבר הזה לפרקיו, שבו הוא מדבר על־אודות: הנוטריקון, באור מלת נוטריקון, תולדות הראשי־תיבות, השמוש בנוטריקון, התפשטות השמוש בנוטריקון, מיני הנוטריקון, המרבה והממעיט, דוגמאות של שבושים וטעיות בפתרון נוטריקון; סימני הנוטריקון והמלות המוגזרות, הסימנים עשוים להשתנות,

למלא אחריה במדה הדרושה. הוא, המורה בבית־מדרש למורים, בפרקיו אלה אינו מורה כלל. הוא פורש את השמלה של אחד מיוצרי היהדות ומבאריה; ולא אך מביט אל פניו, כי אם חודר הוא אל תוכו, אל מהותו.

לכאורה אך ספר תולדתי מונח לפנינו, כתוב לפי אפני מלאכה זו עם חלוק הענין לפרקים פרקים. הרי נעורי רש״י מתוארים; הרי דמות אפיו, אפי סגנונו, תכונתו בתור מורה ותכונתו בתור מחבר. כל דבר ודבר שלוב אל הקודם, ולכל משא מבוא ובאור כללי. לא זה בלבד, שליפשיץ דן על התנאים התוריים העִברים והיהדותיים, כי אם גם משתדל הוא למצֹא לפרטים כללים נפשיים. לו ידיעת הנפש והכרת הרכבתה ראשית כל מדע. העולם לא התפוצץ ועלה מעמק התֹהו אל ההויה הנגלית, כי אם השתלשל בימי המעשה...

אבל בעינינו אנו לא הכללים שבספר ולא הפרטים העיקר, אם גם הכל נאמר בטוב־טעם וביושר לב. אנו מוצאים ברש״י של ליפשיץ לא אך סמל אותו גאון ובני־דורו בלבד, כי אם נראה על־ידו — וזהו החדוש הגמור במלאכת ידו של סופר דתי ממינו — רשמי מהלך היהדות ואפניה.

היהדות, שהחלה להבראות מצרופי ה כ ר ת יחידי־סגולה בהטבת החברה והעם וממציאת הדרך הטוב והנכון למנהיגי הטבע, היתה ברבות הימים ל כ ו ב ש ת ה ט ב ע, או ל ה ו י ה מ י ו ח ד ת ת מ ו ר ת ה ט ב ע. — —

והן לא נגזם אם נאמר, כי מ צ י א ו ת ש ל מ ה ק מ ה ע ל־י ד מ צ י א ו ת ה ה ו י ה, וליורה רוחנית אחת התכנסו ונאספו כל מוחות הדורות, כל הרגשות והלבבות. גם לטבע אנו מבקשים נתיבות, והרי הכרת הכחות הפועלים, תורת צרופי הטבע ולמוד השיטות הרבות בחכמה ובדעת, שנארגו במוחות החכמים מחזיונות התנועות ביקום ושמכסים שוב בטלית ההשערות את פני היקום. על אחת כמה וכמה בנדון הדת ובדברי היהדות. יהדות זו, שבחיקה אנו נִשָׂאים, אך פ ר ש נ י ת ו ב א ו ר י ת היא. מנחילים האבות לבניהם אך ספרים ופרקי ספרים, והמה לנו לאותות חיים ולמועדי הנפש...

אבות הכנסיה הנוצרית, כבירי הרוח וקדושי האמונה, אנשים שבידיהם היה לברֹא ערכים דתיים גדולים מעצמם ולבנות יסודי מוסר מרוחם ונפשם הם, נצטמצמו כלם במערה דתית אחת ארוכה וקצרה; וכל אחד ואחד הדליק את נרו המיוחד באש בל תכבה. מלכי הרוח היו לעבדים, יוצרים למשרתים;

בבבואה עצמה׳. ,הסתכלות ישרה ואמיתית בנפש קדמונינו אינה אפשרית אלא למי שנכנס לחדרי חדרים של בית היוצר שלהם ונעשה כבן־בית אצלם, למי שמקשר נפשו לנפשם חבור ממשי לא על־ידי מחיצה ולמי שיושב ושונה כנגדם ורואה את בעלי־השמועות כאילו עומדים לפניו׳ (מבוא, עמוד IV, X).

כי נקביל מלאכת רב־צעיר למעשה מיכאל לוי בעל ,הקולי בקצורי־התלמוד שלו, נראה את הצעד הענקי של מעשי רב־צעיר. סדרי פרקיו תורות שלמות הם, פרושו הבהיר הוא באמת דרך ישרה וחדשה. וחבל, שלא נדר את חייו למלאכה רבה זו בלבד, שאולי הוא יחידי בה. אבל כל מלאכת הקצור היא ענין בו אור וצללים יחד... המבינים בודאי לומדים מספרו בכל פרק, ולמתחילים הנה לפניהם ארח סלולה. — חוששים אנו רק לאלה, וזה בודאי חשש גם הוא, שרבים ישארו עומדים בשערי הקצור ולא יכנסו להיכל הישן. — מאלה, שנשאו עליהם בנעוריהם את עול ה,חדר, ו,סָפו להם כתורא׳ את סוגיות התלמוד באי־סדורן כצורתן, יצאה כל שְׁיָרת חוקרי התלמוד, דורשי נתיבותיו ומסדריו. מאלה בא גם רב־צעיר, החוקר התלמודי והמקצר יחד. — אבל אותו הדור, שכבר אוכל את הפירות המבושלים ומקבל הכל בסדר נאה ומשובח — שוב אינו מוציא פירות...

זוהי מנת־חלקם של השרידים בנו. עובדים המה בחרף נפש ובתנאים קשים מנשא לצרכי נפשם ולאחרים, עמלים המה לדור הבא אחריהם; ומי יודע — אם בוא יבוא? — — —

ב

ספר על־אודות רש״י

אליעזר מאיר ליפשיץ, מורה בבית־המדרש למורים בירושלים, הוציא לאור בשנת תרע״ב בהוצאת ,תושיה׳ ספר אחד נקוב שֵׁם ,רבי שלמה יצחקי (רש״י)׳. מונח היה הספר אצלי זמן רב, מבלי אשר קראתי בו. והנה ,איקלע האי גברא לאתרן׳ ויאמר לבקרני. לא אביתי לראות פני איש בל אדע פעלו. כה עברתי בין פרקי הספר, ואת אשר לא פללתי מצאתי בו.

ליפשיץ קרא הרבה ושנה הרבה. באהלי המחשבה שלו עוד נמצא את כלי השמוש שהובאו מפה ושם. בבטויו נרגיש לפעמים קושי הדִבור. הוא נושא אבנים, מושך בחבלים; עיף ויגע הוא עומד בכל פעם ממשא הרעיונות ומכובד ההגיון. לו תכנית מסומנה בכל משאיו, והוא משתדל

וחסד ושהוא מכיר בחטאו, שאם אין הכרת החטא אין תשובה. על־ידי זה, שהוא משוה נגדו את החטא, הוא מרגיש ביתר עז את נפילתו ומכניע את לבו לפני אלהים" (מבוא למסכת יומא, עמוד קס"ז). מכאן למצר הכנסיה הקתולית, שבה הודוי הפרטי של אדם הוא חוק, מנהג דתי קבוע, אך שעל. והן גם כת חסידית ידועה דורשת מהמאמינים „ודוי־דברים לפני הצדיק". ההזיה הדתית, שבה בוחל רב־צעיר סוקר התולדה והתורה, היא באיזו מדה גם מנת־חלקו הוא.

„צורת המחשבה של אומה הנחקקת בכסא הכבוד של נשמתה העליונה, היא חשובה כשפתה, ואפשר שמעלתה עוד חשובה ממעלת השפה: שאילו השפה היא הלבוש של הנפש ואילו צורת המחשבה היא הנפש עצמה וגלוי המהות שלה. וגרוע טשטוש צורה זו, שהוא טשטוש הצלם הלאומי, משאר סגולותיה של האומה שנפסלה צורתן מחמת הגלות: לשון שנשתכחה יש לה תקנה בהמשך הדורות על־ידי למוד והסתגלות, סדרי החיים שנשתנו, מנהגים שנשתנו יש להם תקנה בחזרה, אולם כחות הנפש שאבדו לה לאומה היא אבדה שאינה חוזרת", „שכחת התלמוד זוהי שכחת היצירה הגדולה ביותר של היהדות אחר כתבי־הקודש, שבה נשתקפה נשמת האומה במשך כל הדורות ושבלעדיה אי־אפשר לנו לעמוד על מהות צורת האומה, השתלשות מאורעותיה ודרכי התפתחותה. עזיבת התלמוד זוהי עזיבת המקור החי והרענן שבכחו ובגבורתו היה הגלגל הלאומי חוזר" (מבוא ל„קצור התלמוד", עמוד III, IV). ולפי ש„התלמוד הוא ים גדול ורחב ידים ולאו כל אדם יכול למצוא בו נתיבה", שָׂם לו המחבר למטרה לקצרו ולתת לתלמידים המבינים את תמציתו בצורתו הקדומה ובמהלכו.

אמנם דרך הקצור, שזה יסוד כל ספרו זה, בקשו כל גאוני הדורות. — אבל דורשי התלמוד שָׁבו תמיד אל המקור, ואך ממנו בעצמו למדו מהותו ודרכו. איזה מושג נוכל לקנות לנו מארג התלמוד ומבנין היכלו, אם נסתכל אך בחדרי שאלתות דרב אחאי גאון, או בהלכות גדולות, באלפסי ובּרא"ש לבדם. הנה הקצור המדעי מבדיל בין העיקר ובין הטפל ומוציא דבר מדבר; אבל אין אדם אחד יכול למוד וגם לדעת, מהו העיקר ומה נחשב לטפל? — קשה לעמוד על התחומין, לא אך בדברי אגדה, כי אם גם בחלקי ההלכה. „על־ידי האספקלריה של הסדר המחודש, יאמר רב־צעיר בעצמו, אפשר לנו להסתכל בבבואה דבבואה של נפש קדמונינו, אבל לא

בהברכות והקללות שבתורה – הוא אומר – יש אמנם למצוא שיור מהמושג הקדמון ששלט בעמים ובישראל, שהמלה יש לה תקיפות מצד עצמה להשפיע על הכחות של מעלה. אולם היהדות ההסטורית התגברה על היהדות ההמונית ונתנה להברכות והקללות מובן אחר וכו׳׳ (שם, עמוד XIX). נוגע המרצה בשאלה יסודית ועמוקה של כל מסתרי הדת העברית מראשיתה ועד עתה כלאחר־יד ואינו שוהה בדבר כללי, — הוא מותיב לכאורה לעצמו, ותוך כדי דבור הוא שוב מפרק...

אם מחמיר התלמוד בחטא שבין אדם לחברו, רואה רב־צעיר בזה מעלה יתרה למושג התשובה של היהדות, לעמת מושג זה אצל בעלי דתות אחרות. ,הגיעה היהדות להכרת ערך האדם הנעלה ביותר, היא מיעטה כביכול כחו של היוצר וחלקה מכבודו לבשר־ודם׳ (עמוד קס״ג). אבל אין אנו יודעים עוד, אם באמת עליה היא בהשתלמות הדת לבכר את היצור על היוצר ולרומם את המוגבל על הבלתי בעל־תכלית...

רב־צעיר עוסק במחקר ספרי הדת הישראלית על־פי צרכי הלב. הוא מסביר ומצדיק ומחבב ערכים ידועים, הנחשבים בעיניו ליסודי היהדות ולעיקריה, ויכולים אנו לדון עמו על כל ערך וערך ועל כל יסוד ועיקר... הסתום עד עתה אינו עוד מבואר והמקובל בודאי לא ראיה הוא, — אמנם יראת־הרוממות והכנעה פנימית לדעה מסורה, שעשו לה כֻּוָנים, היא נטיה חשובה אצל מחבר דתי; אבל אין זה עוד דבר מדעי. אף חדושי בית־מדרשו של רב־צעיר, וכחו אתו להאיר ולחדש, נוטים הם ביותר לברור אותו הצד הרצוי בעיניו... בפרטים ובחלקי המשניות הוא מפריד בין קרובים ומבדיל היטב בין המקורים השונים; אבל בענינים כלליים תולדתיים הוא טח טיח הבקיעים ומאחה את הקרעים על־פי נטית לב בלבד. הוא מישר את המעקשים ומאפיל ברצונו על הפרכות שבכל עיון. הנה הוא בא, למשל, לנתח ולהאיר ענין, ואם תמצא לומר גם לבקר; אבל חפצו לבנות ולשכלל את טירת היהדות גובר עליו תוך כדי דבור. לכאורה הוא הולך את דרכו וגם מחפש לו דרך; אבל נדחה הוא בכל פעם מרשות־היחיד לאמונת רבים... נדחה הוא מחוג המחקר והדרישה המדעית לגבול השירה. לרב־צעיר החוקר התלמודי גם לב מרגיש, והוא מתגעגע לדת טהורה וזכה.

,הבטוי היפה ביותר של החרטה הוא הוידוי. כשאדם מזכיר את חטאיו, הוא מטעים על־ידי כך, שיודע הוא בעצמו עד כמה הוא זקוק לרחמים

העם והממשיכים המיוחדים של נחלת האומה. מפקפק אני בזה, אם באמת „הקבלה נתגלמה ונשתמרה אך בבית־האוצר של התלמוד", ואם רבה היא תורת הרבנים על תורת הקראים, ואם לראשונה משפט הבכורה. — בין יחזקאל הנביא ואפילו בין ישוע בן־סירא ובין הלל הבבלי או רבן יוחנן בן זכאי הבדל יותר גדול מאשר בין יהודה הנשיא לבין ענן בן דוד... בעיני רב־צעיר יש למעשה המסופר בתלמוד באלכסנדר ינאי ושמעון בן שטח בענין ברכת הזמון ערך של רשימה הסטורית (מבוא ל„קצור התלמוד", עמוד XXIV); ובעיני לא ברור כלל, אם לכל ענין הזוגות ואף למציאות שמעון בן שטח יש ערך תולדתי. — הודאיות שבעיניו, בעיני אני ספקות גמורים הן... מבואים אחדים כתב רב־צעיר לכל אחת מהמסכתות שקצר, כלם אך בתור הקדמות לטופסי המשניות והגמרות, ובתור נוספות הביא ציונים והערות בסוף הספר. כל דבר מהם הוא קובע ברכה לעצמו וכולל תוכן ספר בפני עצמו; כל נושא שנגע בו דרך־אגב, כדבר שכבר נתבאר כל צרכו, הוא ענין מסובך מאד ואינו ברור עוד כלל. — גם פה גובר החובב, חובב ערכי היהדות לפי מדת המחבר, על החוקר, גובר המרצה על הדורש.

„תפלות ישראל התרוממו מימי קדם על מדרגת ההתפתחות הנעלה ביותר. „דבר שאין צריך לומר הוא, שאין בתפלות ישראל הקדומות זכר להצורה של השבעות ושל גזרות, הבאות בתוקף המלים בלבד, מבלי שיצורף להן רעיון, כמו שנוהגים בעלי־ההזיה וכתות דתיות אקסטטיות וכו'". „תפלת ישראל היא פשוטה ותמימה, אין בה התפעלות הנפש במדה קיצונית, התפשטות הגשמיות, צעקות והתגודדות, המצויות אצל בעלי־הזיה שבדתות ידועות, שעיקרן כדי להכריח את הכחות העליונים להשפיע על המתפלל שפע טוב וחסד אלהות". „תפלת ישראל הטהורה וההסטורית אינה באה להכריח את הכחות של מעלה, אלא לבקש רחמים וחסד; ולפיכך אין היא דורשת אלא כונה שבלב, והמלים אינן אלא הלבוש שלה" (מבוא לברכות, XIX, XVIII, XVII). אבל עדיין צריך עיון, אם התפשטות הגשמיות והתאמצות קיצונית של אדם באהבת קונו ויחודו עם קונו לא יתרה היא על אותה היהדות הבינונית, הבוחרת לה דרך הממוצע וזה אך זה לה לקו. — אם אדם נותן את כל נפשו לאלהות העליונה, הרי זה בן מדרגה יותר גבוהה מזה שנותן אך מקצת נפשו. מדוע המעט יתר הוא על הרב והבינוני עולה על הקיצוני? חידה היא ותהי לחידה.

בלבות בני־אדם ולהדריכם במעגלי צדק ונועם. בודאי יש צרופים שונים בתורה, יש הלכה קדומה ומאוחרה גם בתורת משה; יש חלופים ונטיות רבות, יש כבושים שונים בגלגולי הדורות, ושוב יש השואות והשפעות. — רב־צעיר יודע גם חוקי הרומיים, והוא דורש סמוכים... מבדיל הוא בין כללים עומדים ובין יסודות משותפים. הוא אינו בעל־דמיון בטבעו, ולו היה עוסק בלמודי־חול, בודאי היה שוקל ומברר הכל על נכון; אבל מחבתו הנמרצה לתלמוד הוא בונה בנינים תולדתיים דמיוניים ותלויים בשערה. הוא חפץ להיות סוקר תולדתי, פרשן ומבאר — ובעיקר אינו אלא מחנך...

יתר אנו מוצאים בדבריו, כשהוא עוזב את הכללים ובא לדון בפרטים, בענינים בודדים. יש לבכר את ספרו „שעורים בתלמוד" על הסקירה הכללית שלו על־אודות „התלמוד"; ובשעורים עצמם נעלים הם פרקי החלק השני, המתחילים בבאור סדור המסכתות בסדר נזיקין, בסדר הבבות ועוד, על החלק הראשון, המדבר על־אודות מושגי הנזיקין וחיוביהם, על־אודות מדרגות החיובים שבנזיקין ועוד. אין הדבר דומה, אם אנו נמצאים בעולמו של התלמוד ודנים על קשוריו עם מושגי התורה ובאים לקרב רחוקים ולסתום בחקירות עיוניות את התהום שביניהם, או אנו עומדים במצר המשנה ואנו דנים בסמוכיה ותחומיה בעצמה. בשעורים הללו, ועוד יותר באחרונים, רב־צעיר הוא איש שתורתו אומנותו, איש שבידו לְלַמֵד. אך זה צר, שהוא משתקע ביותר במשנה החוקית, ואינו שם לבו כראוי לתוספתא, שלדעת גדול אחד אך המשנה הקדומה היא. אם באים אנו להתבונן למהלך המשנה וחלקיה, צריכים אנו להפנות לבנו ברוב גם למדרשי חכמים, מדרש ההלכה, שהלא הם מקוריה הם. — ואם דבר לנו עם התלמוד, איך נשתקע בכֹּל אך בתלמוד בבלי ונשכח את תלמודם של בני־מערבא? —

בעיקר אין לנו עסק בכל המקצוע של ההלכה ודברי־סופרים עם דברים, שהמה, כנאמר ומבורר לנו, תוצאות דרכי החיים והתגלמות תנאי החיים בימיהם, בספרים, בספרים תוריים, שרחוקים היו מעולם המעשה אף בזמנם... למבקר שיטה נגודית בזה לשיטת המחבר. — המחבר יאמין בהוית המסורה, יאמין בהשתלשלות מודרגת מתורה לנביאים, ממשאות הנביאים לתורת הסופרים, ומאלה לדברי המשנה והגמרא; ואני לא כן עמדי. — אני איני מאמין, שהרבנים בני הנביאים או יורשי הנביאים הם... איני מאמין אפילו גם בזה, שרבי ההלכה היו המורים האמיתיים היחידים של

פה׳ יסוד ההלכה והשתלשלות יצירתה עד חתימת המשנה׳ ספר נדפס קודם לכן ב,השלח׳· חזר והוציא בשנה שלאחריה בהוצאה ההיא ספר שני בשני חלקים בשם: ,שעורים בתלמוד; החלק הראשון כולל מבוא למסכת בבא קמא׳ והחלק השני באורים למסכת בבא קמא· והנה לפנינו עתה ספרו השלישי או הרביעי·

רב־צעיר הוא סופר תלמודי נאור׳ היודע לסדר משנתו בהשכל ובדעה· הוא בעל הגיון ובעל שכל ישר· אבל הוא חוקר בתורה׳ לא אך לדעת אותה ולהבין בה׳ כי אם גם לחבבה ולהראות את המאור שבה· — מתוך חבה יתרה יבא לחקור בפרשותיה ובשביל קיומה וצורך קיומה לדורות הוא מעיין ודורש בה·

בהנחל עליון לגוים ולמשפחות האדמה דברי חכמה ודעת בכר את שבטי ישֻרון· לבני ישראל תורה׳ נביאים וכתובים׳ נִתנו בימי ילדות האומה; ושוב תורה אחרת נוצרה בימי בגרותה· ,התלמוד לא לבד שאינו כולל סתירה לנביאים׳ אלא אדרבה׳ הוא בא למלאות את הנביאים׳ שהם בנין־אב לו׳· ,מה שראו הנביאים באספקלריה של הנבואה׳ באו התלמודיים ולמדוהו במדת הבינה וההסתכלות של השכל; הנביאים עמדו לגלות לבאי עולם מה שבלבה של האומה הישראלית׳ והתלמוד — מה שבמוחה׳ ונמצא אתה אומר: התלמוד הוא המשך מן הנביאים׳· ,התלמוד הוא מבאר את הסתום שבתורה׳ מפרט את הכללים ומעמיד את הדעות שבתורה על קיום המעשים הטובים׳ (,התלמוד׳׳ עמוד ב׳ ג׳)· ,ההלכה היא דמות־דיוקנם של החיים׳ וצורתה היא זעיר־אנפין של צורת היהדות׳ (הקדמה ל,שעורים בתלמוד׳׳ עמוד ג׳)· ,בעלי הקבלה׳ חכמי הדורות והזמנים׳ שהיו מניעים את גלגל התנועה של חיי האומה׳ הם הם שהפיחו נשמת־חיים באותיותיה של התורה ונתנו בה רוח׳ כדי שתוכל להתקיים לדורות׳· ,תורה זו שנִתנה לדור שעמד על הר סיני׳ נצחית היא׳ והלכה ונתגלתה בכל הדורות ובכל התקופות ההסטוריות׳ (הקדמה ל,קצור התלמוד׳׳ עמוד II)· ,היהדות הפרושית התלמודית היא יורשתה של היהדות הנבואית׳ (שם׳ עמוד קס״ז)·

לנו׳ לפי דרך זו׳ בכל ימי העליה והירידה של הגוי הישראלי רק שלשלת ארוכה של דעות ישרות׳ של הנהגות טובות ושל מעשים ישרים; וכונת כל אחד ואחד של פרשני האומה היתה אך להיטיב ולהאיר׳ לטעת זרע נאמן

ספרי דת

א

ללמוד ולהורות

ספר עברי חשוב נשלח לי זה לא כבר מאת אחד מבני החבורה: ספר „קצור התלמוד", כולל מסכת ברכות, ראש־השנה ויומא מתלמוד בבלי, מסודרות ומפורשות על־ידי חיים טשרנוביץ. נדפס בלוזַן תרע"ט, בעיר שלא הופיעו בה, כמדומה, ספרים עברים עד היום. אבל הנה עוד שתי מלים חסרות על השער, — צריך היה לומר: בהוצאת המחבר.

„מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה". הנה מלחמת העמים והתנגשות המעמדות החברתיים, והנה עקת הצבור וצער כל יחיד ויחיד. עלובים המה בני־התורה. לסבל ירושה קדומה המה עובדים; נותנים שארית כחם לחקור ולדרוש בה, לפרשה ולבארה. במאפל הדורות המה מבקשים נתיב. אין ארחות כבושים, אין ספרים וכלי־שמוש מדעיים בימי נדוד וגולה, אין תומך ואין עוזר, ואף אין רֵעַ. — וכי בשל פרי הרוח בעמל נפש ובבדידות אין־קץ ורעיון חבוא הוצא אל הפעל, יחלו פגעי ההוצאה לאור, אין על עפר משלם; תחל העבדות הנמרָצה של המחבר העברי למולי"ו. מתעמרים הם קשי־הלב לא אך ביגיעו ותמצית חייו, כי־אם גם כבודו להם למרמס. שבע פעמים ביום יקלל המחבר העברי גורלו ונפשו תתמוגג מצער ומיגון. לא נתמה, כי ילאה נשא ויקם ויוציא בעצמו דבריו לאור. אם זה הדרך לאנשי־רוח, לעמוד בשוק־הסופרים ולחזור עם תורתם על המוסי"ם, ישפטו אלה המתגאים עוד היום על הפרחת הספר העברי ועל נצחונו הגדול...

חיים טשרנוביץ, הידוע לנו בשם רב־צעיר, כתב בירחון „השלח" פרקים מחקריים אחדים לתולדות השלחן־ערוך; הוציא לאור בשנת תרע"ב בהוצאת „הספר" ספר „התלמוד", כולל סקירה כללית על מהות התורה שבעל־

במובנה האמיתי ולא גם דרשה היא אך ספורית — הם הכניסו דברי חכמים, מדרשי הכתובים וגם מחקר, המה הבינו את נתיב האגדה במובן הנגודי להלכה, כלומר, שכל דבר שאינו הלכה אגדה הוא ודרוש להכנס בקובץ הזה; ודבר זה בודאי צריך עיון . . .

האגדות הבאות בספר זה — באות כמו שהן, כצורתן וכלשונן, בלא עבוד צורה שיש עמו גם אבוד צורה וכו', מלבד תקוני הנוסחאות והלשון על־פי גופי המקורות' וכו', ותקוני הלשון פה ושם, אם גם נעשו בזהירות יתרה, לא יתאימו תמיד לרוח הדברים; והשאלה היא גם זה — אם רשות לנו לערבב דברים משלנו, בבואנו למסור דברים כצורתם.

לא נעמוד על הפרטים בהחומר העשיר הרב, אשר אספו המסדרים וחלקום פרקים פרקים. אבל המעיין והעומד על מקורי כל אגדה ואגדה — והלא זה דרכי התלמוד וספרות המדרשית הרחבה, שיש לנו מכל ספור ומכל מאמר נוסחאות לעשרות, המלמדים זה על זה ומשלימים זה לזה — ימצא, כי לרוב הבבלי ונטיתם ההרגלית של המחברים, לבכר את התלמוד הבבלי על יתר המקורים, הטעתם, שלא לקחת הנוסחא היותר טובה והיותר קדומה שיש לנו בדברים רבים. ועל הכרעה צדדית כזו בודאי יש להצטער.

מלאכה רצויה ורבה עשו המסדרים באספתם, וגם כונתם רצויה, והקרקע עוד לרוב בתולה ובלתי מעובד והמה באיזו מדה חלוצים הם; אבל מלאכה זו היא גם חכמה ולא תוכל להעשות בשלמות בלי יגיעה מדעית בתחלה בעצם הענין גופו. גם להמשורר לא תספיק בזה מתנת־יה לבד, תורה היא וללמוד אותה אנו צריכים!

הֲנה על־ידי י· ח· רבניצקי וח· נ· ביאליק· וביאליק גם הקדים לבאר תכנית הספר במאמר ,לכנוסה של האגדה העברית' ב,השלח' בדברים נכונים להשמע· רק דברי ההלול הבאים בינתים הם מפריעים את הקורא· ביאליק הוא כבן־יחיד המתגעגע אחרי אביו; הוא לא רק ידבר ומרצה, כי אם גם יחבב וירומם את נושאיו בהפרזה· – ועוד זה: בתחלה הוא מֵעיר באותו המאמר על־דבר ערך האגדות עצמן; אחר־כך יעיר על זה, שצריכות הן להאסף וילמדנו בינתים, באיזה אֹפן תאספנה ואיך צריך להיות ספר־האגדה שלנו, ויסיים לאמר: ,ולספר כזה מחכה הספרות העברית'· והקורא עוד לא ידע, כי הספר ההוא כבר מוכן לו · · · ושגם אותו מאמר גופו לא נכתב אלא לשם הספר הזה; והוא גם בא בהספר עצמו בתור הקדמה במעט שנויים · · ·

האגדה' ,האגדה הבאה מפוזרת בתלמוד ובמדרשים היא הנותנת מקום למבוכה גדולה' – פותח בעל ,מורה נבוכי הזמן' את שערו הי״ד בדבר האגדה ובעלי האגדה; והוא הולך ומונה לנו את המינים בחלוקת האגדה בקרוב· לבני־דורו די היה שרטוט כללי כמו זה: ,ואם הלכות קבועות בהוראה מלמדות אותנו מעשה המצות בחובת האברים, הנה תבואנה האגדות מצדן ללמד אותנו חכמת הדת בטהרה ואפני עקרי האמונה, היינו יחוד ה', גמול ועונש ועוד'· אבל לנו, העומדים על דרכי האגדות עצמן ולא על תכליתן, לא די זה; אנחנו גם לא נדבר על אגדות בכלל, על תלמוד ומדרשים סתם, כי אם מבקשים אנו לעמוד על מקורן ומהותן· – דור דור ודורשיו, דור דור ומשאותיו, ודור דור וחזון לבו; ואם גם התחומין יונקים זה מזה, צריכים אנו לדעת בספר סדורי כוללי את מצרי התחומין· – אמנם מקדימים המסדרים לאמר: ,ספר אספת האגדה אינו צריך להיות ספר־מדעי במשמעו הרחב, שדורש ומציץ באגדה מצד הגיניזוס שלה או מצד התפתחותה ההסטורית במקום ובזמן ובאישים'; אבל גם דבר ה,אינו צריך' הזה עוד צריך עיון · · · לדעתנו, צריך כל ספר המאסף דברי קדמונים, ורוצה בכללו לתת לנו חלקי ספרות קדמוניה בלשונה ובכתבה, להשען באיזו מדה על הבדל הזמנים והדורות, ולא יכול, אם ימלא את מטרתו כֻלה ולא אך בקרוב, לתת הכל בחדא מחתא· אמנם ספר־שמושי איננו ספר־למודי; אבל הוא צריך להבנות ביסודו על דרך למודי· – –

גם מושגי האגדות והגדרתן רחבים ביותר בהספר הקובצי הנכבד הזה· לא האגדה הספורית היתה להם להמסדרים לעיקר – וכל אגדה

כמה נוי וכמה רעיון וכמה גדלות! כל פסוק שבו הוא תמונה פיוטית שלמה! אמנות מצוינה דקה ופשוטה וכו׳. הם כבר אינם מלמדים ומבארים ערך ספור זה לאחרים, כי אם קוראים אותו שוב, ורושם כזה אמנם לנו ברוב פרקי הספר.

ב,ספורי התורה׳ חסרים בספר הזה הספורים על־דבר המקושש והמקלל, אלה ראשונים לקרבנות הדת. מעשה קרח, זה הטפוס הגדול של המורד, אשר גם באזני איש־אלהים הוא קורא את קריאתו: רב לכם! נזכר רק בשֵם; וב,פרשת בלעם׳, שהיתה על־פי צורתה נושא לענין באורי בהספר, לא השתחררו ממבט המסורי ונגררו אחרי אי־הבנת האֹפי הנפשי של החוזה הזה, ה,שומע אמרי אל׳.

בספורי השופטים, שכוללים הרשמים היותר קדומים מחיי שבטי ישראל, לא נמצא ברור מה על־דבר ההבדל בין ספורים כמו אלה ואמצעי מסַפריהם לסַפר ובין אלה הספורים, אשר בימי המקרא האחרים, יותר נכון בספרות המקרא.

הרשימה על־אודות ספור בת יפתח קצרה היא לעומת חיים כאלה, הטבועים בחותם של מין פשטות וקדמות פראות. — יותר עלה בספר הזה שרטוטו של אבימלך, זה ,הגבור הפראי׳, שידו בדם נגאלה, ,אכזר כחיה טורפת׳, ועם כל זה לא נוכל אלא לכבד גבורת נפשו בלבנו.

הפרק על־דבר שאול כתוב בבינה ומקרב לנו את פרצופו של המלך גדל־הנפש הזה, ה,גבוה משכמו ומעלה׳ מכל מלכי ישראל ויהודה ואין כנשגב גם בחזון עצבונו ואחריתו. אבל מקומו של זה והערכתו מול שטנו שעמד לו, המלך דוד, נכון יותר בתולדות ישראל מאשר בקורות ספרות ישראל. הגדרה ברורה, מה בין תולדה לספרות, היתה נותנת לנשואי הענינים היקף אחר וברור אחר.

בנסיון לרשום תולדות הספרות העברית לבני־הנעורים נעשתה התחלה לטובה; אבל עוד רב הדרך לנו הגדולים...

ד
ספר האגדה

עוד ספר חשוב אחד נתנה לנו הוצאת ,מוריה׳: ספר האגדה, מבחר האגדות שבתלמוד ובמדרשים, סדורות לפי הענינים ומפורשות, כרך ראשון, ספר ראשון וספר שני, קראקא תרס״ח; והפעם בשותפות מפורשה, סדורות

להם, כפי הנראה, ההפך מהכלל הידוע: ,יפה שיחתן של עבדים מתורתן של בנים', ונוטים הם ביותר להשקפת התורה המסורה מאל עצם הענין ומהות המאורע. — אבל ראשית מלאכת ספר כזה, כתולדות הספרות העברית, צריכה להיות: להעיר ולעורר על ערך ספורי התורה מצדם השירי ולא מצדם הדתי, כי הן זה האחרון יעכור את המבט הפיוטי ולא יתננו לרדת לעצם החזיון.

אנו קוראים את מעשה דינה בספר זה. אמנם נזכרים אנחנו בהשנוי שבין יחס יעקב, האוהב שלום, להמאורע שבביתו, ובין יחס בניו לזה ב,חריקות השנים ואיום באגרוף כלפי האויבים', כי הם למלחמה; אבל לא נמצא גם הערה אחת על־אודות הגבור הראשי באותו ציור אהבה, והוא שכם בן חמור!

שכם, זה הבן האהוב של חמור ,ונכבד בכל בית אביו', ראה את דינה בת יעקב ,ותדבק נפשו בה ויאהב אותה וידבר על לב הנערה'. זאת היתה ראשית צעדיו, למצוא נתיבות אל הנפש שחשק בה. עוד עליו להטות את לב אביו, נשיא הארץ, כי יאות גם הוא לכריתת ברית עם בת הגרים העברים, אשר מרחוק באו ומבקשים אחוזה. ,קח לי את הילדה הזאת לאשה' קורא הוא; ואביו נרצה לו. עליו עתה לרכוש לו את לב אבי הנערה: ,הרבה עלי מהר ומתן', הוא קורא. כל אשר לו הוא חפץ לתת להם, להזרים, ואל נא ימנעו את בתם ממנו. ובבקש ממנו ראשי המשפחה, אם בערמה או בתם־לב, דבר לא נקל, כי ימול את בשר ערלתו, ,לא אחר הנער לעשות את הדבר, כי חפץ בבת יעקב'. וימול הוא וכל בית אביו. גבורת לב האוהב ואהבתו העזה פעלה כל־כך על סביבתו, עד כי גם כל יושבי עירו למגדול ועד קטן נאותו לחפצו, ,להמול להם כל זכר'. ואנחנו נאמין להמספר המקראי הזה, כי כחו אתו להעמידנו בתוך מסבת המקרים; נאמין ונחוש לחזיון־הדמים הזה, קרבן אהבה של עיר שלֵמה ויושביה על מזבח ברית נער ונערה!

בעלי ,תולדות הספרות' לא הבינו את זה...

בספורו של יוסף, הבא אחרי מעשה שכם, כבר נקיים המרצים מאלה ויעמידונו בעולם האמנות והציור. ברור הספור הוא בטעם ובהבנה; אבל, שוב יקולקל על־ידי ההתפעלות היתרה, אם גם תבוא מלב חם. יחד עם נתוחי הענינים לאשורם, אנו מוצאים קריאות כמו אלה: ספור המאורעות של יוסף הוא אחת מן המרגליות היקרות בספרות העולם כלו ואין דוגמתו!

רועה צאן וזה עובד אדמה· שניהם יביאו מנחה לה׳ ואל זה שעה ואל זה לא שעה· ריב־דמים! יד האדם תהיה באחיו בראשונה· במצח נחושה עומד המרצח ומכחש: לא ידעתי· השֹמר אחי אנכי? ואחר זה באה תשובת הלב והכנעת הלב: גדול עוני מנשוא! והייתי נע ונד בארץ· בן אדם יוצא לנדודו הנצחי· נטלה ממנו המנוחה לעולמים!

באו ימי המבול· נפתחו ארֻבות השמים לכסות את פני האדמה· שארית האדם והחי מבקשים להם מפלט· נח וביתו באים הם אל התבה· אשר עשו להם נגד קצף המים· מן הבהמה והעוף מכניסים הם שנים שנים· אחוה! המבול ישטוף בלי מעצור· המים נושאים את התבה· חמשים ומאת יום צפה היא על פני הים הנורא· אשר כסה פני כל היקום· אמרו היושבים בה נגזרו· – והנה עבר רוח על הארץ· וישֹכו המים ותנח התבה· נח פותח את חלון התבה ושולח את העורב הבלתי־אמון לראות· אם קלו המים· והוא לא שב· ויחל עוד מספר ימים· ויוסף שלח את היונה מן התבה ותשב אליו לפנות ערב· ועלה זית בפיה· יבשה הארץ· הטבע יחדש את פניו· ונח וכל החבורה אשר אתו עוזבים את התבה· שלמי תודה; ויבן נח מזבח לה׳!

ומכל הוד הספור הזה ותאורו נמצא בספר אשר לפנינו· רק את המאמר הזה: ,מתוך מעשי נח כבר נשקף אחד מעיקרי הדעות שבתורה הוא העיקר של שכר ועונש׳ [עמוד ל״ז]· והלא בתולדות הספרות אנו עומדים לכאורה ולא בתולדות הדת · · ·

המסדר או המסדרים מסמנים ומדגישים את חיי האבות· ועל היצירות הגדולות של טפוסי הנשים· ,האמהות׳· לא העירו כלל· הם עברו על האחיות הנשואות בבית אחד· הן וצרותיהן· רחל ולאה· עברו על המעשה היפה של אליעזר ורבקה על עין המים ועל כל התום הטבעי שבספור ארוסין זה· עברו על חיי שרה הגברת; עברו גם על חזיון־התוגה· שאין לו ערוך בכל ספורי המקרא· גרושה של הגר ושילוח אברהם אותה ואת הילד בבקר.

את חסרון ספורי־אהבים· בספר אשר לפנינו· של יהודה ותמר· של אמנון ותמר· שהם הלא הנם הספורים הראשונים בספרותנו העתיקה ואינם בני אהבה פשוטה בלבד· כי כוללים הם ספור המקרים המסובכים הדרמטיים הבאים בעקב קרבת נפש לנפש· לא אפקוד; אולי יאמרו· כי הם ,לא נקראים ולא מתורגמים׳· – אבל גם בבוא המחברים להזכיר ספור כמו זה· הנה

פרקי הספר אלה הם: פ״א) השקפה כללית על כתבי־הקדש, פ״ב) ראשית הספרות, פ״ג) ספורי התורה, פ״ד) הדינים התוכחות והיעודים, השירים, פ״ה) יהושע ושופטים, פ״ו) ספר שמואל, פ״ז)ספר מלכים. אני מונה אותם אחד אחד; ומזה כבר יראה הקורא, שעורכי הספר הזה הבינו את המושג ספרות במובנו היותר רחב והכניסו בתולדות הספרות כל מה שנכתב בכלל בימי קדם שלנו עברית. אבל לדעתי לא כן הוא. אם כותב אדם תולדות הספרות הרומית, ישים לבו רק לדברי שירה ומעין זה, ויניח לחברו לרשום את ראשית משפטי הרומיים ותולדותיהם; ואם אחר בא לכתוב את תולדות ספרות־יון, לא ישתף לאירופידס את אריסטוטלס. דינים, תוכחות ויעודים בודאי אין מקומם בצד שירים...

עורכי הספר, שנשתתפו יחד עם המחבר בעבודה אחת, ויקשו בזה מלאכת המבקר, כי הלא יש להבדיל איזה פרקים מהם שייכים לרבינוביץ ואיזה מהם להעומדים על גבו... לא עשו פדות גם המה בין המקורים השונים בספורי המקרא ולמעשי המספרים השונים, שנתערבו כמעט בכל ספור. משה זה, שמתואר בספורי שמות בתור כבד־פה, הלא שונה הוא מזה הדברן והמוכיח הגדול, שבספורי ואלה הדברים.* —

העורכים ירבו לדבר על המראה הגדול של התגלות אלהים למשה מתוך הסנה, מתארים הם ספורי המסות והמריבות וכל מאורעותיו של המחוקק; ובעמדם בחיי נעורי משה ירכיבו ,שלש האפיזודות׳ אלה: התעוררות לבו על החמס של המצרי, על הרשע המכה את רעהו והרגשתו את העוֶל של הרועים המדינים לבנות יתרו, ,הדומות זו לזו בתכונתן — הצלת החלש מיד התקיף׳, בעוד שבכל הפרק ההוא, בספר מוקדש לספרות, לקיחת משה את צפורה לו לאשה וההוד המיוחד השפוך על זה הספור, הוא העיקר וצריך להיות בו עיקרו, נושא הענין.

הם ישימו לבם יותר אל החזיונות של שירה מאל מעשי המספרים וערך מלאכתם ודרכם לסַפֵּר. — וזה הלא ראשית כל דבר בספר כמו זה. גם בִּמְסַפֵּר החזיונות יפקד מקומם של אלה, שכמעט אי־אפשר היה לעבור עליהם.

הנה הדרמה הגדולה של החטא בראשית העולם. שמות הפועלים בחזון ארבעה הם: האלהים, הנחש, חוה ואדם... והנה חזון קין והבל: זה

* עמדו על זה גם בעלי מדרש ,ואלה הדברים רבה׳.

למקורן, ג) קצור הדרשות, ד) הרחב הדרשות, ה) התגלות דרשות כמוסות, ג) דרשות שאינן להלכה ואשר במחלוקת חכמים, ז) דרשות אסמכתיות, ח) דרשות נוספות ממדרשים שונים, ט) דרשות נוספות מספרי הראשונים, י) דרשות כפולות במקומות שונים. והוא הולך ומבאר כל כלל וכלל לפי דרכו. המחבר התחיל בעיקר מתורה שבעל־פה והתעמל לתלות כל מאמר במקומו של מקרא הראוי בעיניו ואשר מצא לנכון; וכה יצאה מלאכתו אך קרועה ומנומרת... אחרת היא, אם נתחיל העבודה בתורה־שבכתב, נעמוד בראשונה על המקראות גופם וסתירתם, ונבקש לנו אחר זה בספרות התלמוד אותם המאמרים, שעמדו על אותן הסתירות על־פי רוחם הם ושעמלו לישר הדורים. ואם באמת התורה שבעל־פה היא באור להתורה־שבכתב, הלא עלינו להתחיל בהטופס ולטַפל בהיסוד שעליו נסו לבנות.

„כבר אמרנו, אומר המחבר, כי מתכלית חבורנו זה לעשות אותו לבאור שלם ומוחלט ליסודי המצות שבתורה־שבכתב; והיינו, שיהיה אדם רואה המצוה הכתובה בתורה שבכתב מתחלתו — מה שנתחדש לה בתורה־שבכתב, ולעומתה — מה שנתחדש לה בתורה שבעל־פה". אבל באמת עשה הוא את מלאכתו באֹפן זה, שהסתכל מתחלה בהלכות חכמים ובדרשות חכמים, ואחר־כך סמך את דברי המקרא בתור טפל להן. תחתונים למעלה! התורה שבעל־פה לנו פה הכלי עצמו ותורה־שבכתב רק אזנים לאותו כלי, וכזה וכזה גם מלאכת הספר שלפנינו.

תורת ה׳ תמימה נתן לנו בזה משתי תורות; ועד כמה היא עוד חתומה, שתיהן חתומות...

ג

תולדות הספרות העברית

בהוצאת „מוריה" וב„השתתפות מערכת מוריה" יצאה לאור מאת א. ז. רבינוביץ החוברת הראשונה לספר כולל „תולדות הספרות העברית". הספר כתוב בעד „בני הנעורים" ונדפס באודיסה בשנת תרס"ו בדפוס ח. נ. ביאליק וש. בארישקין. המדפיס ח. נ. ביאליק הוא אותו ביאליק שכתב את „משא נמירוב"; ומבלי משים אנו עומדים בתקופה האחרונה של ה„ספרות העברית", והרי לנו פרק בודאי שראוי לשום לו לב...

חיצוניות הספר עלתה יפה, ככל ספרי הוצאת „מוריה", והספר כתוב בטעם. שפתו החיה, החום והרגש בו עושים אותו נעים למקרא.

משה מפי הקדוש ברוך היא כתוב הדר לכל ישראל; אבל פרטיו וענפיו ובאורו עם פרושו וכו׳ נמסרו מפי הגבורה למשה רבינו בעל־פה׳ ובא משה ולִמד את שתי התורות ליהושע הנלחם את ל״א מלכים; ויהושע מסרן לזקנים; וזקנים לשופטים׳ לאהוד ולשמשון; השופטים והגבורים למדו אותן לנביאים׳ דור אחרי דור׳ ,עד דורו של רבינו הקדוש׳ רבי יהודה הנשיא׳ שלשלת ארוכה וחוליה אחרי חוליה: שאול׳ אסא׳ ישעיה׳ עזרא׳ הלל ועקיבא; ורבים הם המאורעות בינתים׳ תקופות התולדיות הגדולות׳ בנין־עם וחורבן־עם בחצי אלף אחרי חצי אלף כלא הם; כלם כלם מלמדים הם אך עיקרי תורה־שבכתב ותורה שבעל־פה׳ ככר רבה להשתרע ומישור אין סוף!

,אכן להיות שחבור המשנה גם הוא בערכו ערוך ומיוסד אך מכללי מושג כללי זה׳ מאופן התיחסות תורה שבעל־פה לתורה־שבכתב׳ כפי שנמסר למשה רבינו על־פי פירושים ובאורים וכללים מלמודים יסודים׳; ,לכן קמו החכמים שאחרי רבנו הקדוש וחברו לתכלית זו חבורים שונים׳ כמו חבור הספרא וספרי ותוספתא ומכילתא׳ שתכליתם לבאר עקרי ועניני המשנה׳ ושני התלמודים שחברו בארץ־ישראל ובבבל לבאר טעמי המשנה וכו׳׳ עד שעם חתימת התלמודים׳ אוצר התורה שבעל־פה׳ נחקרה התורה־שבכתב חקר מוחלט ונתבארה באור שלם ונתפרשה בפירוש מספיק׳ ,אבל למרות כל אלה׳ הנה עינינו תראינה מחזה נפלא ומעציב׳ כי לעומת ההכרח המוחלט מהתאחדות שתי התורות׳ אשר הן בערך שתים שהן אחת׳ כן רב הפרוד ביניהן׳ התורה הכתובה עומדת בזוית זו ואחותה׳ התורה שבעל־פה׳ בזוית זו׳ עד שנעשתה התורה כשתי תורות׳ . . .

לא נפקוד על הרב׳ שעושה משתי תורות שהן שתים בעיקר אחת׳ רק אחת; גם לא על זה נתמה׳ שמאחר הוא את המוקדם וחושב את חבורי הספרא וספרי מכילתא ותוספתא׳ שהם אבות המשנה הקצרה לבאוריה׳ או על זה׳ שמקדים תמיד את הבבלי המאוחר ברובו על הירושלמי המוקדם לו׳ כי הן לא במבקר הכא עסקינן; אבל נפקוד עליו׳ כי קורע הוא דברי התלמוד והמדרשים גופם חתיכות חתיכות׳ כי הן המאמרים בגוף התלמוד׳ כאשר נראה ונתבונן למה שכתוב לפניהם ולאחריהם׳ רושמם לרוב אחר לגמרי מבמעשי רשת אלה׳ אשר נותן לנו המאסף׳

המחבר בעצמו עמד על קושי מלאכתו ויחלק את ענין הערכתו לעשרת הכללים האלה: א) קביעות הדרשות לעניניהן׳ ב) סדור הדרשות

בהלכות ודרשות חז"ל וחרז אותם לכל מקרא ומקרא; ובהבאור מלמטה, שרובו רבני וכבר נושב בו מעט רוח־הגיון, נסה לקשר שניהם יחד ולהראות מוצא הכתוב בקבלה. ולא תהיינה עוד לנו שתי תורות חתוכות, כי אם תורה אחת תמימה...

ותורה תמימה זו קרועה היא בעיקר לקרעים רבים. בזמנים שונים נִתנו לנו ספרי המקרא מגלה מגלה ובמועדים רבים נמסרו לנו ספרי התלמוד והמדרש חלק חלק. ובעיקר אין קשור ביניהם. — אם גם הקבלה והמסורה נוסדו לכאורה על יסודי המקראות, שני עולמות שונים הם. משפסקה הנבואה ונחתם כל חזון, החלו לבוא דרשות חכמים ומדרש חכמים באהלי יעקב; אבל את הגשר ביניהם לא נמצא, אם גם נצרף לנו את הספרים החיצונים. בעוד תופשי חרב וחנית בישראל ללחום בעד קיומו, לא נועזו לדרוש ברבים, שסייף וקשת ורומח „אינם אלא לגנאי"... וממשלי שלמה וגם ממשלי בן־סירא הנה עוד מהלך רב לפתגמי חכמי התלמוד. — אך אם נעמיד את התלמוד, על־פי חלוקת מקוריו, על עצמו ונראה בו חזות בני־אדם בני דורם ואף בני דורם, אז נבין למהלכו ולדרכו. — יש דור אשר לא יהינו בניו לעמוד בשפולי ההר ולהביט אל ראשו, כי אם חופרים הם אחד אחד בעפר ההר; והיה כי ישאו על שכמם סבל העפר שקבצו, יאמרו לעבוד בזה את ה'.

„הלכות שבת חגיגות ומעילה מקרא מועט והלכות מרובות כהררין התלוין בשערה, ואין להם על מה שיסמכו"... אבל יש להם על מה שיסמכו, אם יבָּנו מעצמם ויעמדו על עצמם. מלאכה אחת נאסרה בתורה בשבת — מלאכת הבערת אש, ושניה בירמיה ונחמיה — משא ביום השבת. מאלה בודאי לא נולדו ל"ט מלאכות, הן וענפיהן וענפי ענפיהן, עד מסכת שבת שבתוספתא ומשנה, שבתלמוד ירושלמי ובבלי, הלכות גדולות ומשנה־תורה והשלחן־ערוך... בימי קדם הקריבו עוד ביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו; אבל אחר זה נעשו כל אלה ל„אבות מלאכות", שכל העובר עליהן מתחייב בנפשו. שבת לה', שבת לכל בשר, מנוחת עולם, אפס כל מעשה!

והנה בא הרב הנ"ל וחוזר על התורה הידועה: „זה ספר תורת ה', מצותיו חוקותיו ומשפטיו, הנתן לנו מסיני — אך בכלו ועיקרו ויסודו נתן לנו, לומר אך כללי ועיקרי ויסודי כל מצוה וכל חוק ומשפט; ואותם כתב לנו

המקרא וערכי בקרת כתבי־הקודש. אבל גם אפשר, וזה קרוב יותר, שקהו רגשותינו עתה ושאין אנו שומעים בנפשותינו לא על אלה ולא על אלה...

ועוד זה, זאת התורה אדם כי ימות באהלה, עם כל קרבנות מחים ולבות שנותנים לה ועם כל קרבן העבודה, שמקריב היחיד בחייו, יודע הוא על־כל־פנים, שיש המשך לעבודתו ויש לה גואלים. — הללו הולכים והללו באים והבאים טוים הלאה את הקו שהניחו להם ההולכים, כן הולך הדבר ונמשך עד לבלי־סוף; אבל מי ילך עתה הלאה בהנתיב אשר נסלול? מי נחל ירושת בן מנחם וינחיל אותה אחריו? מי זה יבוא אחרי הקוצרים לטעת עוד או לשדד את האדמה להבאים? מי נותן לנו הערובה, כי יש באים אחרינו? היפלא הדבר, כי בבוא דברים כאלה לידינו, כמפעלו של כהנא, מעסיק אותנו בראש וראשון הצד החזיוני שבדבר והעצבון שבדבר. לטעת בקרת כתבי־הקודש בעברית — בודאי זה מפעל רב; אבל אותנו מחרדת השאלה עתה: למי אנו עמלים? למי?...

ב
תורה תמימה

צעד לאחור! חמשה חומשי תורה עם חמש מגלות נתונים לנו. „תורה תמימה", מתורה־שבכתב עם תורה שבעל־פה על־פי קביעות וחבור דרשות ומאמרי חז"ל בהלכה ואגדה, אשר בש"ס בבלי וירושלמי, ספרא, ספרי, תוספתא ומכילתא, אדר"ן ומסכתות קטנות וכו', נסמך ונראה לכל אות ומלה המתיחסות בענינן בתורה־שבכתב, עם באור ארוך, לפרש ולבאר מוצא טעם הדרשות, על־פי יסודי דרכי התלמוד ומשפטי הלשון, ועם חדושים ובאורים בברור ההלכה והמאמר; והכל בדרך קצרה ובסגנון קל ולשון צחה, אספתי וחברתי, פרשתי ובארתי בחסדי ה' אתי, ברוך הלוי עפשטיין מפינסק, בן אבא מרי הגאון רבי יחיאל מיכל הלוי שליטא, אב"ד דק' נָווהרדק יצ"ו. ווילנא בדפוס האלמנה והאחים ראם בשנת תרס"ד, תוצאה שניה. — —

„ותהי ראשית עבודת החבור הזה בתחלת שנת התרמ"ז והשלמותו בסוף שנת התרס"א. חמש עשרה שנה ישב בן הגאון הנ"ל על עבודתו הרבה, לְחַבֵּר ולקשר תורה שבעל־פה לתורה־שבכתב. אסף קטע קטע

באו המקטרגים והמשטינים אשר לנו לקרא על כל חדש: מי זה נועז לגעת בקרני המסורה! אין קול ואין צוחה בספרותנו, אין חרמות ואין נדונים, אין צועקים ואין משיבים. באורו של כהנא בנוי על יסוד בקרת כתבי־הקדש בלעז ולא יחת מפני כל. גם שם נלחמו וכבשו להם במחקר זה בנין אחרי בנין, בכל המסקנות האלה עשו צעד אחרי צעד, חקירה נולדה אחרי חקירה ודרישה אחרי דרישה; וכהנא בא ומעמיד אותנו בקץ הדברים, בטרם נבנה עוד הגשר לנו; כי הן גם אלה פרי הבקרת של שור, של אברהם קרכמל או של בעל „קורות ישראל ואמונתו" וכדומה כמו נשכחו מלב... וראה זה, העם שותק, הספרות שותקת, ה„דתיים" אצלנו שותקים; וגם אם יעב"ץ הרים את קולו באספת פריסבורג, אין זה דבר נורא כל־כך ולא זהו הרושם שחכינו לו.

ואותם הדברים, שלכאורה הם ענינים צדדיים ואינם נוגעים לגוף המפעל ולערך המדעי של הספר בעצמו, הנה מעסיקים אותי. אני חושב על־אודות הסביבה שלנו העברית. במפעלו של כהנא מונח בודאי רצון עז, כח ועבודה חרוצה. השפה תכניס הרבה מבאורו, הבקרת תמצא בו הערות רבות ודברים עצמיים; גם הבטוי העברי מגייר אצלו דברים רבים, שבחוץ לא יתקבלו על הלב בנקל... השגות צדדיות, כמו אלה של אברהם זַרזובסקי, גם אם צודקות הנה, אינן עושות כלום; ומובטחני, כי לוּ נגש הוא לבאר את המקרא, לא קשה היה לבוא גם אחריו בתביעות מדעיות ולמצוא לקוטי בתר לקוטי... אבל מה שנוגע לנו יותר מכל הענינים הפרטיים וההערות היא, כמו שאמרתי, המנוחה היתרה עתה לגבי דברים אלה בסביבה העברית שלנו. חשבנו, כי הם יקראו למלחמה – והנה שלום ואף לא קול ענות.

אפשר, כי מפני שאין כל גשר תורי רוחני בין דבריו של כהנא ובין הקוראים העברים הרגילים, בשביל שנתן לדבריו צורה מדעית מוחלטת, אי־תורנית, ולא בא בכלי־נשק ספרותיים עבריים ליהד את הבקרת הקיצונית במדה נכונה – לא נכנסו אל המחנה. אפשר, כי רבניים אנו ביותר ולעמנו נוגעים דברים תלמודיים הרבה יותר מעניני המקרא וכל קנאת המקרא; – ואפשר, כי הרגש המדיני והצורך המדיני, הוא שיָרש את המקום התורי ואת החשבון התורי. לרבים מאתנו נוגעות השאלות היסודיות על־דבר מלון־עם ומבנה בית־לאומי יותר משאלת

התורה של רש"י, בעל שפתי חכמים, אור החיים וכלי יקר וכל אלה שנדפסו בדפוס הרבני הנגיד שלמה בלכטוסקי בפיעטרקוב, בשנת „זה קנו לכם, כי אין כיפים בעולם לפ"ק", וכדומה להם ··· עוד היום אלה האחרונים המה דברי רומיל, כלומר, ספרי־עם ודברים השוים לכל נפש; והחומשים עם ה„באור" או „באורים חדשים" מונחים בקרן־זוית ונמכרים רק למשכילים מעטים. הצעד התולדתי הבקרתי לא נעשה עוד לפני רבים מאחינו ··· לו היה למשל ה„פירוש היקר" על התורה בשם „התורה והמצוה" מאת הרב הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ, כליל החכמה והמדעים, כקש"ת מוהר"ר מאיר ליבוש מלבי"ם זצללה"ה, נדפס יובל שלם לפני חומשי „נתיבות השלום" והיה מכין במחקריו ובבאוריו את דורם של בעלי נתיבות השלום, כי אז היה לנו דרך ההתפתחות. אבל הנה יצא ה„מלבים" לאור ימים רבים אחרי ה„באור", נעשתה הפסיעה הקטנה אחרי הפסיעה הגדולה, וגם היא, כלומר, הקטנה, אינה כשרה עוד לכל הצבור ולא כבשה עוד לה את הלבבות; זה נותן מקום לחשוב על מהות הצבור העברי שלנו בכלל ועל הרוחות המנשבות בו.

בתנאים כאלה יוצאים לאור „תורה נביאים וכתובים עם פירוש מדעי, יוצאים בהשתתפות למדנים מומחים על־ידי אברהם כהנא, זיטָמיר, בהוצאת אברהם כהנא, ספר בראשית, מפורש גם הוא על־ידי אברהם כהנא". כהנא הוא המו"ל, הוא המבאר, הוא העסקן, והוא לבדו עומד על מפעלו, שאליו הוא נושא את נפשו. — „בדברים האחדים", בתור הקדמה קצרה, אומר המחבר: „לשיטת חלוקת המקורים נתתי מקום חשוב, מפני שמאמין אנכי בערכה של שיטה זו בכללותה ··· ובכלל, הפירוש מתאמץ להסביר את הכתובים במובנם הראשון, בלי משפט קדום, ומתרחק מכל וכוחים ודעות של תיאולוגיה. הפירוש הוא בנוי על יסוד החקירה הביבלית של זמננו, בעזרת התרגומים העתיקים, חקירות הלשונות השמיות, הארכיאולוגיה ועוד. — הפירוש המדעי נועד לחפשי הרוח ובעלי ידיעות, החפצים לתקן עצמם בכל האמור מאנשי הבקרת ולקנות להם מושג מהבנת המקראות על בורים". — אם בין המבארים הדתיים ובין הבאורים של בן־מנחם ודורו היתה פסיעה גסה, הנה בין דרכו של כהנא ובין ה„באור" הרי מהלך של ארבע מאות פרסה ··· וראה זה, לא נזדעזע קבוץ האומה, לא יצאה בת־קול: מי זה יעיז לגלות סודי? ולא

תורה ואגדה

א

למי

הנני פותח את ספר „נתיבות השלום", והוא חבור כולל חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלס, פירש"י, תולדות אהרן, קצור תקון סופרים, תרגום אשכנזי ובאור מאת הרב החכם הכולל מוהר"ר משה מדעסויא נ"ע, בהוצאה חדשה, וַרשה.

השם „באור" יעורר בכל אחד מאתנו זכרונות מימי נעורים והקסם שהיה באותה מלה בימי תקופת ההשכלה. מלה זו בלבד כבר העירה בי רגשות של עולם אחר, הרחק מזה שנולדתי בו וחֻנכתי בו. וכן היה לכלנו. — מעקימות שפתיו של אבי ירא־השמים, בעת הוצאתי את השם „באור" מפי, נוכחתי, כי יש דברים בגו. לבבי נשאני אל „נתיבות השלום", שקראו אותנו לריב... נפלא הדבר, המבארים עומדים ברובם על אדני המסורה, שפתם המסורתית וסגנונם הרבני מדַברים על ה' ועל האמונה בתורתו: „והנה אנחנו כל קהל עדת ישראל מאמינים, שכאשר כתב מרע"ה את תורתו, כן היא עתה בידינו היום, לא נשתנה בזה דבר מאז ועד עתה ולא קרה לה כאשר יקרה לספרי חול...." משה ב"ר מנחם מנדל סופר זלל"ה מסיים את הקדמתו „אתם אנשי אמת, אוהבי תורת ה', בחנוני נא בזאת, אם יש און בספרים הללו". שלמה במוהר"ח יואל ז"ל מדובנא רבתי מתחיל דבריו: „יתברך האל וישתבח הבורא הטוב ומטיב לנבראיו וכו'". ואלה, אלה בלשונם המדברת רכות, הציתו אש בבית יעקב. רבו החרמות, התסיסה היתה גדולה ורבה; והנה עמדנו פתאם בתקופה חדשה בישראל, תקופה שעוד היום הרי אנו המעטים בניה ובני בניה, אם נאבה ואם לא נאבה... הנני אומר: אנו המעטים, כי העם קונה ברובו עוד היום חומשים עם פרושי

בספרות היפה:

עוד מספרות היפה:

תוך כדי קריאה:

תוכן

דברי בקרת

בשדה ספר

חלק שלישי

דברי בקרת

ליפסיה תרפ״א

מ א מ ר י ם

מ א ת

מ י כ ה י ו ס ף בֶּ ן ג ר י ו ן

מ ע ר כ ה א

ה ו צ א ת א ב ר ה ם י ו ס ף ש ט י ב ל

כתבי

מיכה יוסף בִּן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

ה ש

נדפס בבית-הדפוס של שְׁפַּמֶר בליפסיה
בהשגחת הַצַּיָּר וַלְטֶר בּוּהֶי

* * *

המאמרים האלה נכתבו בברלין, בוַרשה, בברסלוי ובנוה־שלום במשך שנות תר״ס—תרע״ג ונדפסו, בלוחות „אחיאסף‘, בהיומון „הבֹקר‘, במאסף „נתיבות‘ ובהרבעון „התקופה‘. רובם גם נאספו בספר מיוחד בשם „בערב‘, ביבליותיקה־גדולה ספר עשירי, ורשה תר״ע, ובאו כאן בשנוים ובתקונים רבים.

ואחרי אספה זו על אדמת ישראל ובשכונה ישראלית, לשם סופר ישראלי, התחילה ה,קבלת־פנים, בגימנסיה גופא. – דרשו ,דרשות חמות,, ואחרי הדרשות התחילו ה,מחולות,. ,הגדולה שבתלמידות הזמינה אותו – את הסופר מארץ הצפון – לְמָחול, והגדול שבתלמידים – את אשתו. ,פה בארץ חמדת אבות תתקיימנה כל התקות, פה נחיה ופה ניצור חיי־זוהר, חיי דרור,. ,גיל, גיל, גיל, שיר, שיר, שיר, שיר!

קלוזנר מרקד! הוא ,סובב בעִגול הגדול, ומאות הילדים והילדות הנחמדים, שכל דבור שלהם הוא עברי וכל הערה של המנצח במחולות שלהם היא עברית, שרים וחוללים בעליצות ובחדוה; והם אוצלים מרוחם גם עליו, והוא שר עמהם יחד ומתלהב כמוהם, ועליז כמוהם – והוא עברי שלם כמוהם, (שם, ע׳ שי״ב – שי״ג).

האדם קלוזנר, הגבור הישראלי המנצח את ז׳ן ז׳ק הצרפתי, מרקד בשתי רגליו ההסטוריות על אדמת ההסטוריה; וסביבו מרקדים כל בני הישוב החדש, ולכאורה – הם בני הדור החדש, נושאי התקוות. – אבותיהם של אלה העמידו צלם בהיכל; ובני תֵל־אביב מרקדים מסביב לצלם, ולו – פֶה וידבר, ידבר על־אודות עצמו ויגיד בכל פעם למדי על עצמו...

פטרוס ופוילוס, אחד־העם והרצל, ואפילו תימא אוסישקין, שלתמהוננו עוד לא מצא לו התיאוריטיקון המצוין הזה עד עתה חָבֵר בנצרות הקדומה, בושנו ממעשיכם, בושנו מתֵל־אביבכם. – – –

מימי העברי. – ולאיזה מראה אינו מקביל? לאיזה חזון של מה־בכך אינו מסיע פרשת ההסטוריה?

הוא רואה, למשל, ב„תל־אביב", אשר על־יד יפו, את רחוב הרצל ואת רחוב אחד־העם, זה בצד זה; ותיכף הוא מתחיל לדרוש: „הנה שני המתאבקים הגדולים האלה, שכל ימיהם נלחמו זה בזה, כבר נתפשרו ביניהם בהכרתם של הציונים ושוכנים בשלום זה בשכנותו של זה... ממש, מה שאירע להנצרות בתקופתה הקדומה: פטרוס, שליח היהודים, ופוילוס, שליח הגוים, נלחמו זה בזה בכל תוקף על השאלה הגדולה, אם יש להנצרות לקבל גרים מן הגוים, ואם יש להנוצרים לקיים את המצוות המעשיות; ואולם בהכרתם של הנוצרים המאוחרים הם שניהם כאחד בוני האמונה החדשה; ויש אפילו חג אחד שהוא מוקדש לשניהם כאחד..." (שם, פרק ד', ע' ש"ח).

פטרוס ופוילוס! הרצל ואחד־העם!

„אין הוא, קלוזנר, מקנא בשום אדם שבעולם, חוץ מבשנים: באליעזר בן־יהודה ובמטמן כהן" (שם, ע' ש"י). „אימתי – הוא שואל – בכל שמונה־עשרה מאות השנים של גלותם האפלה הכניסו היהודים לאיזו ארץ שהיא קולטורה ממש מעין זו? שני חוקרים מקוריים, שחכמי האומות כבר הכירו בעבודתם המדעית וקראו כמה דברים על שמם, הוליד הישוב העברי החדש בארץ־ישראל; והם אינם לא רבנים ולא סופרים ולא חוקרים, אלא האחד הוא אורניתולוגוס (חוקר עופות) ושמו אהרוני והשני בוטַני (חוקר צמחים) ושמו אהרונסון" (שם, ע' ש"ט). ואין אנו יודעים, מדוע לא יתקנא גם באלה ויהיו לנו ארבעה תחת שנים...

אין צריך למודעי, כי „חתן היובל" – והלא הוא מראה באצבע, שאך לשם זה נטרד כל הדרך הרב הזה, שלא זכה לו אפילו משה (ראה פרק ג' מ„עולם מתהוה", עמ' רס"ג) – קבל גם דפוטציות... והרי גם נשפים ומשאות. „הלילה היה ליל לבנה, ליל אביב מזרחי, ותחת כפת הרקיע, לאור הלבנה וכוכבי המזרח הנוצצים בנֹגה מיוחד בקרבת הים התיכון על אדמת ישראל ובשכונה ישראלית, התחילה קבלת־פנים של אחד מן הסופרים העברים מארץ הצפון" (שם, ע' שי"ב). והסופר הלז, שאת פניו קבלו, היה בלי תפונה יוסף קלוזנר, הוא ולא אחר, וכך כותב אדם על עצמו. – – –

ככתבם, „עולם מתהוה, רשמי מסע בא״י, חלק ראשון, „השלח, כרך כ״ז, עמוד ד׳).

וגם אנו מבינים להלך רוחו. אותו אדם שלא ייעף ולא ייגע מלהיות צופה לעמו ולספרותו בגולה, ועומד על הבימה כפטרון מושבע לכל רם ולכל קדוש, לקח את מקלו ואת תרמילו וילך להסיע את עצמו ופרשת גדולתו לארץ האבות. – הוא אינו נוסע כאיש פשוט, שאומר: אלך ואראה את מעשי אחי שם, אלך ואראה, מה אמצא לי ולנפשי שם – דברים פעוטים כאלה אינם כלום להאי גברא רבה. הוא נושא שלט על מצחו, ועליו כתוב: אני הנוסע – שמי בעברית, בין בהברה אשכנזית בין בהברה ספרדית, יוסף קלוזנר! יוסף קלוזנר מבקר את בתי־הספר, ידין את מורי הדרך, מבקר את כל העסקנים הצבוריים ומתוכח עמהם על־אודות כל הענינים הצבוריים... הוא בבחינת מונטיפיורי רוחני ובידו עצה, תחבולה ותשועה. – הוא בא להתראות ולרשום רשימות. הוא בא לקשור כתרים לעצמו בארץ יהושע והשופטים, בארץ בן־יהודה ודוליצקי...

„יפה עד לשכרון הוא הבוספורוס. הלא זהו מקסם, הלא זהו חלום חזון־לילה ולא מראה ממראות הטבע. מי־תכלת אדירים שומים בתוך שני חֳפִים פורחים, חמה שוקעת משתקפת במים אדירים אלה – והתכלת נהפכת לארגמן; אין זיע ואין ניע במים, והספינה לא שטה היא אלא צפה, מתחלקת כברבור הלז בבְרֵכה שקטה: הנה פס של לבן בתוך התכלת והארגמן של המים – הנה תלמים תלמים, שמציאותם בשקט זה מפליאה, הנה כתם עכור בתוך תכלת המים, (שם, עמוד ח׳). והנה נושאת ספינה זו את החולם הגדול לגוי הישראלי. קול ה׳ על המים. קול ה׳ בהדר!

ואחר חזות נשגבה זו לא הלך קלוזנר כנוסע לראות את העיר. „מפני קוצר הזמן לא יכול לראות הרבה.... „לא ראה – במסע ההסטורי שלו – לא את הילדיז־קיוסק, ולא את הדֶרְוישים המרקדים, לא את המוזיאין ולא – להבדיל – את רחוב הזונות, שאחיותינו בנות ישראל מְנֻצלות בו על־ידי אחינו בני־ישראל האשכנזים דוקא... אבל גם המעט, שהספיק לראות, לא ימחה מזכרונו כל עוד תהיה בו נשמת חיים.

לא אשקר, רבותי, דברי השטות האלה כתובים באצבע הנוסע ממש בעמוד קל״ו של „עולם מתהוה, הנ״ל ב„השלח. קלוזנר, יוסף קלוזנר, לא בקר את רחוב הזונות, ולא זִכָּה אותנו עם זה בהשוָאה־תולדתית מקבילה

אבל הנשארים טענו: הצדק אתך, ואף־על־פי־כן רוצים אנו, שיופיע ירחון זה מחדש. ושלטון הרצון גבר על שלטון השכל. — —

גברו המצוקים על האראלים! מופיע מופיע „השלח" ספר ספר בצורתו, צורת „ההתקדמות וההרחבה" לכבוד הספרות העלובה, הנמשכת בקרון, אם גם יודעת מי מנהיגה, — לכבוד הארי־שבחבורה, שאף־על־פי שבאותו לילה היה מסופק בגוף ההקמה, סמך ידו על הודאי של קלוזנר ומסר לו את מטהו — כי זה לכבוד ולתפארת לבעל שלטון הרצון — הלא על זה הוא בא להעיד.

וגם אנו מעידים אף מעידים...

ב

אנו מחזירים פנינו מדורות בני הגולה וכל העסקנות הישראלית שבגולה לדורות ארץ־ישראל ולחליפות המעשים שם, לא לארץ־ישראל של התנ"ך בלבד ושל התלמוד בלבד, כי אם „לארץ־ישראל של יהודה הלוי ושל הרמב"ן, לארץ־ישראל של אליעזר בן־יהודה ושל רמ"ל לילינבלום, לארץ־ישראל של מנחם מנדל דוליצקי ושל אחד־העם, לארץ־ישראל של אוסישקין האחרון שבחבורה — לארץ־ישראל של יוסף קלוזנר...

אסתיעא מילתא, שאביר הזרמים האנושיים הכוללים ובעל הסקירות התולדתיות הענקיות אמר לפקוד את ארץ־האבות, את ארץ הדת השֵמית, שהתפשטה בכל אפסי העולם ונצחה את ההתגלות היונית. אסתיעא מילתא, ש„איש ואשתו יחדו, שחיו על הרעיונות הגדולים ההם, יצאו שניהם „בספינה הרוסית קורנילוב לפו ולירושלים. „היום יום שבת. היום אירע המאורע היותר גדול בחיי הנוסע. הוא נוסע לארץ־ישראל. ו„רעיון פשוט ומובן מאליו זה אמר שירה בלבו. על גדותיו נתמלא לבו בו. לא הרגיש אדון הזרמים לא רעב, לא צמא ולא קור. הפלא ופלא — לא הרגיש אפילו בנענועים הקלים של הספינה, שבזמן אחר בודאי היו מפילים אותו למשכב במחלת־הים, ולא ידע את נפשו... ופתאֹם נגש אל אשתו, שנסעה עמו יחדו, ובטון חגיגי, שהוא מגוחך עתה בעיניו, אמר לה: „יודעת את? הרי באמת נוסעים אנו לארץ־ישראל! — היא הציצה עליו רגע בעינים־תמהות; אבל מיד התחילו עיניה צוחקות, וכל פניה הוארו בבת־צחוק של רצון. היא הבינה להלך־רוחו. — — —" (דברים

ב,כל חברה שבכל דור – הוא אומר – יש שני זרמים, שוב חזרנו לזרמים, זרם עֲלִי וזרם תַּחְתִּי'. ושוב אנו עומדים ביובל של שני הזרמים יחד: זרם משה וזרם יהושע; ותמהים אנו שוב, שלא למצוא את הפסוק במאמר גופו לחגו של ,השלח', כלומר: לחגו של יוסף קלוזנר . . .

,השלח' של אחד־העם ,נלחם עם הציונים המדיניים הטהורים מצד אחד ועם שוללי היהדות מצד שני'. ,אלה ואלה היו בעלי כווק וצמצום'. ואחר־כך עבר ,השלח' לעורכים אחרים ואת דגלו לא שנה. – רק צמצום אחד, שהיה ב,השלח' הקודם, הוסר ב,השלח' מן הכרך הי"א ואילך'. – ,באו ימי תנועת־השחרור ברוסיה, ו,השלח' הטיף לרעיון, שאין לעם ישראל לבטוח ביסודות המתקדמים של העם הרוסי'. – ,באה שאלת הלשונות, ו,השלח' התיחס בשלילה גמורה אל הז'רגון'. – וכשנתעוררה שאלת־האמונה בספרות העברית, נזקק לה ,השלח' ביותר'. – ,זוהי הדרך שהלך בה ,השלח' במשך כל שנות קיומו'. ,אך דרך ההרחבה היא דרך ההתקדמות'. מי יסיר את העפר מעיניך, ר' ן ר' ק', וראית אשר לא פללת!

ודבר אשר לא פללנו מודיענו גם האדון מ. מ. אוסישקין באותה חוברת־נצחון עצמה. אוסישקין הוא איל הברזל העברי; וכשבא לְכַבֵּד ולברך את בן־אדם ופעלו, מה לו עוד יותר, אם לא לפתוח את פנקסו ולהוציא את פתגמו, שהוא הוא גם נֵר לדרכו, שלטון הרצון. קומו, קומו כל המרננים באהלי בני־ישראל ושמעו, כי אך שלטון אחד בתולדה ובגוי.

,חמש שנים לפני היובל היה הדבר' – קוראים אנו בדברי אוסישקין – ,הריבולוציה ברוסיה הגיעה עד מרום קצה'. ,כל קדשי ישראל ואידיאליו ההסטוריים היו נרמסים ברגל גאוה'. ,כבר עברה אז יותר משנה מיום שפסק ,השלח' לצאת לאור', והאומה הישראלית והספרות הישראלית נתִיַּתמו, באין להן מושיע ומלמד ברבים. – ובעת הנוראה הזאת, באין ,השלח' לנו ואפס חָזון, נאספו בביתו של מלך־הרצון יחידי הסגולה ,לטכס עצה ולמצוא תחבולה' – לפתוח את המעין הסתום ולהשיב לשארית יעקב את אשר לֻקח ממנה בימי הזעם . . . ו,הארי שבחבורה, אחד־העם, התהלך בחדר מזוית לזוית, כדרכו בשעת התרגשות יתרה, והראה להמסובים בשכלו ההגיוני ובחשבונותיו הברורים, שאין שום אפשרות לחַדֵּש את ,השלח';

יובל ומחולות

א

בקיץ שנת 1749 הוציאה האקדימיה למדעים ולאמנות שבעיר דיז׳ון, בצרפת כרוז, שהיא נכונה לתת פרס הגון בעד חבור, שישיב תשובה מספקת על שאלה זו: אם סיעה התפשטות המדעים והאמנות לשַפר את המדות? — ז׳ן ז׳ק רוסו קרא את הכרוז בעתון הרשמי שהיה יוצא אז; וביום קיץ חם אחד, כשהלך בדרך, התפרץ אל מוחו גל גדול, שהעלה דמעות בעיניו, כאילו צלחה עליו רוח ה׳; כעין הארה־עליונה חש לפתע פתאם: הוא מצא את התשובה, — ובשנת 1750 קבל את הפרס של האקדימיה בדיזון בעד ספרו: „שיחה על המדעים והאמניות", שההנחה העיקרית שלה היא: „במדה שהמדעים והאמניות מתפתחים, בה במדה נשמותיהם של בני־אדם מתקלקלות".

„אבל רוסו טעה בדבר גדול אחד".

רוסו לא זכה לראות בחזון את חג יובלו של „השלח" ... הוא לא עבר על עשרים וחמשה הכרכים ומאה וארבעים ותשע החוברות של ה„מרכז הרוחני" העברי הישראלי והאנושי ... מדה אחרת לגמרי לקלוזנר, מתלמידי תלמידיו; הוא לא לבד שקרא דברי ז׳ן ז׳ק, כי אם גם קרא את דברי וינדלבנד על־אודותיו בספרו „תולדות הפלוסופיה", עמוד תמ״ב ...

קלוזנר כבר יודע גם את „הרעיון הגדול הגָלום בפרק הראשון של ההסטוריה האנושית שבתורתנו — בפרשה ג׳ שבבראשית", יודע דבר מציאת „קריטריון אוביקטיבי"; יודע, ש„ישעיה הישן הוא הרבה יותר פרוגרסיבי למשל מטשמברלין החדש שבחדשים", ויודע ש„במקום שיש הרחבה יש גם התקדמות" — — —

ועוד משרה אחת לא קלה נתנה על שכם הסופר קלוזנר׳ — שכם אדם זה׳ הנושא עליו סבל כל תרבות ישראל העתיקה והחדשה׳ תרבות ספרותנו ותרבות העולם בכלל ומכמני האנושיות בכלל ומכמניו הוא· — אל־נא תשכחו׳ כי הוא מורנו ומאורנו באמונה ובשירה׳ במחשבה ובנבואה׳ בדבר חובותינו להמון־העם׳ וחובותינו בכלל׳ וכי הוא מונה ושוקל את כל האישים שלנו׳ ושעוד עליו לכתוב׳ ודוקא על־ידי עצמו׳ גם פרקי ההסטוריה של האישיות שלו (קראו בדברי „המשקיף׳ ב„השלח׳ בכל חדש׳ קראו הערות המערכת של „השלח׳ בכל פעם)׳ — הוא הוא גם ראש וראשון למרחיבי השפה· רוחו הגדול המוליד רעיונות־חדשים׳ שאין להם עוד לבוש באוצר־שפתנו׳ לא יכול להסתפק במועט ובעבודה בלתי־יסודית· הוא היה צריך להרחיב שפתנו „על־פי דרכי המדעים החדשים ויסודותיהם ויסודות יסודותיהם׳ ··· הוא אינו מסתפק לדרוש סמוכין מאחיותיה הקרובות׳ משפת ארמית וערבית׳ הוא הוליכה ברוחו עד שפת „הסינים והטיבטנים׳· לו היה נחוץ כל גלגול־המחילות שבבלשנות „שפת הפינים׳ התוגרים׳ ההונגרים׳ ההוטונטוטים׳׳ בכדי לבוא לידי מסקנא׳ שאם עד עכשו אנו כותבים חול בקודש: הסטוריה או גם רומן׳ יכולים אנו לכתוב לעתיד גם: הסטורותין׳ הסטורותינים׳ רומנותין׳ רומנותינים·

*

רבי מאיר רמון מצא; תוכו אכל וקליפתו זרק· ויש אנשים׳ שמזלם להפך: אל התוך לא יבואו לעולם ולועסים הם כל ימיהם את הקליפה·

אותו מאמר, הם בעיניו תלמידיו בשירה — תפיסת מומנטים גדולים, ציורי התנגשות עזות של כחות איתנים, כלומר, הפַּתּוֹס האֶפִּי, (ראה מאמרו „רוח־הקודש" ב„השלח", ש„בזמנו לא הבינו אותו כראוי, אולי יבינו מאמר זה עתה יותר" . . . לשונו בעצמו).

הנה „זרם של בקשת־אלהים שוטף ועובר את אירופא כֻלה מן הקצה אל הקצה. באנגליה קמו קרליל ורסקין והאמונה העמוקה שבהם, בצרפת עומד על דוכנו הכהן הגדול לאלהי־הטבע המסתורי, מוריס מטרלינק . . . באשכנז מעריצים את נובליס וחבריו, ובממלכות הסקנדינביות יומו של קירקגרד עתה" (ראה מאמרו „יראת הכבוד"). בקצרה, את קלוזנר אחזו געגועים ל„הפַּתּוֹס הדתי"; ובכן — הוא מבקשו בספרותנו החדשה ואינו מוצאו (שערו בנפשכם את צערו); אינו מוצא אפילו אצל „ראשי המדברים" בספרות העברית של דורנו, שהם אחד־העם וח. נ. ביאליק (במאמר שלפניו היו ראשי המדברים אחד־העם ופרץ . . .) והוא טוען ואומר: „היתכן הוא מאמר כזה אצל אחד־העם, מאמר ממין שכתבו מיל־הבן, ואמר עליו קרליל: הנה „בעל מסתורין חדש" וביאליק — אומלל שבאומללים! — היכן היא בקשת־האלהים שלו?"

שמלה לכם, סופרי ישראל, משוררי ישראל, חושבי ישראל ונביאי ישראל, עוד לא תדעו איזה פַּתּוֹס ידרוש מכם קלוזנר למחר . . .

ובאמת שוב הוא קורא למחר ואומר: „במעמקי החיים הישנים מתרקמים מעט, אבל בלי הפסק, החיים החדשים, בְּיָשָׁן עצמו גלום החדש; אבל הוא משותף עמו וגדל עמו ביחד, וכל עוד שלא גדל ולא עלה עליו בהיקפו, הוא חבוי ומדומדם. אך יום בא והחדש שבתוך הישן עולה על הישן עצמו — כלומר, על הישן עצמו, — ואז הוא מתבדל ומתגלה בכל חדושו, בכל השתנותו מן הישן ובכל נגודו אל ישן זה — אף אם בעיקר הדבר אינו אלא חלק ממנו . . . " („העברי הצעיר").

תאמרו: מה הוא סח? והוא מבאר לכם ש„שום תנועה שבעולם אינה נעשית לגדולה, להמונית, אלא אם היא נעשית אמונה ודת". אבל אין זה באור לבד, כי אם דרישה. — קלוזנר עומד במערכת של „השלח" וב„בית־מקדש" לקוראים ומכה בקורנס וקורא: „העברי הצעיר צריך להיות יוצר לא רק בכל הנוגע ללשון־ישראל ולארץ־ישראל, אלא בכל הנוגע לאמונת־ישראל". האספו בני יעקב!

מוצאים בישעיה הראשון. חסר לו, לישעיהו השני, הכח הפרימיטיבי והפראי; חסרה לו המלה החריפה והנמרצה ביותר, המפוצצת והנוקבת עד התהום, שמצטיין בה ישעיה הראשון; אבל ישעיהו השני רק הוא וכו׳, הוא יודע להלהיב וכו׳".

ואותה ההשגחה האכזריה, שלא עשתה לנו בגולה מיהודה שטינברג וישעיהו דומאשיביצקי, משניהם יחד, אותו המשורר הגאוני, שאליו תחכה נפשו של קלוזנר, היא התהלכה אתנו בקרי עוד בימים מקדם, ולא נתנה לנו תחת ישעיה הראשון והשני נביא אחד: בעל צמצום הלשון ובעל הרחבת הלשון, בעל כח פרימיטיבי־פראי ובעל רוך ותום. איה האֶתיקה האלהית? הגידו אם תדעו! — —

קלוזנר דורש מן המשורר הישראלי „רוח־הקודש בלתי־אמצעי", לא חס־ושלום אמצעי ושטחי, אלא אותו של ה„הכרה הפנימית", „שבאה מתוך מעמקי־הנפש היותר כמוסים... הכל כמו שיש לו בעצמו, וצריכים אנו רק להסתכל ב„לבו הגועש" ולראות מה נעשה שם...

קלוזנר קרא בספרים או שמע שעורים (גם הוא הדורש רָמות שמע שעורים לפנים); והוא יודע ש„בטרגדיות יש מומנטים נשגבים, שאנו רגילים לקרוא להם בשם נקודות־גובה, מעט מעט מתפתחים הכחות המתנגדים, צעד אחר צעד הם מתקרבים זה אל זה — ופתאם נעשית התנגשות מוכרחת: אין לדחותה, אין לערבה ואין להמלט ממנה — אז בא הרגע הגרנדיוזי, זרועות עולם מתחבקות וכחות אלמנטרים מתאבקים ומתפתלים, עד שהם נופלים שניהם אל תהום־האבדון, או כח אחד מפיל את השני אל תוך התהום הפתוחה". הוא נלהב רגע מ„הפַּתּוס", מ„הלהבה המתפרצת" מהלהבה של „התמרמרות וגועל־נפש ושל נחומים ותקוה", שעל־אודותיה קרא בספרים. הוא קרא גם את פרידריך שילר, „היקר כל־כך לעמו ולהאנושיות כֻּלה, למרות חסרונותיו הגדולים"; והוא יודע (מפי מבקר) על־דבר פויסט „בן־האלמות של גיטה", „שבו תאור נשגב של התגוששות פנימית בין הרוחניות ובין תאות החומר" — הוא בקש ומצא, „שאין בספרותנו הצעירה מין „רוח־הקודש" כזה; שאין בפובליציסטיקה שלנו, ואפילו — הסכת ושמע! — בזו של אחד־העם, השתפכות הנפש, הבאה מתוך שפעת ההרגשות הסוערות, והפַּתּוס הלירי"; ו„שאין בספרות־היפה שלנו — ואפילו בזו של פרץ, שכולי עלמא, בעת כתיבת

לה ה,ריאליות והחזיונות המוחשית׳, והנה גם לה,מוחשות׳ צריכה להיות איזו ,פיוטיות׳. ערך ה,מחשבה׳ לנו גדולה ורבה; אבל גם ,השירה׳ היא נעלה והספרות היפה היא בודאי עיקר לנו. ההתפתחות בספרותנו היפה היא במדה לא מעטה; אבל עוד חסר לה ה,פיוט הריאליי׳, ואולם תחת זאת יש לה ה,הֶד הזמרי׳. היא מלאה ,לקויים׳ על כל צעד וצעד, ואף־על־פי־כן ,הוד נורא׳ שפוך עליה. בספרותנו היפה נמצא את כל ה,המיה התהומית העברית׳; אבל חסרים לה ,הגעגועים היסודיים׳. היא צרה בגבולה, ובמקום שהיא אנושית היא אינה עברית...

ולא לבד את ערך שירת הסופרים החדשים ושפתם הוא ידון ויערוך, כי אם גם את שפת הנביאים ושירתם, ובאותה מדה גופא...

,טרגיקה פנימית׳ לנו גם בכמה מזמורי תהלים. לא רק יעקב כהן וטשרניחובסקי המה ליריקים אינדיוידואליים, כי אם גם ,ספר תהלים הוא קובץ של ליריקה אינדיוידואלית׳. לא רק הספרות הישראלית, מלפני זמן סמולנסקין ובן־יהודה, לא תדע פרובלימות לאומיות, כי אם גם ,איוב וחבריו אינם עוסקים בפרובלימות עבריות לאומיות׳... (,הסטוריה ישראלית׳ הנ״ל).

נעשה לו נס, למשל, ומתו לנו שני סופרים כאחד (יהודה שטינברג וישעיהו דומאשיביצקי או ברשדסקי), והנה מוצאים אנו בהספדו, ,שכשרונו של יהודה שטינברג הוא עמוק ומקורי, אבל איננו רחב ומקיף׳; ותחת זה כשרונו של ברשדסקי הוא ,לא עמוק ביותר ולא עברי מקורי ביותר׳; ,אבל מדה אחת גדולה היתה לו, שחסרה לשטינברג לגמרי – רחבות כשרונו והיקפו הגדול׳ (,שתי אבדות׳ ב,השלח׳). והוא מסיים: ,אילו היה אפשר לעשות משטינברג וברשדסקי ביחד מְסַפֵּר אחד – כלומר, לצרף הכשרון העמוק יחד את הרחב – אז היינו זוכים לאותו המספר האידיאלי, שאנו מחכים לו; והוא – העקשן הגאוני – מתמהמה לבוא, ומי יודע מתי יבוא? (שם).

וכאלה וכאלה הוא אומר בשעוריו ההסטוריים דלעיל גם על־אודות ישעיהו הראשון והשני. – –

,סגנונו של ישעיהו השני, הוא ציורי ומזהיר מאד, מלא השאָלות פיוטיות, ואף־על־פי־כן הוא בהיר מאד׳; לעומת זה ,חסר לו צמצום הלשון, הכשרון לעורר על־ידי מלה אחת המון רעיונות – מה שאנו

ידבר אחד מאתנו על מהלך ספרותי, ידבר הוא על „זרמים־ספרותיים"; ואם יאמר אחר דבר בעניני החברה, יוסיף הוא לדבר על־דבר „הסטטיקה החברתית והדינמיקה החברתית". קלוזנר אוהב „אידיאליסמוס, שריאליסמוס מגבילו"; לו לא תספיק נקודת־ראות פשוטה בדבר, כי אם „נקודת־ראות הסטורית פסיכולוגית"...

קלוזנר הנו גם אדם ציוני, אבל ציוניות פשוטה אינה דיה לו; וכשהוא דן בציוניות, הוא דן על־דבר „המַטרילימוס ההסטורי והתנועה הלאומית הציונית"; הוא צריך לדעת ולבחון את ה„חוק ההסטורי", את „האיניציאטיבה האישית", את „שיטת ההשתלשלות" ואת „השיטות ההכרחיות ההסטוריות", כדי להחליט, „שעל־ידי עבודת־האדמה ישוב לתחיתו לבו של עמנו"...

קלוזנר כאדם היקפי ואוניברסלי הוא גם גבר אֶסתיטי, הוא מבקר ומעריך דברי שירה ויופי, ומדגיש תמיד את ה„טרגיקה היסודית" שבחיים... אי־אפשר לו לקלוזנר, שלא יהיה גם לאב ולפטרון למשוררים העברים או הישראלים ושלא ילמדם דעה, בינה והשכל. ובעמדו בדעת משורר אחד, ובהיותו עוסק במשורר אחד — ממילא יש מקום רב לשאת דעה על־דבר החוזים והמשוררים האחרים שאינם ישראלים, ועל־דבר השירה בכלל, על־דבר האֶסתיטיקה בכלל, על הליריקה בכלל ועל הפלסטיקה בכלל. פיארברג יכנס לחבורתם של טורגניב, טולסטוי, שטרינדברג, איבסן, אנַטול פרַנס. ביאליק צריך להיות נערך מול בן־גבירול ויהודה הלוי מצד האחד, ומול בירון, דנטי, שקספיר — מצד השני. ולא עוד אלא שגם סופוקלס, אוריפידס וכל הטרגיקים הגדולים יקומו מקבריהם; והנה גם אריסטו בא עם הפיוטיקה שלו. קול רעש! והמשורר העברי האומלל עומד מול המחנה הכבד הזה של ראשי משוררי כל הגוים והלשונות ומחכה לגזר־דינו...

וכללו של קלוזנר: לעולם תהיה שמאל דוחה וימין מקרבת! מרגיש הוא איזו אהבה ואיזו איבה לכל סופר ומשורר אשר ידון על־אדותיו. אמנם משורר זה הוא משורר גדול בחסד אלהים; אבל עוד חָסֵר לו „העוז והבהירות". אמנם מְסַפֵּר זה הוא עוד רחוק מן השלמות; אבל יש לו לב חם וגדול. השירה „האידיאלית והסוביקטיבית" של זה אינה רבה, כי חסרות

לבני האדם יש הסטוריה ויש תנועות ויש מהפכות; וגם זה׳ כל ,תנועה גדולה היא כבר מהפכה או שנוי־ערכים· היא מבטלת ערכים ישנים ויוצרת ערכים חדשים· הערכים החדשים נובעים מן התנאים הכלכליים׳ המדיניים והרוחניים של האומה׳ שהמהפכה נעשית בתוכה׳ על אדמתה ובאטמוספירה שלה׳ ולפיכך׳ – ולפיכך יש תנועה גדולה׳ ויש מהפכה׳ ויש בטול ערכים ישנים ויצירת ערכים חדשים׳ ויש אדמה ויש אטמוספירה׳ ויש מקום לכתוב מאמר־מדעי־רציני בשם ,ארץ ישראל בתנועות המהפכה הישראליות׳ עם אבק־דברים למכביר·

קלוזנר היהדותי׳ המדעי והמחשבתי׳ הכותב עברית לא רק בשביל הקוראים מעם העברים׳ כי אם גם לקוראים הנוצרים (ראה הקדמתו לישו הנוצרי הנ״ל)׳ הוא אדם שספג המון דברים כוללים ומושגים כוללים וידיעות כוללות וגם אמונות־כוללות׳ ולא מצא את הפרט שבדבר והשאלה שבדבר· הוא׳ לא לבד שלא למד מאחד־העם – שהוא נושא תמיד את שמו בפיו וחושב׳ או חשב את עצמו זמן־מה כיורשו היחיד; – הוא לא למד מעצמו ומעולם לא התברר לו דבר אחד על־ידי עצמו· הוא מדבר על־אודות כל הדברים ,הרמים׳׳ על המוסר ועל הדת׳ על הצדק המוחלט ושאינו מוחלט בלי כל אחיזה בנפשו· בודאי חפצו להגיד דבר ולטעת דבר מה בספרותנו; אבל אין ביכלתו לומר כלום ואין לו מה לתת· עונש אלהים!

קלוזנר אינו יכול לתפוס פרטו של דבר׳ מפני שהוא תופס תמיד את הכלל· אם אנו אומרים אדם׳ יאמר הוא מהות־האדם; ואם נדבר אנחנו על החיים בגבול ידוע׳ ידבר הוא על תולדות החיים והתפשטות החיים· מה שהוא לאחרים פרק או ענין אחד מתולדות היהודים והיהדות הוא אצלו יהדות כוללת׳ החלטית ועולמית· – לו נוגע רק החלק הנצחי שביהדות או ה,אנושיות הכוללת׳ שביהדות· הוא אינו מסתפק לדבר על־אודות נביא פלוני וחוזה פלוני׳ כי אם ידון על־דבר הנבואה בכלל בתור חזיון הסטורי ··· הוא חפץ דוקא להשיג את התכונה האינדיוידואלית של עם ישראל; אנו אומרים עם ישראל׳ והוא אומר תמיד ,האומה הישראלית׳!

ולאידך׳ החיים הפשוטים נעשים לו ל,החיים האנושיים הכוללים היסודיים׳׳ מחשבת האדם – ל,מחשבה היקפית׳ ענקית ותופסת׳׳ אם

ה,דרך החדשה', שצריך ואפשר למצוא בה את התשובה המספקת לשאלה זו'· תוכן חדש אתם דורשים לחייכם? — והוא נותן ומראה לכם תיכף ומיד את ה,תוכן' ההוא· נמקים אתם בנגוד שבין היהדות והאנושיות? — והוא מבאר לכם· ,שאין אלה שני הפכים', אלא', אדרבה', ,אי־אפשר לצייר את זו זולת זו'·

קלוזנר הסופר הוא אפולוגיט', סניגור — הוא חפץ לרומם', לנצח', לשבח ולפאר את היהדות; אבל אינו יכול לוַתֵּר גם על עדות מתנגדיה', כי חושש הוא לבל יאמרו', שסקירתו אינה ,מַקפת' הכל ותופסת הכל· — הוא מוכיח בראיות ברורות· שהוא אוהב את היהדות', לא מפני שהיא יהדות בלבד', כי אם גם מפני שהיא אנושיות; ולאידך גיסא', לאנושיות הוא מסור', מפני שהיא עומדת על יסודי היהדות ··· הוא מביא מאמר', ,שממנו יש לראות', כי הפלוסוף היותר גדול של האנושיות כָּלל בשיטתו את עקרי היהדות'; ותיכף', סמוך לזה', הוא מביא דבר מתוך הזיון אחר', משד״ל', ,שהיהודי הלאומי היותר גדול של המאה הי״ט מצא ביהדות המקורית רק ערכים אנושיים כללים', וההבדל הוא בזה: הלז', שד״ל', אמר בפרוש באחת מאגרותיו', כי אלהי קנט הוא ההפך הגמור מאלהי התנ״ך', והוא', קלוזנר', מצא ראשית', שאלהי קנט הוא אלהי התנ״ך', ושנית', שאלהי התנ״ך הוא אלהי קנט ···

קלוזנר ,הטעים' (לשונו ממש) במאמרו ,תעודת ישראל'', ש,אחד מן הדברים', שהפלוסופיה החדשה יכולה להתגאות בהם', הוא בטול המושג של סבות תכליתיות בטבע'· הוא מודיע', ש,אין תכלית בטבע ואין תכלית באדם; אבל יש תכלית לטבע ויש תכלית לאדם'· ולפיכך', לפיכך הוא גם יודע', ש,היהדות רוצה להתקיים לא רק מתוך הכרה', אלא גם מתוך רצון' (מאמר אחד ב,השלח')·

,מכל מדעי־הרוח טילואולוגית ביותר היא ההסטוריה', מפני שבה מגיעה הטילואולוגיה למדרגת הכרה ברורה ולתוכה היא נכנסת מדעת· אי־אפשר למדע־רוחני זה בלא טיליאולוגיה· בודאי קובעים גם שאר בעלי־החיים תכליתות לעצמם; אבל התכליתות הללו אינן ברורות באותה מדה', שתבואנה לידי הערכת המעשים של העבר בהוה ושל ההוה בשביל העתיד· ועל־כן אין הסטוריה לשום בעלי־החיים — נורא הדבר בשביל בעלי־החיים — חוץ מן האדם'· שמות משותפים ומלים!

הפנימי··· היתה חסרה לנו הידיעה בהשתלשלות חיינו ההסטוריים הארוכים; והעיקר, לא היינו יודעים על־דבר הכַּרַקטריסטיקות (המלה היא של קלוזנר) החשובות האלה של יואב··· דוד··· ושלמה··· ועוד גם זאת: הימים שמתקופת גלות בבל ועד תקופת החשמונאים היו נשארים לנו דף חלק···

יהיה שמם של המעתיקים האלה חרות לזכר עולם!

הנה רב לכם ואודיעכם עוד, כי באותה ישיבת תחכמוני גופא קרא ההסטוריון הנ״ל י״ח „שעורים גבוהים על־דבר האֶתיקה (תורת־המדות) הישראלית' שעה אחת בשבוע; וה„למוד הזה עדיין קרקע בתולה הוא'··· (דין וחשבון של הישיבה הנ״ל).

לגוף הענינים והתורות לא זכינו עוד.

ולהתחלת „ישו הנוצרי' של הידען הזה כבר זכינו, והספר מונח לפנינו פרק פרק ב„חקירות המקורות': 1 המקורות העברים; 2 המקורות היוניים והרומיים ועוד. אמנם על הקורא תקשה הקריאה בחקירות על־דבר המקורות האלה; אבל „מה לעשות? – הלא הוא קורא, כדי להעמיד יסוד מוצק לבנין חשוב, צריך לפַנות מקודם את מקום היסוד מן האבנים ומן הצרורות ומן החול'··· (כמה ענותן האי גברא).

אם תשאלו לטיב הספר – יענה לכם: „על תכניתו ובנינו של חבורנו אין לנו להרבות דברים: הקורא יכירם מאליו. הוא יכיר מאליו את „הפרובלמה היותר חשובה – אמנם לא היחידה – שיבֻקש לה פתרון בספר הנוכחי', וגם ילמד לדעת את הדרך והמטרה של הספר, שאינו בא לבאר לנו „במה טובה הנצרות מן היהדות', או „במה טובה היהדות מן הנצרות', „אלא אך ורק – במה שונה ונבדלת היהדות מן הנצרות או הנצרות מן היהדות'. „ואם מתוך שנוי והבדל זה תצא זכות־הקיום של היהדות מאליה יהיה דבר זה רֶוח גדול שנשמח עליו, אבל לא מגמה'. ואנו שמחים! – –

קלוזנר הוא בטבעו אופטימיסט גדול לגבי עצמו ולגבי ערך מחשבותיו. אין לו צער המחשבה ויסורי המחשבה; הוא אינו מנעץ את ראשו ואת לבו בשאלה שהוא דן עליה, כי אם מבקש הוא את התשובה בכל דבר למפרע. הוא אינו שואל, אלא כדי להשיב מיד ולהראות, כי כל שאלה חמורה תשובתה בצדה אצלו··· אתם שואלים „לאן?' – והוא יודע את

במורא ופחד אנו נגשים אל גוף השעורים עצמם, עשרים במספר. השעור הראשון מדבר על־דבר „ההסטוריה היותר קדומה", („בתור מבוא להסטוריה הקדומה של ישראל אפשר להשתמש בספרו הלקוטי „האדם הקדמון", וַרשה תר"ס, ביחוד בפרק ט' — לשון המחבר בהקדמה...); השעור השני מדבר על־דבר „הממלכה המאוחרת"; השלישי מימי ירבעם הראשון עד ירבעם השני; הרביעי נושא ונותן בדבר הנבואה שבעל־פה, וסעיף ראשי יש בו על־דבר „התפתחות הנבואה בישראל"; השעור החמישי כולל תולדות „בית יהוא" מראשית הנבואה שבכתב. והרי גם מחקרים על־אודות „סוף הגלות והתחלת התחיה". ב„חיי היהודים מאחר נחמיה עד אלכסנדר מוקדן" (שעור ארבעה־עשר) אנו מוצאים את הפרשיות האלה: § המאורעות החיצוניים, § החיים המדיניים, החברתיים והקולטוריים, § המצב האיקונומי, ובשעור ט"ו מפורשים דברי „הדת והמוסר בסוף מלכות פרס", לאמר: § האמונות והדעות הדתיות והמוסריות, § הפרובלמה של הצדק. (ואת „הבנת הרעיונות הפלוסופיים־ההסטוריים שבספר הנוכחי עם כל פרובלמותיו — יקל ספרו „יהדות ואנושיות..." — ראה דבריו בהקדמה.)

לא אלאה אתכם במשפטיו ההיקפיים והמפורטים מעין אלה: „שבכל חוסר־האוביקטיביות שבתנ"ך, אין בו שום טנדנציה אחרת חוץ מן הטנדנציה הדתית הגלויה". לא אובילכם דרך גלגוליו מן ה„תיאיסמוס" לה„מונותיאיסמוס", ואביאכם תיכף אל ה„עובדות ההסטוריות": ב„ימי שמואל היתה המלוכה בישראל פרוגרס ולא רֶגרס"; „שאול מָלך ברצון העם ולא באונס", „והתנגדותו לדוד מובנת, שהרי שום מלך לא היה סבלן כל־כך, עד כדי לראות את העם מכבד איש אחר יותר משהוא מכבד את המלך"... ומכאן אנו באים לשלשת היסודות הגדולים, שהעמיד לנו בעל־השעורים בתור יסודי הפרובלימה: א) „יואב בן צרויה היה גבור מצוין, אבל אדם־גס" (עמוד ט"ז). ב) „דוד המלך אדם־גדול היה" (עמוד י"ח). ג) „שלמה המלך חכם היה — בזה אין שום ספק" (עמוד כ"ד). — —

ובכן, לולא אותם התלמידים בני־מדרשא, מעתיקי השעורים האלה, היינו יודעים על־פי ספרים אחרים ידיעות שטחיות, הסטוריות, בתולדות ישראל, אבל — חסרה היתה לנו הבנת המאורעות וקשורם

‚וצאו ולמדו: מלבד כל אלה‚ נטל עליו גם להושיע את ‚כלל ישראל' בימי משבר‚ נטל עליו גם להראות להם ביום רע ‚איזה הדרך' ילכו בו ולהורתם בימי מהפכה ‚מה לעשות'. מלבד כל אלה הוא עוד דברן לדור ו‚מטיף מוסר' ליהודים ולסופרים מימין ומשמאל. והוא מספיד כל חכם שמת ומקדים דברים לכל אספת כתבי סופר. האיש הזה לא ינום ולא יישן!

וכאשר ילאה סוף כל סוף תופש־עט זה‚ — אל אלהים‚ הן לא כח אבנים כחו! — תסתיעא מילתא‚ כי ‚יתכבד לקרא שעורים בדברי ימי־ישראל בהישיבה מהתוקנה שבאודיסה‚ ישיבה שעל־פי התכנית החדשה שלה (אצלו כתובה ‚פרוגרמה') צריכה לעשות בית־מדרש־עליון לחכמת ישראל'‚ ונמצאו אז תלמידים מובהקים‚ הלא הם הנקובים בשמותם ח"א וב. קרופניק‚ י. קופמן‚ נ. הרמן וי"ט הלמן‚ והמה העתיקו לנו את השעורים האלה אות באות‚ כמו ששמעו אותם מפי רבם היושב בקתדרה ודורש; והשעורים ההם נעשו ל‚היסטוריה ישראלית' גדולה ורבה. רחמנא יצילנו!

‚ההסטוריה הישראלית — קוראים אנו במודעה על־אודותיה בכתבי־העתים — נועדה לצעירים וכו' ולמורים עברים‚ הרוצים לתת לתלמידים לא רק ידיעות הסטוריות‚ אלא גם הבנת המאורעות וקשורם הפנימי‚ ולסתם קוראים משכילים‚ שיש להם חפץ לחדור אל פנימיות ההסטוריה הישראלית ולהכיר מתוכה את השתלשלות חיינו ההסטוריים'.

‚ההסטוריה הישראלית מציעה את המסקנות היותר חדשות של החקירות בקדמוניות בני־שם בכלל ובתולדות ישראל בפרט וכו'. ‚ההסטוריה הישראלית‚ בחלק הראשון‚ הוא דבר שלם ונגמר בפני עצמו‚ כי מקיף הוא את התקופה התנ"כית במלא רוחב מובנה. בהסטוריה שעד חורבן הבית הראשון באו כל תוצאות החקירות הדרושות באשורולוגיה (עיין למעלה) ובאגיפטולוגיה וכו'; ובהסטוריה שמתקופת גלות בבל ועד תקופת החשמונאים‚ שבספרי הסטוריה אחרים הוא כמעט דף חלק... מתוארים ימי גלות בבל ושיבת ציון ויסוד המעלה וכו' בפרטות יתרה... כדי שיראה הקורא בחוש‚ איך הולכים ומתרקמים החיים הלאומיים החדשים בלי עמידה והפסק'...

לא נתישן עדיין׳ זאת השתדלנו להראות בפרק הרביעי׳···‚הנבואה הישראלית׳ כפי שבארנו בפרק החמישי׳ בודאי לא נתישנה׳··· ‚המונותיאיסמוס׳ באותו מובן שבארנו בפרק השלישי׳ גם הוא לא נתישן ולא יתישן׳··· בקצור: ‚תוצאות דברינו בכל ששת הפרקים הקודמים על־דבר הערכים הרוחנים שלנו צריכה (צריכה) להיות תשובה ברורה על שאלת מהות היהדות׳···

ושמא מעט להקוראים תשובה ברורה בפעם אחת על מהות היהדות כֻלה׳ שנתנה לנו בששה פרקים נשגבים; עליהם לדעת׳ כי ה‚רעיון המשיחי׳ הנזכר לעיל׳ ‚זה הרעיון העברי המקורי׳׳ ‚לקח את נפשו עוד מאביב ילדותו׳ להקדיש לו בכתב איזה שנים רצופות מחייו׳ כדי לחקרו מכל צד ולבוא עד תכונתו׳· והנה ‚לפני שלש שנים קרב אל המלאכה הרבה והכבדה הזאת׳ לאסוף את החומר הרב והעצום׳ שנצרך בשביל ספר שלם ומקיף וכו׳׳ וספר כזה איננו עוד בשום לשון שבעולם···׳ (עדותו בעצמו)·

נצא ונחשוב׳ שיחד עם זה היתה גם ‚חכמת האשורולוגיה׳׳ ‚שלפתה את עמודי התוך׳ שהאמונה הישראלית – יסוד האמונות החיוביות של העולם כלו – נשענת עליהם׳ –׳ חכמה׳ ‚שרק 150 (קרי מאה וחמשים) איש יש עכשו בכל העולם כלו׳ שיודעים לקרוא את כתב היתדות׳ שלה; ועליו׳ על קלוזנר׳ אחד מן המאה וחמשים האלה׳ לתת לנו ‚סריה שלמה של מאמרים׳ שבהם יתברר יחוסם של כתבי־היתדות אל כתבי־הקודש׳׳ בכדי לחזק את העמודים האלה שלא ימוטו׳ – – –

ושמעו והשתוממו׳ מלבד ה‚עבודות הענקיות׳ האלה העמוסות על שכם איש כבן שלשים או יותר (עלינו לַנַכות איזו שנות־עבודה על הרעיון המשיחי בלבד; ובינתים שמענו׳ שגם עבודה אחרת גדולה מזו: ישו הנוצרי – ‚העתיד׳׳ הוצאת ‚סיני׳׳ – נעשתה במשך שורה ארוכה של שנים מלאות עבודה ומרובות־עיון׳···)׳ הוא נגש עוד לערוך את ‚ספר הספרים׳ של היהדות׳ ‚ספר הענקי הגדול׳׳ ‚שיענה על כל השאלות ושיראה לנו את ה‚קולטורה העברית׳ הלאומית של כל הזמנים וכו׳׳ את התרקמותה׳ את התפתחותה הארוכה וכו׳ וכו׳׳ ובהראותו לנו – בספר שיערוך או ערך – את כל אלה׳ יַתוה לנו גם את הדרך׳ שבה צריכה ללכת הקולטורה העברית של ישראל בכדי לשוב לתחיה׳ כלומר – היצירה הישראלית של העתיד׳·

יחקור ל„מוצאה של האינדיוידואליות העברית", ההרגשה הנמרצה של העצמיות ותוצאותיה באמונה, בשירה, בליריקה ובזמרה ובהמוזיקה הסוביקטיבית"... והנה גם פרק על־דבר „רעיון האחדות האלהות", „המונותיאיסמוס המוסרי של עם ישראל", ואחריו הפרק „מוסר הצדק המוחלט", שבו אנו רואים, כי „המוסר הישראלי, למרות מה שהוא אינדיוידואליסטי לפי מוצאו, הוא איתיקה חברתית בעצם, ולכך נעשה ביחוד על־ידי המונותיאיסמוס הנבואי" — מפרק הנבואה, — הנבואה, ש„בתור חזון־הסטורי צמחה גם היא מתוך התכונה האינדיוידואלית של עם ישראל" — נבוא לפרק „הרעיון המשיחי", „זו האישיות הגדולה, שרק באמצעותה ובעזרתה אפשר שתבוא גאולה ארצית, ישועה רוחנית להאנושית", וש„היא השתלשלה מתוך הנבואה, כפי מהותה העצמית", צריך לומר: ה„אינדיוידואלית".

נדמה שכבר באנו אל החוף; והנה מתחיל באור על־דבר „האינסטינקט של הקיום־העצמי", מתחילים דברים על־אודות „החיים ההסטוריים בעצם והמטרליסמוס ההסטורי" מעבר מזה עומדת לפנינו — שמרו נפשותיכם — ה„מהות המטַפיזית" ומעבר מזה — ה„מהות ההסטורית". כאן אנו לומדים, ש„אין המהות ההסטורית יכולה להיות מוחלטת, אבסולוטית"; ועוד מעט אנו נדחפים אל האידיאה, אל עצם האידיאה! והנה אדולף ילינק וציצרון הרומי, הנה המשאות והליריות, הנה ה„הסתכלות המוחשית" בעולם, והנה ה„טרמינולוגיה" של דוד נימרק... „אֵל נקמות"! „חוק הגמול" של קנט! — אותו קנט ש„תורת המוסר שלו היא כל־כך נאצלה" — וחמש שורות להלן מזה יש לנו עסק עם הנציונליסטים הפרנציים בימי משפט דרייפוס...

דרכו של הסופר הזה להעיד גם על עצמו. „המונותיאיסמוס, המוסר הישראלי, הנבואה והרעיון המשיחי, אנו השתדלנו להראות בפרקים הקודמים"... „את מקוריותם וראשיתם של הערכים הללו, לא יכולנו לצערנו — גם אנו מצטערים — להראות כאן בפרטות על דרך התפתחותם ולהרצות דברים מפורטים על כל מדרגה ומדרגה של השתלמותם מן הימים היותר קדמונים ועד היום הזה"... „על הנביאים לא נצטרך להרבות דברים: פעולתם כלולה היא כבר בעיקרה בשני הערכים הרוחנים הגדולים, שדברנו עליהם בשני הפרקים הקודמים"... „כי המוסר הישראלי

וצריכים אתם לדעת, כי שם בעולם המחשבה הכללית אין הדברים קלים כל־כך; שם יש דעות של המבכרים את ההגיון על הרגש, ולהפך, דעות של המעמידים את הרגש למעלה מן ההגיון; לאלה התבונה, רק התבונה הנקיה, לקו, ולאלה הרצון הוא אבי כל וגם אבי המחשבה בעצמה; אלה מעמידים הכל על אהבה־עצמית ועושים אותה גם ליסוד התרבותי, עושים אותה צבא לאנוש, ואלה עושים את החברה ליסוד הכל ולראשית הכל. מלחמות הרוחות השונות האלה נותנות מקום להכונות והברורים, הדעות והמחשבות, הצרופים והעיונים הרבים, הלא הם כתובים על „ספרי גדולי־בעלי הרעיונות", הפלוסופים והחוזים. כל זה נותן לנו קלוזנר במאמר אחד ובצרוף־מחשבה אחד, ואתם אומרים: אין לנו מחשבה, אין לנו מחשבה עברית!

הנני פותח למשל את קובצו העיקרי של הסופר הכללי הזה: „יהדות ואנושיות", אשר בו אסף את „מאמריו היסודיים" והקדישם לרעיתו, אשר „חיתה עמו יחד על הרעיונות המובעים בהם", והנני קורא את שמותם של המאמרים הרעיוניים אחד אחד: א) תחיה והתחדשות, ב) עקרי השיטה הפלוסופית של קנט, ג) שמואל דוד לוצאטו, תכונתו, אמונותיו ודעותיו, ד) השתלמות מוסרית – והכרה שכלית, ה) תעודת ישראל, ו) האנושי הנצחי שביהדות, ז) המטריליסמוס ההסטורי והתנועה הלאומית הציונית, ח) אֶרנסט רינן והאנטישמיות היהודית, ט) הערכים הרוחניים שלנו; – והנני משער את ההתפעלות של המחבר הלז: ראשית, הלא דבר רב הוא, שבכלל יש בעולם דברים רמים ושאלות נשגבות כאלה, ושנית, שהוא הוא בן־משק ביתם ודן בהם לפנינו...

נקח נא את המאמר האחרון לבדו, „הערכים הרוחניים שלנו", וזה לבדו מתפרד ל„שבעה ענינים גבוהים" ואלה הם: 1) הפרובלימה, 2) המצע הלאומי, 3) רעיון אחדות האלהות, 4) מוסר הצדק המוחלט, 5) הנבואה, 6) הרעיון המשיחי, 7) התוצאות. ובה„פרובלימה" לבדה, ב„מבוא שערים", (לשאלת מהות היהדות), כבר אנו מוצאים חקירות על־דבר „המהות ההסטורית בנגוד להמטַפיזית", על „המהות ההסטורית של היהדות"; והם מלמדים אותנו דעת, ש„אין שרירות לב ומקריות בהסטוריה חלילה, והכל נעשה בה על־ידי חוקים קבועים ומוכרחים"... הפרק השני, „המצע הלאומי",

אריסטוטלס בנה את יסודות הטבע כֻלה· אוריפידס וסופוקלס היו „ענקים, נפלאים כל־כך בחזיונותיהם׳ עד שכל מעשי בני־אדם במקצוע זה כאין נגדם· והרי לפי זה׳ לכאורה׳ די לו לאדם לבוא במגע עם האלהים של הטבע היוני ולהסתפק במאור היונים ובכל אשר זמרו וחשבו הם׳ שיצרו והעמידו לפנינו· לכאורה יש לדון׳ שלרוח העברי הכללי חסרים כל אלה· אמנם חסרה לנו אותה ההרגשה בטבע ובהשגת הדברים הנתונים׳ ועם כל זה הכל נתן לנו· – העברים הקדמונים לא התפלספו ולא חשבו במה שלאחר הטבע׳ להם היה ה„אפן ההתגלי האלהי׳ קודם לחיים ולמעשה; אבל הם יצרו „תורת המעשה׳· היונים והרומים עומדים בודאי בשורה הראשונה ב„מעשיהם הרוחניים׳ והמדיניים; אבל אנחנו עברים אנו׳ במובן ה„כוללי והיחידי׳ וגם הרציונלי׳ –

כה שופט וחושב קלוזנר· הוא נושא דגל היהדות והספרות העברית והלאומית מצד עצמותן ה„מקורית והיסודית׳; ועם זה אין הוא מוַתֵּר כלום על הקנינים האנושיים׳ וכל דבר רוחני־מדעי מן החוץ קרוב לו ואהוב עליו כבן־ביתו· הוא חושב את ה„תורה החברתית הכוללת׳ ליסוד היסודות בהבנה ובדעת׳ ולאידך – הנה ה„מחשבה העיונית׳ היא לו עִלת העִלות׳ והרי השירה היא גם כן עִלת העִלות· והא ראיה׳ הרי יש דיקַרט והרי יש גיטה׳ הרי יש ברקלי והרי יש בירון׳ הרי יש אחד־העם והרי יש ביאליק׳ או קודם שהכריחתהו דעת הקהל לכך – הרי יש שאול טשרניחובסקי···

מציאות דברים לבד כשהם לעצמם המה כבר בעיני קלוזנר יסודות בנפשו; וסמיכות הפרשיות לחוד נותנת כבר את הרכבתם יחד· – אם יוציא למשל משפט כזה: „ההגיון שופט את הרגש והתבונה בולמת את הרצון׳ כך נבראות בתוכנו דעות מצורפות ובלתי משוחררות מאהבה־עצמית׳ ודעות אלה הן הן ההכרה המוסרית שלנו׳; והוא סופר ומונה; הגיון ורגש׳ תבונה ורצון׳ דעות־מצורפות ואהבה־עצמית׳ ועל כלם הכרה־מוסרית׳ ואלה נצטרפו אצלו לאמירת רעיון אחד: הרי מוכח מזה שלשה דברים: א) כי דברים כאלה בכלל נמצאים בעולם המחשבה׳ ב) כי הוא׳ קלוזנר׳ אספם בתבונתו יחד והביא אותם בקשר אחד׳ ג) שמכיון שנאמרים הדברים האלה עברית׳ הרי כבר הורכבו הקנינים הרוחניים האנושיים האלה בעברית·

מבלתי יכולת להבין דבר מעצמו ולראות את הדברים אשר הוא נוגע בהם בחזיון רוחו הוא. הוא דן על הכֹּל. הוא אינו עקשן, ולא אטום לבו בנוגע לדעות השונות מדעתו ולרוחות אחרות משלו; והוא מודה על הרבה, מפני שאינו עומד בנפשו גם על דבר אחד... הוא רוצה הרבה ושואף להרבה וגם מאסף הרבה; אבל אינו עושה זאת בעדו ובעד נפשו, כי אם בחפצו לבררם מיד לאחרים. נשמתו היא אוצר של דברים שאובים, מבלי עשות פרי, אם גם ידע את ערך הפרי ויכבד את הפרי.

הפלוסוף המעמיק בורא לעצמו הסתכלות בעולם חדשה, שהיא מקפת עולם ומלואו, הסופר המקורי בורא רעיונות חדשים במקצוע־עיוני אחד ומסגל את רעיונותיו אלה לאיזו מן הדעות השונות, המתאימות להם ביותר, עד שכל אלה נעשים לשיטה שלמה אחת; – בעוד שהאדם המשכיל, שאין לו כח־יצירה, עושה לו שיטה מקובצת משל אנשים מקוריים. („השתלמות מוסרית והכרה שכלית" ליוסף קלוזנר).

ולא פעם אחת ולא שתים שאל הכותב את עצמו: למי משלשת אלה הוא ונפשו שייכים? והתשובה – לא רחוקה היא, לא רחוקה היא גם ממנו...

יש לקלוזנר יראת־כבוד מפני כל משורר וחוזה וכורע הוא לפני כל חושב והוגה דעות. הוא אוהב כל הדעות, כל המחשבות, כל השירות וכל הדברים הנעשים והנחשבים. החיים שאליהם הוא שואף הם בעיניו אותם ה„אנושיים האוניברסליים הכוללים" ואותם הטבועים ב„חותם האחדות" של הנביאים ומרום השגת העולם של הנביאים. לכל נביאי ישראל הגדולים היה „רוח אוניברסלי כללי ומשותף, ואף־על־פי־כן כל אחד מהם הוא „אינדובידואלי". הנה להם יסוד האומה ויסוד האנושיות כֻלה. רוח האלהי הישראלי מדבר מפיהם. עמוס הוא גדול כהושע, ישעיהו, זה החוזה הגדול ו„בעל האידיאות הנשגבות", גדול כשניהם גם יחד, וגם יחזקאל דבריו נשגבים ורמים.

שמא תאמרו: זה הכל באהלי שם, העולם האחדותי נִתן אך לישראל ורק מכרמם תאכלו ותשבעו. לא! הנה היונים, זה העם של „החושבים הגדולים והחוזים הגדולים" אשר העשירו אותנו ואת נפשנו עושר רב. והנה עוד תורות רבות ונשגבות, שנִתנו כלם להרמת רוח האדם ולעשות את נפש האדם. אפלטון נחוץ לנו לא פחות מתורת־ישראל; והוא חבק זרועות עולם, ב„התעמקותו הנשגבה" במדה לא פחותה מאותה של חוזי־יה.

ותורת־החיים, הרי לַפלאס וקופרניקוס, ניוטון וגַלילי . . . ביון היה אוקלידס, היה פיתגורס, חכמתו וידיעתו של האדם רחבות מני ים. בכל אשר תפנה הרי לך שאלות ומחשבות, ברורי דברים נשגבים ונוראים, דברי־סתר ונגליות. באו החוזים והמשוררים של כל עם ועם והעמיקו בנפש האדם ובשאלת האדם וחייו. הם הם הביעו את הצער אין־סוף ואת שאיפות הרוח לבלי־קץ, ועל־ידם החזיקו עוד גם יוצרי הפסל הגאונים ובוראי השירה והזמרה.

וכל זאת רק בקנינים אנושיים לבד וברכוש הרוחני העולמי וההיקפי לבד; לאדם מישראל, המתחיל להתבונן אל כל אשר לפניו, הנה עוד השאלה העולמית של היהודים והיהדות, העומדת במרום המהות העממית שלנו ושהיא יסוד אישיותנו הנצחית. לפניו, לפני בן־האדם הישראלי, שאלות רבות פרושות: שאלת הציוניות ביסודה התרבותי, שאלת ה„איקו־נומיקה חברותית" והצרכים הריאליים והאידיאליים הישראליים. נוספו עוד לסופר העברי: שאלת הספרות העברית ב„התפשטותה ובהתפתחותה", הבנת ה„זרמים" השונים בעיקרם וברור הגורמים הספרותיים וההנחות הפועלות בה אחת אחת. מנדלי כתב וברודס כתב וגם לילינבלום כתב. אחרי רפ"ס הסופר החזיוני בא אחד־העם הסופר החושב, ולפני רפ"ס כתבו ארטר ומאפו. בגליציה התפתחה חכמת־ישראל על ידי שי"ר ושור. היתה לנו תקופת התקונים בדת במובנה „הרציונאלי והשאיפתי"; היתה תקופת ההשכלה ברוסיה והתקוה החולמת על־דבר שווי־זכיות. אחר־כך באה תקופת הלאומיות ב„מהפכתה הנפשית והיסודית" ושאר התסיסות בבית ובחוץ . . . ובכל מרבית הדברים ההם בכללותם ובהיקפם — עלינו לפלס לנו נתיב, עלינו לסדר לנו שיטה „אחדותית", שיטה עשויה על־פי „חוקי המדע" התוריים והחברתיים מצד אחד ועל־פי „תורת חכמת הנפש" ויסודי התבונה ה„מוחשית" וגם ה„אישית" מצד שני. אלהים אדירים! כל זה מוטל על שכם אדם אחד. איך ימצא את דרכו? — —

בכל מה שכתב קלוזנר עד עתה לא חדש דבר ולא אמר דבר בלי דרישת סמוכין, — הוא אינו יודע דבר אחד על בוריו, אם גם יודע הוא לכאורה הרבה. קלוזנר יודע רק דבר מציאות דברים כוללים ושואף לכוללות. יש לו נטיה לדעת הכל ולפַשֵׁר בין הכל ולמצוא נתיבה לכל.

דוקטור קלוזנר

סקירה

לפני שנים רבות כתב צעיר לימים אחד באודיסה, ושמו יוסף קלוזנר, שני דברים ספרותיים על־אודות פרץ סמולינסקין ועל־אודות יהודה ליב גורדון ולדברים האלה שמו אז מעט לב.

התחזק ויכתוב לנו שני קונטרסים, גדולים מן הקודמים, שם האחד: „שפת עבר – שפה חיה" ושם אחיו: „רוחות מנשבות". וזה האחרון, המלא קטרוג וכרכורים טפלים, היה ליסוד נפשו: הוא אוהב את ה„זרמים", את ה„רוחות" וה„תנועות", ומאלה לא סר עד היום...

כשיצא קלוזנר לחלל עולם־המחשבה, שמע על־דבר מאורות אפלטון ושפינוזה, שמע מדברים על דבר מציאותם של קונט וקנט, על־דבר דרוין וספנסר, על־דבר שופינהויער ופיארבך, על־דבר קרליל וטולסטוי. מביתו הביא אתו את הידיעה על־דבר מציאותם של סמולנסקין, אחד־העם, רנ"ק ושד"ל ועוד חכמי הזמן לפנים. היו עוד בן־גבירול ורבי יהודה הלוי, משה בן מימון ואברהם אבן עזרא. היו ימי־הבינים, היה העולם העתיק. והנה – תורת יון ורומא, והנה לנו עוד תורת ישראל העתיקה וספרי הנביאים וחוזי־יה. לפני המעמיק בנפש העם ותרבותו מתגלים ספרי הספרות התלמודית והאגדה, ספרי פילון והספרים החיצונים; ושם, הרחק מאלה, הרי דת פרס, הרי דת בודהא וחקרי־התפתחות התרבות הכללית ויסודי המוסר האנושי וכן גם משפטי האדם והטבע. – –

ימי המדע והקריאה בספרים באים לאדם, והנה מלבד הדברים ההסטוריים והדעות העיוניות, התוריות והמחשבתיות וחקרי העמים והלשונות, עוד יש דֵעות מוחשיות וטבעיות; והרי חכמת השמים והטבע, הרי הגיאולוגיה

ערך גמור לנַצרות, ואף לא ערך מספיק לדת שפינוזה ולהשקפת העולם של מרקס, אין פתרון אחר ואין מלוי־נפש אחר מזה, ש,היהדות תפתור את חלומות נעוריה ותבנה את סולם חזיונותיה על אדמת ישראל תחת שמי ישראל. בשעת פזור כנס! וההתכנסות וההתרכזות תשיבנה להיהדות את כח נעוריה'. צרופי מלים! הנחות ומושגים הנראים מרחוק כיער, ואין אילנות ואף לא ענפים.

משתובבים, מתהוללים — אני משתמש בלשונו — העיונים וההיקשים, השמושים והדִברות, התוצאות וההשואות, המעשים והרוחות, מתפרצים מגדות העט ועוברים לפני הקורא הלוך ועבור, הלוך ושטוף, הלוך וסחוף, הלוך והשוה, הלוך ודַבר ובעמק הזרם הזה מונח אך גרגר אחד חי: אני יהודי, אני חפץ להיות יהודי, אני חפץ להיות יהודי בארצי, תנו לי, לאובד, ארבע אמות קרקע בארצי ואמצא מלון־ליל... הלא אך מלון־ליל פשוט לנודד ואין־כח יבַקש; אבל הדבר הזה הוא בשפתו של הסופר הלז: ,הכרת האחדות האלהית והמוסרית', ,הרגשת נצחונה של היהדות העתיקה בהעולם החדש', ,נצחונה של האלהות הישראלית בחיי האדם ובמעשים אשר יעשה האדם וחי בהם'. — —

ש,היהדות היא האנרגיה הרוחנית של עם ישראל׳ — כללים, יסודות ואמירות. להנחה, שהיהדות היא התרבות היהודית בכלל ולא דת היהודית לחוד, כמה וכמה תוצאות חשובות. — בתוך היהדות משולבים כל הקנינים התרבותיים ואחוזים ודבוקים זה בזה. — הדת והאמונה מתאימות זו לזו. — המוסר והמשפט משלימים זה את זה. — התרבות היהודית נוצרה מחומר אחד ורוח אחד דובר בה. על כל קניניה ועל כל מוסדותיה טבוע חותם אחד, חותם של אישיות לאומית אמיצה ומוצקה. — הנה הלל ושבח ומושגים מופשטים בלי חיים הרבה ובלי אור. אין כל תוצאה מכרחת, כי הן בצרוף מלים האלה ממש ותשמישי־מלים אלה אפשר להפוך כל כלל אל נגודו. הוא מְסַמֵּן, למשל, כי הנצרות בתור דת נפלה למטה מן הדת היהודית; והרי אפשר לבעלי־דין להחליף, כאמור, את מקום שתי המלים מראש המשפט לסופו ולקרא: היהדות בתור דת נפלה למטה מן הדת הנצרות, ואין אתם צריכים לכללים חדשים וגם לצל של מחשבה חדשה. ,השאלה — הוא אומר — אם יש אחדות ושלמות ביסודות התרבות היהודית, או אם חסֵרה היא מתחלתה את האחדות ואת השלמות? ועל השאלה הזו עלינו להשיב בחיוב גמור׳. ואין אנו יודעים: מהיכן למד להשיב בחיוב גמור? ומה יאלצהו באמת להשיב בחיוב, אחרי שכל רשת מחקרו לא תקרע, אם גם ישיב בשלילה גמורה. ,אין בעולם חזיון בודד בהחלט, הכל משפיע והכל מקבל השפעה׳. ולמרצה על־דבר כח־היהדות הנה חזון בדוי נדחק ובא לחזון בדוי שני. אין כאן דוקא עולם זה ודת זו ביחוד, כי אם חזיונות־דתיים הגיוניים ואף דרושיים. היהודי הן הוא שֶׁזִּוֵּג את המטפיסיקה והאֶתיקה. .היהדות היא שלִמדה את האדם להתרומם על־ידי המעשה אל האלהות שבעולם; תורת היהדות העתיקה עולה בבחינה זו על שיטתו המטפיזית של ברוך שפינוזה׳. וכל זה — לא בהחלט, כי .הן השיטה המטפיזית של ברוך שפינוזה היא אמנם צעד גדול ונשגב במהלך התפתחותה של ההכרה המטפיזית היהודית׳. — פסוק מפורש שבתורה: ה׳ ה׳ אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסד ואמת, הוא מְנַסח מיד בכלל קיים, לאמר: ,היהדות העתיקה הרימה את המוסר למדרגה מטפיזית ורליגיוזית׳. וכל ההנחות האלה, הן בעניני הדת הנצרות והן בעניני שיטת שפינוזה, אינן הנחות כלל. — ,דבר שאינו צריך להאמר הוא, כי השקפת העולם של קרל מרקס אינה יכולה לתפוס את מקומה של היהדות׳. ולפי שאין כאן

ב

עוד לבר־טוביה

אנו פותחים את שברי הסופר הזה מ,ספר המדות׳ שלו׳ אשר נדפסו בחוברת היובל של ,השלח׳ – ואנו קוראים בראש הפרק הראשון: ,הכל הולך ומשתלם – הכל לרבות את הצניעות׳ ובראשית הפרק השני: ,ונפלא הדבר׳ דוקא הכופרים בכל׳ דוקא המהפכים את הקערה על פיה (מה בין אלה לאלה) משתלמים ומשתלמים ואין גבול לאמונתם בהשתלמות׳. הפרק השלישי מתחיל במלים אלה: ,יש כאן השתלמות או אין כאן השתלמות – זוהי אולי עוד מחלוקת לבעלי־תריסין׳. בפרק הרביעי הוא מדבר על־דבר הפוליגַמיה מפורש. בפרק החמישי אנו קוראים׳ כי ,אמת האשה׳ ,גורו לכם מפני האשה!׳ ,ואצלנו מה? – כך מתחיל הפרק הששי – אצלנו אמרו בשעות של עליה: ,בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים׳; אבל בשעות של ירידה קללו אותן בשֵם ,פרות הבשן׳ ,העושקות דלים והרוצצות אביונים׳. עד כאן שקלא־וטריא על־אודות האשה אצלם והאשה אצלנו בששה פרקים. ובפרק השביעי אנו לומדים: בעיקרו של דבר׳ אין האשה יוצרת׳ אלא נוצרת׳ גולם היא האשה בעולם׳ נפח האיש באפה מנשמת רוח־האלהים אשר בקרבו – ותהי האשה לנפש חיה יפה וקדושה׳ לא נפח – ותהי האשה ליצירת ,קַרִיקַטורין׳. והחכמים הקדמונים׳ שלא היה מונח לפניהם ספר־המדות כמו זה׳ היו אומרים פשוט: ,אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעושה אותה כלי׳.

ושוב אנו קוראים מאמרו ,כח היהדות בעולם׳ ב,העתיד׳ הרביעי. – הנה כבר שֵם המאמר מגיד על דרך הרוח שלו – ומיד אנו שומעים: ,פור התפורר עם ישראל לפרורים בין הסדן והפטיש. לפנינו ולעינינו נפוצו שרידי נקודת המרכז של חיי־העם לכל קצות הארץ. התכנסות פרורי העם בדודים הרותחים אשר מעבר לים לא תביא לידי יצירת מרכז לחיי־העם. בדודים הרותחים ההם (שנגע בהם במשפטו הראשון)׳ דודים שבהם מתבשלים פרורי (עומדים אנו בשורה הרביעית ואנו מתנגשים פעם שלישית במלה פרורי) כל האומות והלשונות להיות לאחדות חדשה׳ רעה או טובה׳ אין מקום למרכז־ישראלי׳. – שומעים אנו׳ ש,רוח ישראל נתרכז בהיהדות׳׳

(כבר השם מוכיח)· מעין בקרת על ,מעבר לגבולין'· שברי־מחזות מאת י· ח· ברנר· ב,השלח'· ועיין בפרקי ,ספר היצירה' שלו ב,המעורר'·

,אין היוצר יודע – הוא אומר – ואין הוא יכול ואין הוא רוצה לדעת את כל התולדות של היצירה שלו· את כל אותם היסורים והחבלים שעתידה יצירתו להביא לעולם· ומהיסורים האלה כמעט נודף ריח מחשבה··· הוא מדבר על העומק, ,עמקו של צער העולם'· על ,כל העמל וכל התלאה שבעולם כלו'; והכל הוא עושה ברוח קלה ובלי כובד שבנפש··· הוא מסיח על היוצר והבורא· ש,קורע חתיכות חתיכות מן הנשמה'; ואין אנו רואים סימנים של דם נוזל· על־כל־פנים לא נשמע שאון הדם·

,היצירה היא עֲברה· היצירה היא אכזריות'· הוא אומר· אבל היצירה היא גם ענין־יצורי· דבר הבא מן הלב· ממעמקי הלב· באין לו מחסה ומפלט· ולא יוצא מהאהלים הנטוים של המחשבה· ולא גם מהדבור היפה שבמרחבי המחשבה·

בר־טוביה כותב ,מעשיה של חסידים'· אגדה· ובה הוא מכניס את המשל של ,עבד שמזג לרבו את הכּוס ורבו שפך לו כוסו על פניו···' משל ש,מהרהר אותו באגדתו כל יהודי בלבו ואנחה עמוקה וקשה מתמלטת מבין פתחי־פיו'; ואין בו אותו הֵד העלבון· הֵד האנחה· שנמצא בו גם במקורו בהמשנה·

*

האנחה תצא מן הלב ואינה פרי עיון המחשבה· ינסה נא הסופר הזה לכבות נֵרות הדעות השונות לשעה ויָסֵר מאתו את ההשקפות הכלליות הכבדות והמחשבות התוריות· כי רבו סביבו – ינסה לשכוח מעט משנתו הרחבה· הרחבה מאד· ויעמוד חרש מול הפתח הצר של העולם והחיים· כאדם המבקש על נפשו ורק על נפשו· ולא יבוא בקול רעש לפתוח לנו שערים במפתח ההגיון···

,בהאמנות כמו בהחיים – הוא אומר – (וגם במחשבה ודעה) מושלת חוקת החקוי; וכשבאה היצירה· כח־היצירה האמתית· הרי היא פורקת את עולן של החוקות'· ינסה האומר זאת לפרוק מעליו את עול ההגיון אשר נתן על עצמו ויהי כאחד האדם· ואז אולי ידע גם לדבר על עניני עם ואדם· – –

את ההפך ממנו· — כך כתב בצאת המאסף הראשון של ,העתיד׳ לאור — מאסף שפרסם שם בעצמו הגיון מחקרי ,ביהודים וביהדות׳ — מאמר דרושי גדול׳ בן י״ז שיחות׳ בשם ,על העבר ועל העתיד׳· שבו היא באי אחרי עיונים רבים ומשפטים רבים בתולדה ובערך התולדה׳ בעם וביסוד העם׳ בדת ובמצב הדת ובמהות הדת — לידי מסקנא׳ כי ,שקר הדבר׳ כי שני דרכים לפנינו׳ אחד הוא הדרך!׳ והמסקנא הזאת אינה שום מסקנא מוכרחת מתוך דבריו והגיונותו׳ כי אם שאיפה בת־הרגֶל ונטית מחשבה מלאכותית· הוא מסמיך ותולה מחקרו הראשי הזה על ,שתי טעיות יסודיות׳ שבאו להם לבני־האדם בירושה מתקופת ההשכלה׳; ולכאורה הוא בעצמו אינו שונא את ההשכלה כלל׳ וכל אשר בו ובעטו הלא חי הוא מן ההשכלה ומדרכי ההשכלה ושטוף הוא כלו בהשכלה·

,מה אנו? ומה חיינו?׳ הוא שואל; והוא משיב לעצמו׳ ש,הקבוץ הלאומי׳ כשהוא הולך וגדל כהלכה׳ הוא מגיע לידי יצירת גזעו ואמונתו׳· ש,הגזע והאמונה אינם ההתחלה׳ נקודת־המוצא של הקבוץ הלאומי׳ אלא הם הנקודה הראשית׳ שאליה יכולה האומה להתרומם׳ כשיש לה הכחות הכבירים הראוים לכך׳· ולא יבין ולא ידע׳ כי גם בדרך פשוט מזה יכול לבוא לידי ,כללו של דבר׳· שכנסת ישראל היא כנסיה־דתית׳ משעה שפסקה לחיות חיים לאומיים על אדמתה·

ולא עוד אלא כי אין זה העיקר אצלו· ,הקשר בין ישראל ובין אביהם שבשמים היא יותר מהודק׳ יותר עצום — הקשר הוא קשר של דם והדם הוא אות־הברית׳·

הנה לבר־טוביה הלך־נפש; אבל הוא מוקף תמיד צללים מדעיים ושיטות מדעיות· הוא לא יבוא עם העולם ועם החיים במגע בלתי־אמצעי׳ הוא נשען במחקריו תמיד על איזו דֵעה׳ על איזה מהלך מחשבתי והגיוני ועל איזו תורה׳ וגם באותו המהלך והדרך נוגע לו רק הענין התורי והמחשבתי הזה· מפני הענן ההגיוני לא יראה את השמש; הרבה בגדים לו — והגוף העירום לא יכוסה··· הוא שקוע כל־כך במחשבות וחללי המחשבות׳ עד שגם אם ישיר לעתים רחוקות — וגם זה נסה לעשות — ידבר על־דבר הלך השירה· הנה גם זה לו בנין מחשבתי· עיין: ,על גדות התהום׳

אם נוכל לקחת סדרי מחקריו עצמם ותכנם ולתת להם נטיה אחרת מעט ומשטר אחר מאשר אצלו ויוצא לנו מזה הפך ממש···

הוא מתחיל, למשל, דבר־מחקרי על־אודות ה,מפזרים והמכנסים' (,רביבים' א׳) בתולדות העמים והרוחות, כלומר, באותם החזיונות שראינו אומות חולמות חלום ,ממשלת העולם' והרחבת ממשלתם על באי־עולם, הלא הוא המרחב, המעקר תחומין ומערב את הדמים, ומצד השני הכנוס, היסוד הכנוסי השם גבול לנחל השוטף··· והוא נזכר בחזון ה,סנחריבים והנבוכדנאצרים', ה,רעמססים והאלכסנדרים'; ושוב הוא נזכר בנביאים המבשרים את ,ממלכת הכהנים', וה,חולמים הראשונים' על־דבר הממשלה הרוחנית. וכיון שהוא מדמה אותה ארץ־ישראל ש,תתפשט בכל הארצות' (וזהו פזור מפסיד) אל אותה ארץ־ישראל, ,אשר תמשוך אחריה את כל הארצות' (וזהו כנוס מועיל), כבר יודע הוא את אשר הוא אומר לכתוב. — באמת יש להוציא תוצאה אחרת ממחקריו ההגיוניים בעצמם, וכל הבנין העיוני שלו ישאר על עמדו··· בעיקר אין הוא מוציא דבר, אלא הוא מכשיר דבר והוא נותן לסתירה אחת בחיינו הכשר מחקרי והגיוני על־פי דרכו. — —

אנו מוצאים את הסופר הזה יושב ודורש ב,העומר' ,ראשי פרקים' במעשה מרכבת הדת ודתנו אנו, בחיי האלהות בכלל ובחיינו אנו; והרי הוא מוליך אותנו ,מעבודת האלילים אל הנַצרות', ,מן הנצרות אל היהדות', והכתוב השלישי: ,מאין לאן?'. ובכל המחקרים הללו, אם גם קצרים הם (תשעה עמודים יכילו) יבאר לנו ארוכות ויספר לנו רמות על דברים ארוכים, ארוכים מאד··· הוא רק אדם אוביקטיבי, הוא רוצה לדעת, לדעת רק מהלך הדברים; ואותה הדעת והברור הוא מצרף לעצמו על־ידי השגות שונות ומחשבות היקפיות שונות. הוא רוצה רק להבין מה ולהכיר מה, ועם זה הוא מטה את המשפטים. הוא מסיים באמצע, והוא מתחיל ומסדר במקום שהוא רוצה להתחיל··· ואם יבוא איש אחר ויבנה לו שלשה פרקים אחרים בסגנונו הוא ממש ויעמידם כך: מאין ולאן? מן היהדות אל הנצרות, ואפילו תימא מן הנצרות לעבודת האלילים, רצוני לומר, מן הגעגועים של אופק עמי הנוצרים לתרבות האלילית ולערכים חדשים, — גם הוא יכול להסתמך על הרבה דברים של בר־טוביה בעצמו ועל עיונים הגיוניים של בר־טוביה ולסיים, כאמור,

נעשים בכובד־ראש; אבל הם לא הצליחו, לא הצליחו לא ביהודה העניה והנכבשת, לא ברומא העשירה והכובשת׳ („המעורר״).

הוא מרכיב יחד את יעקב עמדין ואת משה לצרוס, את ה„נוצרים הראשונים״ ובעלי ה„משנה״, את ספרי האבנגלים, דברי הלל וספרי מַרקס ופרודהון; הוא מדבר על בן־סירא וגרֶץ, על אודות ס״ט־סימון ולי־לינבלום. ואם גם לא נתפוס אותו על השֵמות – הוא אינו מתקשט בהם – נפון, אם ברור גם לעצמו מה הם לו כל אלה? הרי תורה והרי חכמה, אנושיות כללית ושמית. הוא אדם רומנטי־מחשבתי ורציונַלי־חברתי, אדם חפשי וחושב סתם ואדם ישראלי, ואין דבר מכריע בו בעיקר. –

הוא רואה נצחונות ושאיפות, ארחות ונתיבות, עיונים ומחקרים שונים, והוא יודע כל אלה, אבל לא את עצמותם. הוא מַרצה ומציע שאלות שונות, ואת עצמו לא ישאל: אנה אלך? כי מה לו לשאול, ואנו הולכים כבר ונסחפים בזרם ההתפתחות והדרישות והחקירות, אם כי כל אחד מחפש את ארחו ואת דרכו, אבל בתוך־כך הלא אנו עומדים ודורשים ומעיינים...

כך הוא בר־טוביה המחקרי וההגיוני וכך הוא העברי. יש לדבריו על־אודות ישראל וחזיונות ישראל וגם צרכי ישראל איזה היקף הגיוני ומהלך עיוני; אבל אין להם יסוד, אין להם דוקא אותו היסוד, שהוא רוצה להשען עליו בנתיבות עמנו, עד כמה שהוא רוצה, ואולי גם אין להם יסוד בנפשו הוא.

הוא מדבר על ענין ה„נזירות׳ בחיי העמים, אותו דבר, ש„כלי־שרת הוא בידיהם של בני־אדם ושבעזרתו הם משעבדים את החושים ואת תביעותיהם תחת ממשלתם של כחות הנפש היותר גבוהים׳; וחוזר הוא ומעיין בה„נזירות הישראלית׳, ש„לא הגיעה לקיצוניות אלא לעתים רחוקות׳. („רביבים׳, ב׳). כל זה הוא להראות לשעה על הנתיב שבינינו וביניהם ועל הכחות התיכוניים שבחזון זה אצלנו ואצלם; והעיקר, אם אך יאבה לעיין ולדון אחרת, לא ימצא אותו נתיב כלל...

בר־טוביה הוא מצדד ישראלי; אבל הוא עושה זאת שלא בהכרח מדעי גמור. אין לפנינו ראשית מחשבותיו, כי אם תוצאה עשויה ממחשבותיו. ואם נרצה להתוכח עמו בעניני ישראל, אין אנו צריכים להכנים ראיות חדשות ומשפטים חדשים בשאלה זו או ברורים אחרים, כי

חזון וחזון; והוא מאמין בזה, מאמין בכל השאון ומתפעל מהשאון המדעי הזה.

הנה לפנינו מאמר בקרת משלו בשם „החברה והמוסר" (נדפס ב„השלח"), ואנו קוראים רק את הדבורים בראש: „כל השיטות המוסריות, שהיו מאז ומעולם וכו'; היו ימים והיחיד לא הכיר את עצמו כלל, נבלעת היתה נשמתו בנשמת הצבור, ולא היה לה להראשונה קיום בפני עצמה". ואנו רואים תיכף, שאין כאן התפרטות והבטה, כי אם הכללה והיקף, אין כאן ראיות דברים, כי אם דברים על־אודות דברים... הוא מקדים הקדמות, מרצה הרצאות, דן ומשוה בסדר והגיון; ומסיים ש„על יסוד כל האמור בזה (אמור בחמשה עמודים) אפשר לאמר, שהמוסר אחד הוא באיכותו ואינו משתנה ממקום למקום ומזמן לזמן אלא בכמותו"; וכי „ההבדלה הכמותית הולכת ונעשית להבדלה איכותית". והן לא נפסיד הרבה, אם נחליף את הכמות באיכות והאיכות – בכמות. רק מושגים סתומים לפנינו, וחיים אין אנו רואים. בודאי רוצה הוא אותו סופר לעמוד על תכנית שאלה; אבל היא לו תמיד שאלה תורית, מדעית, עיונית. הוא יודע את עניני החברה והמוסר ביחוד מפי ספרים, על־פי דעות...

כן הוא מדבר, למשל, על „שתי תקופות", תקופות שעיקר מציאותן הוא לא רק פרי הספר – תקופות הרומנטיקה והרציונליסמוס, הרומנטיקה אצלנו ואצלם או אצלם ואצלנו, והרציונליסמוס לשנינו יחד והתגרות שביניהן; והוא מתאר ואומר: „נגודים כאלה וכאלה יתגלו לפנינו בסדר החברה החדש, כמו כן נשמות בני המעמדות, הסובלים ביותר תחת עול הנגודים הצבוריים, מלאות נגוד בין ההכרה והרגשים, רגשי העבדות וההכנעה שבהם לא יתאימו עוד אל הכרתם, הכרת בני־חורין בחברה, בת־חורין. אוהבי ההמון ואידיאולוגיו, משתדלים בכל כחם להגביר את ההכרה הזאת, הרציונליות הולכת ומתגברת בקרב המעמדות הנמוכים, עוד הפעם תחזור תקופת ההשכלה, ועוד הפעם נשמע את קולות הרומנטיקים הקוראים: „פלשתים עליך שמשון!" („הדור"). ובסגנון ממש כמו זה הוא דן, אם גם יפסע שמונה־עשרה מאות שנה לפנים וידבר על־אודות „יהודה, יון ורומא" („דברים אחדים על־אודות התנועה הקומוניסטית בעולם העתיק"): „ביהודה כמו ברומא היו הנסיונות לשַׁנות את סדרי החיים

בכל עת ועת. הוא מלביש דבר בדבר, מכניס עיון בעיון, מרכיב פרשה בפרשה, והסתומות והפתוחות הכל אחת הן: הוא מבאר...

וכשהוא מבאר, אין זה באור עמוק, כי אם סִדור דברים עיוניים: ושימת דברים תוריים זה אצל זה. יש לו לסופר הזה רוח־הרצאה ואיזו מתינות שברוח ואינו קופץ בנדוניו כלל, יש לו גם איזו יושר־לב ואינו מרמה את הקורא בדרכי דרישותיו; אבל חסרה לו החיות החזיונית ועצם ההולדה בכל פעם. — הוא יאמר הרבה, ולא נשמע את המעט שבדבר. הוא שואף להגיון, הוא מתעמל במחשבה; אבל הכל אצלו הוא רק ענין תורי. הוא מרבה לעסוק בדעת והכרה, בלי כל עיפות המחשבה והתגברות הרוח; ואם גם ידבר על דברים שונים, בעינינו אנו הוא כמו מעביר לפנינו רק דבר אחד וכמו אומר תמיד רק דבר אחד... אין בדבריו שום חדוש, אין שנוי במהלכו; הוא אינו מתפתח ולא ישתלם כלל. במאמריו הראשונים נמצא כבר את השלמות של אותם מדהיום, ובדבריו החדשים נמצא את הרוח הכללי של הקודמים. אין אצלו הרת־המחשבה ויגיעת המחשבה; דבריו התוריים סובבים על צירם תמיד ויעטפו את נפשו כֻלה. הוא פרשן, „דרשן" מדעי, והכנוי האחרון הזה יְסַמן את רוחו.

לו, לבר־טוביה, אין הכלל שָמור: אין לך דבר שאין לו שעה, כי אם: אין לך דבר, שאין לו שעות, דחיות וקרבות, והמחקרים על־אודות זאת המה לו — נתיבות ודרכים. הוא רואה רק היקפים, והוא מבאר דברים היקפיים בחיים ובעולם, בתולדה ובעם. הוא עושה זאת על־ידי הקדמת כללים תוריים ידועים ועל־ידי התחלה בכל פעם בהנחות של מחקרים ידועים. על־פי הנחות ידועות ימוד את המחזות השונים והמערכות השונות, יַשוה אותם אלה לאלה, וידון מאלה על אלה במשפטים כוללים; וסוף כל ההשואות ההגיוניות האלה — איזו תוצאה מסוימה או עוד הפעם הנחה...

„מאחורי כל היצירות הגדולות עומדות תאוות חזקות ושאיפות כבירות. מאחורי הפרגוד של ההכרה מתפרצים פעם בפעם הכחות־העורים בסופה ובסערה ובוראים עולמות שלמים" („החוקה והמקרה" ב„השלח").

יצירות גדולות! תאוות חזקות! שאיפות כבירות! הכרה! מאחורי הפרגוד של ההכרה! כחות־עורים מתפרצים בסופה! בריאת עולמות שלמים! דברים רמים כאלה יוצאים לו בחשבון, אם ינסה לְמַצות לו כל

חשבו, וקנו, לכם דעה; להאדם נתנו דעות על־דבר העולם והחיים, לחשוב ולהגות בהם, גם לענות בהם.

והרי תורת החברה ושאלת החברה, הרי השאלות שבעם ובמעמדים החברתיים, והרי ענין אי־חלוקת העבודה וערכי שויון־העבודה. הרי עודפים וחסרים, שבעים ורעבים, בעלי־חיים עומדים על נפשם ונכנעים... הנה שאלת הלחם, ואל תקראו לזאת לחם, גם שאלת־הרוח היא. הרי שאלת החברה ביסודה, והיא גם שאלת היחיד, כי במקום שאין חברה שלמה, אין גם יחיד שלם. לשלמות גמורה דרושים שני דברים: עבודה ומחשבה; וגם שני אלה כבר מצורפים הם ומחולקים. הרי יש עבודה, שיש בה תועלת ועבודה לשם מותרות, הרי יש מחשבה הכרחית ומחשבה עודפת. הנה פה בחיים הכל פרורים פרורים, חלקים חלקים, ושם במחשבה וב,תורה' הכל מצטרף והכל נכלל. — צריכים אתם רק ללמוד ולחשוב, צריכים אתם לדרוש הישרת המעשים וכונת המעשים. צריכים אתם לדעת, כי יש צרוף בין היום והמחר, בין העולם העתיק והחדש, בין נתיבות הדתות ובין הדת המיוחדה, ויש צרוף בין העבר וההוה ובין יום המחר; יש צרוף גם בין ההוה והחדלון ובין כל תאי הטבע, צרוף ממש...

הטבע ישמור בעצמו על כל נתיבותיו, ובחיק הטבע הרי נארגת התולדה, ובתולדה — הנה, כחות שונים, ובכחות — יסודות, וביסודות — אפנים, ובאפנים — משטרים, חוקים וחלקי חוקים; והכל, כל השנוי־הרבוי הזה, יאָחז בשיטה אחת, בשיטה מחשבתית תורית. המוסר הוא יסוד כללי, המשפט הוא דבר חיובי, חברתי, והיפה הוא כח־חיוני־עצמי; ושלשתם יחד הם דברים התגלותיים, השואפים לצאת לחרות מהשתעבדות. ההשתעבדות גם היא רק צרופים אחרים לה מאשר לחרות. שאיפות! שאיפות מחקריות פה ושם, ואנו עומדים בתוךְ וקוראים בכל כמו מתוך גליונות הספר. — —

בר־טוביה אינו רוצה להכריע בשום דבר, כי אם לדעת ולדבר על־אודות כל דבר. הנפש תשאף למרחבי־ים ועל הלחם תחיה; והוא הסופר והחושב מבקש בכל דבר את החומר ואת הרוח יחדו. מבקש הוא להרחיב איזו דֵעה ולהסבירה; והוא מוצא צרופי־שיטה בכל פעם וצרופים מחקריים

והתורה, לשם התורות שבאלה··· ערכי הטוב ויסודות הטוב הם קרובים לו, בשביל התורות הרבות העיוניות על־אודות הטוב. תאמרו רֶשע —, והנה יש לו כבר תורות מחשביות על־אודות מהלכי הרשע וסבות הרשע והתנאים הנפשיים של עושי הרשע. תאמרו צדקה, תרבות, הישרת האדם — והוא יודע את הצרופים באלה, יודע את הקשורים התוריים, יודע את כל מהלכי הדברים, ודורש ומסביר לכם דבר דבר על אָפניו ועל־פי דרכיו ועל־פי יחסיו ומניעיו. הוא מסביר לכם הכל בהשכל וב,דעת'; אבל לא מצא נתיב־לרוח, נתיב מיוחד··· בר־טוביה אסף הרבה ממה שכתוב בספרי מחשבה ועיון ויודע הוא הרבה, מה שידע האדם מפי ספרים; והוא מציע ידיעותיו בהרכבה סדורית הגיונית נעימה למקרא, ובאיזה צביון נפשי, אם גם לא אישי··· הוא הרבה לכנוס, וזה הוא עושה כל הימים, אבל אין זה לקיחה סתם. גם לעין־בוחנת לא נקל להכיר את ה,תפירות' במשפטיו ואת ה,מובא' בנכסיו, כי הוא מושל במדה ידועה בכל מה שאסף בחפניו, והוא גם לא לחנם אסף ויגע לדעת, כי הן תכלית האדם הוא ידע והשכל. — —

דרכו של בר־טוביה הוא לכלול ולכייל ולדבר, לְדַבֵּר בהרחבה, גם בשעה שאומר לקצר, לבאר ולפשר ולהמציא קשורים לכל נדון ולכל חזון. הוא אינו משים לבו לפרוד ולהבדל שבין דבר לדבר, כי אם לקשור שביניהם ולצרוף שביניהם. הוא מרכיב ענין בענין, נדון בנדון ומושך קוים מדבר אחד אל השני. כמעשה רשת לו כל העולם כלו: כח נדבק בכח, כח מתאים לכח, והכל נעשה במדה ובשווי־משקל. גם לסערה יש כובש ולמשברי הים יש מנצח. השובע מנצח את הרעב, האהבה תגַבֵּר על האיבה וההתקרבות גוברת על ההתרחקות. סובבים סובבים אצלו הרוחות והכחות השונים, סובבים צבאות העולמות וחוקי־לכת; הכל יודע את משטרו והולך במסלתו. — אין אפס גמור, ואין גם ידיעה בלי הכרה. במסכת ההויה אל תתעו, בארחות החיים אל תחפשו. קראו בדרכי מחשבה, בתורה אחת מחשבית, והיא תאיר לכם; דִרשו בספרי הגיון ודעת העולם, וראו איך תדבקנה חוליה בחוליה, ואיך יצורף ענין לענין וחלק לחלק, הכל יצורף לפניכם, אל תלאו. והן גם אתם וגם אנו אין אנו עצלים ופועלים בטלים; גם אנו עומדים בחוגי ההתפתחות וההשתלמות החברתית וגם אנו חושבים; קחו איש איש אבן בידו לבנות, למה תחשו?

ההגיון שלו ודבריו התוריים. תמיד הם תוריים! אמנם על הכתב הוא מעלה הכל בסדר ובמשטר, והרי יש למסות המחקריות שלו תחלה וסוף, התהלה וסיום, ואין אצלו שום דבר בלא בנין; אבל בנפשו ובמלאכת־המחשבת העשויה בנפשו אין פרוד, אין הבדל פנימי בין חזיון לחזיון, אין השקפה מיוחדת נאותה לגמרי לעצם של דבר, כי אם השקפות סובבות זו את זו. אין גדר, אין דבר אחד רוחי מכריע ואין חיים מיוחדים. מין „עקדת יצחק" חדש נִתַּן לנו כאן, אם גם בשפה מובנה ולא קשה כלל. הנך מדמה לראות יער; וכשאתה הולך וקרב, אין עצים, ואם יש עצים, תאמר, שהם עושים פרי, ובאמת אינם עושים פרי. — —

בר־טוביה הוא בעיקרו סופר כלכלי־חברתי־עיוני־הגיוני, מבקר תורי, מחשבתי ויהדותי, נאצלי ומופשטי. הוא קרא ושנה בספרי הגוים, למד בספרים הכלליים, הָגה בתורת החברה ובשיטותיה הרבות, הוא עסק גם בתורת־היופי וסדרי השירה, ויחד עם אלה הוא גם ידען כללי עברי. הוא דורש במערכות העמים ובמערכת ישראל, והוא גם מרכיב את הפרשיות ועושה סמוכין רבים לצורך ושלא לצורך.

מצד אחד בר־טוביה הוא רומנטיק מדעי ומחשבתי, הוא חובב ומחבב את התורות היסודיות והשיטות ההשכליות המבארות את הדרכים ההברתיים ותהלוכות התולדה והטבע, והוא כָּרוך אחרי מרחבי הדברים שבהם והדבורים הרחבים. הוא נסחף על־פי־רוב אחרי המניעים החברתיים, הגורמים הדתיים והמשפטיים ואחרי יסודות הטבע, שהם נדרשים לנו ומפורשים לנו. הוא ידבר על דברים, שבעיקר לא יראה אותם היטב בחזון לבו, אלא שומע הוא את שאונם בעולם־העיון ומאמין בהם ובמציאותם, כמו שיאמין בדברים הנתנים.

הוא אזרח בדברי עיון, אינו בן־כפר; אדרבה, בן־כרך הוא; אבל לא בנה לו אהל, אהל מיוחד, וסוף כל סוף הוא לן תחת שמים של אחרים... הוא לן תחת השמים, ויחשוב עצמו לעשיר, בשביל שהשמים הם רחבים ותורת השמים היא רחבה...

וכשהוא הולך, ועוד הוא מנסה ללכת, הוא כבר מרחף; וכשהוא מרחף, הוא מונה במספר ומודד הכל במדה. הוא אינו תועה, מאחרי שהכל לפניו כמישור, והכל מישור, מאחרי שלא עמד מימיו על פני התהום. — בר־טוביה הוא גם אדם רציונַלי וחָמרי, אבל הכל אצלו לשֵם האידיאה, לשם המחשבה

בר־טוביה

א

מעין בקרת

בשנים האחרונות החל סופר חדש לבוא באהלי ספרותנו ושמו בר־טוביה. הוא כתב מזמן לזמן ב,הדור', כתב פרקים מחקריים רבים ב,השלח' ברשותו של קלוזנר וביאליק. הוא היה עובד תמידי ב,המעורר', כתב ב,העולם', ב,רביבים', ב,העתיד', גם ב,העומר' וב,רשפים', ושוב ב,העולם' ואפילו ב,העברי'.

ובכל הדברים האלה לא היה גם אחד שהרעיש את לבנו ושהביא לנו איזה גלוי רעיון־יסודי; ומצד השני לא היה גם דבר אחד אשר הקניט אותנו והיה רע בעינינו ועורר בנו מחאה ונִגוּד.

אנו רואים איש בא בתכסיסי מהשבה והגיון, דרכו ביושר ולא בסופה, והוא מציע ומסביר לנו בשכלול ובהקצעה מחקרים שונים ותוצאות עיוניות שונות ושפתו אתו, נוחה וקלה. מצד הצורה הם דברים של טעם, וגם התוכן הנה מעסיק, ועם כל זה דבריו ונושא דבריו אינם נתפסים היטב בלבנו ואינם נשארים שם למשמרת. אופק־מחשבתי ומחקרי אנו רואים וגשמים — גשמי ברכה — אין. יש בדבריו והרצאותיו אמרים נאותים רבים והגיונות רבים, ואולם כל אלה רק כצללים המה. לפנינו מורה־שעות המתנועע תמיד וגלגליו הם מעשי ידי אמן; אבל חסר בו המורה, המחט המורה על השעות המיוחדות, והחלונות סתומים ואין אנו יודעים באיזו שעה אנו עומדים ואם יום ואם לילה ואם בֹקר ואם ערב...

הקדמונים היו כותבים בלי סימני הפסק ונקודות, והיה הכל נמשך מדף לדף בלי גמר; וכעין זה אנו מוצאים בסדר המחשבה של סופר זה, במעשה

,אכזריות וגסות·׳ מסביב לאהבה אין־קץ אך ,קנאה ומשטמה·׳ – מסביב לשלום ודממה הנה ,מלחמת הקיום ושפך־דם·׳ מסביב לאחדות והרמוניה אך תהו ובהו׳ צלמות ולא־סדרים·׳ ,על־יד (אצלו כתוב גם בזה מסביב) געגועים חזקים הנה ,ענינים קטנים׳ נבזים ושפלים׳; על־יד ,כבוד והדר – זחילה על הבטן׳ הכנעה ושפלות׳ דכדוך הנפש׳ עניות ואפסות׳׳ אפסות עד גמירא· – הרי משאת־נפש של אמת׳ ו,מסביב כזבים נבזים׳׳ לא אך כזבים׳ כי אם גם נבזים׳ כזבים נבזים· הרי לפניכם משאת־נפש טבועה בחותם הנצח – ומסביב ,עניני־הרגע – רגע לעומת נצח – דברים של מה־בכך׳ רגשות־שוא׳ דחיפות ורדיפות׳׳ מדות ואי־סדרים׳ אמת וכזב׳ רום ושפלות׳ אור וחשך׳ אור ממש וחשך ממש·

כבר עזבנו את דברי ציטלין ועומדים אנו בפיוטי המחזור · · · אדירי איומה יאדירו׳ ברואי ברק יברכו׳ גבורי גֹבה יגבירו׳ המוני המולה יהללו׳ לבושי להב ילבבו׳ עורכי עֹז יענו׳ פחוּדי פלאך יפצחו׳ קהלות קדש יקדישו׳ רבבות רבבה ירננו ותומכי תהלות יתמידו· בשירה החדשה ,יגדל הצער׳׳ ,יגדלו המכאובים׳׳ יגדל האור׳ יגדל הנצח׳ הכל יגדל מעבר מזה׳ והכל יתקטן מעבר מזה׳ יתקטן ויזחל על הבטן׳ יתקטן ויהיה כרמש העפר׳ יתקטן ויבָזה׳ יבזה ויהי לסחי ומאוס · · · ובשירה הישנה החתומה׳ גם שם האדם יתמוגג במלים׳ בניבים׳ בשרעפים ובאגפים· מדוע־זה יצנח ציטלין החוזה על הארץ ויפול באין אונים? ועָבַר גדול כזה לו׳ אף לו· – –

הכח שבו, לכל העוז שבגופו ובנשמתו, לכל האומץ שברוחו, כי יעזרו לו להִלחם בבכי המגונה'. הכל נלחם את הבכיה והמארה. הבכיה תאפס, ותחת זה שוב ,תרדמה עמוקה נופלת עליו, והוא רק חולם חלומות'. שני מיני חלומות: בראשונה ,הוא חולם חלומות נעימים, ורואה לפניו אותם העולמות שעדיין לא נבראו – העולמות שלא נבראו עוד ולא נראו עד עתה לשום בן־אדם בחלום – אותם החיים שעדיין לא נוצרו, אותו גן־עדן שעדיין לא טייל אדם בו, אותם המלאכים שעדיין לא נגלו לאיש, אותו היופי, שעדיין עין לא ראתה אותו, ואותו גודל שעדיין לא עלה במחשבה'; ובאחרונה הנה גם ,חלומות רעים יבעתוהו, שעירים ירקדו לפניו ושֵׁדי־שחת וקטב מרירי עולים לפניו'. חלומות רעים על־דבר שעירים ושדי־שחת וקטב מרירי עולים ומתערבים בחָזון עם ,אותם החיים שעדיין לא נוצרו ועם אותם המלאכים שעדיין לא נגלו לאיש'. ואנו עומדים ושואלים: מי הם אלה המלאכים? ומי המה אלה הַשֵׁדים? ועוד יותר – במה יבדלו ,בעולמו הפנימי של החוזה' הרוחות הרעות מן הטובות, ובמה יפרד הקטב־מרירי מן אותו היופי, שעדיין עין לא ראתה אותו?

אין אנו תובעים מציטלין, שֶׁיַרְאֵנו אותו היופי, שעוד לא שזפתו עין; אבל יראה לנו את היופי, שראה הוא, שרואה הוא לבדו. שעירים ירקדו לפניו, ולפנינו לא ירקדו... ולאידך, הרי ,קטב מרירי', הרי רקבון, והרי כעור, והרי כעור שבכעור; ואין אנו יודעים מהו אותו הכעור?

ציטלין מדבר וחוזר ומדבר על־דבר ,משאת־נפש'. ,משאת־נפש עומדת נצבת בתור אמת פנימית', ,משאת־נפש טהורה כעצם השמים לטהר', ,משאת־נפש – יופי אין קץ', ,משאת־נפש – נדבת־רוח', ,משאת־נפש – אור וחיים', ,משאת־נפש – אהבה אין קץ', ,משאת־נפש – שלום ודממה', ,משאת־נפש – אחדות והרמוניה נשגבה', ,משאת־נפש – געגועים חזקים', ,משאת־נפש אמת, של אמת פשוטה', ,משאת־נפש – טבועה בחותם הנצח', בקצרה, משא־נפש של יופי אין־סוף ושל גדולה והתנשאות אין־סוף ושל התרוממות אין־סוף. הנה הכל אך מעבר מזה; אבל מעבר אחר הרי רעם ומפלצת, הרי דברים אחרים לגמרי מחזון־לב וממשאות־לב. הנה מסביב למשאת־הנפש הטהורה ,חלאה וזוהמא'; מסביב ליופי אין־קץ – ,סחי ומאוס', מסביב לנדבת־הרוח –

תחת אופק צר הננו עומדים׳ „יש אשר נתן למעשינו ערך גדול ונשגב׳ ובאמת אינם אלא מעשים בכל יום׳ „יש אשר נדמה׳ כי הננו בונים עולמות׳ ובאמת הננו בונים בתי־ניר׳; „יש אשר נדמה׳ כי אך את הטוב נדרוש׳ ובאמת אך שחוק נעשה לנו׳ אנו טובעים במבול של „יש׳; וה„טוב׳ בכאן שוב אינו טוב כלל׳ ה„שמים החדשים׳ אינם שמים כלל... לא „מניע פנימי׳ כאן׳ כי אם שטף מלים הרבה ושאון מלים...

והנה לפניכם „כונות ויחודים׳ (מעין שירים בפרוזה)׳ „הנני מתפלל והאילנות מתפללים עמי׳ הנני כורע׳ והם כורעים עמי׳ הנני משתחוה׳ והם משתחוים עמי׳ — הוא כורע ושאר האילנות כורעים אחריו׳ הוא משתחוה והם משתחוים אחריו׳ האילנות כורעים ומשתחוים ועמהם גם הדשאים׳ „הצבור מתפלל ותינוקות של בית רבן עמו׳... ו„מתפללים אנחנו יחדו בדחילו ורחימו׳ בכונה גדולה׳ בדבקות מיוחדה ונפלאה׳ ואנו אין אנו מאמינים עוד באותה התפלה׳ באותה הכונה ובאותה הדבקות׳ הכל כורעים ומשתחוים והכל „עטופים בטליתות׳ והנה אין כאן תפלה׳ כי אם שאון׳ אין כאן כונה׳ כי אם צרופי־מלים׳ ואין כאן יחוד׳ כי אם תמונות בנות הדיו והעט׳

הלל ציטלין אוהב את ה„צנועה מרת לבנה׳׳ אוהב הוא לקדשה „כשהיא מכוסה בצעיף קל׳; אוהב הוא אותה „כשהיא יפה וברה׳׳ אוהבה „כשהיא ענוה צועדת אט׳; אוהבה׳ „כשהיא צועדת כמצטערת בצער העולם׳׳ ואוהב הוא אותה „כשעולה לפניה זכרון כל האוהבים והאהובים׳ שלאורה שחו׳ התלחשו׳ נשבעו אף נשקו׳ וזכרון כל תקוותיהם הנכזבות׳׳ זכרון כל התקוות הנכזבות׳ הכתובות בספרי הרומנים ובספורי־אהבים׳ עד כאן לירח׳ אבל הנה גם „השמש שולחת ישר את קרניה׳׳ „השמש מרבה להפיץ את אורה׳׳ ודא עקא׳ כי גם אור הירח הצנוע מבהיק אצלו כאור השמש׳ — — —

אנו משתמשים שוב בצרופיו על־אודות „שירה חדשה׳ (מעט מעולמו הפנימי של חוזה)׳ ואנו באים תיכף אל „צער גדול ועמוק׳ נוגע עד הנקודה היותר פנימית שבלב׳... „ופלגי־דמעות ירדו עיני האדם׳ אדם בוכה ומצטער׳ מצטער ובוכה׳ והוא גם „עָיֵף וְיָגֵעַ׳ מט ושחוח׳ כפוף ונדכה׳... תאמרו׳ הוא בוכה בחפץ׳ לא! הוא „בוכה בעל־כרחו׳ בעל־כרחו הוא בוכה׳ „קורא הוא האדם לכל ניצוצי האור שבקרבו׳ לכל חלקי

ב

עוד לציטלין

,ואין דרך, ואין מנוס ומפלט לך בן־אדם – יסיים הלל ציטלין ספרו ,הטוב והרע׳, – אין מפלט מכל ההבל והקטנות, הצער והיסורים, שאתה רואה, כי אם באהבה אידיאלית גבוהה׳. ובעיקר לא נדע מהו הצער שלו ומה היא האהבה? גם הצער, גם האהבה, גם ההתרגשות בעבור אחרים והיחס הנפשי לאחרים – הכל סואן ברעש, בהמיה, הכל קורא מאליו, הכל מתגעש. אבל יש שבן־אדם מבקש לו מפלט גם מן התגעשות זו; יש שבן־אדם יבקש לו מנוח.

,העצב מביא גם את אחרים לידי עצבות, אבל ההתמרמרות יש אשר היא מכניסה רוח חיים באחרים׳ – יאמר בהרהוריו בספר ,מחשבה ושירה׳, חלק ראשון. אבל גם העצב גם ההתמרמרות באים אצלו רק בשאון־מלים, בשטף־צבעים . . . הוא כופל, שונה, משַלש, מעַשֵר את דברי עצמו. הוא יוצר תמונה אחת נכונה; והוא חוזר עליה וחוזר, עד כי ירעשו הספים.

,יש גומר כמה פקולטיטים׳, ,יש מצטיין באיזה מקצוע מדעי׳; ,יש עשיר מוכתר בנמוסין׳, ,יש בעל כשרון ספרותי, היודע להכביר מלים (מי הוא זה?), ויש איש שמשנתו קב ונקי׳. ,יש איש העורג לאשר לא כאן׳. ,ויש איש מבקש את האמת בחרף־נפש ובשאון־נפש׳. ,ויש איש מדלת־העם והוא מצטיין ברוח נדיבה׳, ,ויש איש המדבר קשות׳ – אימתי לא ידבר ציטלין קשות? – ,ויש איש העובד עבודתו לרבים בחמלה וברחמים רבים, בהכרה ודעת ברורה, ביגיעת גֵו ונפש רבה מאד, בלי כל שאון ומהומה, בלי כל פרסום, בלי כל צפיה לתהלה וכבוד׳. ,יש ויש . . .׳ וכל אלה תמצא אך בעמוד אחד. מדפדף אתה הלאה, והנה תמצא שוב אותן הקריאות ואותם הסימנים. ,יש בין המבקשים להם אלילים שהם בבחינת ילדים׳. ,יש מהם אשר ימשכו רק אחר דבר אשר הוד לו׳; ,יש מהם עובדים לבול־עץ׳; ,ויש מהם נמשכים אחר כל דבר הבל׳ – ועוד פעם: ,יש אשר אנחנו כלנו לא נדע את המניע הפנימי לכל מחשבותינו ומפעלינו׳. –

,יש אשר נדמה, כי אך מרום וקדוש לנגד עינינו, ובאמת אך אֵל זר לנגדנו . . . ,יש אשר נדמה, כי שמים חדשים ממעל לראשנו, ובאמת

הפשוט והשיחה הברורה, יעשו ויפעלו ההכפלה, השלוש, הצעקה והרעש. — לו אין חרב וחנית של איש־מלחמה, כי אם שורות שורות, גדודים גדודים של הרעשות ואֲמָרים שיריים, של ניבים ובטויים קשים ולפעמים גם יפים, אבל נפסלים תיכף על־ידי רוב שמושם. עושר, איזה עושר לו; אבל כל העושר הזה, שאינו יכול לצמצם בו, שמור לרעתו ולא לטובתו.

אם לחנוך, אם להרעשת הלבבות העצלים ולבחינת המעשים ודעת ערך המעשים, היה פועל ציטלין בספרותנו במה. כי מי כמוהו קורא לטוב ויפה, לנעלה ורם, ומי כמוהו משפיל את הבלתי־יפה ומגנה את הבלתי־רם; מי כמוהו עומד על המצפה ומוכיח עמו בשער בת־רבים, וחוזר ומוכיח; מי כמוהו יודע להטעים את ערך השירה בחיים ובהקדשת החיים, ולהזכיר כי אין זה ענין הספר בלבד או ענין העט בלבד. אבל הוא גם מקלקל בזה שהוא חוזר ואומר, במקום שדַיה רק אמירה אחת. הוא אומר קדוש! קדוש! אומר מלה זו פעמים רבות כל־כך, עד שהתרגל העם במלה קודש ולא יקשב עוד בה את ההֵד המיוחד שלה ולא ישים אליה עוד לב כלל... הוא הרבה כל־כך להשבע בשם האמת, בשם האלהים ובשם כל הרם ונעלה בעולם ובשם הנשגב וההוד, הנצח והאמת, עד שנתרגלנו לשבועה זו ואין אנו מרגישים עוד כל פחד ורעדה מפני שבועה. הוא כמעט הרבה הָרַע, ודוקא בשביל שקרא בכל שעה ובכל רגע בשם הטוב.

תוגה! תוגת איש־הרוח ונתין הרוח. זה האיש שחפץ לקרב את האדם לשכינה, לפשט כל עקמימיותיו שבלבבו ובשכלו, לטעת בו רגשי הטוב והיפה ולהטעים לו הוד עולם והוד שכינת עולם, דוקא הוא עשה על־ידי עושר מליו, את השכינה חול, ואת הרם, על־ידי מה שמזכירו אלף פעמים ועל־ידי מה שנתרגלנו בו, כמעט לאינו־רם...

*

„בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך נביא נתתיך, ואומר: אהה, אדוני ה'? הנה לא ידעתי דַבר". יש שעות לנביא, וזה אות של נביא אמת שגם דבר לא ידע.

אם לא יכלכל הלל ציטלין את רוחו בעוד מועד ולא ילמד לדבר אך במועדו, לדבר במדה ורק במדה, אז יטבע בהדבור ויקבר את חזון לבו ואת חלקו בממלכת הרוח — בשאון הדבור!

לא יהלל כי אם ינצח. ולא רק אדיקות היא זו, אהבת היופי לשמה ולשם ערכה, כי אם לשם הכרעתה על הבלתי־יפה והבלתי־נעים. הוא לא ילמדנו בינה בתורת היופי וההסתר, כי אם מתוכח, מרומם, מתגאה במכמנים אלה. אל תגעו בכל הדברים הרמים והנשאים האלה, אתם קטני־הנפש, סורו סורו טמאים מכל קודש. „סורו!' הוא אומר לכם, למה אתם עומדים ומביטים עלי בעיניכם האדומות? לכו לסרחונכם והניחו לטהור להשאר טהור. ואם לא תשמעו לו, אז בחזקה יבוא עליכם. איך אתם מתקוממים נגדו? על צדכם דכאון וחרפה, טמטום לבבות וטמטום נפשות, ועל צדו — האמת, אור האמת, הנשגב שבאמת וכל הרם שבאמת.

אמנם הוא אומר: „יש, אחי, אשר אנכי עוזב את כל החקירות, את כל השאלות העולמיות ואת כל הספקות הרבים והסבוכים; ובמוחי מנקרת רק שאלה אחת: מי איננו מניח לבני־אדם לחיות ולֵהנות מזיו השמש ופני השמים? מי גוזל את רגעי אשרם? מי מקפח את חיותם ומטרידם מן העולם? מי משחית את הודם ופוגם את צלם האלהים אשר עליהם' („כוונות ויחודים' בלוח „אחיאסף'). ותמהים אנו, אם באמת עזב רגע את חקירותיו השאוניות, ואם נח מימיו אף רגע מעמל זעף עטו ומצעקת היופי. הוא רואה חיים ענקיים, התגלותיים ונפשיים. הוא רואה את העולמות מתרחבים, את הוד הטבע משתרע, והנה יכרע כל ברך, כל נשמה תהלל. האם אין אתם שומעים את רחשי היקום? האין לכם אזנים לשמוע כל אלה?

ולפתע: „מעטו האורות ורבו הצללים'; ו„עולה על לב אותה המחשבה האיומה, כי היופי והחיים שביופי הם רק עדי רגע, והרפש, הרקב והיסורין מתמידים'.

„ועולה על לב זכרון מלחמת־החיים. ועולה על הלב כל הנעשה לפעמים מבעד החיצוניות היפה. ועולה על הלב זכרון כל הנרמסים והנדרסים, בשעה שאנו מתענגים. ועולה על הלב, כי ירמס וידרס לרוב דוקא היפה והנהדר, דוקא הגדל והצומח, וחי לרוב דוקא המכוער והמגונה, השפל והנבזה, רבות רבות עולה על לב'. — — רק דבר אחד לא יעלה על לבו, כי יש קו ומדה לחיים...

ציטלין עומד ונלחם יחיד כנגד רבים, ומשתמש הוא עם זה בכלי־נשק הרבים ובשאון המית הרבים... במקום שלא יעשה ויפעל הדבור

ציטלין העממי שואל שאלות עמו וקורא בקול גדול על צרת עמו; אבל הוא קורא גם בשבח השלום, שלום־יה, כאיש שקורא לריב. הוא שכור מריב מלים, שכור ההוכחה וההתנגשות וגבור ההתנגשות. הוא בעל אדרת היופי, בעל דגל היופי, והרי נפשו מלאה שאון היופי, רק שאון!

„הנסיון הספרותי — הוא קובל ואומר — כבר הראני פעמים רבות, שדוקא הדברים היותר פנימיים, התקוה היותר כמוסה אינה מובנה לאחרים; בשעה שהאדם מגלה את קודש־הקדשים שלו, אין אחרים רואים שם מאומה, לפי שכל קודש־קדשים הוא סוביקטיבי, עצמי, מיוחד, מובן ומורגש כל צרכו רק להנושא עצמו..." („שאלות", „רשפים"). בקובלנא זו הוא מדבר על קודש־הקדשים שתי פעמים, וכזה יעשה בכל עת. הוא יגלה ויתריע תמיד, ואיך ישאר דבר כמוס? הוא קורא על השמור והנעלם אתו, ורק אתו, בקולי קולות, ואיך יהיה הדבר טמיר ונעלם? הוא לא ידבר על ה„אמונה" שלו לבד, כי אם על „התקוה" שלו וה„חלום" שלו. „כי על־כן אני בא אליכם בשאלותי ובספקותי"... והוא מחלל אותם הספקות בשאון הוַדאות.

ציטלין מדבר רמות על הקדושה, על מסתרי הנפש וגעגועי האדם להתקדש ולהתדבק; והלא חלק מזה היא גם הצניעות, הצניעות והתום, הרגע בחיים הנועד לחשבון, לחשבון האדם את עצמו — וזה אינו לו. הוא מדבר את האֵלים, השרפים והאופנים, משרתי האל, בקולות וברקים. אבל האל שנגלה על הר סיני בקולות, גם הוא ידע את הדממה ובא גם לא ברעש. איה התום? איה השעה החרישית, שבה אנו, הנותנים והאומרים לתת, עומדים ריקים וחסרי אונים. ולאידך, אנו עצובים עד תהום הנפש, ובבקר אחד יזריח עלינו שמשו והכל חלף ועבר. אנו כועסים; אבל יודעים אנו גם סליחה. ציטלין לא ידע סליחה; הוא נוקם ונוטר לכל בעלי ההשחתה, הוא נוקם נקמת הדורות, נקמת האומה, נקמת כל חי ומרגיש, — קול גדול אצלו ולא יסָף.

וכשהוא מדריך אותנו במסלות יופי, כשיורנו את הדרך הטוב והמשובח, כשיתור אחרי דרכי האור ויחפש את מסתרי האור, הוא עושה גם זה ברעש ובקול גדול. הוא עושה הכל היום באותו אפן ממש, שכבר עשהו אתמול, והוא חוזר על קול הקריאות מאתמול... הוא לא יורה כי אם יהלל,

ומחלק, מתיאש ומקוה, חולם ומקיץ. הלא אלה הם החיים וזה חביון החיים, כי לא יעמדו, כי המראה שלהם אינו מראה אחד. אבל חליפות כאלה לא נמצא אצל סופרנו זה; והוא לכאורה הלא הוא עשיר ואינו עני, הלא אדם מרגיש הוא ואינו רק מכונה של הרעשה.

האמנם לא שחק ציטלין מימיו? האם לא מצא תום מימיו? האם לא היתה לו גם שעה אחת של מנוחה ואהבת המנוחה, הוא שידו בכל ומכה ברצועתו תמיד? והאם לא מצא לומר גם מה לנפשו? והוא, המורה והמדריך, האם לא קרה לו, שבא לַלמד ונמצא לָמד? . . .

גם קהלת, הקורא תגר על כל החיים, על הבלי החיים ועל כל המעשים, אומר: „לכל זמן ועת לכל חפץ", „עת לטעת ועת לעקור נטוע, עת לבקש ועת לאבד". אבל לציטלין עת מלחמה תמיד ואך זעקת חמס ישמיע תמיד. — — —

רוח לו, להסופר הזה, וברוח חֵנן; אבל הוא אינו מושל ברוחו, כי אם רוחו בו, והוא עבד כפות לניביו, לתוכחותיו, עבד כפות לצבעיו ולמשאיו. לו אין סדרים וכונות בנפשו, כי אם סדר אחד; קול אחד אנו שומעים, רק קול אחד.

האדם מבקש מרגוע — גם מי שנפשו עליו תאבל ומרגיש הוא את כל עול החיים; אבל ציטלין לא ירגע. גם הנהר הידוע, המשליך לפי האגדה אבנים בכל יום, ינוח ביום השבת, ונפשו שֶל ציטלין לא תנוח . . .

„הופעת־אלהים — הוא אומר באחד מפרקיו השיריים, שכנראה חפץ לרשום בו את נפשו — הופעת־אלהים תבוא לראשונה, בענן וערפל וקולות וברקים, להבה ולפיד־אש, אחרי־כן ישמע קול דממה־דקה (ישים נא הכותב לבו לזה) והעולם מתמלא טל, שקמים בו לחיים מתים ונשמות בשמים ומנוחת אלוה". ומנוחה זו לא נמצאה במי שאומר זאת, וכל־שכן קול הדממה הדקה.

„באחד מרגעי הדומיה, בשעה שאין המחשבה משועבדת לשיטות ולדעות מוגבלות, בשעה שעיני הרוח רואות מבעד לצעיף המכוסה על הדברים והמעשים, הריני עומד ותוהה: שמא אין כל בנין במציאות . . . שמא אין עם ישראל חי ברוח . . . שמא בדותא היא כל זה הרוחני של עם ישראל" . . . („תורה וסחורה" ב„הבֹקר").

ואותה הדומיה קוראה שוב בקולי קולות.

כה כותב ציטלין: לבו גועש וצועק, והוא עצוב; הוא בא בשם העם ותוגת העם, אשר תמלא אותו — ובכם דבקה חלאת אהבת היחיד, אהבת יחידכם, אהבת־עצמכם ... ,ואם נתעליתם כל־כך, כמו שאתם נחשבים בעיניכם — הוא שואל — מדוע אני רואה בכם קטנות שבקטנות, שפלות שבשפלות, העדר כל בושה וחסרון כל אהבה למה שהוא ולמי שהוא, חוץ מכם? ומדוע אין אמת בעולם? מדוע גבר השקר, בשעה שאור אמת מזהיר כל־כך? מדוע ינצח המגונה את המועיל? מדוע אוהבי השקר והחנופה הם רבים ודורשי צדק מעטים. הוי, כמה הם מעטים!

זה קול האחד בכל ההרעשות האלה. ציטלין אינו שואל לעצמו וגם לא יריב ריב עצמו, אם כי הוא עושה זאת בכל פעם לשם אחרים. הוא לא יבקש מכם, כי תשמעו לו, כי אם רק זה שתשמעו אל הטוב. הוא לא יבקש הכנעה ליופי שלו, כפי שהוא משיג אותו, כי אם להיופי בכלל ולטהור בכלל. — הוא אינו בעל תורה קימת, ואינו דורש מכם קבלת מחשבה אחת; אבל הוא דורש נקוי הלבבות מכל עקמימיות, שחרור המוחות מעוות. הוא דורש יושר ואהבת־חסד, בכל אפן שיהיו. לא סגנון הוא דורש מכם, סגנון מחשבתי, שירי, וערכי מיוחד בחיים, כי אם עוז, חיים, חיים נקיים מכל חלאה, חיים שאין בהם כל צל.

וראיתי אני, שיש יתרון לסכלות מן החכמה, להפסד מן השכר; ראיתי את כל המעשים והנם חמס; ראיתי את כל חי, והוא אינו יודע מה הם חיים. ראיתי ננס רוכב על הפיל, ראיתי עול ועמל, ראיתי מפלצת השקר; ראיתי רעל החנופה הצבורית; ראיתי חרפת גדולינו וראיתי שפלת־הרוח של מאשרינו. בכל אשר אפנה הנה שוד ושבר, רכילות, אפיסת הדעת, חמדה בלי כח, תאות בשרים בלי נועם, בלי שירה. אין אמת! אין תקוה, אין חרות לאדם בעל קומה־זקופה ואין אויר.

קולות ובנות־קולות כאלה אנו שומעים מפיו השכם והערב, בקיץ ובחורף, בימות הסתו ובימי האביב. הנוער אינו נוער והזקנה אינה זקנה אצלו; הכל רועש במדה שוה ומרעיש במדה שוה. הנכם חושבים לשמוע קולו של יחיד, ורעם של רבים הנה נשמע. הנכם מבקשים מנוחה — והאדמה תרגז תחת רגליכם.

צבעים לחיים, צבעים שונים והרכבות שונות, תנועות שונות בחללו של עולם, בנפש האדם ובחיי האדם. האדם הוא עצב ושמח, מאסף

כל השקר והכזב, שאתם משקרים לנפשכם ולאחרים, כל הטפשות שבערמתכם, כל החלאה והזוהמה שבמליצותיכם היפות, כל החולשה והרפיון שבעזותכם.

„ואמרתם: יכתוב לו הסופר, יצייר לו המצייר, ישורר לו המשורר; ואולם אל־נא יגע באליל השוא אשר הקמנו לנו.

„ואמרתם: דברים־יפים, מליצות יפות. גם אנחנו אוהבים דברים יפים ופרזות מצלצלות; ואולם אל־נא יעיז איש להעירנו משנתנו המתוקה.

„ואמרתם: ידבר לו הסופר על־דבר האמת. גם אנחנו אוהבים לדבר על־דבר האמת; ואולם אל־נא יעיז איש לדבר את האמת עצמה. תקע נתקע בו את צפרני החתול אשר לנו.

„ואמרתם: הנה עשינו לנו צעצוע לשחק בו, ונאמר לכל: „אלה אלהיך, ישראל". נקח נקמתנו ממנו!

„ואמרתם: זה מגלה לכל, כי אך עצלים נרפים ובטלנים אנחנו וכו'; על־כן אנחנו מתנגדים לכל עבודה חיובית ומעשה ממשי בשביל העם. הבה נתחכמה לו פן יוסיף לגלות את האמת.

„ואולם אך לשוא תתחכמו, לשוא תחרפו ותגדפו, לשוא תַדו אבן; על אפכם וחמתכם תגָלה ותראה האמת בכל הודה והדרה, בכל עוזה ותקפה, בכל המרירות והצער שבה.

„הקיצו, ישנים! הסירו את המסוה, חנפים!" („עוד הרהורים" ב„הדור").

„לא על הפרוד הוא דואג, לא על הקרע, כי אם על חורבן האומה. בהקיץ ובחלום נצבות תמיד לפניו המלים: החורבן השלישי: חורבן האומה" („המשבר", רשימות טריטוריליות ב„רשפים").

משיבים לו דברים; והוא שואל: „מה יעשו רבבות האביונים החדשים? מה יעשו רבבות בני ישראל, העתידים להיות אביונים? מה יעשו כל אלה היהודים מחוסרי־המשפט ומשוללי כל זכויות־אדם? מה יעשו?". „הנני שואל: מה לעשות?"

„הנני שואל ואשאל, ואחזור ואשאל ואלאה אתכם בשאלותי, בהוכחותי ובאנחותי, אדונַי; ואשאל ואחזור ואשאל בקול מר ועצוב, צורח ונוקב, ואשאל עדי יזוב דם, עד „יביא רטט בכל עורק ועורק שבנו"; ו„אשאל, עד כי נשתגע מרוב צער, ואשאל, עד כי תאמרו: הרף, בנעָרינו ובזקנינו נלך!"

ציטלין הוא לא רק מנבא ודורש, הוא גם מקלל; לא טפת דיו בעטו, כי אם כעם תמרורים; לא רק לטוב הוא קורא, כי משליך הוא בוז, קלון ונאצה בכל דורשי הרע.

ומה הוא הטוב והרע, היפה והכעור, הגבוה והשפל? מה הוא מוסר ומהו אי־מוסר? מה יועיל לאדם ומה יפסיד לו? מהו נשגב ומה יסמן את הנשגב? באורים תיאוריים לא תמצאו; לא תמצאו אצל אותו סופר איזו שיטה מסוימה ותיאורית; לא תמצאו ברור דברים במה שהוא דן, כי אם הוכחת דברים והשמעת דברים. הוא לא ילמד כי אם יודיע, הוא אינו מרצה כי אם קורא; הוא אינו סותר ואינו בונה, אינו מקציע גם אבנים לבנין, כי אם משליך את אבני הבנין על אלה אשר לא יאבו לבנות או שאין טעם לבנינם. הוא סַקל יסַקל, אבל הוא יעשה זאת בשם הצדק — הוא קנאי בן קנאי!

„— — — ואמרתם: נטה אל כל עבר ופנה, נרחף מעל לכל הדברים, נלקק את טפות הדבש בכל אשר תמצאנה, נבקש לנו בכל־רק שעשועים, נתענג ונשבע נחת וצער לא נדע.

„ואמרתם: ידמו להם הפתאים, כי באמת אנחנו מבקשים דבר מה, כי מצטערים אנו בצערו של עולם, כי מוכשרים אנו להביא קרבנות על קדושת דעותינו, כי יש לנו חלומות נשגבים, כי יש לנו משא־נפש גדול ונעלה. יישנו להם הפתאים — ואנחנו, ההי! אך צחוק נעשה לנו; אנחנו אך מבדחים אנו את דעתנו באיזו מלים יפות ופתגמים חריפים, ולפעמים לא רחוקות גם בלצנות גסה ונבול־פה.

„ואמרתם: מה זה „יופי", „אמת", „נשגב", „קדושה", „טהרה", „גבורה", „אומץ" — הלא הנן אך מלים ריקות. גם אנחנו נזכיר בשם הדברים האלה; ואולם בקש נבקש רק פרוטות והנאות קטנות.

„ואמרתם: הלא למדנו לכתוב ולדבר רמות ונשגבות וגם ללעג ולהתל, ומי הוא זה אשר יגלה את הטמון בעומק נפשותינו?

„ואולם נשבע אנכי בנֹגה השחר הטהור, בדמעה הנאמנה, באש האמת הבוערת בלבי, בזכרון אלה שמסרו נפשם בשביל טובת בני־האדם ואשרם, כי גלה אגלה את כל השטחות והקטנות שבכם, כל הריקניות והאפסות שבכם, כל התֹהו והבֹהו שבחייכם השוממים,

קטל ובאהלי בני־אדם. ביחיד וברבים, בכל, בכל. הנה יסודות שונים מתרוצצים, איש יִבָּנֶה מחרבן רעהו, איש יעמוד על מסלת רעהו; ואין תקומה, אם אין מֵקים; אין אור, אם לא יבואו יוצרי המאורות. הצדק הוא רם, הנשגב הוא נעלה, הנפש ומתנת־הנפש מלאות הן פלאי־פלאים, מלאות הוד וחזון; אבל לעומתם שורר הרשע, שורר הרקבון. הנה רם על גבי רם, והנה אוכלי עש, חלאת החיים, חרפה ועלבון; איך תשובו ותאמרו: יעבור הרע, ינצח הטוב מעצמו!

ובמי האשם? במי הקולר תלוי? מי ערבב את הברואים? מי סִמא את עיניהם ואטם אזניהם? מי זה הטיל אותה הזוהמה בבני־אדם, והסיתם לְמָאֵן בטוב רק בשביל שהוא טוב, ולבחור ברע בשביל שהוא רע? מי לקח את הנפש, נפש האדם המלאה הוד, שיכולה להמלא הוד, והכניס בה רעל וארס?

„וענן יכסה את הנשמה, מלאה מחץ היא צועקת אל האלהים, צועקת וקוראה היא אל אלהים בחזקה. היא מתפללת ומתחננת, טוענת ומורדת, מכעסת ומתפרצת...

צייטלין עומד ב„יופי של מעלה, ורואה הוא עם זה בדיוטה התחתונה. הוא חושב עצמו כאורח על־פני אדמות וכמעורר את האדם עלי אדמות. בידו נפקד הטוב וסימני היופי והטוב, ומסביבו רק כעור ורע... הוא עולה מרומים והוא מתיפח על אלה שבשפל ישבו. הוא יודע את סגולות עמו ואת נכאי עמו, את נגעי עמו ואת פגעי עמו. לעזרה יקראו גם אחרים ויתעוררו גם אחרים; אבל הם באים ותרופותיהם בידיהם, הם ורפואותיהם, הם ותחבשותיהם. הן ה„כאב לא יוכל להרפא, ורופאי האליל רבים, הוי, כמה רבים המה!

צייטלין אינו כותב, כי אם מַרעים; הוא לא ידבר, כי אם ירקע ברגליו, הוא לא רק יוכיח, כי אם נותן קולו עוז. אין רחמים כדבעי! אין חיים כדבעי! אין לנו נשימת־הרוח כדבעי! אין חוסן, אין עליה, אין חביון ואין הבנה! דורות דורות עמלו להיטיב, ועוד פרועים אתם לשמצה; באו גדולי־המחשבה, רבי־הרגש, באו כל יוצרי אור יקרות, באו כל נביאי־חסד וכל מטיפי־תוקף ויצרו בעדכם, נתנו את נפשם בעדכם, הלא הנה ספריהם, הלא הנה הגיונותיהם, הלא הכל פרוש לפניכם וערוך לפניכם; ואתם, אתם תאכלו מלח ותטפלו בדברי תפל. ענבים לפניכם בכרמי־יה, ומפיכם נודף ריח בֹּסר, אתם כלבי־אדם וחזירי־הנפש!

אוהב והוא שונא! הוא אוהב כל דבר טוב ומועיל, אוהב כל רם ונשגב, כל נעלה ונסתר, אוהב את העליה ואת העמידה בחיים, אוהב את הדבור העז, את הכח הנביאי, היצורי, אוהב תוכחת־מוסר ושאגת היופי; והוא שונא, — הוא שונא את השקר והתרמית, שונא את הצביעות וההתנפחות, שונא הוא את הגסות, את היהירות לשם יהירות; ולאידך, שונא הוא את החצאין, את אוהבי־החצאין, את אוכלי הקליפה. שונא הוא את השפלות ואת העבדות והזחילה על גחון... אין דבר ישר ונכון בעולם שאינו אוהבו, שאינו מסור לו בכל נפשו ובאדיקת נפשו; ואין דבר מכוער בין בחיים בין בעולם, בין במדות בין בספר, שלא ישנא אותו תכלית שנאה ושלא יזרוק בו מרתו. אין מנוחה לרוחו ולרחשי לבבו...

בחלל המחשבה של ציטלין תמצאו ערבוביה של סממנים רבים וצבעים שונים, יסודות וגופים, תְּאָרים ותכונות, צרופים והויות מסוקרות; והוא לוקח מימין ומשמאל ומסדר אחד כנגד אחד, עמוד כנגד עמוד, ושורה כנגד שורה — רק להתקרה אשר ממעל לא ישים לבו. הוא לא יבנה מחמר, כי אם נותן הוא אבן על גבי אבן, רעף על גבי רעף. אמנם הוא עושה חלונות לבניניו; אבל קופץ הוא מחלון לחלון, והאנשים רואים רק את צלו, צל אדם גועש.

לו, לציטלין, כל העולם כלו, כל החיים כלם, כל בני־אדם מהיום ומאתמול, כל הנשמות והעשיות, כל הרוחות והמעשים שבאים באופק חיינו ובמסבי הרגשותינו, הכל הכל חצים זכאי וחצים חייב, חצים זכאים גמורים וחצים חייבים גמורים ומלאים רשע גמור. בכל אשר תפנו, בכל אשר תלכו, בכל אשר תושיטו את ידכם ותאמרו לעשות מה ולהכין דבר־מה, לעורר את בני־אדם לדבר־מה, הרי מעצורים רבים לפניכם ואבני מכשול לרוב, אבנים שישימו אותן במזיד לפני עִוֵר ופקח ולפני כל הולך בשם אלהיו. והן מסביב לזרע הזה, בחדרי הטבע שבו הכל מתנועע ושואף רוח. הרי יופי, מפלט, אור ויופי, והרי נשגב וגודל. האדם מתהלך בגן־עדן־יה. נפשו תִרְוה מרחבי רוח, תרוה מאויר טהור ומשמים טהורים. אבל הנה מתנגשים הם הכחות השונים ומתפרדים החזיונות. הנה טוב ורע, אור וצל, קטנות וגדלות, שפעת ברכה ורזון; ונלחם. הצדק עם הֶרשע, יד הטוב תהיה ברע ויד הרע בטוב והתקוטטו יחד מימות עולם בכל חיי התולדה ובבניני החברה, בחדרי הדתות ובגבולות העמים, בספר ובמקדש, על שדה־

הלל צייטלין

א

דברים אחדים

השכינה היא אם הבריאה כֻלה, אמו של העולם התחתון ביחוד, אמם של בית ישראל, אמו של כל יחיד ויחיד, אם אוהבת, מרחמת, מנחמת, מצלת, גואלת".

השכינה היא הבריאה כֻלה, ו,אנו — האחרונים — אחרוני־אחרונים, יַתמי דיתמי — בלי אם; — אנו בני הצער אשר כמוהו לא היה עוד, בני הצרות אשר כמוהן לא היו, בני צרות אשר כמוהן לא ראה עד היום גם העם המלומד בצרות, אודים מוצלים מן השחיטות, אודים מוצלים. ו,אנו החיים לא בנס כי אם במקרה, אנו הצמאים וכמהים לגאולה ורק לגאולה, מניחים אנו את הבינה וכו' וכו', מניחים אנו את כל אלה לראשונים, ואנו — עינינו תועות ומבקשות רק את האֵם, את רחל המבכה על בניה".

שכינה למראשותיו של הסופר החושב הרגשני הזה, שכינה למראשותיו ומלאכי־זעם עומדים לפניו וגודרים בעדו את הדרך. —

הנה אור גדול ונורא והנה תהום גדולה. הנה חנינה והנה קנאה, הנה סליחה וגם רחשי נקמה. ,אין האדם נעשה למשורר ולמורה־דרך, כי אם בנשיקת פי האלהים. ולאלהים כביכול פיות שנים, ויחד עם מדת־הרחמים משמשת לפניו רב שמוש גם מדת־הדין. מצד זה רחמי־שדי ומצד זה קנאת אל־נקמות. אין אחדות!

שני יסודות מושלים בנפש הסופר המוכיח הזה, ושני דברים נתנים בפיו תמיד, הוא שופך עלינו ממתנת האהבה ומרעיש את לבבנו בזעם: הוא

„שני אלפים שנה׳ הוא קורא׳ היינו כלואים בצרת הגלות׳ מושפלים ונכנעים׳ מרמס לכל רגל היינו; קומתנו נכפפה׳ רגשותינו קהו׳ שכלנו נתעקם׳ שני אלפים שנה חכינו׳ שיקום בתוכנו מחדש יהודי בן־חורין׳ בעל קומה זקופה ונשמה ישרה ושֵׂכל פשוט ובהיר׳ איש שכבלי העבדות לא עקמו את גופו ולא חנקו את נפשו׳ („תיאודור הרצל׳ ב„השלח׳)·

„הציוניות של הרצל היתה בעיקרה התגשמות מעשית של היסודות היותר חשובים בתכונתו האישית והספרותית של רחמנותו ושל אמונתו הבלתי מוגבלת בהתקדמות האנושיות׳ (שם)· והנה הציוניות של סופרנו זה בעצמו באה לו אך לשם ע ב ו ד ה׳ לשם תרבות׳ לשם תרבות מעשית ורוחנית׳ לשם ועידה לתרבות ולמעשה·

„הציוניות הבזילית׳ כלומר׳ זו שמצאה בקונגרס הבזילי את צורתה הקבועה׳ הנה לא מעור אחד היא׳ אלא משני עורות׳ („מאוגנדה עד חרקוב׳ ב„השלח׳)׳; ולעהרנפריז בעצמו לא הבשר עיקר׳ כי אם העור· הוא מדבר על זה׳ ש„שיטת הקבוץ תתקומם נגד שיטת היחיד׳ וההשפעה מלמטה תתקומם נגד ההשפעה מלמעלה׳; והוא׳ היחיד׳ חי עם הקבוץ ומדבר באזני הקבוץ· לעהרנפריז הציוני אין גם רצון מיוחד יסודי׳ כי אם שוב איזה חפץ כללי; אין לו מגמה מיוחדה׳ כי אם נושא הוא בקרבו איזה שאיפות׳ לא דרך מיוחדה לפניו׳ כי אם דרכים והולכים בדרכים הוא רואה·

חיו ועשו· עשו׳ אני אומר לכם׳ ואל תתעקשו׳ וגם אני עמכם· איש עברי מדבר לעברים וקורא הוא את ילדי העברים להשכלה ולתרבות׳ לתרבות עם ולתחית עם·

איש עברי מדבר לעברים בתום ובעוז ובאיזה נוער גם בימי העמידה· — והנה התנגשו חיי־שעה בחיי־עולם ובא הבקע במקום שאמרו לאַחות׳ וגם החלוצים בעצמם נלחצים המה אל הקיר · · ·

עהרנפריז הלוחם והעסקן והמדבר נעשה בשבתו בסופיה גם לנרדף׳ ורדפו אותו הציונים המקומיים בני־ארצו· קָרה היד השלוחה לאחוה ולשלום׳ מציצים מן החלונות בעינים טרוטות· סימני שאלה ודוחק בנפש השואפים גם הם תחת תום ואֵמון · · ·

אם אדם רואה ב„שירי הזעם" של ביאליק „מחאה לוהטת" או „שפוך חמתך" חדש, בודאי הוא רואה נכונה; אבל לו לא די בזה וצריך הוא להוסיף ולאמר, כי „שפוך חמתך זה בא מתוך תחית הרצון הלאומי, מתוך התגברות החפץ לחיים". די ודי־והותר לכנות „מגלת האש" של ביאליק „שיר השירים"... אבל למבקר דנן היא „שיר השירים של החורבן ושל התרוצצות העולמות בנשמת ישראל הצעיר". — ב„אידיליות" של טשרניחובסקי הוא שומע „מין נגינה חדשה, בחינת הוד שבכעור ושחוק מתוך דמעות"; ובמנגינת „הברֵכה" הוא שומע „מין בת־קול יוצאת מתוך החרבה שלנו, בת־קול של געגועים כבירים לארץ, ליער, לגבעה, לכל קסמי החיים ויפים". הוא, שהתאזר עוז להבחין בין טוב לרע, בין שירה אמתית לבין מזויפה, שוב חובב ומחבב כמעט כל פייטן עברי ומתפעל מכל משורר עברי חדש, וביותר מאותו „חיל קטן של אמנים צעירים, החודרים בחושם האמנותי לעמקי הויתנו ורוצים לגלות את מסתריה". — דוקא שלום אַש „חביב עליו יותר מכלם", מפני „שהוא היותר פיוטי מכלם". „אש הוא בעיקרו משורר היופי"; „אש אוהב את העצב והצער שבחיים מפאת היופי שבהם"; „אש מרגיש ומבין לא רק את הצער התהומי שבחיי הנשים העזובות והאומללות, אלא גם את האידיאליות הטהורה של אֵם עבריה". בציור אחד של אש הוא, הבוחן, רואה „תמונה מיניטורית מן המלחמה ההסטורית ההולכת ונמשכת לכל ארכה של התפתחותנו הקולטורית: מלחמת הנבואה עם עבודת האלילים והקרבנות" (השקפה ספרותית ב„השלח").

כה חדל מי שהתעתד לכונן את הספרות החדשה ולטעת בה טעם ונצני הבחנה לדעת ולהבחין גם־הוא בין זוהר לנוצץ. — — —

עהרנפריז הוא גם ציוני תרבותי וקולטורי. הוא בעיקר אחד מ י ו צ ר י הקונגרס הראשון וראש לקוראיו, והוא גם קרב את הציונים העברים להרצל החיצוני. הרצל היה בעיניו לאחר מיתתו „איש מלא חידות והפכים וסתירות" בסקירה ראשונה; — ולו, לנושא־כליו בתרבות ובספרות, אין חידות ואין הפכים וסתירות כלל, הוא איש הרואה רק את החיים המתגלים אשר לפניו והרוצה בגלום החיים.

ברנדס ומכַהן בהיכל הספרות העברית אינו תָר אלא אחרי שער אחד – הכניסה אל המערב! תהיה ספרותנו אבר מהשכלת המערב וחלק של ספרות המערב. נהיה עברים, אבל אנשים בעלי טעם ובעלי ספרות של טעם; נהיה עברים, אבל עברים בעלי מטרה וכח, עברים בעלי חיים נאורים. „הכשרון הלאומי והיכולת הספרותית – הוא אומר – הולכים ומתפתחים במדה שוה עם הצרכים הרוחניים של האומה ועם המטרה שהיא מציבה לעצמה. בשעה שהמטרה הראשית קטנה, אז פועלים רק הכחות הקטנים שבאומה ושביחידים, כי לגדולים אין צורך ואין מקום; אבל בשעה שצרכי האומה הולכים ומתרבים והמטרה הראשית תגדל ותתרחב, אז מתעוררים ומתרגשים גם אותם הכחות הגדולים הנרדמים באומה כמו מאליהם".

„זאת היא אמונתנו היסודית הממלאה את לבנו, בשעה שאנו באים להקדיש כחותינו לעבודה הספרותית".

והוא האמין, האמין בכח החדש ובשמים החדשים; האמין בהתקדמות, האמין בהתעוררות, האמין בחיים הנועדים עתה לצאת ממחבואם, והאמין במלאכות חלוצי־הספרות. הוא הלא הוא אחד מחלוציה, מבוניה וקוראיה.

„אירע לך מימיך המקרה המבהיל של הִתאלמות אחד מקרוביך? רק אתמול היית בחברתו, התענגת על דבוריו המפוצצים ועל שחוקו העַליז, התוכחת עמו, התלהבת עמו ביחד, השתתפת בחלומותיו וגעגועיו, או בכעסו ובצערו; ולמחר אתה פוגש אותו בשוק – והוא נצב לפניך כילד אין־אונים, מוציא מגרונו איזה קולות משונים, פראים ובלתי־מקושרים: הוא נתאלם פתאם".

„מאורע מבהיל מעין זה אירע לספרותנו בשנים האחרונות, קורא עהרנפריז במאמרו „הספרות האִלמת", שנדפס ב„השלח" אחרי איזו שנים, כשעבר זה לידי איש אחר.

עהרנפריז לא נתאלם, גם לא נכשל; אבל הפרזתו היתרה בפרקי הבקֹרת שלו, שהחל להוציא אז, היא עוד מסוכנה באיזו מדה מהתאלמות. אין לך דבר מפסיד יותר בבקֹרת והערכת דברים מהפרזה והפלגה. והפלגתו של החבר הזה, שהיה נחשב לבן־אדם של טעם ונִבאו לו יצירת בקֹרת בת־טעם, עוברת את הגבול. – שאון מלים בנות־התפעלות נהפך לו כמעט למשחית.

דור נכנסים ויבראו לנו ספרות או ראשית ספרות· המה חדלו להיות; הרבה מאשר רצו וחפשו הם, הנה גם הוא חדל להיות, כי הם חפצו ב,תקון האומה', אבל לא ב,תחיתה', לא כמונו היום···

תחיה ופדות, חרות המחשבה וחרות העם מסבלתו עד עתה· ,תחיה'! שם זה קראנו אז להוצאה ספרותית חדשה, למהלך החדש ולדרך החדש, שאמרנו אז להתחיל· עהרנפריז כתב את תכניתה בדברי להבים, כיד עטו הרם; ואחתום עליה שמי גם אני, כי חברים אנו אז ודרך אחת לשנינו·

בא אחד־העם ושאל אז: אתם רוצים! אתם צריכים! אתם חפצים להחיות ולעשות חדשות, — אבל היכולים אתם? —

,ואנו הצעירים, הנכנסים עתה להיכל הספרות, השיב לו עהרנפריז במאמרו ההוא, אנו עונים לו בקול רם: כן, יכולים אנו, מאמינים אנו ביכלתנו וכחנו!'

,וגם בזה אנו מאמינים: שלא על־ידי הליכה אִטית משלב לשלב וממדרגה למדרגה נגיע למטרה שאנו שואפים אליה' — ,אין אנו יכולים ואין אנו רשאים ללכת לאט· הרבה מאד צריכים אנו להרוס, ועולם שָׁלֵם אנו צריכים לבנות: עולם חדש'·

עולמו של הסופר עהרנפריז באשר יָצר הוא אינו חדש ואינו גם רחב; אבל יש בו איזה שכלול וסדר וחפץ נכר לסדור הדבור· אין כאן דם רותח, כמו שחשב; אין כאן חלומות נוער וגעגועי נוער, כי אם הליכה לפנים וחפץ ללכת· אל תבקשו בו אור לנתיבה, ברור ומוצא ודעת גמורה, כי אם איזו הארה, הארה על־ידי־זה, שאתם נקראים, שמזרזים אתכם לקום ולעשות· אין כאן מחשבה חדשה, וגם לא היקף מחשבתי רחב בנוי על רגש יסודי, לבבי; אבל יש כאן תרועה ספרותית· מה שסטוארט מיל היה לאחד־העם בימי למודו — היה ברנדס לעהרנפריז· וברנדס הן היה מורה בדעת תהלוכות הספרות ויהי זמן רב רוח מעורר בנתיבות הספרות·

ברנדס שם לבו לזרמים הספרותיים המערביים ולקשורם יחד· הסופרים הם נביאי הדור, כהני הדור ולוחמי הדור· מתאחדים אלה יחד, והמה מאירים; מוליכים המה את בן־האדם לשכלול הרוח ולהטבת המעשים· — לספרות העיקר דעת הנפש וגם הרת־הנפש; אבל היא נותנת גם פדות־הנפש· פתחו לה שערים, הרחיבו את השערים· ועהרנפריז בן־בנו של

קמנו, קמנו ונתעודד. אתמול היה הכל מעונן והדרך דרך חלקלקות, והיום הנה לנו ארח ישר; עוד אתמול הלכנו על ידינו ועל רגלינו, והיום אנו נצבים ועומדים קוממיות. באים אנו אליכם!

„זה הוא דבר, שאי־אפשר להטיל בו ספק יותר, בהתפתחותנו הרוחנית באנו עתה עד הגבול, המבדיל בין שני עולמות, בין אתמול והיום; ואיזה רוח חדש, כמו ממרחקים, מנשב במחננו. הבנין הספרותי אשר הקימו אבותינו בכל ימי עמלם, שאולי טוב ויפה היה בזמנו, נופל ומתפוצץ לרסיסים; ודור צעיר, שדמו רותח, מכין חמר ולבנים לבנין חדש, שהוא שואף אליו. והעיקר הוא — וזאת צריך לבַטֵא בדברים ברורים ומדויקים, שהעבודה הספרותית כפי שאנו עוסקים בה עתה א י נ ה ה מ ש ך של עבודת הדורות הקודמים מימות המאספים ואילך, כי אם ה ת ח ל ת עבודה אחרת לגמרי, חדשה בצורתה ותכנה. ההבדל בין הסופרים הצעירים היום ובין סופרי התקופות שעברו אינו רק הבדל ה מ ד ר ג ה, כי אם הבדל מ י נ י. לא רק הסופרים נשתנו, כי אם כל ה ש י ט ה מוחלפת; לא די שהדרכים הנם אחרים, אלא גם המטרה היא אחרת; לא די שהרצון הצבורי התחזק, אלא ג ם ת ו כ ן ה ר צ ו ן השתנה".

כה דבר הסופר הלז, והוא אז יחד אתי הולך, במאמרו התעודתי „לאן?" ב„השלח", ומזה לא מָש. התחלת עבודה חדשה לגמרי, צורה חדשה ואפני ספרות חדשה, שנוי גמור בספר שלנו, שנוי מערבי, דרש. להאתמול אתם פונים; אבל אין זה הצורך של היום והרוח הנושב היום. מליצה ופלפול, חוג צר, באורים או חקירות יבשות הם דברים שנָאים היו לאבותינו, אבל לא לנו ... אבותינו היו גם מוכרי־בגדים, חנוָנים, אנשים בעלי־מוח עקום ושקועים במין יראה צבועית; ואנו הלא לחיים אחרים אנו שואפים. אנו שואפים לא לגלות ולכל מדות הגלות, כי אם לפדות, לפדות הרוח ושכלול הרוח. אנו שואפים לחיים, ואשר נעשה עד כה — אינו קרוי חיים. קִראו את כל ספרי „המאספים", ובעליהם הלא כבר חדלו להיות חובשי בית־המדרש ובקשו אחרת, ומה תמצאו בהם? — „השכלה". קִראו את „הלבנון" ואפילו את „הקול", — אבל קראו אחר־כך את „השחר"; — פה כבר אתם רואים בהעורך „אורגניזטור ספרותי שאין למעלה הימנו", פה תִראו „מאמין אדוק ב ת ע ו ד ת הספרות העברית". והנה קם לילינבלום, קם ברודס, קם יהודה ליב גורדון, ענקים באו אחרי

מ ר ד כ י   ע ה ר נ פ ר י ז

קטע

רוב הקוראים הבעלי־ביתיים אולי לא ידעו את טיבו של הסופר מרדכי עהרנפריז; אבל הקוראים המעטים, הקרובים אל הספר העברי החדש ושומעים לדפקו, יודעים אותו. ואלה שנסעו לבזל בימי הציוניות של הרצל ודבר היה להם בשעת בין־השמשות עם שאלות הקולטורה והלשון בודאי יודעים אותו.

מרדכי עהרנפריז הוא ציוני קולטורי וסופר מערבי; ובכח שני הדברים אלה כתב ודִבר ויותר ממה שכתב ר צ ה באלה. הוא היה בספרות הצעירה מן הרוצים לברֹא דבר, היה מן המדברים על־דבר תכונתה וארחה של הספרות, — והוא התעתד לעשות בה דבר־מה ולהכשירה למה. הוא רצה בהקמת ספרות חיה בת הרחב מערבי. יהיו בני־אדם שלנו עברים; אבל יהיו אנשים, אנשים הולכים בקומה זקופה; לא כאורחים יהיו, כי אם כאזרחים בספר ובכל דבר המשותף לעמים הנאורים על־ידי הספר. יש עמים חשֻכים ויש עמים נאורים; עַמנו צריך להיות נָאור, צריך הוא להיות עם תרבותי — בבהירות המחשבה וכשרון המחשבה. הן לא רב הוא, אשר ידרוש מכם, מה אתם מסרבים ותמהים? האם לא חשבתם בזה מימיכם? האם לא עסקתם ימים רבים לבלי־קץ בספרי הבל ורעות־רוח? האם לא למדוכם עד עתה לשון וספר? למדוכם, אבל לא למדוכם להבין ישר. למדוכם, אבל רק דברים יבשים; למדוכם דברי בטלנות, דברי־דת ולֹא דברים מן החיים; למדוכם במחשכי בית־המדרש, ולכם דרוש א ו ר, אור מערבי ודעת דרכי המערב.

וברוך אֵל התרבות, שנתן כאלה בפינו הסופרים ה ח ד ש י ם, ברוך הוא שהעיר אותנו ועורר אותנו לכאלה. דורות רבים יָשנו שנתם ועתה

ברינין ינתח ויפרט דברים מבלי בוא אל תמצית נפש המשורר. הבִקרת שלו חדה היא ובלי משא־פנים, אבל בה מסתתרת לפעמים גם איזו איבה מסֻתרה ... איבה שהוא בעצמו נלחם עמה ועמל הוא למחות רשמה מנפשו.

נפשו עליו תאבל, ושוב הוא מנסה לחלום, לחלום בהקיץ, או לעשות את עצמו כחולם ...

„יודע הוא, כי הצעתו ליסד סנהדרין בזמננו, תהיה בעיני רבים כדמיון רחוק, כחלום מטושטש; אבל דבר זה בעצמו מעורר בו עוד חשק להציע לפני הקורא את תכניתה בקויה ורשמיה הכוללים" („רעיונות על־דבר יסוד סנהדרין" ב„לוח אחיאסף" העשירי).

„אין הוא בן־חורין ואין הוא רשאי לקבור עמוק עמוק בלבבו" את הרעיונות האלה; ושוב מתפרצת מבין שפתיו מעט מהמלה ההמה, שהבריקה לעינינו וחדלה להבריק: „אחים היינו, אחים הננו ואחים נהיה!" אחרי לכתו מאתנו היתה לו עדנה; והוא חפץ לתת לנו „אידיאל רוחני רם" ב„צרור מכתבים", נדפסו ב„העתיד", ספר ראשון. הוא נתבגר והוא קורא: „החפץ בחיים לאומיים, חיים שאין בהם בושה וכלמה, בפני הדורות הראשונים ובפני הדורות הבאים, יתן ידו לנו", „כל החפץ להיות בין הבונים, הנוטעים והזורעים על הרי ישראל, יתן ידו לנו".

„כל המבקש אידיאל לאומי, כל המבקש פתרון להשאלות הגדולות של היהדות, כל החפץ בקיומה ובהפרחתה, יבוא ויתן ידו לנו".

יבוא ויתן; והוא יודע שאין עוד כל נותן לו.

*

„דור יתום ... – מתאונן ברינין במאמרו „הנביא" הנזכר – פסקה הנבואה ... אפס חָזון ... מתו הענקים ... דור ננסים .... נפשות קטנות ... השכינה לא תרד עוד מטה ... אין משא־נפש ... אין מעלות רוח" ...

„מי זה הלוחש באזני דברים כאלה? מי הוא זה המקצץ את כנפי תקותי? מי זה המכבה את אור שמשי?" – – –

ה,אילני סרק׳ ואת ה,בר־חלפתא׳ גם את הסטירה ,בריה משונה׳ כתב ועוד ועוד.

ברינין בספוריו הוא מליץ ביותר ורגשני ביותר; הצבעים הרבים שבהם מְעֻוָּרִים. אנו נפעלים מאיזה כח מכני ובזרוע נטויה; אבל אין אנו קוראים אותם בנפש חפצה. הנני משתמש בשפתו: חָסֵר להם העדון, חסר להם החום, חסר להם האור הפנימי. הוא בנה כאדם המסיע אבנים ולא נפשות וחיים.

עינו של ברינין אינה בהירה ואינה חודרת; ובבואה לראות ולהתמלא מחזיונות חיצוניים, על־מנת למסרם לנו אחר־כך ולהעבירם לפנינו — אינה מספקת, ולפעמים היא משתברת...

המשורר והלוחם היה גם למשורר ביאגרפי. הוא החל לעסוק בחיי גדולי הספרות והשירה שלנו. הוא חדל לומר ולעשות, כי אפס כח, והחל להסתכל ולעיין במה שעשו אחרים. ברינין כתב את זכרונותיו על יל״ג, את תולדותיו של פרץ סמלנסקין, חייו וספריו ואת תולדות אברהם מאפו. את דבריו על־אודות יל״ג כתב ב,השלח׳; תולדות רפ״ס נדפסו בהוצאת ,תושיה׳ בשתי מהדורות; ותולדות אברהם מאפו נצטרפו לה,ביבליותיקה העברית׳ ונדפסו בשני ספרים. (הוצאת ,תושיה׳.)

בדיקנות מיוחדה, במדעית מערבית ובחקירה ודרישה אחרי כל פרט ופרט, אחרי כל מעשה ומאורע, אחרי כל דבר הנוגע לנושא שלו גם מרחוק, כתב ברינין את הדברים האלה. הוא חקר ודרש, אסף חומר הרבה, החליף בכל פעם מכתבים בנדון שלו, שאל וחפש אחרי כל ענין צדדי, שיצא ללמד על הכלל ושעשהו נוח לקריאה. הכל הוא כך מפני שכתוב כך.

אבל זה הדבר, הכלל שלו, שהוא עושה לו על־דבר נפש נושאיו, הוא אצלו רק מין צרוף, מין דבר שבמנין. רצוני לומר, הוא בא לו, אחרי שיספור ויצרף סכום דברים ידועים יחד, סכום מעשים ידועים, שמועות ידועות, ענינים ידועים ומספר מכתבים שנכתבו אליו מפלוני ומפלוני, מרחוק או מקרוב, מבן דורו או משאינו בן־דורו. אולם אין לו היכולת להסתכל בעין צופיה הרואה מעצמה. הוא אומר רק לראות את האמת הספורה והמנויה, את האמת כמו שהיא מצטרפת מסכום של ענינים הנראים לו עתה ונשפטים בעיניו עתה.

הללויה! תרועת נצחון ועצב חרישי שבנצחון.

מה היה חפצו ורצונו של ברינין אז? קשה לתאר. מגמה לא ידע גם הוא, ולא בא מעולם לידי דעה מסוימה, או גם לידי חשבון ישראלי ועולמי; אבל הוא חפץ להביע מה, כשרונו רצונו היה. אם תחפצו — רצון סתם היה לו, ואם תחפצו — רצון מדותי; בלע״ז הייתי מרכיבם יחד והייתי אומר: אֶתּוֹס דברני.

ברינין היה שונא איזה דבר, מבלי אשר ידע נכונה מה הדבר ההוא, והיה נלחם בדברים אשר לא נתבררו לו ולא ידע לסַמנם; אבל ידע היטב, כי ראוי לו להלחם עמהם ולשנוא אותם. הוא בִקש להרוס איזה דבר בספרותנו ולבנות בה איזה דבר. — לא הענינים היו לו העיקר, רק הצורך להרוס ולבנות, הצורך לשנֹא את הרע והשפל, הנמוך והמעוך בעיניו; לשנֹא כל אלה, שהיו למעצורים בדמיונו לחרות והמעכבים בעד מין דבר הנקרא אמת, ולהלחם בעד הטוב והיפה אשר פה ושם ובעד המועיל בחברה ובאדם.

הוא ידע, שהסופר הוא הבורא תקופה שלמה וחיים שלמים, דברים חדשים ורצונות חדשים, שאיפות חדשות ובנינים חדשים. הוא הרגיש שהסופר הוא החלוץ במחנה והנביא בשעתו. — —

ברינין הנלחם אז לא המשיך את דבריו, כי אם היה מוסרם לנו פסוק פסוק, משפט בצד משפט ובנין בצד בנין; בדבריו לא היו „קרן־קימת", „יסוד", אבל היו בהם איזו זהירות, איזו צחות, איזה עוז, איזה ברק. — משפטיו ובניניו לא נבעו ממקור חי; אבל היה בהם משכלול אבנים מחוטבות זו בצד זו. הוא הטעים כל הֵד, כל נטיה, כל נדנוד, הוא עמד על הבימה ולשונו היתה מדברת גבוהות.

את ברינין מאָז לא נוכל לקרוא בחשאי, רק בקול.

בריינין חדל לְנַבֵּא ויהי למשורר, למשורר בנשימה כבדה ובצבעים עזים. הפרוזה שלו בתור פרוזה לבד הרימה, הועילה, עוררה והקימה; אולם הפרוזה שלו בתור שירה, בתור ספורים בכַוָּנה, אבדה את טעמה המיוחד ותהי כנדהמת.

כבוד ושירה הביא לה„ירמולקה", ל„אבי־זקנו" ול„גבורי ישראל", כלומר — לאנשים שאבדו בעָנים . . . הוא כתב גם את הספור „שתי מיתות", את

משא הרצונות מצד אחד והמעצורים הרבים מצד שני, הועיל לנו אותו רגש העוז להחזיק מעמד; והוא נתן לנו את הכח להוסיף הלחם ולהתגבר על כל הדברים שגדרו בעדנו את הדרך.

אותו הדבר, הבלתי־נראה עוד לאחרים והנראה לנו בחזון, חִזק אותנו, הרים את רוחנו; הוא נתן לנו את הכח ואת היכולת והנחיל לנו רגש של נצחון עוד בטרם נצחנו, עוד בטרם עשינו את אשר היה עלינו לעשות.

כה עברו לנו הימים ההם, ימי חלומות ותוקף, ימי הכנה והזדינות, ימי מחשבה לעשות ולפעול — וימי הרת־עולמנו. כה חלמנו ונהלך בגדולות, התלהבנו ונאמין איש ברעהו, איש בקול חברו, ברצונו, בכשרונו, בשאיפותיו ובאשר לפניו. וכה הזדַינו לימי מלחמה ותרועה, לימי עבודה והרמה — לימי בריאת דור חדש, דור של סופרים חדשים, בעלי לשון חדשה. גם ברינין היה אתנו.

נכבד היה לנו ברינין בשפתו, במהלך עטו וברוחו, כגבור עמד לפנינו. בכל מאמר והגה, בכל מלה שלו ובכל רעיון, בכל מחשבה ובכל נאום ראינו איזה עוז, איזה בטחון, איזה רום; ובכל אשר יצא מעטו מצאנו שפה עזה, ברורה, צחה, שפה בנויה ומחוטבה.

כנביא היה במאמריו, במשאיו ובחום דבריו. לכל דִבור ודבור היה מין שכלול, מין חטוב וחזוק מצוים רק אצלו, רק במה שהוא כותב ואומר, חושב ומריע. לכֹּל היה גובה ורום.

להשירה של ברינין לא היתה תכונה מיוחדה, היא לא נגבלה במדור בפני עצמה, אלא מִלאה את דבריו בכל מקום שהם, והוסיפה להם מין צלצול מיוחד וקול מיוחד. בת־קולה עשתה אותו בעינינו לחוזה, לאיש העומד על הבימה ומדבר רמות, לאיש שכל דבריו מוצקים ושניביו חזקים. „סופר הברזל" היה בעינינו.

קראנו את „גסיסת הסופר" שלו, קראנו את „הגיונות הסופר העברי", „שני עולמות" וכו'; במורא ועוז קראנו את המאמרים האלה ונקשיב להמית הדברים.

„הגיונות הסופר העברי" נדפסו ראשונה ב„המליץ" ואחר־כך באו ב„הצבי"; ובכל מקום אשר הגיעו נשמע קול תרועה חדשה אצל בני־הנעורים, קול חדש ושפה חדשה.

מלבד שפתו של גיצל זליקוביץ לא ידענו שפה עזה וחטובה כמו זו.

עוד לא הספיקה לנו העת להוציא הגות־לבנו אל הפועל, עוד לא באה שעת־הכושר לנו לצאת גלוי, להביע ולהריע לפני הקהל הגדול את אשר אנו נושאים בלבנו, למען ידע וישפוט מי המה הארזים ומי המה האזובים, מי הם העוברים ביבשה ומי ומי הם בוקעי הים . . . אבל במכתבים פרטיים, אשר הרצנו אז איש לחברו, הפלאנו את מכות ספרותנו על אחת שבע ונמוד לה שבטים וחבלים. שם החמנו את רוחנו, הזדיַנו למלחמה ליום קרב, ונתלהב ונתמרמר על מארת הספרות, על החיים הצרים בה, החיים השפלים והמעטים. שם רצצנו את גלגלתם של הסופרים המושבעים, סרקנו את בשרם במסרקות של ברזל וגררנו את עצמותיהם על מטה של חבלים.

אין רחמים ביום דין! ויום משפט יבוא על כל הסופרים האלה, המדכאים את ספרותנו וממלאים אותה רקבון; בוא יבוא יום עברה וזעם, יום הַשְּׁמֵד ואבדון.

ואז תושע ספרותנו ותקום על ידינו, תקום לתחיה על־ידי בני הדור החדש, דור הנכון להקריב לה כחו ודמו, חייו ולשד עצמותיו.

לא רק ילדות היתה בדבר, כי אם הרגשה של כֹּח מתעורר באמת, של הולדת דבר־מה, או הולדת נחיצות של איזה כח, הבא להרס, לחדש, להודיע ולגַשֵּׁם איזה דבר, דבר חדש ורם, מאיר ומחמם, טוב ויפה ומועיל.

במלים הגדולות והנפרזות האלה, בצלצול התרועה והשאון הסתתר איזה רצון חדש, רצון שואף לבריאה וליצירה חדשה; ואותה המלה היתה שמורה לנו, בני הדור הבא.

עוז־רוח היה הדבר לדעת, שכל אזרחי הספרות, כל אלה הממלאים את חללה ומושלים בה — כגמדים הם נגדנו, ופעלם כאין וכאפס מול הדברים אשר בפינו אנו להגיד ולהביע אותם. עונג רב היה לדעת ולהבין, שכל מה שהם כותבים אינו שוה כלום נגד אלה הדברים שבפינו אנו, שבלבנו ובמוחותינו אנו; ושאנחנו רק אנחנו, לו נתנה לנו יד, כי אז הראינו את אשר אנו יכולים לברֹא, והיינו נותנים לספרותנו את אשר אנו נושאים על דגל!

ואז בימי מלחמת־החיים שלנו, בימי המעבר מעולם לעולם, בין המכשולים הרבים שהיו מונחים על דרכנו, בעת שקשה היה עלינו לצאת וללכת למקום ששם תשאינה אותנו עינינו, אז, בעת שכמעט נפלנו תחת

בידו לְבָעֵר את רוח השקר, כל מי אשר יגביה את רוח האדם··· כל מי אשר יפתח חלונות בבתי־אופל ומזריח קרני־אור בממלכת חֹשך, כל המלמד לאדם דעת ומחשבה, כל מי אשר יעורר את הרגשות בלבות בני האדם הקרים, כל מי אשר ירבה חזון – הרי זה נביא··· הרי זה אחד מאלה שמבשרים את בוא הנביא הגדול, הנביא המקוה.

,בוא יבוא!'

ראובן בן מרדכי ברינין כתב את הדברים האלה באחד מגליונות ,הצפירה' הקודמת. ומדי אזכרה את השֵם הזה, שמו של ברינין, זכור אזכור את אשר היה האיש הזה לנו לפני ימים.

והימים האלה ימי התנערות בספרות היו.

היַלדות שבנו עוררה אותנו להאמין, כי דור ספרותי חדש קם או יקום על קברות הדור הישן – להאמין, שאנו והקרובים לנו אנו אותו הדור המְקוה, הדור העבר הוא דור ננס, דור פג טעמו וריחו, דור חגר וסומא גם יחד; אבל אנו הננו בני דור לוחם ושואף, דור שונא את השקר ואוהב את האמת. אנו בני דור, שתעודתו להחריב ולבנות, לגדע ולזרוע, להרוס וליסד, בני דור, שעליו מוטל לבטל ולעקור משורש את הדברים הישנים ולהגיד ולהשמיע דברים חדשים. דברים חמים, נלהבים, עזים, מרוממים ונעלים, נשגבים ונמרצים גם יחד.

אנו, המתחילים בספרות, היינו בעינינו לרואים ולחוזים, לבעלי־כשרון ודעה, לבעלי־רוח וקומה; והם, בעלי הנוצה והעט מימים שלפנינו, בני הדור שהקדים אותנו ושעדיין הוא חי וקיים ומחזיק בקרנות ספרותנו, הם לא יגיעו אלינו ברוחם, מפני שאינם מבני החבורה שלנו, מפני שכבירים המה לימים, מפני שחובשי בית־המדרש הישן המה ואינם ,מערביים' כמונו, כלומר, אינם שואפים לארצות המערב ולהשכלת המערב ככל אחד מאתנו.

הם, הסופרים הישנים, הנושנים, כלם הם בני הדור הישן העובר והחולף, דור לאו דור הוא – ואנחנו הננו בני הדור החדש, בני המלה החדשה, החיה, החמה, העזה, הצרופה, הברורה והמצוחצחה. עטם של אלה אינו חי עוד, אינו כביר, אינו מדויק ואינו מזוין, ואנחנו כלי הזין בידינו, קולנו כקול ברמה, קולנו קול של אנשי מלחמה, קול שובר ארזים ומרקיע שחקים.

ראובן בן מרדכי ברינין

זכרון

„הנביא... הכל מחכים לנביא... כל העומד, עומד ומחכה לגאולה... לישועה... למלה חדשה...".

„כל הנביאים שקָמו עד היום בישראל, היו רק הכנה לאותו הנביא, נסיך העתיד, אשר יבוא ויתגלה".

„טפוסו של החוזה הבא הלך הלוך והשתלם, הלוך והתפתח במשך הדורות הרבים. כל הנביאים, החוזים והרואים של העבר יהיו לגבי הבא, לגבי הנביא המקֻוה, כפני הלבנה לפני החמה, כנר חלב קטן לפני אבוקה חשמלית".

„הנביא, אשר עינינו נשואות אליו, עדיין לא בא; אבל הוא מבשר את יום בואו, וגם בוא יבוא... וגדול יהיה הנביא הזה ומרומם על כל כנוי ותואר – ברוח שפתיו ימית את השקר ובמבט עיניו יבער את הרע. חנפים לא יגורו במסבו, קטני־מות וצרי־לבב לא ירוצו אחריו, מוגי־לב ודלי־רוח מפניו יתחבאו".

„וביום אשר יבוא אותו הנביא, ינבאו גם כל בנינו ובנותינו, ורוח חזון ישפך על־פני כל העם. יאציל החוזה מרוחו הכביר על כל אחיו ואחיותיו, ותַמו אז מעשים קטנים ומגונים, דברים בטלים וריקים יכלו מן הארץ".

„בוא יבוא הנביא! וביום אשר יבוא היה יהיה רק זרע קדש, ממלכת־כהנים בני כהני אֵל גדול ורם, בני עליון וילדי רום. וביום ההוא ינוסו הצללים, ימסו הכבלים מעל רוחנו וזרח השמש ולא יבוא".

„הנביאים לא מתו. כל הדובר אמת, כל המוכיח בשער, כל המניף גרזן על האלילים, כל המקצץ את ארזי הלבנון הרמים, כל מי אשר מטאטא

כותב, כמו שאדם מדבר, בלי כחל ובלי צבע־שפתי. בשפה חיה מדוברת עושים כזאת סופרים הרבה, ובשפה לא מדוברת, בשפת עבר, עושים זה רק מעט, ואולי ברנפלד הוא היחיד. ואם לא נדע מזה, אם חִדוש הוא הדבר בעינינו, הוא, יען כי רוחו לא יתן לשפתו כח־הכובד הנחוץ, יען כי מליו כל־כך קלות ונוחות, עד שנחשבו לשעה לחלק מאתנו.

איזה מקום יקח לו ברנפלד לעתיד בתולדות הספרות – שאלה זאת לא אפתור עתה. אבל אם יתקיים חלומו של ברינין וחבריו ושפת עבר תהיה שפה־מדוברת, לא שפתו של ברינין המליץ תהיה ליסוד, כי אם שפתו של ברנפלד. שפת ברנפלד הספרותית היא שפת־הדבור, עם כל ישר הדבור ועם כל החולין שבדבור. – – –

היא נזונית רק מן הדת׳ מן השפעת הדת׳ שנשארה לנו מימים מקדם, (,מהות חיינו הלאומיים׳)׳ ,מרובים אנו ברוחניות יותר מדי׳ ואין אנו חסרים] אלא מעשים׳ מעשים ממשיים׳ (שם); ולאידך׳ המעשים הממשיים לא יספיקו בלי רוחניות׳ אין עבר פורה קיים ומתמיד בלעדיה׳ ואין הוה חי בלי מסורה׳ בלי טהרת המסורה׳ ,לא בבקשת התעודה המוסרית לעמנו נמצא הקלקול הלאומי׳ אלא בתכלית המכוונת שבה׳ (,רעיון התעודה בישראל׳ ב,העומר׳)׳ הוא אמנם לא יכסה על הצללים שבחיי עמנו ובתולדות עמנו׳ ולעתים גם במוסר עמנו ובדת עמנו׳ (ומי עוד עשה זאת יותר ממנו׳ ובלי כל משא־פנים כמוהו); אבל באחת הוא מחזיק תמיד: ,עמנו יחליף כח׳ (,אחרי הרעש׳ ב,האשכול׳)׳

,מסתכל אני במאורעות ובעובדות האחרונות׳ וברור לי שעכשיו עלינו לבנות הכל מחדש׳ (,בחינות המאורעות והמעשים׳ ב,השלח׳)׳ הוא גם יודע שלא נבנה׳ ש,לא יקומו לנו האנשים׳ אשר להם אנו מחכים׳; ועם כל זה הוא מחכה׳ הוא מתיאש ולבו שלם עמדו׳ הוא יושב וכותב ומחכה…

לא אכחד׳ חידה לי הדבר הזה באיש כזה שנותן וחוזר ונותן׳ איש כותב מאמרים בכל יום ומדבר השכם והערב׳ שלא יפלט ממנו׳ ולו גם בשגגה׳ איזה דבר׳ שנוכל לומר עליו זוהי הנפש שלו׳ זהו סוד נפשו! השמעתם׳ אדם יוצא ונכנס באהלי המחשבה יום יום׳ אדם דן בעולם ובחיים׳ בדעות ובמחשבות׳ בערכי הדורות ובצרכי הדורות׳ ולא ישאר בנפשו איזה קמט׳ או איזו יותרת? הראיתם איש יחתה גחלים בחיקו ולא יכוה? איש הולך מאה מיל בכל יום ולא יכשל ברגלו ולא ילאה כלל? — הראיתם איש בוכה עם הצבור ונאנח עם הצבור׳ אדם משכים ובא בכל יום לעולמו של ישראל׳ מבלי שנראה מה הוא נותן ומה הוא מקבל׳ מבלי שנדע איזה המה החבלים שבנפשו והנקודות שבנפשו? —

וזהו הדבר׳ אין אצל הסופר שמעון ברנפלד איזה מאורע גדול של מחשבה׳ אשר ימלא אותו כלו ואשר ימשוך אותנו אחריו׳ אם יתודה׳ איננו כמגלה סוד נפשו; ואם יקצוף׳ מעולם לא יקצוף; ואם יתפעל — אימתי התפעל? אימתי דבר רתת? אימתי אבדה ממנו לרגע ,המנוחה האֶפִּית׳ שלו׳ כמו שהשכיל לומר עליו פעם סופר אחד במחיצתו ב,הצֹפה׳׳

ואם אותה מלה לא תציין את נפשו׳ תציין את שפתו׳ את הנוחות שבשפתו והקלות שבשפתו׳ ברנפלד מושל בשפה ולא היא בו׳ יען הוא

אין זו דרישה אל המתים, כי אם שאיפה לחיים; אין אנו סוגרים את חומתנו, לבלי יכנס בה מה מן החוץ, אבל יכנס בה דבר טוב ומועיל; אין אנו מבקשים מכם נשגבות, רק התקדמות. העבר כשהוא לעצמו, בודאי שאיננו מספיק בכל; אבל לנו נחוץ יסוד העבר, כדי להתקדם על ידו, רק כדי להתקדם. ומה המקרא חסר, אם תהיה היהדות אידיאל שלם, הסטורי ומוסרי? מה אכפת לכם, אם נוציא את הפסולת ונכניס לנו את הבר? מדוע נתעקש ונטעים דברים שלנו, בשביל שהם שלנו?

,הדעות המוסריות בודאי אינן קבועות ועומדות, אלא הן מתקדמות והולכות. ההשגה המוסרית מקבלת צרוף וזקוק מדור לדור, מתקופה לתקופה. מה שנחשב בעיני בני הדורות הקודמים להיתר גמור, נחשב בעיני בני דורנו לאיסור גמור; ולאידך, דברים שהיו הראשונים נוהגים בהם איסור מוסרי נעשו לנו למותרים. — ובני־אדם מתאוים לדעת, איך התפתחו המושגים האלה, ואיך קבלו תוכן חדש ואיך היה אפן השפעתם על העמים' (,זרמים מוסריים' ב,הבֹקר'). אבל יש בכל אלה עצם שאינו מתבאר ושאינו מתחלף לגמרי; תשליכו קליפה אחרי קליפה — והפרי ישאר... ,על עמנו לשכוח' הרבה, עליו לשכוח, ,בכדי שיוכל ללמוד מחדש'. ואין זה חדש, כי אם ישן; אין אלה מסתורין דתיים, מוסריות שלמעלה מן הטבע, שאליהם נשאף בדרך השכלול, כי אם ,חיים אנושיים', חיים טבעיים ומתגלים. ומדוע לא נבקש חיים טבעיים ונמאן בהם? הגעו בעצמכם, מדוע נמאן באלה?

ברור לנו הדבר, ש,לא חונן האדם בשכל האלהי, בשביל זה בלבד, לעמוד על אמיתת היקשים וחדודים הגיוניים או, בכדי לדמות מילתא למילתא, בכדי להקשות ולתרץ, ובכדי לשאל ולישב בנקל או בדוחק, או בכדי לגלות תמיהות וקושיות; בקשת האמת המוסרית אינה פעולה שכלית' (שם). תאמרו: אוי לנו, אם נחליש את הפעולה השכלית, זה המאור שבאדם, ונעבור אל המסתורין שבאדם; אבל גם מזה אל תפחדו, הלא תבינו...

,בקצת בני עמנו אנו רואים, כי שקועים הם כל־כך במנהגים דתיים, עד שאין בלבם מקום לשאיפות דתיות' (שם). ,חדוש היהדות מַצריך תחלה רגש־דתי כביר, חיובי ומשפיע' (,חדוש היהדות'); ושוב הוא אומר: ,חושש אני, כי גם הלאומיות המעטה והדלה הקימת עוד בישראל,

ומי יכעס עליו, על אותו סופר, בקראו כאלה? מי זה עוד ישא טינא בלבו עליו, אם גם ימצא שהדברים אינם כך? „גם אלה לחכמים יבינו מדעתם" – מי זה לא יחפוץ להיות מאלה החכמים שיבינו זאת? מי זה יקרא דברים כאלה ולא יאמר ישרים הם? מי לא יאמר לעצמו, מאמין אנכי לאיש הזה; ואם גם טעה, מה בכך? כלנו טועים.

ברנפלד הוא הוא יודע לדון בכמו אלה, הוא יודע לבטא לפעמים במאמר קצר טפוסה של דעה שלמה, ולמסור לכם צביון שלם מאותה הדעה, ולתאר לכם על נכון האֹפי של החושב ומחשבותיו. – עשיר הוא בכמו אלה ותמצאו כמו אלה הרבה אצלו; אבל זהו הדבר: הוא אינו גם עני. השבת שלו אינו פועלת עלינו, לפי שגם החול שלו הוא מעין השבת, ולהפך – בשבת שלו תמצאו מעין החול...

„הסינתיזיס בהיהדות בזמן הזה, – הוא אומר באחד ממאמריו – אין למצוא רק במקורות הדת הישראלית מימים קדומים, אלא היהדות צריכה להיות כח מוסיף ומְחַדֵש; אין אנו סוגרים את חומתנו, לבלי יכנס בה מה מן החוץ. בימי גדולה של היהדות לא היתה אסתנסית כל כך, אלא קלטה מן החוץ, מה שהיה ראוי לקבל. הפלוסופיה הדתית ועמה גם הפיוט הדתי קבלו הרבה מן החוץ: הפלוסופיה קבלה את ההגיון, את „כללי הדקדוק" של המחשבה העיונית, את כללי ההשגה האנושית, מן הפלוסופיה היונית; והפיוט הדתי נצטרף ונזדכך בתמציתו האֶסתטית על־ידי יחס משוררי ישראל למשוררי הערביאים. ואין אני מתירא מלאמר בפרוש, כי פיוטי שלמה בן גבירול ויהודה הלוי נעלים בתכנם, בצורתם ובהנאתם האסתטית על כמה מזמורים שבספר תהלים; בהם אנו מוצאים עליה ולא ירידה ליצירה הפיוטית בשפתנו. אבל מה שעלינו לדרוש תדיר, כי לא נָחל בכל פעם מ„בראשית", כי לא נבוא בכל פעם בהמצאות הדשות, בתורה חדשה. כל עם תרבותי מיסד את קולטורתו על העבר, על קניניו הרוחניים מדורות קדומים. קדמות האומה היא תמיד עדות על התקדמותה הקולטורית. רק בבחינה זו אנו דורשים לשוב אל העבר, לא לעמוד ולהשאר בו, אלא להתקדם בו, להוסיף עליו ולחדש על ידו. אין זו דרישה אל המתים, אלא שאיפה לחיים, שתהא היהדות אידיאל שלם, הסטורי ומוסרי". („גלוי שכינה" ב„הבֹקר"). כה ברנפלד כותב או יושב ודורש.

ואת חנפים אחבב? את חובתי עשיתי כל ימי. עדים הן קירות ביתי, עדים הם שלחן הכתיבה וספרי, עדים, כל מי שבא עמי במגע ומשא, שהנני ממלא את תפקידי." — — —

הנני לוקח את הספר היותר חשוב של ברנפלד, „דעת אלהים", והנני מעתיק לפניכם איזה דברים מן ההקדמה:

„גם אלה להכמים — יאמר — יבינו מדעתם, כי בהביאנו לפעמים דעות איזה סופר וחוקר, אם לרמוז על התפתחות היהדות ולראות השפעת הדעות האלה או לחלוק עליהן, אין אנו אחראים בעד אלה הדֵעות אשר הפסדן לדתנו נכר. כי בבנין זה, אשר עם לבבנו לבנות, יסוד הראשון הוא האמת על־פי החקירה המדעית, לדרוש ולשאול את פי כל הצדדים, טרם נחרץ משפטנו; או יותר נכון, אין חפצנו להוציא משפט (משורטט אצלו), כי אם להבין את כל הדעות, שהשפיעו על התפתחות היהדות. אף לא ירע בעיני אניני־הדעת, כי לפעמים נחלוק על אדם גדול ונכבד בעמו, כי אין משא־פנים בדבר, והאמת חביבה עלינו מכל. את דעתנו נשמיע אחרי החקירה העיונית והדרישה האמתית, לפי השגתנו אנו; ואם יבא איש לטעון נגדנו, הרשות בידו, כי סוף סוף נושא ענינינו איננו חקירה הנדסית, אשר רק משפט אחד אמיתי לה, באפן שלא תפול בו המהלוקת, כי אם הטעות מאחד משני הצדדים, כי אם חקירה מסורה ללבו של אדם על־פי השקפותיו ודעותיו ודרושיו, שהוא מצוי אצלם ומחזיקם לאמת, ושבעים פנים לחקירות כאלה, באפן שיקשה ההסכם עליהן ונוכל להמליץ על וכוח כזה: אלו ואלו דברי אלהים חיים".

זהו הנוסח הנפשי התמידי של ברנפלד, בכל מה שידבר ובכל מה שיציע — סוף סוף ענינו אינו חקירה הנדסית; ואם יבא איש לטעון נגדו — הרשות בידו. שבעים פנים לחקירות ולדברים, באפן שבכל קשה ההסכם; אין חפצו להוציא משפט, כי אם להבין את הדבר, אין חפצו להטיל עליכם דבריו בחזקה.

וזהו התום הישרני שאמרתי, תום המלוה אותו על כל פסיעה, ונמצא בכל מאמר, בכל משפט, בכל דבר, בכל שיחה; זהו שויון־נפשו לכל דבר והצעתו המוקדמת לכל דבר.

ומה המה כל המחקרים והעיונים הרבים? מה הן כל המחשבות הגדולות והדעות הגדולות? מה הן סערות התולדה והחברה משנות דור דור? עניני בני־אדם הם, שנתנו לנו כדי להבין ולהתבונן בהם, כמו שיעשה הוא זה עתה, בדבריו שהוא מדבר היום. למה תפליגו בדרככם? למה תרעישו עולמות?

ואם תאמר, אין כל מקום לרעש כלל? יאמר הוא, אדרבה, החי יתן אל לבו, האדם השכלי צריך הוא לאיזה דבר; הוא צריך להבין ולדעת, צריך הוא לשפוט כל דבר, צריך שלא ללכת אחרי כל משא כבהמה בבקעה. ואם תבואו ותשאלו: האם באמת חכמים המה בני־אדם יותר מבהמה בבקעה? — גם־כן טעות היא בידכם, כמו שמבואר לכם, כמו שנחזה כלנו. — בני־אדם בני־אדם הם תמיד, את הסוד הזה נדע . . . שואלים אתם שוב: האם אין לו יראת־הכבוד לפני השבת הגדולה במחשבה ודעה, בדת ובחיים? האם מסופק הוא בדבר, שמבטלו עתה? — אדרבה, מי כמוהו יהודי נאמן לכל הדברים האלה, הנקראים קדושה ודת, מוסר ומחשבה, השפעת האנושיות והחברה; מי כמוהו חבר נאמן לכל אותם הדברים, שנקראים צדק ושלום, אהבה, דת ודעת. והוא עושה כל אלה, לא משום שהוא נבדל מאחרים וסגולה מיותרת לו מאחרים; הוא שונא תכלית שנאה את אצטלא דרבנן, את ה„רבן' במחשבה ודעה. שמא תאמרו: דמוקרט הוא, אדם חלוני? — „לא, הוא קורא, איני כותב בעד הרבים, רק בעד היחידים' („הצפירה'). שמא תאמרו: אוהב הוא את היחידים בני־עילאה ומתרחק מן ההמון, מן הקהל הגדול? — גם זו היא טעות בידכם. אדרבה, נשכיל את ההמון, נלַמד אותו בינה, נלמד אותו להתבונן אל דרכו ואל מעשיו. „גלוי וידוע לכם, שאין אני פוסע על ראשי הצבור ואיני מטיל שררה בעטי על הצבור. אל יתקנאו בי חברי ואין אני מתקנא בהם. כלום בן־אלים הוא האדם? כלום עשיתי דבר וראיתי את ההפך ממנו ולא חזרתי לאחורי? כלום הקטנתי אדם במזיד? כלום כותב אנכי לשם כתיבה לבד? כלום גזרה יש בדבר להיות דוקא סופר וחושב? כלום מחשבותי הן שונות ממחשבות כל בר־שכל נקי? כלום לבי איני מבין, מה שצריך לכם ומה שמועיל לכם? כלום נתעשרתי ממה שאני כותב? כלום נעניתי חס־ושלום? כלום אמרתי איזה דבר של בטלנות, של יהירות פשוטה, של מליצה, של צחות הדבור לשם דבור בעלמא? כלום עליתי לגדולה או נדחתי ממנה? כלום יש לי אוהבים

והיהדות גופא, אם תחפצו, היא טבעית, התגלית, שכלית, מוסרית, תבונית, אנושית ותורית, מקראית, תלמודית, פלוסופית, קבלית ושירית ומחשבית. הכל שוה ויפה, הכל נכון וברור, הכל טוב בעתו ונאמן בעתו; הכל חי ויחיה, הכל בה מועיל, הכל היה בה, מה שאנו מוצאים בה.

מה הוא העם? רוח העם? תעודת העם? מהות העם ואישיות העם? מה הן מלחמות הדורות ותורות הדורות? אין ברנפלד אוהב שאלות קשות, ובכל־זאת הוא משיב; הוא משיב תוך כדי דבור, משיב בנקל, בדעת, בהשכל, בהגיון, בבאור נכון ומיושב. הוא משיב על כל דבר — תשובה מועילה; הוא מביע רעיון טוב לשעה ואיזה דבר מצרכי השעה.

וזה הוא הפֶּלא. ברנפלד אינו חוזר על דבריו ואינו שונה את דבריו. מעולם לא קראנו אצלו דבר שיזכירנו את זה שהתגדר בו אתמול, שיהיה כעין המשך לאתמול ובאור מפורט לדבר של אתמול; כל יום חדושו בו, בכל מאמר וכל דבר שהוא דן עליו עתה יש בו דבר־מה. שמא תאמרו, אין לו שיטה קבועה? אדרבה, יש לו שיטה קבועה, והוא מדבר על כל דבר כבעל שיטה קבועה ומיושבת. הוא אינו מחניף לשום דבר, אינו מעריץ איזה דבר מפני פניה צדדית. לכאורה לא תמצאו עט צנוע יותר מעטו של ברנפלד. הוא מאמין בלב־שלם בכל דבר ובכל מאמר שהוא עוסק בו. הוא הלא אומר עתה דברים שאי־אפשר לאמרם כלל באֹפן אחר ובנוסח נפשי אחר. לבו תמים עם כל מלה שיוציא פיו, עם כל הגה, עם כל מאמר.

וסגנונו, סגנונו של ברנפלד, ברור ורצוי, הוא קל וגם יפה; אבל כמישור הוא בכל ושוה הוא בכל. אין בדבריו הֵד עמקים ועליה על גבי הרים, אין בו חלומות נפשיים וגעגועים נפשיים; ולהפך, אין בו גם אותו השׁובע הספרותי הרגיל. עת לעשות לה׳ בכל פעם ועת לדבר בכל פעם, עת להציע בכל פעם, עת לבאר ולפרש בכל פעם.

ברנפלד איננו סופר העט, אינו עומד ודורש, רק מדבר הוא את דבריו; ועל־כן יש בשפתו הדבור החי, דבור חי כמו שמדבר איש אל רעהו, מדבר אליו בנחת, בישוב ובהבנה, — הוא אינו מרעיש את האוזן והלב ורק ישמיע דברים, ישמיע גם בחפץ־לב. ברנפלד לא יקניט את מתנגדו. הוא אומר: הקפדה זו בעצמה מה טיבה, ושמא הדין עם השני; בכל אֹפן הדבר צריך באור. הלא גם אתם תבינו זאת, שלאו דוקא אני אומר כך, אלא שהענין מחייב אותי לומר כך.

בהם; והנה הוא משמיע גם דברים שנולדו עתה ברוחו, ולא באו מפי סופרים וספרים גרידא.

הביבליאה היא בידו של ברנפלד זה יותר מארבעים שנה, והוא מקיים בה בלי הפרזה: והגית בה יומם ולילה. שפת הביבליאה היא לו לשון היום, ועולמו הוא עולם הביבליאה. בו הוא אזרח ובשאר ענינים הוא בבחינת גר ותושב (שם). ואיך לא יהרהר אדם בדבר, שבו הוא אזרח ולא ימוש מאהלו תמיד? איך לא ימצא היהודי, שלבו תמים עמו ועיניו אינן סגורות, דברים להגיד בספר ובחיים, שהם הם צרכיו וצרכי חייו? איך לא יאמר דבר שצריך הוא להאמר, להאמר גם על ידכם ולאו דוקא על ידו?

ברנפלד כתב ובאר הרבה פרקים בדברי־תולדה. הוא כתב „נסיונות הסטוריים" בבאור נכון ובבנין מקראי, הוא הפיץ אור על הרבה ענינים ידועים ויעבירם לפני הקורא, וגם הוסיף והחסיר משלו; אבל גם ברב או במעט שהוסיף וגרע מעצמו, גם מה ששייך לו, נאמר באותו הנוסח ובאותו תום הדִבור, כמו אותם הדברים ששמעם מפי אחרים. — אם תמצאו לומר: סבת הדבר היא, משום שאין לו גאות־ספרותית, וזוהי מדה טובה באמת לאדם, שלא להראות באצבע על עצמו ועל חדושיו; ואם תחפצו: אינו שומע גם בקול עצמו ואינו עומד אף בשלו... למחר הוא אינו מטעים עוד את חדושו מאתמול, והוא מבאר את הדבר גם באֹפן אחר ממה שמצא לנכון היום; ואותו האֹפן החדש גם כן ברור וישר, נאמן וקיים, והקורא שהסכים לו אתמול, יסכים לו גם היום, יסכים לדבריו מהיום.

שמא תאמרו: יש חידות רבות בתולדה ופותר אין אותן; שמא תחפצו לדעת מה למעלה מזה ומה למטה מזה — גם את זה יבאר לפניכם, זה גם כן גלוי לפניו. שמא תאמרו: היהדות אינה כמעין המתגבר — התישבו רגע בדעתכם: הן היא מעין המתגבר ולה נתכנו עלילות. שמא תאמרו: היא כְּלה נאה וחסידה — אל־נא אחַי, אל נא תפריזו: כי הן לפעמים לא נאה גם לא חסידה היא. שמא תאמרו: יהודה גדול מאפרים, שלו נתנה ירושת אבות — אדרבה, לאפרים נתנו החיים והטבע. שמא תאמרו: אפרים קודם ליהודה וחיי עשרת השבטים הטבעיים הם שאינם עתידים לחזור לנו — אדרבה, לא יַחזרו לנו בני היהדות.

אבל דרשו זאת בבינה, ביושר ולא בעקמומיות. לכל פתחו את לבבכם, אבל היו בני־אדם מבינים. החדש היא חלק מן היום, היום הוא חלק מן השבוע, השבוע הוא אבר מן השנה, והשנה הוא חלק מחיי הדור; הזמנים בודאי משתנים, ובכל־זאת אין הבדל גמור בין עכשיו ולמחר ובין אתמול, ואין שנוי יסודי בנפש ובצרכי הנפש — זאת אתם צריכים לדעת כמוהו היום.

„זוהי הפעם הראשונה בחיי, שאני אומר כזה, — הוא מתודה פעם אחת — מדת הבושה הקבועה באישיותי הפרטית הולכת ומלפפת אותי גם בעבודתי הספרותית. מעולם לא הכרזתי על עצמי במסבת רעים; ומעודי לא הטעמתי את ערכי הספרותי בדברי עצמי. באמת ובתמים, איני מגדיל את ערכי יותר מדי; ומעיד אני עלי, כי קשה לי מאד לקרא בדפוס את דברי עצמי, מיראתי שמא טעיתי, ושמא דברי לא עלו יפה, ונמצא אני מצטער על זה הרבה. מעולם לא שפטני אדם בבקרת כל כך קשה, במדה שאני נשפט עמי בעצמי" („ודוי והתנצלות" — ב„הבקר").

ומי זה עוד יבא במשפט עם הסופר הזה ויהרהר אחריו, אם הוא מהרהר אחרי עצמו ובודק אחרי עצמו, שמא טעה, שמא לא דבר נכוחה, שמא נכשל בהברקת הדבור או בהקבעת משפט־קדום, שמא נטה לשלילה, בעת שיש עוד צד חיוב בדבר, או שמא זִכה דבר שאינו כלו זכאי. אל אלהים! גם אנשי־המחשבה והעוסקים בעניני מחשבה בני־אדם הם, בני־אדם פשוטים, שעלולים לטעות או לבוא לידי טעות.

באים וטוענים נגדו, שדבריו אולי נאמרו כבר מפי אחרים, או יש להם סיוע בדברי אחרים, או גם כוללים תוכן לקוח מתורות אחרים. — והוא משיב: „אלו הייתי עומד ומכריז עלי: ראו הנה הבאתי לכם דברים חדשים, לא אמרם עוד אדם מעולם, — היה אפשר לטעון עלי, כי דברי לקוחים מספרי מחברים שקדמוני; אבל מימי לא אמרתי כזה, אלא הרציתי את דברי, כאלו כבר נאמרו כלם בספרי אחרים; ומה שחדשתי אני, מה איכפת לי, אם יקראו על שמי או לא? העיקר הוא לי, להסביר את כל הענינים לקוראים משכילים המתאוים להם, אבל אינם מצוים אצל חקירות כאלה".

ואמנם, מה הסופר הלז עושה? — הלא הוא אינו אלא מסביר, מורה לבני־אדם מה שנראה לו ומה שהוא מוצא לנכון לבאר באלה הענינים שהוא עוסק

פשוט ומובן כל־כך, עד שהוא אינו מדבר אלא מלב הקורא ומסביר לו דברים שהם מרחפים על שפתי הקורא בעצמו. העולם הוא פשוט ופתוח לפני כֹל במעשיו ומאורעותיו, — הכל נעשה בו כמו שמצא כתוב לפניו כאן בספר... היהדות היא נכונה, הלאומיות היא נכונה, התרבות היא נכונה, המדעיות היא נכונה, הספרות היא נכונה; הכל נכון וברור ואי־אפשר לאמרם אלא באותם הדברים שהוא אומרם עתה... גם החיים הם פשוטים וגלויים, העולם המדיני הוא פשוט וברור. למה תתעקשו? למה תטפסו עָל? למה תחרידו את הלבבות ואת המוחות? למה אתם מחפשים דברים שאינם צריכים חִפוש כלל?

ושמא תאמרו: ברנפלד אינו מחַדש דבר, או שכותב רק לשם כתיבה? לא! כל מאמר שלו יש לו תוכן, כל משפט ומשפט היוצא מפיו יש לו יסוד; ובכל רעיון היוצא מעטו יש איזה דבר בָרור ונאמר בהשכל. שמא תאמרו: הוא ידבר על דברים שאינו יודעם על בורים? לא כן! הוא קרא ושנה הרבה, הוא יודע כל דבר על בוריו, ומבין כל דבר שהוא דן על־אודותיו. שמא תאמרו, כי ברנפלד הוא ,סופר' מן השוק, ויש לו קטנות־ספרותית, או להפך יש לו איזו ,יראה עילאה' והחזקת טובה לעצמו? לא כן! אין לו כל גאות ספרותית, ונקי הוא מכל הקפדה לכשרונו המיוחד לו. ומה הוא עושה אפוא? הלא הוא כותב רק דברים מובנים לכל, דברים הצריכים להיות מובנים לכל. הוא מעיר על הטוב ומוחה כנגד הרע, רוכש נפשות להטוב והמועיל ומשפיל מה שאינו טוב ואינו מועיל. תאמרו, כי מושבע הוא בנפשו לעבוד לטוב מיוחד ולמחות כנגד רע מיוחד? גם זה לא כן הוא. ברנפלד בעצמו יאמר לכם ויציע לכם, שהכל טוב ולפעמים גם רע, שהכל מועיל ולפעמים גם מפסיד, שהכל בעתו ולפעמים גם שלא בעתו. — נאמר לנו, למשל: שהימים הראשונים היו טובים מאלה, ואנו רק דומים לבני־אדם — לא כן! גם אנו בני־אדם, בני עבודה ושֵכל ועובדים בתרבות ובמוסר, לא פחות מאלה שהיו לפנינו. ובכן הלא יש לומר להפך, הלא יש לומר: לנו נתונה העבודה כֻלה? אולם גם זאת היא הפרזה, העברה על המדה. — בכלל, השתמשו בכל דבר, יאמר לכם, אך במטותא, עשו זאת בלי הפרזה, בלי קיצוניות, בלי עקשנות שכלית ולבבית. עשו הכל וברו לכם; אבל דעו מה אתם עושים ומה אתם בוחרים לכם. למדו הכל, אבל דעו מה אתם לומדים; דרשו הכל,

„תולדות שי״ר", „תולדות זכס" ו„תולדות הריפורמציה הדתית"; ועוד חִבר ספר גדול בן חמשה חלקים בשם „דעת אלהים", שנכתב על־פי הצעתו של אחד־העם.

ברנפלד היה גם הסופר הראשי של „השלח" כשנוסד בברלין, וירבץ בו דברי תולדה ומחקר בכל חדש; ומעין אותם המחקרים כתב גם ב„לוח אחיאסף", ב„האשכול", ב„ספר השנה". עבודתו הספרותית במקצוע הצבורי היתה רבה ב„הדור" השבועי של פרישמן, וב„הזמן" השבועי שיצא בעיר־המלוכה מאת בן ציון כץ; בעתון היומי „הצופה" של לודויפול ופרידמן היה כותב בכל יום וישא דעו על עניני יום יום. הוא כתב גם „בהשלח" של קלוזנר וביאליק. בספר הראשון של „העתיד", הוצאת „סיני", כתב את המאמר הראשון: „בחינת היהדות", וב„העומר", יליד ארץ־ישראל, נדפס מאמרו על־דבר „רעיון התעודה בישראל". הוא כתב רשימות רבות ב„העולם", ברלין, כתב גם ב„הבקר" ועדיין הוא כותב.

ולכל הדברים האלה, מעתה ומאז, רוח אחד, שפה אחת וסגנון אחד.

ברנפלד דן ומבקר, חוקר ודורש, מעיין ומנתח. על כל מאורע תולדתי ידבר, על כל דבר העומד על הפרק ידין; והכל הוא עושה בשויון־נפש, ולכל הוא מתיחס ביחס קבוע.

ברנפלד אינו מבהיק בדבריו, אינו מבקש לתפוש את הלב, אינו משתפך לפניך ואינו מליץ; פשטן הוא, מעין דבור חי נמצא בכל אשר יאמר ובכל אשר יציע לנו. המלה „יציע" היא המלה היותר נכונה למהותו. לברנפלד אין באר בנפשו שממנה ישאב את דבריו, אין לו כח פנימי הכרחי אשר יאלץ אותו בכל פעם לשבת על האבנים; הוא אינו משתלם ואינו עולה — אינו בונה אך בדבר אחד ואינו רוצה רק דבר אחד; אבל איזה תום הדבור מלַוה אותו תמיד, איזו תמימות נראית בו, עושה אותו נוח לקורא.

הנה לכל סופר איזה דבר שהוא מעריצו, לכל סופר יש איזו עקשנות בנפשו ואיזה צד בדעותיו שאינו מובן לאחרים; לא כן ברנפלד, הוא אינו עקשן כלל — והוא גם מובן לאחרים מכל צד. בכל אשר הוא כותב, לא היחיד דוחה אצלו את הרבים, לא נחל שוטף בחזקה, כי אם גשמים נאספים.

אין ברנפלד כשהוא לעצמו רוצה כלום, אינו רוצה דבר שאינו צריך לקורא ואינו נוח לקורא ואינו מועיל לקורא; כל מה שהוא אומר ומציע, הוא

שמעון ברנפלד

שרטוט

זה כדור שלם שהסופר שמעון ברנפלד כותב בעתונות העברית, וזה איזו שנים הוא כותב גם בלועזית, ודבריו נאמרים בטעם ונקראים ברצון. — ש. ברנפלד כתב הרבה דברים חשובים ב,המגיד', בימי דוד גורדון, ושם נדפסו מאמריו הגדולים, כעין מבואים להבאים, ,ברוך שפינוזה והיהדות', ,לתורה ולתעודה' ועוד כאלה. ב,המליץ', כשנערך עוד על־ידי י. ל. גורדון, החל לתת לנו תמונות מחיי ההשכלה באשכנז.

בימי ,האסיף', ,המצפה' ו,כנסת ישראל' כתב ספרים שלמים תולדתיים: ,דור דור', קורא הדורות' ועוד; וזה הספר ,קורא הדורות' היה ספר מקראי ועיוני, ואיזה רוח שנשב בו עשה אותו רצוי לקוראים. ובימים ההם כבר החלו התסיסות והוכוחים בספרות בין המהלך הישן והחדש, בין חבת־ציון והדומה לה ובין בני ההשכלה, או בין ההשכלה והיהדות. ברנפלד כתב אז מאמר בשם ,חזות הכל' ב,המליץ', וסופרים רבים התוכחו עמו; ויען נכוחות גם הוא, והיה פולמוס ספרותי חשוב בספרותנו. כן נדפסו גם מאמרים צבוריים רבים מאתו ב,הצפירה' השבועית והיומית, דברי־בלשנות וחקירה ב,אוצר הספרות' על־דבר רבנו סעדיה גאון, ועוד כמה דברים בכל המאספים אשר לבני ישראל.

בהיותו רב בסֶרביה ויהי רחוק מן החיים הספרותיים לא כתב הרבה; אך לעומת זאת, בשובו לברלין, חגר כח, ויחל שוב לעבוד ולכתוב. פרי עבודתו היו הספרים: ,דור חכם' ו,דור תהפוכות' ב,ספרי עם', ,מחמד' ,תולדות מסעי הצלב' ו,גבריאל ריסר' ב,ביבליותיקה העברית'. הוא הוציא לאור שורת ספרים, שיצאו לאור בהוצאת ,אחיאסף', הלא המה:

סוקולוב הוא אחד מן המעטים בין הסופרים העברים שהלך הרבה למסעיו ושראה ארצות שונות ועמים שונים. הוא עבר ארחות ימים, עלה על הרים וגבעות, בִקר עירות וכרכים וראה בתי־משכיות גדולים לאמנות וכל חמדת התרבות. ועל הכל נשא מדברותיו בטעם; על הכל סִפֵר לנו באיזה כובד המונח בעצם הדברים, ועם כל זאת לא למדנו מזה ברב או גם במעט... הוא ראה אנשים גדולים, שמע משאות מדברים מצוינים וזמרת מזמרים גדולים וראה משחקים מהוללים. הוא לקח חלק במועצות רבות, עסק בעניני החברה וגם לפני שרים התיצב; ולא קלט לבו מכל זה, אם גם ידבר באלה בכל פעם. מלבד זה קרב סוקולוב גם רבים מסופרינו ועשה נפשות רבות בנו; הוא קרב גם אותי והיה הראשון שנתן לי את ידו.

במות הרצל היתה קריאת האבל שלו היותר עזה; ובנפול פורט־ארטור נשא גם על החזיון הזה קינה כבירה. — הוא הספיד את ספנסר ואת חז"ס, את אטלס ואת רדקינסון; נשא אבל ובכי על כל גאון סתם ותאר באמנות חיי איש תורני אחד, שמלבדו אין בודאי אתנו איש ששם לבו אליו, והוא יוסף כהן צדק; ודוקא במין חיים הללו ידע להפליט את המלה האמיתית: ,תוגה עמוקה'.

*

סוקולוב, החי תמיד בתוך שאון החיים, המעשה וצלצול העט, הוא סוף כל סוף זר לעצמו וגם לדבריו. הוא הראה לנו את הפרוזדורים ואת האולמים ואת כל החדרים הרחבים המובילים אליו; והוא סגור הנהו בעלית קיר קטנה, סגור בנפשו וסגור גם לעצמו. — — —

איך בת נצח והוד'; וסמוכים להם: ,שירת הקברים', ,חלום האביב', ,קְדוש לבנה ברומי' ... הוא ישיר שיר ,ציון' בפרוזה; והנה ,ציון רוח צח שפים!' ,ציון אהבת בית!' ,ציון שיר גבורים', ,ציון קול מקברים', ,ציון מגן וקשת', ,ציון על הסוללות' ועוד' — והרי ,ספורים ופיליטונים' שלשים ושנים במספר; הרי ,מסות ספרותיות' והרי ,מכתבי מסע' אמנותיים.

,שאו שערים ראשיכם — במלים אלה הוא פותח אחד מכתבי־המסע שלו — שאו שערים והנשאו פתחי בית־אוצר התמונות, עוד רגע אחד אעלה בקרבך! גי־חזיון, נפלא ונהדר בשלל צבעיו! אעברה נא ואראה, מה תארו עוד גדולי חרשי צירים על לוחותיהם ממבחר קורות ימינו. הואילה נא, הקורא, לארַחֵ אתי לחברה, והעברתי לעיניך עוד תמונות עבריות, למען נבחון ונשכיל לדעת, איזה הוא מראה נאוה ונחמד, אשר עדותיו נאמנו מאד, והוא רָשום בכתב אמת ונשקף מראש אמנה, מקדמי דורותינו וקשט תולדותינו, וכזה נראה ונקדש; ואיזה הוא חזון־שוא ומקסם־כזב, אשר הוא לראוה במראות הצובאות האלה'.

והוא הולך ומונה כדרכו. — הנה לכם, למשל, תמונת ,נחש הנחשת' (מלאכת טינטוֹריטו). ,המִדבר הגדול משתרע מסביב. בין גלי עפר וחול מתגוללים נשוכי נחש, ושם על גבעה קרובה נראה נחש־הנחשת. התמונה היא מעשה ידי אמן. אדמת־תלאובות, חול בוער כתנור מאופה. החללים מתהפכים בציריהם וכל בדי עורם יתעותו. הם עשוים במלאכת מחשבת נפלאה, אך נחש הנחשת הוא כמעשה צעצועים, בלי הוד ומורא' (,כתבים נבחרים').

כמו בבית־שכיות של שם ויפת אנו נמצאים בקראנו מכתבים ותאורים האלה. הנה אולמים, תמונות, פסלים, מצבות עתיקות, צללי גבורים, סמלי יהודים נצבים, ובאולם אחר תמונות משברי הים, הרים נשאים, חלום עננים, כל צבעי הטבע למינהו; אבל אם ראינו דבר אחד תלאינה עינינו לראות ולהשקיף עוד, ואנו יוצאים החוצה. — אמנם כחו של המחבר אתו, להוביל אותנו לשורת של גנות ופרדסים; אבל אין רוח מנשב בין האילנות, ונדמה כמו הכל עומד בלי נוע ... אנו רואים איזה אור מרחוק, ואנו קרבים אליו והוא רק מבריק. לעושר צבעיו אין ערוך, אבל חלומותיו כמו בהקיץ ידברו ...

החזון של „נעורי הנשר", והעין לא תשבע מראות – הננו משתמש לגבו בלשונו הוא מלה במלה – את החזיונות הרמים אשר בו; לא ינוח לבנו ועורקינו לא ישכבון, ולבנו מפכה למחזה הגבורים הללו ונפשם העזה ונתפלא על אבני הגזית, הצורות המחוטבות ועל כל מראה עינינו בגֹבה וברום.

הנה הכפלת מלים ומבטאים, הכל מלוטש, הכל עשוי גם בבינה פיוטית. לא נשאל להכרח פנימי לשירה, לא נבקר את זעזועי הנפש, שהשתתפו בשמוש ההיכל הזה, ולא נחקור עד כמה השתתפו – יד אמן נראה ולא רק יד מליץ.

ובאמת ידע סוקולוב להיות פה גם משורר אמן, פַּסל, חוצב, ולתת לנו דבר כזה בספרות העברית בדור שאינו רגיל עוד לזה וגם אין כחו לזה. הוא – שב„קו לקו" הוא כמעט מבוהל, פוחז, רק, – מתהלך פה במנוחת ארי. מי יתכן את רוחו? מי יבוא ליסוד רוחו ויכלתו? – –

והנה לפנינו חלק אחד אחוז מ„כתבים נבחרים" של הסופר הזה, שיצאו ל„זכר חג חצי־היובל של פעולתו הספרותית" (תרל"ט – תרס"ד). עשרים וחמש שנה הן צבא לאדם עלי אדמות; והכתבים האלה הם רק מעט מהרבה, חלק ממאה או יותר. וגם כאן אנו שואלים את עצמנו: מה יתנו לנו כל אלה ממנו, מעצמותו?

הרי לפניכם „האב הזקן, פני הוד מאירות! לב־יונה, עיני נשר ומוח חכם! – וראה נא את לבנת הנֹגה על פניו, זה אות גזע חזק, העין הזאת, מלאה מתן, נראה כעצובה, לחה, ולה ברקים וחזיזים של הדור, גילת החיים, רננת ההויה" – ו„חזה שם, בני, תמונת אשה זקנה במסגרת, היא כמצל מלאך גבוה, סֻכת־שלום פרושה עלי בחדר עבודתי! חזה־נא הודה שופכת שיח! אֵם־למושעות היתה לנו, כֻלה אומרת שיר־עז, זמרת־יה" . . .

הנה לפניכם „הדר יערו וכרמלו", והנה „קתא דמגלא", „שומר מה מליל!" סופר יגע ל„עורר את המחשבה העברית", השירה העברית, והלב העברי, הוא חפץ „לנכש, לזרות ולהבר, לזרד, לגדור, לקצור, לעזק, לזמור ולבצור, לנתוש, לבנות ולהאהיל תלמים, להשקות, לטעת!" והנה „צערו של עולם!" „מות אח", „תפלה" המתחלת במלים אלה: „אליך בת הזִקים, נעטרת כתר־זיו, אליך שרתי בממלכת הפרחים אשר בגן הנעול,

בצד זה, ועיני הרואה תכהינה מכל מה שלפניו, עד שכמעט לא יראה דבר...

קראו לזה ציורים, נסיונות שיריים, חזיונות נפשיים; בעיני נחשב הדבר כאלו שלל רב מונח בלי סדר, מין כלאים נורא בלבו השירי של אותו האיש, שלא עמל לברור כל דבר בפני עצמו ולסדר הכל בפני עצמו. או תאור אחר: לפנינו איש, שנפלו לו בירושה נכסים רבים ואבדו ממנו הפנקסאות וספרי החשבונות; והוא לוקח וחוטף מכאן ומכאן, מחליף מקום במקום ודבר בדבר, עד כי לא ידע את סכום הונו.

בנוגע לתוכן, בנוגע לחיים המתאורים אפשר ללמוד ממנו מה; אולם בנוגע לצורה, כמעט שלא ימצא בה את ידיו. – סוקולוב, זה האדם היודע הרבה מספרות וצורת הספרות, ואשר התבונן גם לחוקי היופי והשירה ותורת השירה, איש שלמד וקרא ושנה גם בספרות הגוים ובספרי גדולי בעלי המחשבה והשירה, הוא במעשהו זה רק כמתחיל... ואל תאמינו, כי הוא אינו יודע את הלקוים בשירה של אחרים, וכי זה שאנו רואים במלאכתו, אין הוא יודע לראות במלאכת המחשבת של אחרים; עוד בבקרתו החריפה על אודות „המצפה' אמר דברים רבים של טעם בכמו אלה, וידע גם ללמדנו פרק בהלכות בקרת ואמנות.

אנו מרימים את המסך, והנה תמונה אחרת לגמרי לפנינו.

בימי קדם אנו עומדים, בימי עוז ותגרות העמים, ימי שאון וימי גבורה: „במשאות ובחזון נעלה הרים, נרד בקעות. עלינו על גפי מרומי המגדל, יסודתו בשנות קדם קדמתה, רוחות עתיקי־ימים מרחפים פה וצוררים אותנו בכנפיהם. המגדל הזה היה לפנים מקדש לילידי הארץ, רוח בני־אדם עף מפה למעלה, למרחבי־יה, אל מעון־עוז, שרידי חרבות ופליטי מעי מפלה; גם אֱלים אדירים כגבר חדל אונים באים ועוברים. ויש אשר בתי־המקדש הם כבתי־המלון, ששמה יבואו ויעברו אורחים שונים. אתמול התאזרח פלוני והתערה כאזרח רענן, והיום לא נודע מקומו איה, ואלמוני השתרע פה בעבי גבו. האלהים אשר יבראו בני־האדם, יפלו בידי אדם, או יקומו יגברו – בהתגברם ואת עצומים יחלקו שלל' (קטע מ„נעורי הנשר').

ככה מצייר סוקולוב. במשא־חזונו זה הוא מתאר את בני רומא, כמעט עוד ביותר שלמות מאשר הוא מתאר את בני יהודה ברוחם אז. מאפו שני! – ואולם בלי רוך ובלי חמדת היופי. אנו קוראים את עמודי

שאלות בלא תשובות, תשובות בלא שאלות, חשבונות סתם, הערכות מופשטות, באורים, שיחות־חולין, המצאות שונות. — שיטה שלמה לא תתן המחברת הזאת ואין בה גם קורטוב של שיטה ואיזה ארח ישר. הכל מעורב בה: גם הטוב והנכון, הכל בא באפן פתאומי, גם הטוב והמרעיש. הנה בכל מין תערובת של דברים נמרצים יחד עם דברי דרוש ותוכחה, הרכבת דברי בנין ומחאה, הצעה ושכלול, דברים ועיונים עמוקים ונכוחים עם כתיבה סתם... אין סדר ואין משטר בכאן. המאמרים המיוחדים בספר הזה נכתבו בשעתם פרקים פרקים ונדפסו מדי יום ביומו ב„הצפירה"; וגם רוב הקוראים קראו אותם יום יום, כי מלאכה לא קלה לאדם לקרוא אותם בבת־אחת ולסגל לעצמו את כל אשר נאמר בם ולמַצות את הטוב מן הבלתי־טוב והעדית מן הזבורית. ולא עוד אלא שאין להדבור שם סוף וקץ כלל: יכול היה המחבר לתת במחברת זו פרקים מאלה כפלים או גם להעמידה על מחציתה, ולא היה מוסיף ולא היה גורע ממנה. יכול אדם לקרותה גם מהופך, כלומר מסופה לראשיתה, וגם־כן לא יפסיד כלום. המחשבה של סוקולוב לא תזקין, לא תפָסק ולא תבוא לידי בנין מסוים ולמלה אחת חזקה, שהוא בעצמו יהיה כפות לה... הוא מוליך את מחשבותיו ובני מחשבותיו עדרים עדרים; אבל אין הוא מתרוקן אף לשעה על־ידי זה. הוא צובר ומאסף חמרים חמרים, מבלי אשר ייגע; הוא לא יִלֶא ועטו לא יִלֶא...

אנו מניחים את עולם מחשבותיו ופונים אנו לצרור ציוריו „מקו לקו", שבאו באחד מ„ספרי השנה", גם פה הנה דברים בני־ערך מעורבים יחד עם קלי־הערך, והכל נעשה בלי סדר ובלי תכנית. והרי גם כשרון, הרי זהרורים רבים, ראיות נפשיות, סקירות ומבטים ואברים אברים חיים. מה לא נמצא בקוים האלה ומה לא נאצר בהם?

כבית־נתוח לרופאים לנו בת־שירה זו. פה מונח ראש אדם ושם עצם. פה יד, שורת שִנים, עינים זקופות, ושם כבד ובני־מעים, אבר של נפש עצובה, רגשות עם מעט בשר ועצמות מתגוללים על הקרקע... מוחות פתוחים! לבות שותתים! הנה לפניך מקצת חזיון, שיחה חיה, פרק משירה חיה, מנדנוד נפש; והנה רגש־עז מבהיק, בטוי של חיים גמורים. גאוניות וחולניות! שירה אמיתית וחקוי שירה מעורבים יחד! גרעינים וקליפות, פירות לאכול — ובאושים; והכל צָבור ומונח זה על גבי זה וזה

עם זה הנה לפניך סגנון מקראי, תלמודי, רבני, תרגומי, זוהרי, „שאלות־תשובותי„ לאיזה מהם נשמע, ואל מה מרוחו נחכה? –

„חסן־לאומי„! למלים האלה היה זמן־מה כח־כשפים עליו, לא פחות מהמלים „תרבות לאומית" ו„דרך הרוח" על אחד־העם. ומהו חסן לאומי? מה צפון בו, כשהוא מובע בפיו של סוקולוב? ואם לא מלה זו היא העיקרית, – איזו מלה אחרת תתן לנו אחיזה בנפשו ומגע פנימי בנפשו? – אמנם ה„אורח־לשבת" במדור התחתון של „הצפירה" היה מגלה לנו בשעתו דבר־מה על־אודות בעל המדור העליון, אם במזיד ואם בשוגג... אבל זהו הדבר: קשה עלינו להבדיל בין השוגג ובין המזיד שבסוקולוב, קשה לדעת מה הוא קולו ומה היא בת־קולו, מה הוא תוכו ומה הוא ברו? – –

ב„יקר סהדותא" (איזה דברים מוקדשים לנשמת עמיתו מ. ס. מאיר'ס, עורך ה„זורנל") ידבר סוקולוב בדבר העתונות וסופרי העתונות ועושר חליפות העתונות; והוא אומר: „הרוח הקבוצי של מכתב־עתי הוא מהדורה חדשה של האגדה על דבר הכרום־זלות וכו', או האליל פראטיאוס במשלי היונים, שהיה מתגלה בכל פעם בתבנית אחרת". אבל אין כאן חליפות ושנויים בעיקר, כי אם כסויים וגלויים, או יותר נכון מחזות שונים...

אנו פונים אל דבריו השלמים.

הנה לפנינו מחברתו הראשית „למרנן ורבנן", הוצאת בני־ציון בוַרשה. המחברת הזאת תסומן בתור „ספר כולל שיטה מסודרת וברורה על־דבר עבודת האומה והציוניות השלמה", ובאמת היא כוללת ענינים נכבדים הרבה ודברי־השכל ודעת; אבל יחד עם אלה שוררת בה ערבוביה של מחשבה ודברים לאין־קץ. תמצאו בה רעיונות חיים, פתגמים אמתיים ודברים שיש בהם מן הענין –; ויחד עם אלה הנה המון מהתלות, חקירות, „פשטליך" בלעז, הערות וסתם דברים. – פה דברי התבוננות לפניכם, סקירות שיריות וגם הארות להרבה תכונות ישראל, באורים לדברים ומעשים, למנהגים ויסודות, דברים שבסגנונם לא נאמרו אצל אחר; ולעומת זה – הנה הרבה דברים שאין להם שחר, הרבה הכפלות והזרות, דברים ואמרים שנאמרו רק לשם דברים. פה הוכחות חריפות וחַדות, ופתאם הנה המון מליצות תפלות. הרי וכוחים עזים, הרי דברי חִדוד הרבה, – והרי

ושפתו, שפתו העברית של סוקולוב, גם זו היא ממין שלא נוכל לסַמנו היטב. מה לא נמצא בה? מאיזו באר לא שאב אותו סופר? מה לא קרא בימיו? הוא מהתל ודורש, הוא מליץ ומבאר, הוא מוכיח ומרצה. הוא ממציא לך על כל ניב ועל כל הגה ושיח עשרה גלים, כחרוזים המה כל דבריו, כמין ,מאָזאַיְק', אם נדבר בשפתו.

שפתו של סוקולוב היא לפעמים עברית יותר מדאי ולפעמים רבנית יותר מדאי. יש שהוא מדבר בלשון נשגבה גם משפתו של מאפו, ויש שיזכירנו בסגנונו את מזכיריו ועוזריו: הנ"ץ ואיש יהודי ספראי. היום הוא מדבר דברים עיוניים ומשמיע מחשבות נמרצות, ולמחר הוא יורד אל שער יושבי־הקרנות, כדי לשמוע שיחות ,בעל הבית'. יום זה הוא בוחר לו סגנון ישר וכותב כאחד האדם, ולמחר הוא נותן לנו מפלוסופיותו המשונה של סופרו איש גם־זו. הוא מכסה פניו וחוזר ומגלה אותם; אבל גם גִלוי זה מין מסוה הוא אצלו, וההסתר שוב אינו הסתר כללי. הפכים! הפכים אצלו ואף־על־פי־כן הכל שוה בנפשו. לו טל ילדות וסגנון נעורים וגם הדרת שיבה רבנית, ובכלם ישתמש יחדו. לו ערפל היער וסודו כ,פרק מספר רזיאל', ויחד עם זה הוא בעיניו כ,מהרש"א קשה'...

מין חפזון ומהירות כזו ברוח, בשמוש המלה, לא ראית מימיך, כמו שתמצא אצל סופר זה. המלים קופצות ונתזות ממנו, והוא בעיקר לא יבטא אותן: הוא רק פותח את פיו, והדבורים נופלים ומתפרצים ממש, והנם מונחים לפניך חמרים חמרים, דברים דברים, אמרות ורעיונות. הנה המון ניבים יפים, והנה צלצולים סתם מין חִזוק, קריאה, דבר חי, ברק, הלצה, חִדוד, משפט עז; ובתוך־כך לשון נופל על לשון, מליצה בעלמא, עוד הפעם הנה רעיון חי ומבהיק, קריאה חיה, דִבור עז, השתפכות, צלצול והוללות השפה סתם... ולעומת אלה, נמצא ב,נעורי הנשר' שלו שפה אחרת לגמרי, שפה שבה מנוחה שוררת, שפה מחוטבה ונשאה, שפה שיש לה ברק ועוז, שכלול ובנין.

לאידך, רואים אנו ב,שירים בפרוזה' את סגנון שפתו של פרידברג, ולפעמים גם מעין בעל ,מליצת ישורון...' המעתיק ספר ,ארץ החמדה' השתמש בסגנונו של שולמן, מעתיקו של גְרֶץ כבר שפתו אתו, המתרגם את שעורי גיורג זימל יודע היטב את שפת הרמב"ם ומבארי ה,מורה'; ויחד

רבים׳ פונה אליכם בדברים׳ שאין צורך להעיד עליהם׳ שהם יוצאים מן הלב׳. וגם הדברים האלה לא יגידו לנו כלום. הוא׳ בעל־היחש׳ – איש שיש יחש במהלכו ובכל שמסביבו׳ – יודע להיות עניו בדבור ולדבר בפשטות; אבל אין זו פשטות באמת. כמו כן אין לו התפעלות מן הרם והנשגב׳ באותה מדה שהוא מתאר ביפעת דבריו וניביו העזים. פה יש לגרוע ושם יש להוסיף. – ה,אני׳׳ המתגנב ויוצא לפעמים מפתחי לבו של הסופר ועושה עלינו רושם׳ אין עושה בפי סוקולוב כל רושם. קוראים אנו לאמר: ,דעו׳ דעו כי אחראים אנחנו בפני העם ובפני הדורות העתידים לבוא׳; אבל אין אנו מרגישים בנפשנו אף במעט אותו הזעזוע הבא מהרגשת אחריות. הלא דברי תוכחה בודאי פועלים הם; ואם הוא קורא: ,התעטו קלון על נפשכם?׳ אין לנו בשל קריאה זו אותה הפעולה. – הוא קורא: ,על החרות הזאת לא אֻותר!׳ ושוקטים אנו. ,יש לי ההרגשה הזאת׳ והיא מוציאה אותי מאחרי שלחן הסופרים ומצוה עלי לקרב אל העם׳ – הוא אומר פעם אחרת; והֵד הצווי לא יבוא ברב או במעט לתוך לבנו.

סוקולוב הוא פזרן במלים׳ בבטוים׳ בקריאות ובשמוש בצבעים רבים׳ עשיר הוא למדי; אבל יש אדם שידו פתוחה תמיד לתת ולחזור ולתת׳ ובכל פעם שהוא נותן׳ הרי הוא עושה צדקה מיוחדת׳ עושה דבר שבלב; ויש אדם שמפזר ומוסיף ונותן בכל פעם לדברים מועילים׳ אבל הוא עושה זאת׳ משום שאין ערך גדול לכסף בעיניו. אמנם הוא נותן׳ נותן מיד ליד; אולם הלוקח הוא כלוקח מן ההפקר׳ מבלי שיראה לפניו את הצביון האישי והנפשי של הנותן. – –

סוקולוב הוא איש מאמין בנחיצות צרכי האומה והתרבות׳ ולבו כרוך אחרי כל אותם הדברים שהוא עומד עליהם; אבל לפעמים כמו נתקים הם ממנו... כמו איזה דבר עומד על כל אלה׳ ממעל להם׳ ורואה ממעל לכל אלה. רגעים כאלה יש לכל סופר ולכל חושב ומרגיש. הנפש היא בעלת שבע עינים׳ יאמר המשל׳ והיא תשתמש בהן׳ פעם בזו ופעם בזו׳ ולפעמים גם זו דנה את זו... אולם אחרת היא מין אותה ההבטה אצל סוקולוב׳ ואחרת היא אותה השכחה העיקרית שלו תוך כדי־דבור.

סוקולוב האדם הארצי׳ בתור ציוני מדיני־בזילאי – סוקולוב׳ המושל בהרבה ,שפות חיות׳׳ החובב שפות חיות׳ מדבר בהברה ספרדית בשפת עבר...

סוקולוב יעשה הכל בחפץ ובשלֵמות החפץ׳ אולם בלי הכרח־נפשי׳ — הוא דורש ומוכיח ולבו עמו׳ אולם רוחו אינו סולד; כשהוא לעצמו׳ הוא יודע להרהר אחרי הקהל׳ אבל הוא נבלע בשאון הקהל··· אמנם הוא עומד על עצמו ויודע ערך עצמו׳ אולם אינו שוכח גם את הרבים וצרכי הרבים׳ — ומה הם היחיד והרבים אצלו׳ בעת שידבר עליהם או גם בעת שהוא נתקל בהם? מה הם העולם והחיים בחדרי לבו הוא?

הנני מצייר לי הדבר׳ שעושה הוא פעם את מנוחת שַבתו בחייו; — ואז׳ לפנות הערב הגדול׳ הוא לוקח את דבריו אחד אחד ורואה לאור הנר של נשמתו את יצירותיו ומבקש בהן את מפעלו הוא׳ את לבו ואת יסוד לבו הוא׳ — — —

„סוקולוב בתור סופר־היום׳ אומר ברינין במאמרו הנזכר׳ אינו בורא ערכים חדשים ואינו מהרס את הישנים· הוא גם איננו סופר׳ הטוֶה את חוט המחשבה מקרבו ומנפשו׳ איננו סופר הדולה את כל רגשותיו רק ממעמקיו ומעינותיו הפנימיים; אבל מצוין הוא בתור סופר מסביר׳ אשר כחו אתו לעשות פרסום למחשבות אחרים ולתת להן מהלכים בקרב הקהל׳· וחוזר אחריו בהנחה זו חברו זלמן עפשטין׳ שבמאמרו „נחום סוקולוב וערכו הספרותי׳ („האשכול׳ חלק חמישי) הוא קורא: „לא איש המדע עומד לפניכם׳ לא מטיף דעות רמות ונאצלות׳ אשר האמונה הפנימית באמיתיותן ובקדושתן תבעיר אש מתלקחת ותאציל מחומה גם על השומעים׳ — אבל חכם מחוכם בהמובן הריאלי — במובן תפיסת החיים כמו שהם׳ פקח עברי חרוץ׳ העומד בתוך כל המפלגות והזרמים׳ ומסביר לכֹל את הנעשה והנחשב׳··· שנים עדים — ועל־פיהם לא יקום דבר! כי אין זה נקרא מסביר׳ מי שנפשו אינה מכריחה אותו לשמוע למחשבות אחרים ולהקשיב על רגשות אחרים׳ או גם לתת לבו למחשבותיו ורגשותיו הוא· המרצה להקהל מחשבות ידועות׳ תורות ועיונים׳ הוא עבד המחשבה׳ וסוקולוב הוא בן־חורין׳ גם כשהוא קורא עצמו עבד ועושה את עצמו לעבד·

„לא מוכתר בנמוסין׳ לא מורשה ולא סגן מורשה — הוא אומר פעם אחת — אדם פשוט מן השוק הציוני וסופר עברי מדבר אליכם בזה׳ עֶבד לציוניות מן הקונגרס הראשון ועד עתה׳ עבד ששבחוהו רבים ונאצוהו

שיבת בנים לגבולם וחלום הלאומיות ומשברו. רבים מבוני חכמת־ישראל וארדכלי הספרות מתו אחד אחד, מתו הם ודעותיהם, הם ומחשבותיהם. ורבים מאלה שעודם בחיים דחוקים הם בין החומות, ואין דרך לפניהם אשר יוכלו לאחוז בה. סוקולוב ילך כאז כן עתה במנוחה ולא יכשל.

יש סופרים אצלנו שידיעותיהם מועטות מידיעותיו של סוקולוב ופעולתם מעטה משלו; אבל אפשר לסַמן אותם, אפשר למצוא את הנקודה התיכונה לתאור תכונתם. אולם דבר כזה אי־אפשר לעשות בסופר זה. ולאידך – גם מי שהוא רב ממנו ופעולתו רבה ממנו, לא יוכל לעבור עליו מבלי התבונן; וגם מי שעובר עליו שלא־בפניו, לא יכול לעשות כזאת בפניו. מי שנפגש עמו ודִבר עמו, ירחש לו כבוד.

בבואי לוַרשה לפני עשרים שנה, היתה לי אישיותו של הסופר אלעזר אטלס היותר חמה ומאירה. חמש־עשרה שנה אחר־כך מצאתי בו יהודי שבור, צל של אדם, שמת באהלה של תורה ונמק במסחר; ונ"ס כאז וכעתה הוא מלא עלומים, בו איזה רוח חי, אשר לא יפוג ממנו כל הימים.

אם נבוא עם פלוני ואלמוני הסופר לצותא חדא, תיכף תחל השיחה על־דבר ה,מלאכה', תיכף תבואנה השיחות על טבעי הסופרים והספרות, והמהדרים ידברו גם על צרת ישראל ועל השייך ללאום ישראל. כי תתארח עם סוקולוב תמצא שהוא אדם, אדם חי ומכיר את העולם והחיים; ותוך־כדי־דבור תבין, כי גם קרא ושנה הרבה על־אודות העולם והחיים וכי הוא יודע את החיים.

ברינין חשב ומצא במאמרו: ,נ. ס., שרטוטים מתכונתו האישית והספרותית', כי ,זה יותר מתשעת אלפי יום עובד סוקולוב עבודה שהיא הולכת ומתגברת'; ומני אז כבר עבר עוד אלף יום, והיום הזה האחרון הנה כיום האתמול אצלו. נ. ס. לא יזקין ולא ייעף.

מה כח אישיותו של סוקולוב? מהו הדבר המיוחד החי בנפשו? יש בו נקודות בהירות בלי אור. יש אצלו רצונות רבים וכונות להיטיב, אבל אין בו רצון אחד; אין לו דרך מיוחד, כי אם דרכים רבים לו, הוא איש־החיים ויודע להתהלך עם החיים. – הוא בבחינת מצביא, שאם אמנם לא נתן לו לחולל נשגבות, יש לו סגולה זו, שבראותו אנשים רבים נוטים לדבר אחד ורוצים בדבר אחד, הוא עומד בראשם ומנהלם בדרכם...

היו ימים, שסוקולוב בקש ליסד ועד־חכמים, כדי לחבר ספר „תולדות היהודים"; הוא נגש אחר־כך אל העבודה להוציא „כל־בו" עברי גדול; הוא עסק גם בקדמוניות־ישראל, חפש בכתבים־עתיקים, הוציא לאור דברי פנקסאות ומחברות על־דבר ועד ד׳ ארצות; הוא העתיק את הספר „תולדות פרַנק" לקרוזהַר ברובו, העתיק בדיוק מדעי את החלק הראשון של „תולדות היהודים" לגרץ, ותרגם פעם בסגנון חד שעורים עיוניים מאת פרופיסור גרמני על־דבר קנט. כי יחד עם אלה החל סוקולוב את תקופת המאספים השנתיים אצלנו עם „האסיף", תקופה שרשמה נכר עוד קצת גם בספרותנו עתה, — דבר זה אין מן הצורך להזכיר. הוא הוציא לאור גם כרכים רבים של „ספר השנה", וביחוד, הלא הוא זה אשר הוציא את מכתב־העתי „הצפירה" ועמד בראש עתון עברי זה ימים רבים; ואותו עתון נקרא בשדרות רבות, שאינן קוראות עברית חדשה אחרת, ופעל בזה יותר מאשר פעלו עתונים אחרים...

והנה היה סוקולוב גם לציוני־מדיני ולאחד מלוחמיה של הציוניות; הוא, שהיה מסופק ימים רבים בתשועת חובבי־ציון ושהיה לו העוז להחזיק בדגל הקדמון של ההשכלה, הוא נעשה ללאומי ודאי. — —

אחרי השבועון המצויר שלו בורשה יסד את ה„עולם" בעיר קלן. הוא איש־המעשה ואיש־הספר, איש החושב מחשבות על צרכינו בכל יום, ושמוצא לומר לנו דבר מה בכל יום.

ועוד הפעם הנני מביא את לשונו בתאור אחד: „אך רגע עמד נפעם: איך אספר זאת, עת גם אני בנפשי לא אוכל לתאר לי את הדבר כמו חי, ובכל מלה, אשר בה אנסה לבאר, עלי לנטות הצדה. הוי, כל אוזן שתשמע את דברי, נכונה לתת להם פנים אחרות, ובערפלי הדעות הלא־ברורות, מי יודע, אם לא יקומו אלילים אחרים לרגלי השומעים אשר לא יבינו".

ומי הם האלילים האלה? אנו שואלים את עצמנו בכל פעם שנקרא את דבריו; מי המה אלה הכחות הנסתרים הפועלים בנפשו, אשר יאיימו עליו ואשר לא יתנו מנוחה ללבו, עד כי יבקש לו מפלט בעטו ועל־ידי עטו? מה הוא אותו הדבר היושב ברוחו ומה היא מהות רוחו, כי נדענה?...

זה דור שלם שסוקולוב עובד בספרותנו. דור רב העלילה וחליפות המעשים; הנה ימי ההשכלה, ימי חפץ החרות ונִתוק חבלי המסורה, והנה

ספרותנו החדשה והישנה, והוא בעצמו אינו חדש ואינו ישן. במערב ובהשכלת המערב הפתוחה לפניו הוא איש ישראלי ואוהב הוא להביט בעין של ישראלי, ובישראליות גופא הוא מערבי. —

הוא מורה דעה, בינה השכֵּל בהליכות המדינה, בצרכי האומה ובפִּנות ההשכלה והתרבות, בספרות ובלשון; והוא גם לומד מאחרים, לומד ממחשבת יהודי פשוט, נהנה משיחה בטלה... הוא מוכיח, אבל אין הוא מנאץ; הוא עוקץ בדבריו, אולם אינו מגדף; הוא מכבד כל דבר תרבותי ומושכלי, שירי ועיוני, ואינו אדוק; הוא יודע להוקיר כל מכמני היהדות, אבל מי יאמר עליו, שהוא סתם מאמין? הוא כתב הרבה על הסופרים ועל הספרות, על ישראל ועל מעמדו, על הציוניות ועל הרבנות, על הנלהבים אצלנו ועל בעלי־היאוש; הוא בִּקר ספרים רבים, ברר דברים הרבה, כתב חקירות הרבה ומשאות הרבה; ובכל אלה תמצאו עֵרב של אור וצללים, דברים ברורים וגם כהים, אמרות חדשות וגם ישנות; פתגמים חריפים עם פתגמים מעטי הטעם נפלטים מעטו, ומבטאים קולעים אל המטרה עם פרַזות ידועות ורגילות הולכות ונשלבות אצלו. לפעמים אנו שומעים מפיו גם צעקת אמת, יגון חרישי המעורב בהתול מר; והנה באים דברי מחאה, קריאה לדין ומשפט ועניני־שיחה סתם. מה לנו כל אלה ביחד? ומהו הסכום של כל אלה יחד בנפשו, כי נדע?

כבר עברו ימים רבים מעת שבצרור מאמריו ‚יהי אור', שנדפסו בחלקי ‚האסיף' הראשונים, ראינו מחשבות שנוצרו בכבדות, ודברי עיון בענינים תרבותיים־חברותיים שנכתבו בקושי גדול ובהרצאה פלוסופית אי־ברורה, מעין אותם ששונא סוקולוב כבר. — בינתים כתב דברים חדשים הרבה, כתב מאמרים גדולים וקטנים, כתב דברי־מדע, דברי־בקרת ודברי־מחשבה. פתאם פרסם צרור ספורים נפשיים ‚מקו לקו', כחצי מאה במספר. אחריהם או לפניהם הוציא מאמר־תוכחה גדול בהרבה פרקים, בשם ‚למרנן ורבנן'. הוא כתב צרור מאמרים על ‚המהלך החדש והישן'; כתב בשכלול ובאמנות חלק גדול של רומַן תולדתי בשם ‚נעורי הנשר', — דברים כאלה לא ביום אחד יעָשו. ויחד עם אלה כתב לנו כתבי־מסעות רבים, דברי מועצות וזכרונות, כתב מאמרים לאין מספר בהליכות העולם ומאמרים רבים ושונים בדבר עולמו של ישראל וצרכיו. — מה נתנו לנו כל אלה? מה הגיד לנו בכל אלה סוקולוב בעצמו, מלבו הוא? — —

נחום סוקולוב

איזה תוים

הוא נצב לפני האש הלוהטת ממעל ונגש אל הערפל הרובץ ממרום, והמשפיל לרדת, עד כי נגע אל הסלעים; ובערפל כזה היה האֵל הנעלם וצפון מעיני כל חי. – ומשה עמד מחריש ומשתאה ויתבונן אל הכר הנרחב המשתרע למטה; הנֹגה החִוֵר של הירח השתפך כפלג קסמים, והמדבר החִוֵר נראה כה לא־גשמי, כה כשפני, כה שונה משהוא נראה תמיד, עד כי רטט קל אחז את משה. והשקר והשגיאה והאכזב של כל דעות בני האדם עמדו כמוצקים לפני נפשו. ושאלה נוראה התעוררה בקרבו: האמנם מה שנראה כמו הוה – היה והוה באמת? ואי־ידיעה זאת כה הכריעתהו, עד כי נפשו נפלה ממרומי רגשי הקדש כסלע כבד, נפלה והתגלגלה לתהום, ששם יאוש הערפל והמות פוער את פיו. –

מנוח חתום על דברי השירה המליציים האלה. סוקולוב, האיש שכותב מאמרים שונים בכל יום ועל עניני יום יום, הוא נפעל ונרעש מערפלי הר ,סיני..

האדם בן־יומו, הכותב ודן על כל אשר יעלה המזלג, בין בקודש ובין בחול, בין בדברים עיקריים ובין בדברים טפלים, ועומד על המצפה כמצביא וכאיש־חיל פשוט, – הוא מתגנב בסתר אהלו וכותב שירים בפרוזה... מליץ הוא סוקלוב בשיריו אלה, מליץ נשגב; אבל גם בשפת התלמוד הוא רודה. הכל בידו, הוא מערבי גמור, הוא איש מערבי ישראלי וגם יהודי חכם פשוט. מהכל יש בו סימנים ובכֹּל מהלכו לבטח.

זוכר אני את השויון הנכון של סוקולוב בין סגנונו של יל״ג ובין סגנונו של מַנדלקרן וחבריו. – הוא יודע את כל רבי הדעה, את אנשי המחשבה והרגש אתנו, הוא שלהם והם שלו. הוא לקח מכל מכמני

,הנה שולח אנכי ידי לשלום, אל תיראו! היד הזאת נקיה היא, לא לקחה שחד, ולא היתה עם פועלי און; היד הזאת לא עשתה כל רע, אך כתבה דברים שונים בספר, פעם בארוכה ופעם בקצרה, פעם במהתלות ופעם בתם־לב; ואם דברתי שלא כרצונכם, הלא לטובה היתה כונתי, כי מה אני שואל למענכם? הלא אך להיטיב באשר אוכל ולהקל לעצמי המכאוב באשר תקצר ידי' — — —

‚הגידו מה שתגידו‚ חגי־היובלות הביאו אותי תמיד לידי עצבות והרהורים קשים‘. לאיש הזה‚ שלצון חמד לו‚ יש הרהורים קשים כל־כך. הוא עומד בתוככם ולבו אין אתו. הוא מדבר אתכם‚ אתכם הוא מדבר‚ ובודד הוא במועדו.

‚ואני בשמעי את שם קין בפעם הראשונה בימי חיי‚ הייתי עוד נער קטן מאד ויושב עם הנערים הקטנים – החורף הבא לקראתי היה נשקף אלי כמו סוד נסתר‚ אשר לא ידעתי שחרו. הנה החל הלמוד בלילות; ואני הבאתי את נרי החדרה לפי מכסת מסת ידי לשבוע. – ובכל החצר דממה‚ ובתוך הדממה כמו רוח מלאה חדשות ועתידות‚ אשר לא ידעתי מה הן‘. –

‚ולבי הרך התפלץ מרוב מכאוב‚ בשמעי את כל הקללה אשר באה על קין לאמר: ‚נע ונד תהיה בארץ!‘ היש עוד רעה גדולה מזאת?‘ –

‚ולפעמים דמיתי‚ כי קרוב אני לו ממשפחתו – ואני חשתי וסבלתי עמו מאד וצרותיו היו תמיד צרותי‘.

נע ונד היה המשורר והמבקר הזה ימים רבים‚ מבלי מצוא מנוח...

קולו היה הקול הקורא הראשון להדרך החדש בספרותנו‚ שקראו לו גם ‚המהלך החדש‘. הוא הודיע לנו‚ כי יש שירה ויש עולם‚ ושיש אגדה‚ כי יש בקרת ויש משפט והערכה לסופרים וספרים. הוא הודיע ויורה אותנו דעת טעם חדש וצורה חדשה‚ סגנון חדש ורוח־חדשה. הוא הורה לכתוב ולשיר‚ לבקר ולנתח‚ לדון ולשקול; הוא תרגם בהריצות רבה ספרי־מדע וספרי־שירה‚ להיטיב הטעם ולהשכיל את הקוראים; הוא שר ועשה כִנָּים לשירה‚ הוא חזה‚ הוכיח‚ התלוצץ. הכל עשה באיזו נעימות‚ באיזה חן מערבי‚ הכל עשה בחפצו לחנך ולהאיר; – ומנת־חלקו היתה להחשב כלועג סתם‚ או גם כאיש ריב ומדון‚ מנת־חלקו היא לשכון לבדד.

בודד הוא אותו האיש‚ אשר התהלך את סופרים רבים כרֵע וכאח. הוא התרועע את יל״ג‚ התהלך בידידות את קנטור‚ את קצנלסון‚ את פרוג ואת ק. שפירא; התהלך עם א. שולמן‚ התהלך עם שלום־עליכם‚ התהלך גם אתי.

בודד הוא אותו האיש‚ גם כשנעשה לעורך בישראל וחבר לתופשי־עט החדשים גם הישנים‚ בודד הוא גם כשהוא בא אל תוך המחנה.

את הצעיף מעל החיים של האישים הדתיים באגדתו השנית: ,הגולם׳ המספרת את המעשה הידוע של הרב מהר״ל מפרג; וגם החיים הרעננים שם׳ חיים הנשקפים לו מ,העינים השחורות וקודחות ולוהטות׳ של חוה נכדת הרב — היא שמעוררת בלהב לבה וביקוד נפשה את הגולם לחיים — פנה זיום ונעשים למין שכרון־בשרים· — —

ממין אחר לגמרי היא אגדתו היפה ,מחולות׳ (מעשיה)׳ המספרת מאורע מימי העגל במדבר עם כל התום שבימי קדם אלה׳ תום מכשף ומושך אותנו בחזקה אל הימים ההם והחיים ההם׳ שאין להם ערוך · · ·

,וממחרת היה היום בוער ככבשן· מן השער אשר לאהל הכהן הגדול יצאה עגלה גדולה וחדשה׳ והיא רתומה לשני פרים אדומים׳ והעגלה מזהבה בקרנותיה ותפרוש נֹגה וזֹהר בכל אשר פנתה· וקרני הפרים הרתומים אל העגלה היו גם הן מְצֻפות זהב נוצץ וקשורי חוטי ארגמן עם פרחי תכלת מצומדים אל הקרנים והם מרחפים ברוח; ועל גבי הפרים אדרות תכלת נחמדות למראה· ומשני עברי העגלה מזה ומזה הולכים שני כהנים׳ איש לעבר׳ איש לעבר׳ והם לבושים כתֹנת בד׳ אפוד וחשן׳ ובידיהם שופרות׳ ורמוני התכלת אשר בבגדיהם מצלצלים בלכתם· והפרים הרתומים אל העגלה הולכים לאטם ומושכים את העגלה לאט לאט· ובמשוך העגלה ותקעו הכהנים בשופרותיהם; ובתקוע השופרות׳ ושמע כל איש באהלו את הקול ויצא אל פתח אהלו ויצאו אחריו אשתו ובניו ובנותיו וכל אשר לו· אז תעבור העגלה את כל המחנה מן הקצה אל הקצה על פתח כל אהל; והאנשים היוצאים והנשים היוצאות משליכים איש ואשה אל העגלה מן הזהב אשר להם לעשות בו אלהים׳·

,שואלים את האמן — אומר פרישמן במקום אחד׳ — מה זו אמנות? כאלו האמן בעצמו יודע זאת; אבל טעות הוא — האמן רק נולד אמן׳ ואולם מה זו אמנות׳ אין הוא יודע׳· ופרישמן יודע ורואה — תמימותו רק בת איזה רגעים היא· — הנה אור רב׳ ובהערב שמש הוא חושב׳ למה דבר זה שגב ממני וזה לא שגב ממני? את קטני־המוח אינו אוהב והוא מיסרם בשבט פיו; אבל גם מי שיש בו דעה אינו רצוי לו· — גאות אדם הוא רואה בכל; ואם תאמרו השלים זה במעשיו או זה׳ יענה הוא׳ הָרים את הצעיף׳ הביטו נא פה ושם·

הקדושים והנשגבים האלה? על מי לא היתה היד הגדולה והנוראה הזאת?"

ואותה היד הגדולה היא, שמתארת לנו אותם רגעי הקודש ומעבירה אותם לפנינו...

ה,אותיות־פורחות' של פרישמן ספורים ליריים עצובים הם, הנוגעים לחיים עמוקים, והם מונחים על גבי השטח. אל תגע בעצמותם, אל תנתח את נפשותיהם; ראיה זו חסרה ושמועה זו יתרה. ובכל־זאת הם אהובים ונהמדים יחד, יצירי בנות־השירה הם. אמנם תוכל לדון עליהם גם מנקודת אותן התביעות בדבר השירה ומלאכתה, אשר פרסם פרישמן עצמו בספרותנו – אבל הסך הכולל נותן לך רושם מהחיים והמונם, מצערן של נפשות רבות, מעלית החיים וירידתם. – אם רשימה זו, ההיים והתמונה העוברים לפניך אינם פועלים בדרך ישרה, אינם נותנים לך בדיוק מה שאומרים הם לתת לך, הנה מתעוררות בנפשך בתוך כך הרגשות ומראות שעושים עליך את הרושם הרצוי. אם ההֵד הפנימי שבציוריו, ההֵד שבאותו דבר ובאותה אות, באותה תמונה ובאותו ציור מעולף ונסתר, אינך יכול לכחד, שבתוך־כך הרי אתה כבר בא בדמיונך ובצרוף רגשותיך לעולם יפה, עולם שבו יש בוא השמש וצאתה, עולם שבו חיים ומתים, מתים וחיים, ,עולם שבו הדומם צומח והצומח מְדַבר'... אם הדברים אינם כהויתם, הרי מעין דברי אגדה הם, רצוני לומר: יכילו דבר־מה מהיופי שבאגדה...

,עתה זקנתי ושבתי ואני עיף ויגע, ואולם לפנים צעיר הייתי לימים ודשן ורענן, עתה שורר החורף בחוץ והקרח הנורא פרוש על החוצות; אולם לפנים על פני כל הארץ היה אביב ובמקום שם יעופו עתה וירחפו פתותי־השלג תחת השמים בקול דממה דקה, שם עָפו לפנים הצפרים וירחפו אנה ואנה ויזמרו וירנו, ויתרועעו וישירו...'

פרישמן יצר גם דברי־אגדה, ולא ראי זה כראי זה. אם יקום ויָחוד לנו חידות – הוא אוהב את החידה ואת הרעיון הצפון בה – חידות שיריות כאגדה הערבית שלו ,סיני', המספרת על־דבר שני רועים במצרים: תחפנחס ומשה, – אז ישאר הכל מכוסה בצל, והתמונה, תום התמונה, אין אנו רואים. – פרישמן, שהוא בעיקרו בן־המקרא, לא יעצור כח להרים

לבאר ולהורות עליהם באצבע: ,מי שמע וראה כזאת? מי יבין סתרי לב אדם? מי חדר אל רחבי הטבע? מי נתן לשכוי בינה? מי עשה את התהום הרבה אשר בין אדם לאדם? מי בא עד תכלית התאוה לדעת ארחותיה? מי עמד בסוד יצר לב האדם וכל צעדיו יספור? מי יפתח את ספר־החיים׳ למען דעת את הכתוב בו?!׳

משורר בן אלהים! פתח לנו את ספר־החיים׳ למען נדע את הכתוב בו׳ גַל לנו את סוד יצר לב האדם והודע־נא לנו את דרכיו!

— — ,אך הגשר המבדיל בין מים למים הבדיל גם בין אדם לאדם; כי היו שערי העיר החדשה סגורים לפני היהודים בימים ההם׳ ויהי הגבול רק עד חצר־מות׳ והחצר הזאת נשקפת אל פני העיר החדשה׳ מקדם לגשר׳ ויהי המקום הזה הגבול האחרון׳ אשר אליו בא היהודי כל עוד נשמתו בו — עד אשר יבוא המות להרוס את הגבולים׳ אשר גבלו צרי־עין׳ ולהשוות אדם לאדם...׳

,והדברים אשר יספרו עתה דברים מעטים וקלי־ערך המה — הלא הם רק דברי ימי נערה משוררת...׳

,כציץ על פני השדה גדלה הנערה ברחוב היהודים באין רואה ובאין יודע׳ ואש נפלה מן השמים ויבוא ניצוץ אחד גם אל תוך לבה׳ ותתלקח בקרבו להבת שלהבת גדולה; ומקץ שנים אחדות היתה הנערה למשוררת׳ ותהי מהֻללה ומפֹארה׳ ותעל על הבמות ותשר ותפליא לעשות׳ ותקח את לב כל שומעי שיריה׳ — ואולם מאֻשרת ושלֵוה לא היתה הנערה ההיא ולא מצאה נחת בכל התהלות אשר שמעו אזניה׳ כי לבה כבד עליה מאד...׳

ככה מספר פרישמן׳

לבך יכבד מכל הדברים אשר שמעו אזניך׳ ובכל מראות השמים ושלל צבעי העננים לא תמצא נחת למלא את נפשך; אבל הלקוי שבשמיעה ובראיה ימָלא על־ידי תום אגדי׳

,פעמים רבות התהלכתי לבדי בלילה ברחובות העיר בהיות הקיץ׳ ואזני פקוחות וקשובות׳ — או אז אספור כל צעדי: אחת ואחת׳ אחת ושתים — מסביב לי הרוחות הטהורות והחמות׳ וממעל לי האור המתוק הזרוע מקצה השמים ועד קצה השמים — אז יחרוג לבי ממסגרותיו וישאף ויערוג לאשר אין לי — ורוח מלפני יעטוף׳ אשר לא אדע שחרו; מי לא ידע את הרגעים

דרכים, כדי להביאהו ביד־חזקה ובזרוע־נטויה אל מחוז חפצו אשר ברר לו. יש אשר בתוך הגן, בין ערוגות המטעים, יעלה הצמח מן הארץ, והוא לא יוליד ולא ישא פרי, עד אם בא הרוח והביא עמו בכנפיו מעט אבק מאבקת צמח כמוהו הנטוע מעבר לים אוקינוס — מי הורה לרוח דרך להביא אל הצמח את בן־גילו מכנף ארצות תבל ומאיי־הים הרחוקים!

דרך אחד, שבעה דרכים ועוד דרכים הרבה לחיים ולשירה, לבני־אדם גם בני־איש; אבל לפרישמן רק הזיה שירית אחת מספיקה לכל אלה, רוח שירה עצובה כוללת לכל נתיבותיו, לכל האנשים ולכל החיים אשר תחזינה עיניו.

רוח אחד מרחף על כל אשר יעביר לפנינו בחזון, רוח של ילד גדול היודע לספר לנו מעשים ומאורעות על־ידי תאורים שוים ועל־פי נוסח נפשי אחד. — —

„ואתה טרם ידעת עוד את החיים ואת תגרת ידם החזקה, עת אשר בקולות גדולים ובשאון כביר תגע היד הגדולה הזאת עד הנפש; ואז תשאל ולא תענה, תבקש פתרונים — ולא תמצא...“

אתה המשורר תבקש פתרונים ותמצא מה, אם יש בך דעה והבדלה בחיים, ואם תשים לבך לתמונות השונות שבחיים, למאורותיהם וללקוייהם, לרחשי הנשמה והלב השונים, להגעגועים וצרכי הנפש המיוחדים, לזווגי הנפש ולקולות הנפש, לאלה הזווגים והקולות המיוחדים לה ואינם נמצאים אצל אחרת. תבקש ותמצא — אם עינך תראה במערכת החיים ביחוד, אם אזנך שומעת ביחוד...

אמנם פרישמן מרגיש את המית הטבע, הוא מקשיב לשאון האדם ולקול החיים; אבל כשהוא מוסר לנו את רשמיו, הוא עושה זאת בדרך כלל, מוסרם בסימנים כוללים ומשותפים... יש לו יראת־הרוממות של משורר לפני הטבע והחיים; אבל אינו נותן צורה מיוחדת למראה עיניו ומשמע אזניו, — הוא אינו קולט את הטבע ומראות החיים אל קרבו, כדי לברא מהם חדשות, ואינו עושה ובורא דבר העומד בפני עצמו, רק בתור אותו דבר בלבד. לבבו יתפעל מכל אשר מסביב לו, הוא ירנן, יתעצב, יהמה וירעש מכל מה שלפניו, מכל מה שנפשו באה עמו במגע ובמשא; אבל עוד בטרם יצלח בידו לגַלם ולהעביר לפנינו את חזיונותיו באפן ממשי, בדברים נראים גם לנו, הוא מתחיל לפרש,

ישראל ולבנותיו איזה טל־תחיה, איזה רוך ועדון, איזו נחת ונעימות; אולי נצליח לפשט העקמומיות שבלב, ואולי נסיר מעליהם רוחם הקשה ונפשם היבשה ולבם הקהה, ופעלו גם אלה להרבות להם מעט נשמה יתרה. אוי לו לעם, שיש לו רק נשמה יתרה אחת בשבוע, ליום ידוע ובצורה ידועה!"

יום אחד לא יספיק לנו עוד, עשו שבתכם גם בחול.

"רק עם של זקנים אנו. תנו־נא ילדות לילדי ישראל! הוסיפו־נא, ולו גם רגע אחד, מעט קורת־רוח ליצורים הקטנים אשר לנו! השיבו להם את הילדות אשר נעדרה מהם! למדו־נא אותם תמימות והרגשה וחזיון וחלום. בנו־נא להם עולם, אשר אין בו עוד קנאה ושנאה ותחרות וחשבון־נפש וחקירות ופלוסופיה ויאוש, ואשר יש שם תחתיהם ימים טובים ולילות מנוחה. הקימו להם עולם, אשר שם כל דבר ודבר יתכן, אשר שם מלאכים יורדים למטה ובני־אדם עולים למרום, ואשר שם הכל חי והכל מדבר. — עולם חדש תנו לנו, עולם אשר בו אין עוד יהודים עם תורה ומצות ומרת־נפש וחשבונות ודאגות וחקירות. תנו לנו טל ילדות!"

"ינתנו־נא ספרי שירים ביד בני הנעורים, אולי היה יהיו הספרים האלה להם כסדורי־תפלה לכל מועדי השנה, אשר יקבילו לכל דבר ולמשאלות כל איש ואיש; והתפלל הנער העברי והתפללה הנערה העברית ברוח השירים האלה ברגע אשר לבם יהיה מלא."

"אוֹר הַבֹּקֶר, — עַל הַדֶּשֶׁא
יוֹשְׁבִים שְׂמֵחִים כָּל הַנְּעָרִים,
וּבִרְפִידַת חָצִיר יוֹשֶׁבָה
אִמָּם זְקֵנָתָם כַּחוֹלֶמֶת.

"אוֹר הַבֹּקֶר. — שִׁפְעַת נֹגַהּ
מִשְׁתַּפֶּכֶת מִשָּׁמַיִם,
וּמִקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה
אֲוִיר זַךְ כִּרְאִי הַזְּכוּכִית.

ד. פ. הוא גם משורר אֶפִּי, מְסַפֵּר. "היש רחמים בטבע? — אם בדרך אחד ילך האדם להסתר מפני הטבע והדר גאונו, ועלה עליו הטבע בשבעה

נס; לו נוגע הדור אשר הוא חי בו ואשר אותו חזו עיניו. הוא אינו קורא הדורות מראש ואינו מבקש לו נתיבות בהזמן שכבר עבר, הוא יבקש את היום ודורש הטעם המערבי של היום. — — —

ד. פ. הוא כמעט האחד בין סופרינו, שה„רעמים" והפרעות לא שנו באפן נכר את רוחו; לא מפני שנפשו סגורה היא ואינה שומעת את הקול הדופק של חיי הצבור וצרת הצבור, רק מפני שבא אל הצבור ולא מן הצבור. הוא מדבר על הצרכים הצבוריים מצד היותם אנושיים. הוא אינו שואל שאלות רבות... הוא מדבר רק לאחרים ולא לעצמו. הוא מדבר לאחרים, כאיש שהכל שלם בקרבו, ומבקש אך רוָחה לאחרים. הוא לא בא אלינו כאיש מלא געגועים ותמיהות על חייו, כאיש המבקש לו תוכן לחייו הוא, ובתוך־כך קולו נשמע גם לאחרים, אלא כאיש שמתחיל מיד לבקר ולראות את הצללים במעשי אחרים, ועל־ידי זה נעשה הוא למה שהוא.

פרישמן אינו תיאולוג, ובאותו דבר הוא נבדל משאר הסופרים העברים. הוא אינו סופר יהודי, רק סופר מערבי, סופר הנושא את עיניו אל הענינים המשותפים לכל אדם באשר הוא אדם ונברא בצלם. —

הוא אינו מאריך לדבר על חורבות הר־חורב, רק על אותן של היום. מסתכל הוא בחיים הצרים, ונושא מדברותיו על אי־הצדק שבחיים, באשר הם חיים של בני־אדם, החיים לעינינו ולא אך בני־אדם מישראל. וכשהוא קורא אחרי מטתו של גבריאל יהודה ליכטנפלד: „האדם הגדול הזה מת ברעב — ואני אמחול ואסלח ולא אבוא במשפט עם בני־האדם?", גלה לנו לדעת, באיזו מדה, מאין בא הוא בעצמו.

נפשו של פרישמן מלאה קריאות שונות; אבל אין לה אותו ההיקף של נפש חושבת כאותה של סמולנסקין, או של אדם בעל רצון וחושב כלילינבלום.

„אתם מבערים פתים קטנות בזה ובזה, הוי ואבוי! פתים אחרות יש לנו, פתים אחרות לגמרי, חמץ שנתקשה ברוב הימים, שלא בנקל נוכל לבדוק אותו ולבער אחריו ולעקור אותו משרשו".

והוא הגיע לכלל דעה, שהחמץ הנוקשה הזה בא מחסרון שירה לבני ישראל, מחסרון איזה אור מחיה ומאיר. — „ינתן־נא לבני

איך ובמה עלינו לשנות את ערכי־חיינו ולעשות אותנו למה שראוים אנו להיות, היא הנותנת לאדם הכח והעוז לקריאה: ,מי לה׳ אלי!׳

פרישמן לא בקע את הים ולא העביר אותנו בנתיבות מחשבה חדשה. הוא כותב רק פיליטונים נחמדים ומאמרים, כותב דברי התול ובקרת ודברים קשים כגידין; חוזה חזיונות הוא, מתרגם ועובד חרוץ בספרות.

בבקרת הקדימו אותו אורי קובנר, הקדים אותו א. י. פפירנא; אבל פפירנא לא עשה רושם רב, וקובנר היה גבוה מבני דורו, עד שאחרי כל הרעש שבא על־ידו נשאר חזיון בודד בספרותנו. פרישמן לא טוה את החוט שלהם, הוא גם בא מעצמו, כאדם המתחיל, מפני שצריך היה להתחיל אז. לבו עמו להחריד את הגדולים ואינו בז להתמהמה גם אצל הקטנים. כל פגול הבא לידו הוא פוסל מפני פגולו והוא מכה בשבט לשונו. הוא לא ידין, לא יציע טענות רבות, רק ילעג, יהתל ויעקץ, והוא חותך כאיזמל בבשר החי... ,את מוחם, רק את מוחם של האנשים האלה מי יתן וראיתי ונתחתי ובדקתי באותו רגע שהמלאכה נעשית, וכל המותר זרקתי החוצה!׳

פרישמן היה כמודיע, שהישן אינו טוב ושהחדש טוב הוא, שהטעם הישן, הבית־מדרשי, פגול הוא ולא ירצה ושהטעם החדש המערבי, נכון הוא ומרוצה לרבים. הוא הודיע ראשונה שיש טעם ושיש צורה...

הטעם והצורה הם לו העיקר; אבל גם החיים עיקר לו, לא חיים שבכתב רש״י, חיים לפי התכנית הכתובה במוחו העקום של פלוני, כי אם חיים מערביים, חיים של בני־תרבות.

בלשון המקרא משתמש פרישמן, משתמש בהכפלת מלים ובחזרת תארים וקריאות. הוא גוער, מהתל, שופט, והוא קורא תמיד לכל: ונשמרתם לנפשותיכם! חדלו להיות בטלנים!

הבטלנות העברית בחיים ובספרות היא לו השעיר המשתלח — עליה השליך אבני הקלע, כל אבני בלסטראותיו, ועליה שפך זעמו ושלח חצי התוליו. לא על הבטלנות מאתמול ידון, זו שאכלה את יעקב משכבר הימים ותורידהו עד העפר, כי אם על הבטלנות מהיום, של אותו הדור שאנו חיים בו. הסופרים שבאותו הדור אשמים, מנהלי הדור אשמים, החיים של אותו הדור אשמים הם. הוא מרים חסרונות הדור על

ואני ידעתי גוי אחד בארץ, אשר מחשבות נפשו הן מחשבות עקומות וחייו עוברים רק בהזיה בטלנית. אני ידעתי גוי התועה בישימון, התועה בדברים כתובים ומשקיע את חייו בהם. אני ידעתי גוי שלא ידע לחיות.

ומדוע? מדוע היתה כזאת? מדוע נפל זה העם החכם והנבון ונשקע בבטלנות מרובה? מדוע סר רוח־החיים מעל העם הזה, ויהי ליושב בקרית־ספר, ליושב בין אנשים המלמדים אותו דעה, אף כי אינם בעצמם בני־דעה?

היטיבו את מעשיכם! קורא אני לכם, צאו מבטלנותכם, מכל הדברים המקלקלים את נפשותיכם, שמטמטמים את מוחכם ומחטיאים את בשרכם.

היטיבו את מעשיכם! קורא אני גם לאלה האנשים, אשר ישפכו את הילד עם מי־הרחצה גם יחד, ובצאתם מעבדות לחרות יזנחו את ישראל כלו; אלה ואלה מעלים סרחונם באפי. נשבע אני לכם!

מי יתן לי שופר גדול, כדי לתקוע כל היום באזני החרשים האלה, כי עתה תקעתי תקיעה גדולה, קול גדול ולא יסף: „רדו מעל הבמות, אשר בניתם לכם ואשר לא יכירכם שם מקומכם; התיצבו וראו את אשר עוללתם לכם. התיצבו וראו!

ומה אני שואל מאתכם? — קרא — שואל אני מכם, כי תהיו לבני־אדם, לבני־אדם ישראלים ולישראלים בני־אדם. „חייב אדם מישראל לשרש מקרב לבו את המורך ואת הפחד והיראה, אלה המדות המגונות, שהבאישו את ריחנו בכל מקום ובעיני כל אדם. אם הכוך על לחיך הימנית, אז חלילה וחלילה להושיט למכיך גם את לחיך השמאלית; ורק את מטך קח בידך ותעשה בו את האותות. זה הכלל: אגרוף תחת אגרוף, יד תחת יד, ומקלכם בידכם!"

„הרומו, הנשאו מן העפר אשר בו תתפלשו, אני קורא לכם, הישירו את הגחון אשר אתם זוחלים עליו, ובקשו משפט, בקשו צדק, בקשו חיים וטעם!"

„אני קורא לכם!..." „הנני מדבר בלשון יחיד, ואתם אל תפרשו את המקרא הזה לגנאי, כאלו קופץ אנכי בראש..."

אבל איש שכחו אתו, יודע הוא ומרגיש שעליו לעמוד בראש, שעליו להרים כשופר קולו. שיטה מסוימת, שיטה ישראלית ודעה יסודית,

לא אתוכח עמכם, סופרים בטלנים, סופרים בעלי־מלים לחוד, סופרים בלי טעם וריח; בשבט מוסרי איַסר אתכם ואגלה את נבלותכם לעיני השמש. הנשוכים לא ירפאו, ואין תקוה לגרש מהרה כל חובשי בית־המדרש, להשמידם ולאבדם מספרות ישראל, לגרש אלה שהחזיקו בה שלא בצדק ויטנפו אותה בבטלנותם; אבל דור חדש יקום, דור בעל טעם וריח, דור אשר בעד תקומתו אלחם.

„היה לא תהיה! חי אני, אם לא ביד־חזקה ובזרוע־נטויה אדרוש מכם, שתסירו מלפניכם את החך ואת הטעם ואת החן ואת השכל המיוחד אשר לכם, כדי לתת לכם את הטעם הטוב, לא טעם מיוחד ופסקי־טעמים מיוחדים, כי אם את הטעם ואת פסקי־הטעמים המשותפים לכל יושבי ארצות המערב".

פרישמן היה תובע בספרותנו החדשה; חיים חדשים ויחוסים ישרים לחיים הוא בא לתבוע מישראל ומסופריו, מכל זרע יעקב ובני עבר. הוא לא חפץ לבנות, לברֹא דבר חדש ולצרף מחשבות ודעות; הוא חפץ רק לחנך, להרגיל את העם ואת הקוראים העברים לטעם חדש ורוח חדש. הוא חפץ לפַשט את העקמומיות שבלב ובמוח, ליַשר את הנפתולים ולתת להמהלכים בחיים ובספרות סדר ומשטר וצורה נאותה, כדי שלא נבוש בהם.

תנו להעם קומה זקופה, תנו לקוראינו חֲטמים ישרים, תנו לאנשינו היהודים סמל אנושיות, איזה קלסתר־פנים, נקיון שבלב והסתגלות קלה לחיים. הסירו מקוראינו את האבנים הכבדות המונחות עליהם וכובד־הראש המיוחד להם; הסירו מלבם את העיון העמוק והמקלקל ואת כל הדברים העושים את נפשותיהם אך לשקים.

„הקורא העברי קורא בכובד־ראש, בדחילו ורחימו ובכונה קודם לקריאה, והוא ממַצה תמיד את עומק־הדין מכל מלה ומלה, אוכל את הפירות בעולם־הזה ומניח את הקרן־הקימת לעולם־הבא. הקורא העברי הוא בעל־תכלית, והוא זוכר תמיד, כי גם שיחות־חולין של תלמיד־חכם צריכין למוד; ולכן הוא לומד תמיד את הענין אשר לפניו ואינו רגיל בקריאה ארעית כללי.

אבל עד מתי לא תחדלו מללמוד? עד מתי לא תסירו מכם את העיון המכלה מנפש עד בשר? עד מתי לא תדעו, כי הכל אך ארעי הוא?

דוד פרישמן

ציון

ב מיטב ימי ה,השכלה', בעודני נער בן חמש־עשרה שנה ובהיותי ,בולע ספרים' אין־קץ, נתן לי אחד מרעי קונטרס קטן למקרא שפעל עלי פעולה עזה. —

עד העת ההיא הייתי רק קורא תמים, קראתי, שמעתי לקול דברים ואזני היו נטויות לכל נאמר ונדפס, לכל כתוב באותיות מרובעות, לכל מה שנעשה על־ידי תופש עט חדש... וגם כאשר נתתי אל לבי להתבונן, והרהבתי בנפשי עוז להרהר ולחשוב, לעיין ולפקפק, נגע הדבר רק לאותה המחשבה המיוחדה שבדף ההוא אשר לפני, לאותו הדבור לחוד, שצריך היה לדעתי להיות באֹפן אחר, ולאותו הרעיון שהביא אותי לידי שאלה... אבל הספר בכלל, אם גם התנגדתי לפרטיו, נשאר תמיד בעיני דבר מכובד, רק מפני שספר הוא. על כל מחבר הבטתי כעל איש יחיד ונבחר שאינו מבני־תמותה, אחרי שמחבר הוא, בן־אדם שחבר ספר. — והנה חלפה תמימותי זאת בפעם אחת. נפקחו עיני לדעת, כי בראשונה יש לדון על הסופר והמחבר בכלל, אם הוא ראוי לכך, ואם היה רשאי לעשות כך, לחבר ספר ולהיות למחבר. — נפקחו עיני לדעת, שלאו כל אדם ראוי לעטרת הספרות, אף אם הוא כותב ספרים; כי מעשרה העולים לדוכן, תשעה הם פסולים, וכי יש לבדוק גם מן המזבח ולמעלה. בו ביום נִתנה לי הבקרת.

,תהו ובהו' היה שֵם אותו הקונטרס, וכותבו היה דוד בן שאול פרישמן.

רוח של נצחון היה נושב מעלי הקונטרס הזה, הקטן ככף איש. הדברים קלעו אל לבי, לא בעבור המשפטים השליליים ודברי הבטול, רק בשביל כח־הנצחון של הסופר הלז וגערתו הצודקת.

בדברים נוגעים ללאום ישראל הוא כפוסק; ובדברים נוגעים לספרות ישראל וחכמתו הוא כמבאר ומדבר בתם־נפש. לא ישתמש עוד בעוז הדבור, לא יכפיל דבריו ואינו חוזר ושונה. סגנונו הוא פשוט וטבעי. הוא מדבר בהגיון ובשכל־ישר. יודע הוא פרקי תורה שבעל־פה, אבל אינו תיאולוג. הוא אך דורש בתולדה כמין חומר ומבקש לו נתיב; אבל אין זה נתיב כי אם חיים. תנו חיי־ארץ וברור לעם.

ואת חטאי אני מזכיר. כשדַנתי עם לילינבלום על־דבר דעותיו הקשיתי עליו מהמאוחר על המוקדם, וראיתי בדבריו שתי רשויות הסותרות זו את זו.

ובעיקר אין בין „דרך־התשובה" ובין „חטאת־הנעורים" אלא זה, שהספר „חטאת־נעורים" נכתב בשעת מעשה, כלומר, בשעת חום השאיפות השליליות והרצון לפשט עקמימות של ישראל, בעוד ש„דרך־תשובה" נכתב אחר המעשה, כלומר, אחרי שהתשובה כבר נעשתה בלבו...

לילינבלום יצא מבית־מדרשו לא רק לבית־מדרש אחר, כי אם גם בא למעשים אחרים; ותחת להורות השכלה וחיים, החל לעבוד על שדה הישוב.

גם לולא כתב זכרונות הימים האלה בספר „דרך לעבור גולים", היינו יודעים, כי הוא היה אחד מן הראשונים העוסקים בענין זה.

והאיש הזה, אשר עמד בראש שתי המחנות, מחנה השלילה ומחנה החיוב, מצא את לחמו ואת לחם ביתו משכר עבודתו ב„חברה קדישא".

מבֹקר ועד ערב דבר היה לו עם המתים; ובערב ישב וכתב מכתבים על־דבר תחית־ישראל...

מי שלא ראה את לילינבלום ביום השבת אחר הצהרים בביתו, בשעה שהוא נח מעבודתו – אין לו מושג מעצב עברי המסתתר תחת מסכה של מנוחת־הרוח.

הוא עשה רושם כגבור ששב ממערכות המלחמה וידו קצרה להלחם עוד.

הקול החדש הזה היה שוב לקול חוצב להבות־אש, לקול ברמה, לקול קורא לגאולת אחיו ולפדיון שבטי עמו. המעיָן הראשון נסתם ומעין אחר נפתח, מעין מפכה ברעש ובהמולה.

בהמאמרים הלאומיים הראשונים של ליליינבלום ב„המליץ" נאצל עליו מרוחו של משה הֶס והשמיע לנו תרועת־נצחון.

החוגר כבר דבר אז כמפתח...

משה ליב ליליינבלום התחזק אחרי הריסת שאיפותיו הראשונות, על־ידי הרמת דגל חדש לבית ישראל. ועל אותו דגל היה כתוב: מה טֹבו אהליך יעקב בארץ־ישראל!

מבטו על החיים החל להשתנות. סקירתו על מהות ישראל השתנתה, הדרך להקמת חיי ישראל ועתידותיו השתנה, גם הסגנון שלו השתנה... הצבור הישראלי וצרכיו הלאומיים בתור גוי מדברים מתוך גרונו. תחת חלום היחיד וחרותו באו בו חלום־עם ושאיפות של עם...

הסופר ההגיוני היה לחוזה, המדבר בפשטות ובהטעמה היה לדברן. השכל היה לכלי־שרת לרצון, ונביא ההשכלה החל לתקוע בשופר של משיח.

כבר עמד ליליינבלום על מפתן הכניסה לבתי־ספר גבוהים למדעים. נפשו ונפש כל הדור החדש ההוא צמאה אל ידיעת החכמות והלשונות, והנה הוא לוקח מקלו ותרמילו וקורא בקול גדול יהודית: עברי אנכי! עברים אתם! עברים נהיה כל הימים.

„בעולמנו אין דבר רוחני, שיהא עומד בפני עצמו, כנשמה ערטילאית הפורחת באויר; כל דבר רוחני דורש בהכרח בסיס חמרי, הנושא אותו ומשמרו כדי שלא יתנדף באויר, כשלהבת הנתקת מן הגחלת וכרוח שאין לו עצם" („לשאלת קיום הלאומיות").

ואין זו שאלה עוד, כי אם יסוד, יסוד קיים ברוחו, יסוד הכרחי.

„אין לך עשב מלמטה שאין עליו ממונה מלמעלה, המכה אותו ואומר לו: גדל! חוק מלחמת־הקיום שולט בנו שלא בטובתנו ואנו נלחמים על קיומנו, לא בשביל מטרה שמחוצה לנו, אלא בשביל קיומנו בעצמנו".

„כמו שהחיים הם מטרת החיים, כך הקיום הוא מטרת הקיום" („זכות הקיום וחוסר המטרה").

צלפחד נבא ובטא וגלה את כל העצור בלבבנו מאז. נבא לנו מה שאנו רוצים והגיד לנו מה שאנו חפצים.

‚כשרון המעשה' של יהל"ל היתה שירת־העבודה בשעתה. ‚שירי העלילה' של יל"ג המה שירים נשגבים, שירים המדברים על הבקיעים שבחיי הדת ומבטאים את האשמות של המאשרים המתעים. המאמר ‚בנין זקנים וסתירת ילדים' של ישראל ברנשטין השמיע לנו את הדברים היותר חדים במלחמת בני דור החדש עם הישן, בתגרת שני עולמות אשר לא ישלימו לנצח. אבל הספר ‚חטאת־נעורים' היה המחאה היותר עזה של הבנים נגד האבות, של החיים הדורשים את תפקידם נגד החיים שפג טעמם.

י. ל. גורדון הצטער על זה ש‚אחרון במשוררי ציון הנהו'. בר־חושים לא יצטער. הוא לא יכחד, שבאיזו מדה אחרון הנהו, שכל מה שעשה הוא ובני־גילו אינו אלא מעין מעבר. והוא אומר: ‚אני אחד מן מתי־עולם של התלמוד הבבלי שהחיתה הספרות העברית, ספרות שהיא עצמה מתה, ואין בכח הטל של תחיה שלה להחיות את המת, אלא להביא בו כמין תחיה' . . .

הוא בעצמו כמעט חדל להאמין. — אבל תחת מסוה היאוש הזה מסתתרת עוד שארית תקוה רבה להגאל מעבדות לחרות, ולצאת מאופל החיים הצרים לאורה של ההשכלה, לבא מחיים שבכתב לחיים נראים.

אל תיראו! עוד יפתח ישראל חרצֻבותיו ויהיה לעם חכם ונבון ככל העמים, אשר בתוכם הוא יושב. — — —

משער אני, מה קרה ואתא, לוּ בעת שפנה משה וירד מן ההר ושני לוחות העדות בידו, בהיותו קרב אל המחנה, היה רואה תחת חזון העגל ומחולות, כי נלחם עמלק בישראל. — מעין דבר כזה קרה לנביא ההשכלה הלזה. הוא נושא לוחות בידו, לוחות של חרות וחיים חדשים, ורמות ימלל לישראל בנשאו את עיניו אל אשר מחוצה לו, והנה — היה העם ביום אחד למְשסה . . . נחרבו תקותיו, נהרס בנינו . . . ויצא רוחו, השליך הסופר את לוחותיו מידו ויקרא: נתנה ראש ונשובה!

ואחרת התחיל לאמר לעמו: וזכרתי לכם ברית ראשונים. פנו דרך. דַברו על לב ירושלים וקראו אליה!

השעה, אותה שעה שהאדם חי בה, היא יקרה לו מכל נחלת־קדומים, מכל הפלפולים התיאוריים והמדעיים, שמבלים את החיים ועושים אדם מישראל לארון נושא ספרים, לבריה בלי חיים, לבריה בלי אויר בריא מסביב . . .

חיים ואויר! אלה היו דרישותיו של לילינבלום, דרישות שלהן הקדיש נפשו ורוחו ולשמָן אסר את המלחמה עם שרידי בני הדור הישן. חיים ואויר. אויר וחיים. הבו לנו את שניהם לרוחתנו ולישועתנו!

לבבו התפלץ מכל מועקת החיים הדתיים אשר מסביב לנו, והתרגש לראות את כל אבני המעמסה הרובצות עלינו . . . לבבו התפלץ לראות מעשי אבות מתנחלים לבנים . . . לראות כשרון החיים שבנו הולך לטמיון, על־ידי קשירת תגים ותגים לתגים לדברים נושנים.

מדוע כפו עלינו הר כגיגית? מדוע הם קושרים כתרים לדברים המוציאים אותנו מן החיים? מדוע לא יתנו לנו לחיות!

רחצו, הזכו בני־עמי! הסירו מכם את המשא אשר הטלתם עליכם! חִדלו ללמוד דברים שאינם מועילים ולעשות דברים שאינם מועילים! חיו, דרשו את החיים!

דרשו את החיים בכל לב. עִבדו אותם בכל הרגשות שבקרבכם. היו לבני־אדם, הלא הארץ נתונה לכם!

בדבריו של לילינבלום אין למצוא חדושים, אין אצלו מחשבות קימות, אין לו שיטה בנויה ודרך מדעי חדש; רק חפץ היה לו, חפץ עז לעזור ולהועיל, להאיר ולחמם את הלבבות, חפץ לעורר אותנו לחיים ולעבודה. אבל שאיפותיו אלה אינן מוגבלות ומסוימות אצלו, הן סתמיות בעיניו כמו דת, כתוכן האדם ומהותו.

הוא פעל עלינו כגבור, כאיש שחי לשם איזה דבר ונושא בחֻבו איזה דבר. הוא פעל בתור נפש המביעה חפץ בני־דורו וצרכיו.

הוא היה הצדוקי הנלחם עם הפרושים, הקראי הנלחם עם הרבנים, האדם שבחיים הנלחם עם הריקניות שבספר . . .

שמואל, גבור הספור ,הדת והחיים', עם השירה הרַבה שבו היה סמל של לילינבלום, חפצו — חפצו, ורצונו — רצונו.

גם יהל"ל, גם יל"ג, גם ישראל ברנשטין, גם ברודס בעצמו היו עוזרים ללילינבלום, שרי־צבאיו במחנהו היו; המה שָׂרו — וצלפחד בר־חושים נִבא . . .

שום הליכה סחור סחור, הגיונותיו הברורים והיחס לכל דבר מצד נפש ישרה המבקשת להועיל ולהיטיב – הכל לִבב אותנו, עורר אותנו ועשה אותנו למה שהיינו.

לפני ימי לילינבלום היינו אנו רק מחפשים ותועים, צעירים נעים ונדים מספר לספר, מעיון לעיון ומדרך לדרך; אבל הוא גלה לנו את כל מה שחסר לנו, הוא עשה אותנו ליודעים. בקראנו בספרים לפני לילינבלום היה פעם מתפעל מוחנו, פעם לבנו, פעם נעה פִּנה זו בפנימיותנו, ופעם נעה – פנה אחרת; אבל הוא פעל על מה שבתוכנו, הוא שחרר אותנו והורה לנו את הדרך בה נלך.

בבקרת התלמוד הקדים את לילינבלום שור, בתכונת הרבנים הקדים אותו מיזיס, בתקונים־בדת הקדים אותו אהרן חורין, הקדימו אותו גיגר והולדהיים; אבל עוז רוחו ותכונתו המיוחדה בכל אֹמר והגה, העלו אותו בעינינו על ערכי המדעיות של אחרים ועל חקירותיהם של אחרים. הוא נפח במחשבותיהם של אלה רוח־חיים; הוא נתן להן מהלכים וסלל להן נתיבות. החכמים הנקובים בראו ספרים והוא – יצר דור שלם, דור מקשיב לקולו.

גם שאר הסופרים בימיו מצאו להם קוראים. קראו בחמדה דברים ידועים, שירים ידועים, ספורים ידועים ועיונים ידועים; אבל יצירתו של לילינבלום נקראה כֻלה. הוא פעל בשמו לבד והיה נותן ליעף כח. די היה לדעת שאיש כזה חי אתנו ונלחם לחרותנו.

משה ליב לילינבלום לא היה רק סופר, כי אם מורה, מורה משכיל את בני־הנעורים ומעורר אותם לחיים ולעבודה, מעוררם לחיים בחוש ולעבודה שיש בה ממש; הוא עורר בלבותינו נגוד לחיי־עולם הדוחים את חיי השעה – נגוד לחיים שבראש המתפרנסים על חשבון הידים...

עתיד האדם לתת דין־וחשבון על שאינו חי ושאינו עובד!

גם ההשכלה גופא אך לשם השכלה, הדעת לשם הדעת בלבד לא היו נוחות לו. הוא בקש רק את התועלת, התועלת הממשית העושה את האדם לחבר נאמן לחברה על־ידי כחו ועוצם ידו ועל־ידי התפתחות כשרונותיו, – העושה אותו לחי עומד על רגליו.

לילינבלום היה נושא בדורו דגל משאות חדשים, ערכים חדשים וחיים חדשים, חיים של קומה זקופה, חיים שמאשרים את היחיד ועושים אותו ליציר נכבד, יציר חי במלואו ואינו נמק בעון אחרים.

ללא־אדם – העיר אותנו להרגיש את הדוחק אשר בנשמתנו אנו, ועורר בנו געגועים וכליון־נפש, להתיר חרצֻבות קדם ולצאת מהמאסר הארוך...

כחזון גדול היו לנו הדברים האלה, חזון המתאר ומראה לנו עין בעין את כל העוני השורר בחיינו באשמת האבות המַכים בסנוֵרים, ואת הלקויים הרוחניים והחָמריים אשר הסבו לנו, את הצר והמצוק אשר מצאונו ויכלו אותנו מנפש ועד בשר. לא זכרונות מתמול נגולו לפנינו, כי אם חיינו אנו, חיינו כמו שהם מצאנו בדבריו.

המועקה אשר בחיינו, הצללים אשר מסביב לנו, כל האופל שבמסורת קדומים ובחיים שבכתב, טשטוש הספר ואפיסת כחו להאיר ולתת לנו את אשר אנו צריכים, את אשר אנו מחפשים, הכל נגלה לנו על־ידי דברי לילינבלום; והכל תאר בצבעים קלים ובשפה ברורה, בשפה שבה נפשנו מדברת בעצמה, בשפה שהיתה מדברת בה, לוּ אך ידעה לדַבר.

הספר ,חטאת נעורים' הוא ספר־כריתות שנותן דור אחד לשני, שנותן דור חדש המבקש לו נתיבות חדשות – לדור אסיר בחבלי מסורה נושנה. קחו את אשר נתתם לנו והוציאו אותנו לחפשי; הסירו מאתנו את אלה הדברים, שאולי היו טובים בשעתם, אבל לא יסכנו לנו עוד. קראו לנו דרור. הניחו אותנו להיות את אשר אנו. הבו לנו חיים!

אתם אומרים: מפי התלמוד מְצֻוִּים אנו לעשות כך וכך, אנו מְצֻוִּים מפי חכמים ומורים; ואני אראה לכם את ,ארחות התלמוד'. אני אראה לכם את מהות החיים ואת החטאים אשר חטאתם להחיים.

החללים שב,עולם התֹהו' שלנו, עולם בלי אור ובלי חיים, מרובים הם, מרובים אצלנו חללי החנוך וחללי בתי־המדרשות, חללי החיים וחללי הספר. מרובים אצלנו חללי־העצלה וחללי אלה שגדלו בלי תרבות ובלי עבודה בריאה. מרובות אצלנו הנשמות דאזלן ערטילאין; מרובים אצלנו חולמי חלומות...

זה היה הֵד קולו של לילינבלום אז, בת־קול היוצאת מחורבות החיים והאנשים אצלנו, מחורבן החיים והנוער. – –

בכל מקום אשר דברי לילינבלום הגיעו אלינו, במאמריו, במחקריו ובמשאותיו עשינו אזננו כאפרכסת ונקשיב להם רב קשב.

יום־תרועה היה לנו אותו היום ששמענו בו את דבריו. שפתו הפשוטה של הסופר הזה ורוחו הפשוט בלי עדי ומליצה, דרכו לצעוד ישרה בלי

משה ליב לילינבלום

רשימה

משה ליב לילינבלום התנגד לדעותי, ולא נמנע פעם בפעם מִיַדות אבן בי. גם אני לא טמנתי ידי בחיקי ודברתי עמו קשות; אולם אותו דבר לא יכול לעכר בעיני תמונת הסופר הגדול הזה, שהיה לכלנו זמן רב לעינים.

ואת הימים האלה, ימי השאון והתרועה, ההשכלה והחרות, ימי מלחמת הדת והחיים, לעולם לא אשכח, לא אשכח את זה האיש משה, אשר עמד בקשרי המלחמה והיה החלוץ והמצביא במחנה.

„אדם קרוב אצל עצמו; וכשהוא מתבונן אל חללו של העולם הגדול, צריך הוא לדעת תחלה את החיים שהוא חי, שהרי מכל העולם כלו אינו מרגיש אלא מה שנוגע לחייו."

אותם הדברים הפשוטים, שכתבם אלישע בן אבויה בשמו, ביום הכפורים שחל להיות בשבת, וצוה אותם למסרם לנו, לנו „מתי התלמוד" המקיצים לתחיה, פעלו עלינו ויעוררו את לבנו בכל תוקף.

ימי „אהבת ציון" וכל שירת „אדם השמים" עברו, „באורי מקראות" וחכמת־הטבע היבשה של צבי הכהן רבינוביץ לא הספיקו לנו עוד, וריב"ל במחקריו הישרים ב„בית יהודה" ו„תעודה בישראל" חדל להיות האיש אשר אותו אנו מבקשים.

חפצנו היה להלחם, לצאת לקרב נגד יושבי המבואות האפלים, להלחם מלחמת הבנים עם האבות ולצאת מ„עמק הרפאים"...

הודוי הגדול של צלפחד בר־חושים התועה, האיש הקובל על אבותיו, הקובל על רבותיו, הקובל על החיים הצרים משנות דור ודור והקובל על הכתב והמכתב, שהחשיכו את חיינו, שהובישו לשד נעורינו ועשו אותנו

,עוד בראשית העת החדשה התעוררה תנועה משיחית בקרב היהודים החיים בארצות הקדם והים, תנועה שלא היתה כמוה למיום נגדעה קרן הממלכה היהודית, — תנועה אשר נביא השקר שלה היה שבתי־צבי ונביא האמת שפינוזה. גם הצדוקים, הפרושים והאיסיים החדשים, כלומר: המתקנים, הרבנים והחסידים יתמו כלם מן הארץ, כאשר תבוא תקופתנו עד משבר וההסטוריה תכרע ללדת בפעם האחרונה...'

*

שפינוזה, מורו המובהק של הֶס, הוא משיחו ומאורו בעניני האלהות; ועיניו תחזינה בו ,ההתגלות האחרונה של הרוח הישראלי'. אבל לוּ היה הֶס לא רק נביא בלבד, כי אם גם בוחן ובודק, — כי אז היה שואל לעצמו את השאלה המחרדת אותנו: מדוע דחו עם ישראל את התגלותם זו האחרונה בשתי ידים? ,רומא לא ביום אחד נבנתה, וגם ירושלים דורשת זמן רב לשכלול בנְיָנה', אומר הֶס במקום אחר. אפשר היה הדבר, לו גם שפינוזה היה מצטרף אצלנו, בנחלת קדומים שלנו, למנין אנשי ירושלים...

ויהי האדם לנפש חיה נעשה שותף להקדוש ברוך הוא בבריאת העולם החברתי; ואז החלו ימי־המעשה של ההסטוריה, אשר תחוג את שבתה אחרי אשר תסיים גם היא את מלאכתה בימות המשיח".

כאדם שעסק בחכמת הטבע, מתחיל הֶס חקירותיו מבראשית, מתחיל מקדמות העולם והגלגלים, מהבריאה הבלתי־אורגנית המובילה להאורגנית; מתחיל ממפעלות הטבע ההכרחיות, עדי בואו להשתלשלות והתגלות האנושיות בעמים ובשבטים, בקולטורות, דתות ובתנועות והתקדמות, שאינם אלא סותרים זה את זה ומשלימים זה עם זה. ולכל אלה הוא צריך, רק בכדי לבסס לאומיותו של ישראל ולעשותה מצד אחד לתוצאת המדע האחרון, ומצד אחר לפתרון כל שאלות החיים התולדתיים וההכרחיים, החברתיים והאישיים. הוא אומר: ש„אחדות הדתות במובן נעלה הוא דבר שאפשר להוציאו אל הפֹעל על־ידי הרמת דת ישראל התולדית למדרגת דת מדעית". הוא חפץ להעמיד הכל על הגזע, על המורשה הנפשית בת הדם; אבל גם כמשורר יטעים ויאמר: „הרעיון, אשר אמרתי כי כבר חֻצב לו קבר במעמקי לבבי לבלתי יוסיף קום, נצב עתה כמו חי לנגדי, הרעיון המעורר בקרבי את זכרון לאומיותי, חבוק ודבוק במורשת אבותי בארצנו הקדושה ובקרית מועדנו".

„כל עוד בטח לב היהודי בתקומתו הלאומית, כי בוא תבוא אף אם תתמהמה, ובכח בטחונו זה הטה את שכמו לסבול כל עמל ותלאה, כל צרה וכל מצוקה אשר מצאוהו וחיי בושה וכלמה קבל באהבה וברצון, היה כבודו חדש עמו כל הימים; אז נשא את נפשו רק אל תעודתו האחת והיחידה, לתת לו ולשבטו שארית ופליטה בתבל ארצה, עד עת בוא היום הגדול, יום נקם ושלם, אשר ישיב לעמו גמול על ענותו וחֵמה לצריו". הֶס עצמו לא יחכה ליום נקם; הוא רואה בעתיד רק ממשלת הדרור, ממשלת דרור וצדק אשר לאורו ילכו כל העמים.

„אמונתי בביאת המשיח היתה לי גם לפנים מה שהיא לי עתה, אמונה בתחית כל העמים התולדתיים נושאי דגל התרבות על־ידי הרמת השבטים השפלים למעלת הגבוהים עליהם".

„כשם שהטבע לא יוציא פרחים ופירות, חי וצומח סתם, רק טפוסים של חי וצומח, כן גם יוצר ההסטוריה ברא רק טפוסי עמים שונים". הוא מבדיל בין עם לעם, אבל בתוך העם עצמו לא ידע פדות.

„אל רבבות אחינו, בארצות המבדילות בין הים והקדם, מי יתן ואלכה ואקרא אליהם לאמר: הרימי נִסך בת עמי, הרימי אל תיראי! בך טמון הגרגר המלא דשן וחיים, אשר כגרגרי הזרע, שפוני טמוני החנוטים שבמצרים, ישן שנת עולם ולא הקיץ; אבל יונקתו עוד לא חדלה, ועוד ישוב לתת פריו בעתו, כאשר תבקע הקליפה הקשה שעלתה עליו מחוץ, באשמת רועים אוילים, כאשר יהיה שתול על פלגי מים חיים באדמת־ההוה הפוריה, מקום שם טל השמים ירד עליו מעל.״

„רוח־הקודש נחה על ישראל לא רק בימים מקדם, בהיות סוד אלוה עליו; היא שורה עליו בכל עת שההסטוריה תֵּט אשוריה מן המסלה, אשר דרכה בה מקודם, ללכת נתיבות לא ידעתם, בכל עת שהחברה האנושית כורעת ללדת בריה חדשה.״ — —

שובי שבי עמי! קול קריאה לתחית ישראל!

שלמה מימון יודע את היהדות ומתרחק מֶנה; ומשה הֶס החיצון והיוצר הולך ומתקרב אליה, ומעורר את הרעיון הלאומי ונושא נס להתולדה העברית.

כמו שלפני עיניו של המשורר אין כעור, אין רע מוחלט וחורבן מוחלט, כך אין לפני עיניו של הֶס התולדתי בקעים ומגרעות בהיהדות; כל נקודה מאירה לו, והכל נותן חומר לשירת נפשו ולחזיון רוחו. תום מרחף על כל דבריו, תום וחידת־עם.

„מה שלא יכול להשיג האח מאחיהו והאיש מרעהו, ישיג הגוי מהגוי, האומה מהאומה.״

והוא יאמין, ש„במלחמת הדרור האחרונה, אי־אפשר שלא יבחין כל עם בין אוהב לאויב.״ יאמין „בהתעוררות כל יושבי תבל בימים האלה לקראת עם ישראל, החפץ בחיים מדיניים על ארצו ועל אדמתו.״ „אמונת היהודים בהשארת־הנפש אחת היא עם אמונתם בביאת הגואל.״

„מתנה טובה יש לדת ישראל ושבת שמה. בשמירת השבת התגלם הרעיון אשר מלא תמיד את כל בתי־נפשנו, הרעיון, כי האותיות אשר תבאונה תביאנה לנו יום שכלו שבת, היא השבת ההסטורית, כמו שהעבר הביא לנו בכנפיו את השבת הטבעית. או במלים אחרות, כשם שהטבע כבר נשתכלל כלו, כך עתידה גם התולדה להשיג שלמות ושויון גמור אחרי גמר בשולה. כל ספור הדברים ממעשה בראשית לא נברא אלא בשביל השבת; התורה מספרת לנו: ככלות אלהים את מלאכתו בעולם הטבעי

‚אני ידעתי היטב את שלטון עריצותם של הרבנים, אשר כסאם נכון בפולין זה מאות בשנים בעזרת הבערות והאמונות הטפלות; אני ידעתי, כי הרבנים ישתדלו בכל מאמצי כחם, לבלי תת להפיץ אור ואמת במשכנות ישראל'.

והתרוץ הזה לא יספיק לאיש, שמוכרח בנפשו להפיץ אור ואמת במשכנות ישראל, לאיש שתנאי משכנות ישראל מכריחים אותו לכך.

‚ואמנם כל עיקר כונתה של תורת האחדות, היא רק לסדר ולקשר יחד את כל מחזות הטבע השונים; אבל היא מניחה, כדבר המובן מאליו, את ידיעות החליפות בסבות הטבע השונות. אפס כי בני ישראל מאהבתם אל השיטה ומחרדתם על העיקר היסודי, אחדות הטבע, שישתמר בכל טהרתו, הזניחו כליל את השמוש המדעי בעיקר הזה; לכן היתה דתם אמנם דת טהורה ונקיה מכל סיג ותערובה זרה, אבל גם דת בלתי־פוריה עד מאד, בנוגע להרחבת הידיעות וגם בנוגע לשמושה בחיים המעשיים. והדבר הזה יתן לנו באור נכון לתלונתם התמידית על ראשי־הדת שלהם ולסבת פשעם לעתים קרובות באלהי אבותיהם ולכתם לעבוד אלהים אחרים'. —

*

סיום. — עדת ישראל בגלוגה לא החרימה את שכנה הגדול, שהיה מתאכסן בערב ימיו על שלחנו של מי שאינו בן ברית אשר משכו חסד. אבל קברה אותו ‚קבורת חמור', לאמר: מחוץ לגדר...

ב

כקסם מונח על זה האיש משה הֶס, נביא הלאומיות העברית וראש וראשון להרמת קרנה. לכלנו היו ימים, אשר שם הספר ‚רומא וירושלים' העיר בנו רגשות של עולם אחר, עולם זה אך החלנו לחלום חלומו ולראות בחזון עתידתו. — עוד פרקיו המקוטעים בהעתקת ש"י איש הורויץ ב‚המגיד; עשו רושם; ובת־קולו, שהיתה נשמעת ב‚עם עולם' לרפ"ס, היתה חודרת אל לבנו. והנה הוא נתון לנו עברית*.

על הר גבֹה עלי לך מבשרת־ציון, הרימי בכח קולך, אמרי לערי יהודה הנה בניכן.

* משה הֶס: רומא וירושלים, אגרות וציונים, תרגום דוד צמח, בהוצאת ‚תושיה', ורשה תרנ"ס.

,מנדלסון עומד ושואל: איך תוכל הכנסיה להחרים ולעכור על־פי החוקים את אחד מחבריה וכו׳? על זה אני עונה: לא כן הדבר! אותו היהודי ההמבורגי לא יעָכר כלל על־ידי החרם; עליו רק לבלי דַבֵּר דָבר ולבלי עשות דבר׳ המושך אחריו על־פי החוק את החרם׳ ואז גם לא יפגע בו להט החרם· כי הלא זאת כונת החרם: כל זמן שאתה עובר בפרהסיה על חוקי עדתנו׳ הנך מֻחרם ומֻפרש ממנה; ובכן עליך לחשוב דרכיך: במה תאושר יותר׳ אם בהעברה על הדת בפרהסיה׳ או בהיתרונות של כנסיתך?׳

אנו אומרים לשמוע בזה קולו של בעל ה,חתם סופר׳· היטב אשר השיב מימון לאותו כהן: ,ובכן אשאר מה שאני עתה׳ זאת אומרת: יהודי קשה־עֹרף׳···

ואותו עברי קשה־ערף עלה במעלת השלמות׳ ויהי לפלוסוף וחושב גדול בזמנו· ראשי עדת ישראל בברלין לא חפצו לתת לו מנוח בעדתם׳ פן יהיה עליהם למשא··· וקנה לו בחוץ את מקומו·

הנה עוד משנת הרמב״ם רבו שגורה בפיו׳ עוד הוא מתחיל באותן המלים הכבדות: להיות תכלית פעולת האדם בבחינת היותו בעל־רצון ובחירה׳ היא ההצלחה האנושית׳ וההצלחה האנושית נמשכת בהכרח אחר קנין השלמות וכו׳; — והנה הוא מרקיע שחקים׳ יורד תהומות האדם ורוחו׳ ימוד את המחשבות ואת המעשים ויתחיל לחקור את הדברים מבראשית עם כל עומק השכל ועוז הנפש החושבת שבו·

לא ללמד הוא בא׳ רק ללמוד לעצמו׳ לדעת את המהות ואת העצם׳ את המַכיר והמֻכר׳ את האני ואת הרצון המוחלט·

בראש ספרו׳ אשר הקדיש לכבוד המלך סטַניסלב מפולין־ליטא׳ הוא כותב: ,ומנה אחת אפים מאושר הייתי׳ אם יצליח בידי להעיר גם את עמי על יתרונותיו האמתיים ולהפיח בו רוח־אומץ וקנאת־אמת׳ למען ישתדל להגיע למצב ההשכלה והיושר והצדק ולתכלית מועיל···׳

והשאלה לא רחוקה היא׳ מדוע לא היה כדבר הזה? מדוע לא נשאר לנו ממימון רב זכר? וגם באורו על ה,מורה׳ היה כלא היה׳ ואך מעט פעולתו בספרותנו? מדוע לא עלתה בידנו לרכוש את עבודתו הרוחנית של אותו חושב בתור המשך אל הקודם׳ או יותר פשוט׳ בתור המשך להרמב״ם גופא? —

מנדלסון — בעניני פלוסופיה, התרגשתי לפעמים יותר מדי ולא נזהרתי בכבוד הראוי לאדם גדול כמוהו; ועל זאת אני מצטער כל ימי.״

„אחרי אשר נִתן לי הרשיון לשבת בברלין באין מעצור — יוסף לספר — שמתי כל מעיני להוציא את חפצי לפעולות ולהעמיק בחכמה. ויהי היום ואבוא אל חנות לקנות חמאה, וארא והנה החנוני עוסק בקריעת ספר ישן לצרכו. ואביט וארא בספר, והנה הוא לתמהוני: ספר המטפיסיקה, או דעת אלהים, העולם והנפש להפלוסוף האשכנזי ווֹלף. השתוממתי לראות, כי בעיר נאורה כברלין ינהגו מנהגי־פראים בספרים יקרי־הערך כספר הזה. שאלתי את החנוני, היש את נפשו למכור את הספר; והלז נאות למכרו לי בפרוטות אחדות. מבלי התמהמה נתתי לו את הכסף אשר דרש, ואשוב לביתי בשמחה רבה על האוצר היקר אשר אֻנה לי.״

„תיכף בהשקפה הראשונה התפעלתי עד מאד מהספר הזה; לא רק החכמה הנעלה בפני עצמה, כי אם גם הסדר וההצעה של המחבר המהולל, באוריו המדויקים, מופתיו החותכים וארחות הוראתו המסודרות, — כל אלה האירו אור חדש ברוחי.״

פשטות הספור הזה תשיב אותנו לעולם עתיק.

„לאט לאט באתי לידי הכרה, כי כל אותם האסונות, אשר קרו אותי ואת משפחתי, לא מידי פגענו ומזלנו הרע באו עלינו, וגם לא תוכחות על עונות מדומים הם, כי אם רובם הם תולדות בערותנו ועצלותנו. הדעה על־דבר הסבה הראשונה, זה הדמיון הנפרז עד לבלי חוק, נדחתה לאט לאט מפני הדעה על־דבר הסבות האמצעיות, ואעמיק חקור להגיע עד תכלית הסבות האלה.״

בהצעה זו של ימי המעבר שלו נשמע דברי התלמיד המובהק של ימי־הבינים.

„ולעומת־זה אני אומר, כי היהודים הנמנים כחברים לכנסית הדת הישראלית וכו׳; ובכל־זאת הם עוברים על מצות הדת וכו׳ — אני אומר, כי היהודים האלה עושים שלא כמשפט; ואם הרב בק״ק המבורג נתן אותו היהודי מבני קהלתו חרם, על עברו את מצות הדת בפרהסיה, קצרה בינתי מהבין, איככה חפץ מנדלסון לחלץ אותו האיש מהחרם וכו׳?״ —

יספר מאומה מרושם הראיון הזה· — בפגשו את בנו, שלא ראה אותו מעודו, והוא רוצה להאציל עליו מרוחו, לא נראה בזה פגישת שני דורות, שני עולמות · · · הבן הולך וסובב עם אמו על בתי היהודים האדוקים, והאשה קוראה את בעלה לבית־דין · · ·

„אשתי היתה אשה גסה ומחוסרת תרבות וכו׳, אבל שכלה היה בריא ולבה אמיץ מאד· היא דרשה ממני לשוב אִתה כרגע הביתה לפולין; ולא שמה אל לב, כי דבר שאי־אפשר הוא לאיש כמוני: הן כבר ישבתי שנים אחדות בארץ אשכנז, ואצליח לנתק מעלי את כבלי האמונות התפלות והדעות הקדומות וכו׳, — ואיך אאות לשוב עתה אל מקום מצבי הראשון וכו׳, ולהיות צפוי כל הימים לקצף הרבנים וכו׳?! — ובכן אמרתי לאשתי, כי אי־אפשר לי לעשות חפצה עתה, כי עלי להודיע בראשונה את הדבר לרעי פה ובברלין ולבקש מאתם לתמכני במאתים או שלש מאות שקלים, למען אוכל לעמוד ברשות עצמי בשובי לפולין, מבלי היותי תלוי בחסדי בני אמונתי·" כמה תמימות היתה עוד בקרבו אז·

„אבל אשתי לא אבתה ולא שמעה לדברי — יוסיף לשיח — ותגמור אֹמר, כי אם לא אסע אתה מזה מיד, אז עלי לתת לה ספר־כריתות· — ולאחרונה אמרה בשפה ברורה, כי אך טוב לנו להִפָּרד זה מזה· — ואמנם לפי דעתי צדקו דבריה מאד; אבל נפשי ירעה לי להפרד לנצח מאשתי, אשר לפנים אהבתיה, וגם לא חפצתי שמעשה גדול כזה יֵעָשה בקלות־דעת·"

מעין חליפות כאלה נראה במימון· ידענו את החושב בעל הרוח הקר; והנה לפתע נשמה אחרת מבצבצת ונראית לנו · · · „בראשונה היה בעיני הרופא מרדכי הרץ כחיה מדברת, וישתעשע אתו כהשתעשע עם כלב או עגור, שלמד לבטא מלים אחדות · · ·" „מנדלסון השתומם על המראה, כי יהודי פולני אשר אך הסתגל לתורת המטפיסיקה וכו׳ כבר בא עד תכליתה·" גם בעיני עצמו הוא „איש יהודי, יליד־פולין, שעל־פי חנוכו ולמודו נועד להיות לרב בישראל; אבל בחשכת הערפל זרח לו אור מעט·" — מה שונה מזה הנוסח: „אני קראתי אז בספר שפינוזה; עיונו העמוק של הפלוסוף הזה ואהבתו לאמת לקחו את לבי עד מאד·" — —

„הנני אומר לך, אדוני מנדלסון: כלנו אפיקורסים! כלנו רודפי תענוגות·" ובמקום אחר הוא אומר: „גם אני, בהתוכחי אתו — את

„אני הייתי ביישן ופחדן מטבעי".

„אפס, כי בהיותי איש בלתי מנוסה בנסיונות החיים, הרחקתי לפעמים ללכת בתמימתי, ובאחריתי שבעתי כעס ומכאובים ממנהגי תמימותי". כזאת נראה בכל מהלכו...

בפוזנא, בברלין, בהמבורג, באמשטרדם ובברסלוי הוא יהודי כמו בנישויז ובאיבניץ. הוא רואה את החיים וגם חייו הוא כיהודי גמור. הוא סובל כיהודי ונושא את מושכלותיו כמקלו ותרמילו.

„כהלום ברק עמדתי לשמע הגזרה, אשר גזרו עלי ראשי העדה, עדת ברלין. כמה מצוקות, כמה מחסורים וענויים קשים סבלתי, למען בוא אל משאת־נפשי — אל העיר ההיא; ועתה, כאשר זכיתי להגיע אליה ולראות את משאת תקותי, והנה המטרה ממני והלאה! עתה בעמדי לפני שער העיר הנכריה, נגזרה עלי גזרה לשוב על עקבי. מצוקותי נדמו למצוקות טנטלס שבאגדות היונים".

„והמשגיח על ההקדש האיץ בי לצאת מן הבית וללכת לדרכי, כי כן חזקה עליו פקודת ראשי העדה; — ובצאתי משער העיר התנפלתי ארצה ואשא קולי ואבך".

„היום הזה היה הראשון לשבוע והמונים המונים מאזרחי העיר התהלכו לטייל במסבי העיר. רוב הטַיָלים לא שמו לב כלל אלי, אל התולעת הנאנקה; ואולם נמצאו בהם נפשות רחמניות, אשר עמדו תחתם למראה היהודי השוכב לארץ ומיַלל...".

כל גלגוליו החָמריים והרוחניים של מימון עושים עלינו רושם מעציב וממלאים אותנו חנינה. נחון לעשרו השכלי, נחון וננוד להעני בשבט עברתו...

מימון היה בעל שכל חושב, בעל שכל מופשט... הוא מתגורר שוב בברלין ואינו רואה מכל אשר סביבו. יבוא לפוזנא ואינו רואה שם מאומה; בא להמבורג ואינו רואה, לאמשטרדם ואינו רואה... רצוני לומר, אינו מספר כלל ממה שראה. נסיעת הים היא אצלו מקרה קל־ערך שאינו שוה לדבר עליו; הכניסה לעולמות חדשים דברים טפלים הם אצלו לגבי ספר פלוסופי או ספר בחכמת החשבון...

בבוא רעיתו היהודיה לברסלוי אליו, שעזבה לנפשה מספר שנים, והוא רואה אשת בריתו זו, אחרי המהפכה הגדולה אשר היתה ברוחו, לא

את מהות הדת הטבעית והנגלית מהשתלשלות היהדות, ועצם המושכלות שאב מ,מורו המובהק' הרמב"ם, שנשבע היה תמיד בחיי ראשו ושהיה נושא את שמו...

,אני חייב להודות לכל לראש לספרי הרמב"ם. כבוד המורה הגדול היה גדול בעיני ככה, עד כי שויתי אותו לנגדי בתור אדם המעלה השלם בתכלית השלמות; ודבריו נחשבו בעיני כדברי אלהים חיים, כדברים היוצאים מפי החכמה האלהית בעצמה".

,בקראנו בספרו – יאמר התלמיד על הרב – נדמה לשמוע את הקול המעורר יראת־הכבוד של האמת בכבודה ובעצמה'. ובקראנו את דברי מימון, נדמה לשמוע דברי תלמיד־חכם שלא פרש. לא הֵד מעולם אחר נקשיב, לא איזו שאיפה נגודית נראה בו, הוא יבקש לו רק עצם המושכלות, את עבודת השכל כשהוא לעצמו. – – –

,ואני מחליט, אומר מימון, כי האיש הקורא בספר אינו יכול להתפאר, כי הבין את כונת המחבר, כל עוד אשר לבו הולך אחרי דברי המחבר, באותו הסדר ובאותם המושגים שחברם הסופר, כי באֹפן כזה פועל רק כח הזכרון את פעולתו. רק אז יכול הקורא להתפאר, כי הבין לרעיון המחבר, אם בתחלה יראו אליו דברי המחבר כמו בעד הערפל, כדברים בלתי מובנים היטב; ועל־ידי ההבנה המטושטשה הזאת מתעורר הקורא לחקור בעצמו על הענין המדובר בספר ולהוליד בעצמו את אותן המחשבות שהציע המחבר".

קנט, הפלוסוף הגדול, התפעל למראה החריפות המצוינה של מימון; וכתב על השגותיו של זה, שנשלחו לו מאיש אחר: ,תיכף בהשקפה ראשונה, שעברתי על פני כתב־היד, נוכחתי כי ערכו מאד נעלה, וכי בין המשיגים עלי לא נמצא איש, אשר הבין את דברי ואשר בא אל תכלית השאלה העיקרית כהאדון מימון".

למימון בעצמו כותב קנט: ,אני איני בוזה לשום שאיפה נכוחה בעניני מחקר הנוגעים לאנושיות, ואף כי למחקריך אתה, המעידים עליך באמת כי כשרונך למדעים עיוניים ועמוקים הוא כשרון בלתי־מצוי". ראוי גם לשים לב לדברי הכהן, בבוא מימון אליו לבקש חסד בצר לו: ,הנך פלוסוף יותר מדאי... יד השכל בך על העליונה... התפלל לה', כי יאיר אותך באור חסדו..."

שלָקחה לבית אבותי לשפחה — בקפצה אל הנחל השוטף לפני. למראה הנערה הערֻמה מלאתי עונג אין־קץ ואעמוד תחתי כאסיר בחבלי־קסם. אחרי שוב נפשי למנוחתה, עלתה על לבי אזהרת התלמוד, ואומר לברוח מן המקום הזה; אבל לא יכולתי, כי רגלי כמו דבקו לארץ. — למן היום ההוא התחולל בקרבי שנוי כביר; לרגעים התקצפתי וארגז ואהי זעף ונגרש תמיד..

,הן בעת חתונתי הייתי עדיין נער קטן, בן אחת עשרה שנה, נער האָמון לפי חוקי הפרישות והצניעות של בני־ישראל; לא היה לי כל מושג מחובות הבעל לאשתו, ונערה יפה נחשבה בעיני כאיזה מחזה הטבע או ככלי יקר. באֹפן כזה מובן מאליו הוא, כי עבר זמן רב אחרי חתונתי, מבלי אשר עלה על דעתי למלא את חובות הבעלים; ובקרבי אל אשתי אחזוני תמיד פחד ורעדה, כאיש העומד לפני דבר המוזר לו לגמרי..

,כה עברו עלי ימי אביב נעורי, שלש השנים שבין חתונתי עד יום עזבי את ביתי. את מבחר ימי ילדותי אלה כליתי בעוני ובלחץ, בחוסר־אמצעים להתקדמות התפתחותי, ויחד עם זה נטל עלי לכלות כחי שלא כדרך הטבע. — באמרי לכתוב בספר את דברי ימי ההם יפול עטי מידי; לכן אקבור בחֻבִּי את הזכרונות המכאיבים האלה...

מימון אינו רואה בישראל ובחייו, גם בהחיים הצרים, בלשונו הוא: ה,חיים הבערים והחשכים', איזה חטא ואשמה... איזה נפל־אשת או יוצא־דופן... וגם אינו קובל על מה שסבל בעצמו ונמק בעצמו... אדרבה, כמעט בעין טובה יספר לנו את המאורעות הרעים, הפגעים והצרות שעברו עליו; ברוח קל ובסליחה מוקדמת לכל אשר נעשה לו יספר. — מימון אינו רבן בעיני עצמו, גם אם מאמין הוא בכשרונו; אינו זורק טפה מרה באחרים ואינו בועט בכל אשר מסביב לו. יהודי פשוט הוא גם בעמדו מחוץ לתחום.

מלבד איזו בושה טבעית, שהיתה לו בנעוריו לקיים את המנהגים הטפלים ודכותם, אינו מרגיש בקרבו נגוד אל תורת היהדות, אל התורה־שבכתב והתורה שבעל־פה. הוא הבין את חיי ההלכה והיה נמשך אחרי דברי הקבלה והחסידות. הפלוסופיה הדתית היתה יסוד לחייו הרוחניים גם בעת שכבר רחוק היה מן הדת מרחק רב; מושכלותיו העמוקים אינם אלא צורה מתחלפת מאותם המחקרים שם בבית... הוא למד דעת

שלמה מימון ומשה הֶס

א

קורא אני עתה בספר „תולדות שלמה מימון" כתובות בידי עצמו בתרגום ישראל חיים טביוב, הוצאת „תושיה", תרנ"ט־תר"ס. את ראשית הספר אדע מהמאסף „ברקאי" בימי רדקינזון, — ואת כלו קראתי בכלי־ראשון, בלכתי גם אני לבקש דעת והשתלמות וארחק נדוד...

וכחד לא אוכל, נעים היה עלי ביותר לקראו עברית, בלשון עבר עושה רושם יתר ביתי...

בשפת אמת ובלי משא־פנים יספר לנו מימון את תולדות־ימי־חייו וכל מה שעבר עליו. לא יכסה דבר, לא יכסה על חטאיו ועל כל אשר עִוה; גם אם גנב ושם בכליו מתוַדה הוא על זאת.

פשוטים הם הציורים, והכל הוא מתאר בנוסח אחד.

רק איזה מקרים בודדים, יזכירם אולי דרך אגב, פותחים לנו פתח אל עולם אחר... עולם שבו נראה נפש הנער הומה אל החיים...

„ואשתומם למראה ההוד וההדר הסובב אותה; ואתפעל מאד מיפי האנשים והנשים ומתפארת בגדיהם המרוקמים בכסף ובזהב, ועיני לא שבעו לראות."

הדבר היה בבוא האציל עם בתו היפיפיה וכל צבאו לבית הקטן של אביו; והנער נפגש בפעם הראשונה את העולם היפה. לא שבעו עיניו מראות בו. — —

„ויהי היום וכל נשי הבית הלכו לבית־המרחץ, כאשר הסכינו לעשות פעמים בשבוע, ומבלי דעת הובילוני רגלי גם אני אל המקום אשר שם בית־המרחץ; ופתאם הופיעה לעיני הנערה היפה — נערה קטנה כגילי,

תוכן

דור וסופריו

בשדה ספר

חלק שני

דור וסופריו

ליפסיה תרפ״א

מאמרים

מאת

מיכה יוסף בִּן גריון

מערכה א

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

כתבי

מיכה יוסף בִּן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

ה ש

נדפס בבית־הדפוס של שְׁפַּמֶר בליפסיה
בהשגחת הַצַּיָּר וַלְטֶר בּוּהֵי

* * *

המאמרים האלה נכתבו בברלין, בורשה, בברסלוי ובנוה־שלום ונדפסו במכתבי־העתים ובמאספים: אוצר הספרות (ירחון), האשכול, הבקר, היום (ורשה), המגיד, המעורר, העולם, העומר, הצפירה, השלח לאחד־העם, נתיבות, ערכים. הפרקים הראשונים נאספו בחוברת „על הפרק", הוצאת־צעירים, ורשה תר"ס; הבאים אחריהם הופיעו בקונטרס „בספר", הוצאת לשכת המרכז של „עבריה", קרקוי תרס"ז, ועניני שירה ולשון נדפסו בספר מיוחד „בשירה ובלשון", ביבליותיקה־גדולה, ורשה תרע"א.

על קברו של מת אנו עומדים, להציב ציון לאחינו, לאחד מבני החבורה שהלך מאתנו, ואין נוהם בפינו. אין לנו מלה חיה להורישה לבאים ואין מי יערוב לנו שתהיה מובנת לבאים. אפסו, תמו כל הקריאות החיות וכל שתוף הנכסים והלבבות. וכי תאמרו: שובו למחנה, איש לאהליו ישראל! הן נשבר המגן, נחרב האהל. רק תוגה חרישית עוד מאַחדת אותנו; וגם היא תרד דומיה, כי תשָׁכח השפה מפינו, שפתו של המנוח ושפתנו אנו.

נשמור עליה.

וידעת, כי חיו כותביהם והוגיהם לשמך ונשאו בעמלך; וכי שיבה זרקה בך ועוד מעט והנך יורד מן הבמה, והנה דור חי הולך בעקבותיך, מחבב את קדשיך ואשר אספת אתה יהיה להם למשמרת. יש ערובת הקיום ויש שתוף במעשה ובמשא־הנפש. אין צורך לכגון אלה בתחית־המתים ובהקמה ובשבועה. גם המתים חיים המה, חיים בפי הבאים; חיים המה מאליהם, על־ידי הרוח והחפץ שאינו פוסק. אם תרצה לומר: יחיד אני, בידי הסוף לאיזה קו; ואם תרצה לומר: אב למשפחה חדשה אני, ראש לשבט, אבר הגוף; הֵד נשמע מיער רחב, אלהים פועל מתגלה במעשיו. — —

והנה בין בעלי־תרבות ודת גם אנשים עמלים בקרית־ספר. יש הוגים וחושבים, משוררים ויוצרים. יש לכל גוי נאור מין הרכבה של מאה נשמות באיש אחד, של אלף, של רבבה. אחד חי בשביל הרבים ונושא בחֻבו תקות הרבים וצקון לחש של הרבים. השמש עולה, השמש יורד, ועם צבאות השמים ועם תנובות הארץ אלפי רגשות מתחדשים ויוצאים ממחבואם. הלא ביד האחד להכריע, לברא ולעורר. הלא לנשמת המשורר והחושב להביע רחשים אין קץ, לעלות ולשַתף עליונים בתחתונים.

ואם חנן היוצר את פלוני ואלמוני להיות מיושבי בית־המדרש ולשַמש בעט קסת־סופרים, הלא מנה רבה לו נִתנה. אלהים יאציל מברכתו על אחד בעיר להיות קורא בלוחותיו או גם לַחרות אות ומלה אחת. מצטרפים היחידים הללו למשפחת־סופרים, לשבט רוחני. אשרי מי שאומנתו לשַמש בהיכל המלך; אשרי מי שאינו עומד בפני שער העולם, והוא סגור מזה ומזה ואין פותח. אשרי המשורר והחושב; אשרי הנשמה השואבת מהים הגדול והולכת וחיה בים.

גם לנו ים, גם לנו שמים ועולם, גם לנו נשמות ורחבי נשמות, ומה גם צרופי נשמות; אבל הכל הולך לבלי שוב, הכל חי לבדו ומת. בודדים, בודדים משוררינו וחושבינו בחייהם ובמותם. אין השארה לנו ואין גם יסוד קיים. וכי נתת את נשמתך והמית נשמתך לגוי, הנה בנך שוב לא ימצא את המבוא ואת הפתח לחייך... אין אחיזה לנו, אין תומך. איש איש מדַבר בפני עצמו ומתוך נגעי־לבבו ללבבו בעצמו; ברחוק ארבע אמות שוב אין שומע. — — —

נוטרי־דת, לעם ולמחפשים אחרי יסודו של עם, ומחרבת שוב את קנינו האחרון הזה, מחרבת אותו בידים... אין חרות עוד לנו לדון ולשפוט, להעריך קניני קדם ולדעת מה המה לנו וכמה הם עוד לנו; שוב אין חרות. — —

לפנים היו בעלי מחשבה חדשה חשובים אצלנו ל,כופרים במציאות ה׳' ולחותרים חתירה תחת תורת משה והנביאים והחכמים, ,וכל הפורץ גדר ישכנו נחש'... ובימים האחרונים, שהן ,ימי תחיה ופדות' יהיו לנו, כל מי שישאהו לבו לחקור ולדרוש במסורה העברית, להציב לה גבולים או להרחיב ולחַדש, או גם לבַקר ולנתח הוא נחשב לכופר בקדשי האומה הישראלית ולמהרס דברים שנתקדשו בעיני העם.

ממיתים אצלנו את אלהי המחשבה באמצעי רדיפות רוחניות ובצעקות בצבור, מטעים את הצבור. החושב בתורות הדורות נחשב עתה לבוגד בעמו; וכל המהרהר בחלופי הדורות ומתעמל לדעת ערכי הדורות, אם לטוב אם לרע, אם לחיים או למשבר החיים, הוא מקעקע את בנין כל הדורות. אין דין ודברים מחשבתיים עוד, אין מחקר ואין עיון, כי אם חריקת־שנים ועינים אדומות מקנאת־עם או גם מקנאת ה׳ ותורתו.

שוב הכל הולך ונדרס בנו. כל אשר נלחמנו לו ואשר אמרנו להקים בתוכנו נחרב. הספרות החדשה, הספרות של המחשבה החדשה הולכת ונעשית לשפחה חרופה לספרות הדתית, ו,חבלי המינות' הולכים וחונקים לנגד עינינו את השארית לנו. הוטל הארס...

וכה אנו עומדים לפני החורבן האחרון בנו, חורבן המחשבה וההכרה, שאמרנו הן תהיינה לנו למפלט. גדול הצער.

ב

מן החיים אל המתים*. — חוגגים בני האדם, עושים הזכרות לנשמות, עושים הזכרות לחיים ולמתים. יש קשר בין בני המשפחות, יש קשר קיים בין היחיד ובין הצבור, יש קשר בין העם ובין יחידי העם. וכי יצאת לאויר העולם כבר יש לך נחלה וסביבה חיה; וכי גדלת ובאת במסבות החיים יש לפניך אופק ממעל וארץ מתחת; וכי למדת לקרֹא בספרים

* נכתב לזכר סופר צעיר שמת.

הוא בא להשחית את האויר. הבונים בנינים חדשים רק מהרסים הם את הישנים והנוטעים מחדש המה רק מקצצים...

מחדשי־אמונות היו בעינינו לכופרים, בוראי מחשבות וקוראים את האדם לאלהים ולמכמני הטבע מחדש — לעוסקים ב„ספרי קוסמים". ורבצה בנו ובספרותנו הארוכה אָלת הדחיה. אלפי דברים פוריים במוסר ובאלהות נחנקו בעודם באִבָּם, אלפי דברים רמים ונשאים נרמסו ברגלים. כה היה עם־אלהים אך לשומר פקודים ואמונות קבועות בספר ולא למבקש אלהים בערב ובבֹקר בחדוש מעשי־בראשית בכל יום. עם של ספר עתיק היה לשונא את הספר החדש. תוגת כל אלה אצלנו, שבאו לברֹא מחדש, שבאו להרחיב ולחַדש, חרותה בצפורן שמיר...

בקבלה מצד אחד ובפלוסופיה הדתית מצד שני, מבפנים ומבחוץ, באו שתי רוחות מנשבות להניע את הבָּנוי והמוגבל, ובמלחמה ארוכה וקשה נסו שתי התורות הללו להרחיב את התורה הישנה ולהביא בה זרם־מחשבתי חדש. שתי קריאות לחרות באו מעבר מזה ומעבר מזה, ולפעמים סבוכים זה בזה; וגם בעלי החרות בעצמם נשאו חבלים רבים במתניהם והחים בלשונם. מצמצום באו להתפשטות, ומהתפשטות באו שוב לצמצום אחר; — וחזרו היסודות החדשים והעיקרים החדשים להציק שוב לחרות. מתסיסה רבה באנו למעגל־קסם, מתורה אחת לתורות ועיונים. הכוָנה פצצה את מסגרת המעשה, ושוב נעשתה לשיטה אחוזה בלולאות הרבה.

עם ההשכלה והבקֹרת נולדו בתוכנו נצני חרות גמורה ונִתנה לנו חרות להתבונן במחשבות, בדעות ובמעשים, להתבונן בכל הנחלה ובכל פרי הספר שלנו מאז ומקדם. מאנשים תיאולוגים שומרי משמרת של תיאולוגיה נושנה גם נושנה נעשינו אנשים יודעים ובוחנים, שואלים ודורשים, חושבים ומונים. ההכרה וכח ההכרה באשר לנו נִתנה לנו. ואזל עם־ברית, אחוז בחבלי ברית, עם לָמוד לשמור את התורה ואת המצוות ולהלחם על אמונות וחוקי־אמונות שהנחילוהו גם הנחילוהו — אזל ללמוד ולבחון. — זוהי כבר מהפכה, מהפכה ברוחו ובנפשו. ואת כל זה רכשנו על־ידי ההשכלה והבקֹרת; וכמה — כמה רכשנו על־ידיהן!

והנה באה הלאומיות האחרונה, שבעיקרה נולדה רק על־ידי תגבורת אותה המהפכה, שעשתה אותנו מנוטרי־דת, מאנשים רק

שני דברים

א

חבלי מינות. — שני עולמות נִתנו לאדם — העולם הגשמי והעולם הרוחני, ארץ ושמים.

בעולם הגשמי מתגעגע הוא להרחיב גבוליו, והוא מרחיבם בכח ובמלחמה. אין עם שלא ישאהו רוחו להרחיב את ארצו, לרכוש את אשר מסביב לו, ואם גם שלם ישלם כל שעל אדמה חדשה במיטב דם בניו. קראו בתורה, קראו את דברי המחוקק בכל פעם לאמר: כי ירחיב ה׳ אלהיך את גבולך. ארץ של שבעת עממים נִתנה לישראל על־ידי משה ויהושע, וארצם של שלשה עמים, של הקני, הקנִזי והקדמוני, עתידים אנו לנחול בימות המשיח. המשיח והגואל יגדיל את מדת הארץ וירחיב את גבולותיה לכל עבר. — אחרת היא בעולם הרוחני, ועוד יותר בעולמנו אנו. גם האלהים הגדול, שהוא מקומו של עולם וכל העולם מקומו, קנא יקנא לאלהים אחרים וקורא: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני! ומשה נביאו מְזָרֵז לאמר: את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות, לא תוסיפו עליו. — שמא יקום באחרית הימים נביא או חוזה או חושב לעקור התחומים הרוחניים של האדם, בעת רוחו גאה יגאה ונשא למעלה ראש, — לא תשמעו אליו ואל תאמינו לְהֶמית לבו. כמסמרות נטועים דברי בעלי־אסופות, ויותר מהמה, בן־אדם, הזהר עשות ספרים הרבה. כל המכניס לביתו ספרים יותר מדי ובא להרחיב את אוצרות המחשבה והדעה ,מהומה הוא מכניס לביתו...

וינעלו הדלתות, ויסגרו השערים. אשר היה ונִתן פעם אחת הוא יהיה לעולמים. אִכלו מפירות האילנות, שכבר המה נטועים, ואל תעיזו לנטוע נטיעות חדשות. אל תזידו, פן תתך עליכם חמת חכמי האומה ושומרי־האמונות. כל המוסיף גורע וכל הקורע חלונות במבואות אפלים

ממלא רוב חללה. המשורר לא יוכל להסיר מקרבו חשבון עמו ויסורי עמו. קול קורא לתחיה ופדות, והלב מרחף בין תקוה ופחד. זה ימים רבים לא נשמע בישראל „הן' לאומי מרבים מבניו כמו בזמן האחרון, ויחד עם זה באו גם צללי „לאו' ותוגת הלאו. — ימי ההשכלה נתנו לנו טפוסים של שוללים ידועים בשירה ובספר, הרי שמואל ב„הדת והחיים' והרי צלפחד בר חֶשים ב„חטאת נעורים'; אמרנו כי אלה ספו תמו, והנה בא הלאו החדש ומדַבר בלשונם ביתר תוקף וביתר הרעשה, והסביבה היא אחרת, אחרת לגמרי... שמואל וצלפחד היו חלוצים במחנה ונשאו דגל מלחמה וריב, וצעקתו של השולל מדהיום היא צעקת בודד... אין לנו גבורים עתה, גבורים שנשקפים לנו חייהם בחזון מראשית ועד אחרית; אין לנו פעולות שלמות ומעשים מסוימים, למרות שאון בני־ציון וחוג החברות לבנין ציון, אבל לנו דוחק־נפש והמית־נפש. — אין לנו עתה ההרחב שלפנים; אבל העצמיות גדולה מאשר לפנים, וגם הצער העברי רב הוא מאשר לפנים. מה שהעולם היולי הכולל הוא לאדם משורר יתחיל לשורר ויבקש חיים ממות, מפלט מצללי האפס, ויחד עם זה צרים לו גם כותלי החיים ויבקש גם חרות מן החיים, הוא להמשורר העברי העולם העברי, עולם ארוך, מאד ארוך, מלא כחות מתנגשים, מלא סער וצער ומלא חידה. — גם היחיד העברי הוא עבד לרבים, ואינו יכול להסיח דעתו מן הרבים; אבל הוא אינו חי עם הצבור, כי אם נמק בעון הצבור ומרגיש בכל ישותו עקת הצבור.

אין דרך לנו, אין דרכים וארחות ואין מנוח. נפשנו נתונה כבצבת, השמש לנו לא תזרח והירח לא יחלום. אנו הולכים בזה ואנו נכוים, ובזה — וגם כן נכוים. מי יחיה אצלנו ומי יודע את החיים? מי יאמין ומפיק אֱמוּן? — הן אין זו שירה עוד, כי אם צעקה, צעקה ודוחק ודכוי־הנפש, ואתם תאמרו כנפים לנו; כנפים תנתנה לנו — ורגלינו תכשלנה גם תכשלנה.

כה אָפֵס מנו מזור ומי ימצא לנו מנחם? — — —

אם אמת בפיכם, אם אמת הדבר, שרוצים אתם לחיות מרצון ולא מאונס, ואם תוכלו לחיות עוד וכדאי הדבר שתחיו עוד. — — —

נולדו אצלנו דברים רמים ואמרות גבוהות על־דבר תחיה ופדות, על־דבר הקמה לתחיה ובנין לעד; נולדו חפצים ושאיפות, מועצות והסתדריות, והכל סובב על העתיד ועל התקוה בבא. ארץ אתם רוצים להנחיל לנו, תרבות משוכללה, רוצים אתם להקים ניר לישראל ויהיה שלום וצדק רועים יחדו, אור ויופי בכל; ובדבר האחד, המעט שבידכם, ספרות תקראו לו, הנה רק עָוֶל בידכם ורעות־רוח, רשעת לב ומעצור בעד כל דבר רוחני בידים. על־דבר משוררים אתם מדברים ועל־דבר כתרים לראשם — וחייהם חיי עבדות, חיי עבדות ומארה כל הימים. יֵרא אלהים וישפוט!

עם שאמנם קם לתחיה ומבקש פדות, וכנים דברים אלה, הוא ימצא גם את מלאכיו ונביאיו. לב יאמר ללב ולב יעורר לב, ואין צער במקום שיש תקוה, ואין יאוש בעלות הבקר. וזה הדבר שאנו שואלים: איה, איה הם נביאי הבקר? מדוע מצא לו דור ההשכלה וההרס את מבטאו הנאמן בסופריו ומשורריו, והדור הלאומי לא מצא לו מבוא ללב משורריו? מדוע לשלילה ולצער השלילה — אנו מאמינים, ועוד היום כחה עלינו ככחה אז ונאמנת היא ללבנו כאז; ומדוע אין אמת בחיוב ולא נִתנו לנו נביאי אמת? — —

יל״ג וברודס ולילינבלום — לא רק „התקוממו כנגד התאבנות הלב העברי, כנגד דכוי הנפש האלהית שבאדם והכנעתה לדינים ומנהגים, שכל קדושתם אינה אלא השיבה החופפת עליהם' (דברי סופר אחד), כי אם בקשו לפעמים גם לעקור את הכל ושאלו על הכל...

ועצם השאלה, למרות הקולות ובנות־קולות של תחיה, ממקומה לא מָשה עד היום, והיא אוכלת מנפש עד בשר. תחיה הם אומרים ודמנו שותת. מראים הם על אור ואך חֹשך ישופנו.

„אלהים של ישראל יודע גם להטיף תנחומים'; אבל הוא לא ישקר — ואין לנו מנחם. גם בעלי התחיה השאונית לא יתנו לנו מנחם!

ה

„כשאדם נער — אומר דברי־זמר', ובשירה העברית האחרונה שמענו לרוב דברי קינה. שירת הנוער אצלנו היא שירת הצער והֵד צער עממי

ולבי יאמר לי, שבהִכבות נר זה לנו — יכבו אצלנו כל הנרות; לבי יאמר לי, שהחורבן הזה הוא החורבן האחרון...

נפשי בי מרה ותנחומין אין לי. רואה אני את חלומי נפתר לרעה; רואה אני את הדור חָרֵב וספרותו חרֵבה, ורואה אני, מה עוד יש לנו ממה שבקשנו להאמין, כי הוא יש אתנו. צערי גדול ולבי בי נאלם. נאספים אנו איש איש והחלומות יחדלון...

ד

ראיתם מימיכם עם על תלו וספרות כתקונה; עם מכבד את סופריו ונותן להם היסוד לחיות, לפעול ולעשות וספרות יודעת להבדיל בין טוב לרע, בין אמת לשקר, בין אמת בה לשקר בה. ראיתם בני לאום מקיימים את האלפא־ביתא לגבי אנשי הרוח, ויודעים הם על־כל־פנים להעריך את הרוח. בקרב אלה שיש להם אתמול ויש להם מחר ויש להם הוה בקרב אלה יכול להוָלד הרעיון ויש אצלם מבוא לרעיון על־אודות בעלי המחשבה והשירה: מי בקצו ומי לא בקצו? העם הנותן שואל לפעמים מהו מקבל או מהרהר אחרי מה שהוא מקבל. עם כזה יכול גם לחטוא לחושביו ולמשורריו; אבל מה שיקלקל אותו דור — יתקן הדור השני, ואם ירע — אין זה במזיד, אלא בשוגג. הרי תעית־הרוח, והרי דברים שקדמו לבוא לפני זמנם; וכשיחיד נתפס, בא אחר היורש את מקומו הראוי ויעש לו כַּוָנים. יש כאן גוף ויש כאן אברים, ועל־כן יש כאן ערבון ודין — וגם כבוד ונחלת כבוד. זה לעומת זה וזה בעד זה.

אחרת, אחרת הוא הדבר בבני עמנו, עם שבור וקרוע ובעל ספרות קרועה, ספרות שאמנם יש לה אתמול, אבל אחרית המחר מי יודע. — וההוה? — אל נא יחשוב לי אלהים לעול, ההוה הוא מלא חתחתים והוא קבר הסופר — בחייו. ואלה האנשים, „דברני העם", הקוראים בשמות: לאום, קדשי לאום וספרות לאום — אלה לא יבושו להצר את צעדי כל אלה שרות להם ולהממם... אין רֵעות בספרות העברית, אין קיום ואין לחם; — אבל יש כאן הכנעה וחטאת־מרי שבע פעמים ביום. וקלל הסופר בחייו ויראה און וכשלון ואין איש; אין איש דוקא בין הקוראים לקיום ובין המדברים רמות, ועוד מזידים לדַבר אצלנו על „זֵר של משוררים" ועל כתָרים להכתיר אותם. עבדות נתתם לנו, חיי־צער; ועל כלם חיי־שפק, חיי שפק נורא,

מזייפים אצלנו את הקודש, מזייפים את הרגשות, מזייפים את המחשבות ומזייפים את הדעות! אמרנו לפלס לנו נתיב — והנה זֵדים מדלגים בו; אמרנו הנה יבוא אור, ורק אופל מסביב לנו, אופל ורֶשע.

ג

בשכבר הימים יש שחשבתי על־דבר תולדה חדשה אצלנו, על־דבר בריאת ספרות חדשה והערכה חדשה בחיים וברוח.

לא לשנוי־ערכין במובן חיצוני נשאתי נפשי, רק במובן פנימי, יצירתי. מה יחסר לנו, אם נתעשר גם בנשמת רַבֵּי האבות וגבורי העם, בכל ארחותיהם, בנשמת כל אלה שבקשו להביא גאולה לעולמנו, אם בחזוק החומות או גם — בקריעת החומות; ולמה נֹוָרש, כי נדחה את אלה שלִמדו אותנו עד עתה לדחותם? מדוע יהיה אופקנו צר כל הימים, גם לגבי עצמנו ולחוקרים גדולים משלנו, אם גם נשארו מחוצה לנו? ומדוע תהיה מדת תולדתנו דומה למטת סדום; והן לא סדומיים אנחנו: מעבר הנהר באנו ונרחק ללכת מארצנו. עם שכאלה לו, מדוע רק אלה לו?

אלהים אדירים! מדוע נדחה כל הגדול והרם, אשר לא נצטמצם מפני גדלו בד' אמותינו הצרות, בשתי ידים? ומדוע לא נשים לב לזה, שכל אלה שקראו לחרות מהחוקים המעיקים, ואפילו מהתורות והמצוות, לא קראו כזאת מזדון, כי אם מהרגשת תעודת האדם והתרוממות האדם. וגם אלה שהרחיקו נדוד מאהלי העם, כי נמקו בחייהם ובחייו, הלא נשאו עליהם סבלון־התולדה הלאה, ואף רגע בעולמם לא שכחו את אשר זנחו זָנֹחַ. ומדוע יהיה לנו הלאו הגדול פחות מההן השלם? והן שניהם בוראים ומשניהם מבוא לחיים. — — —

עם השאון אשר בלבי, עם יסורי־התולדה וגעגועי־הערכין אשר בקרבי, יאוש גדול בא בי לפרקים, יאוש אוכל מנפש עד בשר... הנני רואה את ספרי הדורות, ואני שואל: אנה הם באים? הנני רואה את הספרים המופיעים חדשים לבקרים, ואני תמה: להיכן הם הולכים? כבית־מועד גדול לי כל הספרות שלנו: שם קבורות מחשבות, קבורים רגשות, קבורים לבות ונפשות, ומי יודע אם תבוא עוד נפש לפקח עליהם? מי יודע אם עוד יבין איש את ,שפת המצבה'?

לשם אלהותו יתברך ומצוותיו בכל יום· יש שפרק זה הוא גרוע, מחשבה זו היא פגולה, באור זה הוא תפל והסברה זו היא עקומה, אין סוף לדברים ואין התחלה, אין סדר ואין משטר; אבל לכֹל מין הֶד׳, מין ירושה, מין הכנעה שבלב· בודאי גם גנבו ולקחו בעלי הספרים הללו איש מאחיו, לקחו מחשבות שלמות מאחרים וגרעו אותן, עקרו אילנות מֵצל וגזרו אותם לשימם לעצי שרפה, ובודאי גם בהם חלשים גוברים על החזקים, טובים על הרעים, טומטומים מתנשאים על מולידים; אבל איזה דבר נִתן להם, מה שאינו לספרים החדשים שלנו· ומה המה רוב ספרינו היום מול אלה שלפנים? מה המה הדברים הנכתבים אצלנו עתה, עם כל החשבון שבמוח והמרק הפסול שבלב?

מה נותנים לנו החדשים במקום ספרי־מוסר ויראת־השם? בכֹל אך שקרים איסתיטיים, זיופים נפשיים ודעות שאינן דעות כלל, כי אם גבוב אמרים·

נפלה ספרותנו, כֻּלה מגרעת ואין בה מתום· הנוער בה אינו נוער והזוקן בה אינו זוקן· חסרה לנו יראת־הרוממות מפני מחשבות באמת ומפני דעות באמת, וחסר לנו כל רגש הערצה וכבוד לאותם הדברים שחיים אנו מהם·

הנה על כל שעל ושעל דברים נראים כמדעיים, נראים כשיריים, נראים כמחשבתיים — ואין בהם רוח, ואין בהם תום! תחת מעט — ואין טוב אך במעוטו — נותנים לך הרבה· הנך רעב ללחם וצמא למים, ונותנים לך עפר תחוח ומי־רקק· לארס — קוראים סם מרפא, ואשר יַקהה שִׁנים — מהללים בשער בתור נותן ריח·

אני קורא בספרינו החדשים, קורא ומתפלא: מאין יבואו אלפי מלים בה לרעיונות ריקים, לדברים בלתי מחודשים כלל· אִמרות אין־מספר לכל איש יודע רק לצרף אמרים של אחרים ולגבב דברי אחרים· — לכל מקום שאתה פונה, הנך רואה רק סריסי מחשבות וסריסי הרגשות, ואלה מדברים דוקא רמות וממללים רמות· אין אלהים בלב, וקוראים בשמו בקול גדול; אין אהבה ואין רחמים ואין הרמת הרוח, ואת כל אלה ישאו על דגל·

אהבת־ישראל אצלנו, צלצול אותה מלה בבית וברחוב ובכל פִּנה בספר, היא מין צביעות חדשה, צביעות משחיתה כל חלקה טובה בנפש וברוח· — איה מקום אצלנו למלה חדשה באמת — למלה של חיים ובת צער אמיתי? איה מקום אצלנו לכל איש דובר אמת בלבבו ולא יחניף לקהל?

באה העת שידוע נדע מה היא שארית הפליטה שבספרותנו לנו, ושאם לא עכשיו, מי יודע אם עוד תתקיים לנו. כבר צריך לדעת, שהמלה החיה הנשארה לנו, המלה הכתובה החיה מפה לפה, היא היא הדבר האחד שעוד יכול לחזק אותנו זמן מה.

ואם הספר היה לנו לרועץ, כי אכל את מיטב כחותינו דור אחר דור, הוא יכול עתה להיות לנו גם למין תקומה או לעורר אותנו. עתה, כי כותלי בתי־מדרשנו נוטים לנפול, כי החיים הדתיים הולכים ומתפרקים, — מה עוד לנו זולת הספר החדש שלנו? —

ועם כל רגשי השלילה שנרגיש לספרות שלנו, לספרים בתור תכלית, בתור תכלית עיקרית לאדם העברי, כאילו לא נברא רק לשרתם ולעבדם... נודה, שבתור אמצעי ובתור כלי־שמוש לאמצעי מאגד אותנו, מאגד את המפוזרים ברחבי העולם והנתונים בתנאים משונים — אנו רואים בהם תועלת. איש איש לדרכו הולך, נִתָּקים היתדות והחבלים המחברים אהל לאהל. כמעט אין עוד אלהים אחד לנו, ולא מבעי — תרבות אחת ומוסדי חיים אחדים, — ואם אין עוד לשון וספר לנו, לשון וספר חי לאחד בעיר ושנים במשפחה, שעל ידם הם נאחזים יחד ונִכָּר איש לרעהו ומתוַדע לב ללב, מה עוד ישאר לנו?

וזוהי האחריות המוטלת על אמרכלי ספרותנו ושומרי פתחיה עתה, והיא, אחריות זו, לא פחותה היא מזו שהיתה מוטלת על אלה שעמדו על־יד חומות ירושלים. אַל אהיה כמגזם בעיניכם! ירושלים של מטה כי תחרב, הנני מנסח דברי אחד־העם, עוד יש לה תמורה באחרת; אבל מי יקים בנין הרוח ההרוס? מי יעמיד חומות הדשות ברוחנו? —

ב

שם שם, בין המחשבות הממלאות אותי ואת עולמי, ובין אותן השאלות, שאין בהן מרגוע ושאין עליהן תשובה, הנה שאלת ספרותנו, שאלת הספרים החדשים שלנו, שלא תתן לרוחי מנוח... הספרים הקודמים אצלנו, אותם הספרים עתיקי־יומין, ספרים בָּלים אף נושנים, ספרים מעַורים את העינים במיני אותיותיהם המטושטשות עם כל הצר שבגבולם ועם כל היובש שברוחם, המה מכילים יחד עם זה גם איזו שֵׂיבה עולמית ואיזה דבר נתון להם, רק להם. הספרים האלה נכתבו ברובם לשם טהרת המדות,

בקיעי הספרות

א

ראוי לקרוא אחרי התנאים הרעים, השוררים בספרותנו מצד המעשים נגד העושים, מצד שומרי הגנות מול העצים עושי פרי. לא יְאֻמָּן, אבל חוק אצלנו, כי אין מקום לרוה חיים, אין מקום לאומץ־רוח ולאדם הולך בדרכו. — אם במזיד, אם בשוגג, אם יש שיטה לדבר או אין שיטה — מעצורים ישימו לכל אלה, שנפשם שואפת למחשבה חיה ולהרחב. אין מבוא להתנערות, ואולי אין גם חפץ.

אין אצלנו אפשרות ליושר, לחפוש ולדרישת האמת, ואין מבוא לרחשי־לב. אם לא תאמר „הן" למה שהצבור אומר הן ונקטת בחייך; ואם תבקש נתיבה ולא תסתפח בדרך שהולכים בה אחרים, אז אין מנוח לך וירדפו אותך עד חרמה. ספרות הם אומרים לבנות, ואוי אוי לבוניה. — כי תביא אבנים, אומרים הם חול תן לנו. נפשך צועקת ליסוד; והם אומרים, הנה כבר ההיכל והגג...

שקר מתחבר לשקר וזיוף אחד נזקק לחברו. הנה יושבים המה לסעודה מדומה, ומי זה ישמע על מי יְעָטֶה אבל? — כה נבדלים ונדחים בעלי לבב מריקי לבב וכה כובש הרקבון גם מקום זרע. — —

וזהו העלבון שבדבר. אם נקבול על התנאים החיצוניים בחיינו, והם הלא גורמים עיקריים לבקיעי חיינו ולפרצת חיינו, אנו יודעים את התשובה בעצמנו: אין בידינו לשנות את מזלנו בגולה, ואם האדמה מתמוטטת בכל פעם מתחת לרגלינו, בודאי יכשלו ההולכים עליה; אבל איזו תשובה בפינו למראה כל המעצורים שבבית וכל הרקבון שבבית? מה נאמר ומה נדבר, אם נרשיע גם בדברים שמסורים לנו ורק לנו. —

בשעת נעילה

אין אנו עם, כי אם שברי עם, אין לנו ארץ ולא יסוד חמרי ורוחני, כי אם שאיפות לחצאין ותקוות לרוב נכזבות. אין לנו גם דת קיימת ואיזה עתיד נראה. כל החומות פרוצות, בכל לב רק צער ומועקה; ואף בבשרנו חותכים אבר אבר, והדם שותת או שוב אינו שותת. לא נשאר לנו כלום, כי אם זאת הספרות העברית העלובה, ועל־ידה — מעט מהספרות היהודית העממית ההמונית. והנה באים האנשים ההם ועושים זו של בית־אֵם לאשכנזית ממש ומסירים ממנה את הוד השכינה היהודית; באים שוב ועושים את זו של בית־אם למקום שופכין של בית־אב... נותנים לספרות העברית בכל יום בחשאי ובגלוי, בגנבת־דעת ובעזות־מצח, כך וכך דברים נכתבו יהודית, וביהודית פסולה ומזויפת, וכמה היא מזויפת!

לא, אדוני העורכים, לא נוציא את בנינו להורג ולא נסבול ולא נשא את תוגת־הדורות בשביל עברית של שלום אַש ואף לא בשביל זו של בעל־מחשבות...

יהודית, והרי כפילות, והרי שוב עברית נעתקה רק מרוסית כתובה מיהודים או העתקה מאשכנזית. חדלה אצלנו כל הכרה שפתית, חדל כל ערך של שפה. ב,השלח' או במאסף אלמוני פלוני ופלוני הוא משורר עברי, בירחון ז'רגוני הוא יהודי, בספרי ה,הוצאה העברית' בברלין הוא אשכנזי, וכן הוא פולני לפולנים ורוסי לרוסים. גם קורלניק נחשב לסופר עברי, גם גורליק ועוד כאלה.

מדרך העולם הוא, שמתחלה יתאחז המשורר או הסופר בספרות עמו, אחר־כך, כשיגדל ויכירו את ערכו, יחלו להפיץ מעינותיו חוצה, כלומר: קָמים בעם אחר אנשים המחבבים אותו ומתחילים לטעת יצירותיו גם בשדה ספרותם הם; ואצלנו נעתקים דברים משפה אל שפה בטרם עוד הופיעו בשפת המקור. — ואם זה בספריות הלועזיות היהודיות מעין הכרח במדה ידועה, כי אלה אינן יכולות להתפרנס משלהן כל־עיקר ואנוסות הן לשאול מעט אחת מחברתה, וגם אני שלחתי לפעמים לעתונים־רוסיים־יהודיים דברים כתובים אשכנזית; אבל אין היוצא מן הכלל נעשה לכלל, ואין הרשות הנִתנה בדברי מחשבה נִתנה גם לדברי שירה... והעיקר, צריך לציין בכל דבר שאול, כי שאול הוא, כי הן על הקורא לדעת בכל דבר שהוא קורא, אם זה דבר מקורי הוא או אך תרגום. ואצלנו — לבד מזה, שאין מציינים ציונים אלה כלל, לבד מזה שהסופרים שולחים את דבריהם היהודיים לבתי־המערכות העבריות, ושם מתרגמים אותם עברית ונותנים אותם להקהל בתור דברים עבריים, — לבד מכל זה יש אצלנו כאלה השולחים מראש דברים נעתקים בביתם מיהודית לעברית ומטעים לפעמים בזה גם את העורך עצמו.

בקצרה: כדי להיות עתה סופר עברי מן המנין, אין צורך עוד לכתוב עברית. שוכר אדם לעצמו נער שיודע למשוך בעט בשפה העברית; ואותו הנער מעתיק שורה בשורה מדברים כתובים באיזו לשון או מבלבול־לשון — והנה סופר עברי חדש לנו, המדבר אלינו בלשוננו אנו; ולא אך בענוה ובדממה, כדרך כל מתגנב הלבוש בטלית שאולה, כי אם במצח־נחושה הוא עולה על הבימה ומוכיח לעברים בעברית, שפה שאינו נזקק לה כלל...

שערוריה! אין זאת רק גנבת־דעת והטעת הרבים, כי אם שערוריה גמורה. חותרים האנשים האלה חתירה תחת ,שארית הפליטה' שלנו, ומקעקעים על־ידי מעשיהם אלה את בנין ספרותנו.

התחיל מנדלי ראש החבורה לתרגם דבריו היהודיים עברית. התחיל לעשות זאת, בחדלו להאמין בנצחיותה של השפה העממית, שבעיקר היא רק היא בִכרה את המשורר שבו ועשתה אותו למה שהוא; — ובבקשו לו נתיבות וגם ערובה במשמרת שפת האבות, התחיל לכתוב גם עברית באותו סגנון ממש של דבריו היהודיים, רק שנתונים הם בלבוש עברי. ושוב באו תלמידיו והעתיקו בסגנונו הוא את יתר דבריו. והנה לנו עתה ארבעה מיני מנדלי: א) מנדלי ביהודית, ב) מנדלי בעברית בהעתקת עצמו, ג) מנדלי בעברית נעתק על־ידי אחרים, ד) מנדלי בעברית על־ידי עצמו...

וכל אלה ד' המינים, השונים לכאורה זה מזה, מתערבים יחד ונִתנים לנו כמעט כמין אחד. וכשאנו מתבוננים לחזיון הזה, אין אנו מתפלאים שוב למעוט השפעתן של יצירותיו הענקיות. במדה אחת נתעשרה הספרות העברית על־ידי התרגומים וחצאי תרגומים האלה, ובתשע מדות נתערבבה על־ידי אלה ... קם אחריו פרץ לעקור את התחומים והורה הלכה למעשה, כי אין דברי שירה נוצרים בשפה מיוחדת ולהם רוח מיוחד, כי אם יש דברי שירה סתם, שירה בלי גוף ובלי לבוש כלל, ואנו רק המלבישים אותה היום לבוש יהודי ולמחר עברי. חלול קודש כזה ודריסה ברגלים על ערכה של השפה בספרות לא ראינו עד היום אצל כל אומה ולשון. בִּן לילה נעשה קנין השפה, שבה עמלו דורות רבים ונתנו עליה נפשם, לדבר של הפקר. ואחרי פרץ, שעם כל סרחונו הגדול הן תלמיד־חכם היה, בא והולך דור של גמדים וקטני השגה והבנה, והם הגדישו עוד את הסאה וְקלקלו בזה עוד יותר מרבם. פרץ על־כל־פנים ידע היטב עברית, והלואי כתב את דבריו רק עברית ולא יהודית מטושטשת; אבל תלמידיו הן לא ידעו כלם לכתוב עברית. — —

גם פרץ הסופר הוא לנו היום משולש או מרובע. לנו דברים שנכתבו ממנו עברית ונשארו בעברית; לנו שוב דברים מאתו שנעתקו עברית על־ידי עצמו או על־ידי אחרים; ולאידך, לנו פרץ יהודי ממש, ופרץ יהודי נעתק על־ידי עצמו מעברית או גם על־ידי אחרים*. ולא מבעי אצל תלמידיו ובני תלמידיו. פה אין אנו יודעים את החשבון כלל ... יש כאן שורה ארוכה של דברים עבריים, של דברים עבריים־יהודיים ושל יהודיים־עבריים וגם מקצת מזה ומזה. משוגעים אנו ממראה עינינו! הרי שירה עברית והרי —

* עיין כתבי י. ל. פרץ, כרך ראשון, מפי העם, הוצאת „מוריה".

יהודית, והרי כפילות, והרי שוב עברית נעתקה רק מרוסית כתובה מיהודים או העתקה מאשכנזית. חדלה אצלנו כל הכרה שפתית, חדל כל ערך של שפה.

ב„השלח" או במאסף אלמוני פלוני ופלוני הוא משורר עברי, בירחון ז'רגוני הוא יהודי, בספרי ה„הוצאה העברית" בברלין הוא אשכנזי, וכן הוא פולני לפולנים ורוסי לרוסים. גם קורלניק נחשב לסופר עברי, גם גורליק ועוד כאלה.

מדרך העולם הוא, שמתחלה יתאחז המשורר או הסופר בספרות עמו, אחר־כך, כשיגדל ויכירו את ערכו, יחלו להפיץ מעינותיו חוצה, כלומר: קָמים בעם אחר אנשים המחבבים אותו ומתחילים לטעת יצירותיו גם בשדה ספרותם הם; ואצלנו נעתקים דברים משפה אל שפה בטרם עוד הופיעו בשפת המקור. — ואם זה בספריות הלועזיות היהודיות מעין הכרח במדה ידועה, כי אלה אינן יכולות להתפרנס משלהן כל־עיקר ואנוסות הן לשאול מעט אחת מחברתה, וגם אני שלחתי לפעמים לעתונים־רוסיים־יהודיים דברים כתובים אשכנזית; אבל אין היוצא מן הכלל נעשה לכלל, ואין הרשות הנִתנה בדברי מחשבה נִתנה גם לדברי שירה... והעיקר, צריך לציין בכל דבר שאול, כי שאול הוא, כי הן על הקורא לדעת בכל דבר שהוא קורא, אם זה דבר מקורי הוא או אך תרגום. ואצלנו — לבד מזה, שאין מציינים ציונים אלה כלל, לבד מזה שהסופרים שולחים את דבריהם היהודיים לבתי־המערכות העבריות, ושם מתרגמים אותם עברית ונותנים אותם להקהל בתור דברים עבריים, — לבד מכל זה יש אצלנו כאלה השולחים מראש דברים נעתקים בביתם מיהודית לעברית ומטעים לפעמים בזה גם את העורך עצמו.

בקצרה: כדי להיות עתה סופר עברי מן המנין, אין צורך עוד לכתוב עברית. שוכר אדם לעצמו נער שיודע למשוך בעט בשפה העברית; ואותו הנער מעתיק שורה בשורה מדברים כתובים באיזו לשון או מבלבול־לשון — והנה סופר עברי חדש לנו, המדבר אלינו בלשוננו אנו; ולא אך בענוה ובדממה, כדרך כל מתגנב הלבוש בטלית שאולה, כי אם במצח־נחושה הוא עולה על הבימה ומוכיח לעברים בעברית, שפה שאינו נזקק לה כלל...

שערוריה! אין זאת רק גנבת־דעת והטעת הרבים, כי אם שערוריה גמורה. חותרים האנשים האלה חתירה תחת „שארית הפליטה" שלנו, ומקעקעים על־ידי מעשיהם אלה את בנין ספרותנו.

התחיל מנדלי ראש החבורה לתרגם דבריו היהודיים עברית. התחיל לעשות זאת, בחדלו להאמין בנצחיותה של השפה העממית, שבעיקר היא רק היא בִכרה את המשורר שבו ועשתה אותו למה שהוא; — ובבקשו לו נתיבות וגם ערובה במשמרת שפת האבות, התחיל לכתוב גם עברית באותו סגנון ממש של דבריו היהודיים, רק שנתונים הם בלבוש עברי. ושוב באו תלמידיו והעתיקו בסגנונו הוא את יתר דבריו. והנה לנו עתה ארבעה מיני מנדלי: א) מנדלי ביהודית, ב) מנדלי בעברית בהעתקת עצמו, ג) מנדלי בעברית נעתק על־ידי אחרים, ד) מנדלי בעברית על־ידי עצמו...

וכל אלה ד׳ המינים, השונים לכאורה זה מזה, מתערבים יחד ונִתנים לנו כמעט כמין אחד. וכשאנו מתבוננים לחזיון הזה, אין אנו מתפלאים שוב למעוט השפעתן של יצירותיו הענקיות. במדה אחת נתעשרה הספרות העברית על־ידי התרגומים וחצאי תרגומים האלה, ובתשע מדות נתערבבה על־ידי אלה... קם אחריו פרץ לעקור את התחומים והורה הלכה למעשה, כי אין דברי שירה נוצרים בשפה מיוחדת ולהם רוח מיוחד, כי אם יש דברי שירה סתם, שירה בלי גוף ובלי לבוש כלל, ואנו רק המלבישים אותה היום לבוש יהודי ולמחר עברי. חלול קודש כזה ודריסה ברגלים על ערכה של השפה בספרות לא ראינו עד היום אצל כל אומה ולשון. בִּן לילה נעשה קנין השפה, שבה עמלו דורות רבים ונתנו עליה נפשם, לדבר של הפקר. ואחרי פרץ, שעם כל סרחונו הגדול הן תלמיד־חכם היה, בא והולך דור של גמדים וקטני השגה והבנה, והם הגדישו עוד את הסאה וְקלקלו בזה עוד יותר מרבם. פרץ על־כל־פנים ידע היטב עברית, והלואי כתב את דבריו רק עברית ולא יהודית מטושטשת; אבל תלמידיו הן לא ידעו כלם לכתוב עברית. — —

גם פרץ הסופר הוא לנו היום משולש או מרובע. לנו דברים שנכתבו ממנו עברית ונשארו בעברית; לנו שוב דברים מאתו שנעתקו עברית על־ידי עצמו או על־ידי אחרים; ולאידך, לנו פרץ יהודי ממש, ופרץ יהודי נעתק על־ידי עצמו מעברית או גם על־ידי אחרים*. ולא מבעי אצל תלמידיו ובני תלמידיו. פה אין אנו יודעים את החשבון כלל... יש כאן שורה ארוכה של דברים עבריים, של דברים עבריים־יהודיים ושל יהודיים־עבריים וגם מקצת מזה ומזה. משוגעים אנו ממראה עינינו! הרי שירה עברית והרי —

* עיין כתבי י. ל. פרץ, כרך ראשון, מפי העם, הוצאת „מוריה“.

ט ש ט ו ש ה ג ב ו ל י ם

מכתב אל עורכי ה„נתיבות"

שואלים אתם אותי, עורכים נכבדים, מה דעתי על־דבר ריב לשונות בספרותנו; — ואני איני קורא לה ריב לשונות, כי אם הריסת לשונות, הריסה ממש.

כבר חדלה השאלה: אם בעברית נשתמש או ביהודית? למי משתיהן משפט הבכורה? ואם נכון הדבר כי שפחה תירש גברתה? עתה שאלה יותר עמוקה וחזיון יותר נוגה לפנינו: אם באמת עוד לנו עברית ועוד לנו יהודית? הן נעקרו התחומים לגמרי ואין אדם בנו יודע עוד מה זו עברית ומה זו יהודית. קוראים אנו היום דברים עבריים, ואנו חושבים לרגע כי לנו הם; ולמחר — שוב אנו קוראים אותם הדברים ממש יהודית. לאידך, נִתנים לנו דברים יהודיים, דברים כתובים בשפת האֵם, אשר לא תדע לרוב עברית; ולפתע יוָדע לנו, כי הם לקוחים ושאולים מעברית, מן השפה העברית. כלי מריק אל כלי, נאד לנאד, והיין המזוג אינו דוקא משומר, כי אם חמוץ . . .

כל ספרות וספרות לוקחת מחברתה ושואלת מחברתה; אבל יש הבדל גדול יסודי בין היצירות שנוצרו בשפה היסודית ובין אלה השאולות; ואפילו אצלנו, עם פרוץ בלשונות ובעל בלבול לשונות, גם־כן היה תמיד שנוי עיקרי בין עברית ללא עברית.

אפילו אצל הרמב"ם גופו אנו מבדילים בין ה„משנה תורה", הספר הענקי, הכתוב בלשון משנה טהורה וההולך וממשיך לשון העברית החדשה, ובין ה„מורה" של בן־מימון ושל אבן־תיבון. ולא מבעי שיש הפרש גדול בין הינה, אפילו בחלק השירה היהודית שלו, ובין לוצטו ולבנזון. יש הבדל בנִיָני בין יל"ג ובין פרוג, בין ביאליק ובין יהואש. שלום אש הלירי אינו זלמן עפשטין כלל, ודוד פינסקי אינו יהודה שטינברג.

ואנו משיבים: סגנון יהודי היה לנו, היה לנו במין שלמות רבה, שאין למעלה ממנה. שלום־עליכם היה לנו. הוא, היהודי הפשוט בלי התחכמות יתרה ובלי צבעים ספרותיים וגונים, נשא בחֻבו את הסגנון היהודי והרוח היהודי; והסגנון הזה הולך הלך וחרב — והוא כבר נחרב. נחרב עד תומו — מיום שהחל ה,קולט' המיוחד בעד השפה היהודית וה,חיבה' הספרותית החדשה לשפה היהודית. — — —

הלב כואב לדעת כל זאת!

קשר־מה עם אותו העם והלכה למקום שממנו לא תשוב עוד אל העם. — לנו העיקר לדעת, כי בשפת העם אין יפוי ושכלול בידים ואין כאן יצירה מלאכותית, כי אם שמועה, שמועה על דבור העם ורחשי לבו.

ורשבסקי, המשורר העממי המנוח, פרוג בשיריו היהודיים הפשוטים — ושירים יהודיים הם תמיד פשוטים! — לא בקשו „ממלכת הערפלים" באין־סוף שלהם, כי אם באו לאהל היהודי ולביתו הנוטה לנפול; הם לא נהו אחרי סלסולים ושכלולים ולא הביאו סולת לאלה שרגילים בפת קיבר ושבעים דוקא מפת קיבר. הם לא ראו בפני האשה היהודיה את „טול' שלה" — אל אלהים! מאין לנו דבור זה? — כי אם את „סינורה" הרחב ראו, אותו סינור האם, ששורת ילדים הולכי יחף מחזיקים בו ומבקשים לחם לפיהם, לחם יבש, ולא „המון עננים קלים רבי הגונים"...

„הנה נחוץ לזכור — יאמר המבקר החולם הזה בבקרתו ההיא, — שהמקצוע הזה, לעשות מן החומר העממי סגנון שירי מדויק, רב־גונים ויפה, היה עזוב עד עתה"; וכמדומה לו, שחוץ ממנדלי מוכר־ספרים לא עמל עוד איש ליפות את השפה העממית. אבל לא מניה ולא מקצתיה! אין שום נחיצות לעשות מן החומר העממי סגנון ספרותי, לבנות ולשכלל, כי אם לדעת אותו, לדעת אותו בכל תאיו ואותיותיו ולמסרו כמו שהוא. אין כאן בשפה היהודית ובשירה היהודית, במובנן האמיתי ולא המזויף, משורר מְדַבר בעד עצמו, בעד אישיותו, כי אם נפש העם מדברת מתוך גרונו; אין כאן מיטיב נגן לירי, מסלסל בקולו ושופך צקון לחשו, כי אם שליח־צבור, מְדַבר, מְסַפר ומקונן בשם הצבור ובשפת הצבור. אין כאן יפוי; כל יפוי עצמי בשפת העם זיוף יסודי גדול הוא.

קובל המבקר ואומר, „שכל מה שנעשה במקצוע זה, מקצוע שכלול השפה, נעשה על־פי רוב בלי־דעת"; ולא ישים אל לבו, שבדברים כאלה כל מה שנעשה בלי־דעת ועל־פי נטיה טבעית והרכנת האוזן לנפש העם מעצמו עולה אלף מונים על כל זה שנעשה בדעת. ושוכח הוא, או אולי גם אינו יודע, כי המעשים העשויים בשפה היהודית ובשירתה ביודעים וכל הנסיונות להרימה וליפותה או גם להרחיבה טשטשו את אופקה לגמרי ויעשוה ללא־יהודית...

„סגנון יהודי — הוא מוסיף — אין לפי שעה עוד, יען כי היה חסר עד הימים האחרונים התנאי הנחוץ לסגנון הזה — ה„קולט" בעד השפה, החיבה לשפה".

הישיבה׳, „ספר־מוסר׳ וכו׳; ולא שם את לבו להבדל היסודי שבין „בחור־הישיבה׳ ובין „ישיבה־בחור׳ בפי העם, וכי דבר בעל ערך הוא, שיש לנו „ישיבה־בחור׳ על־יד „בחור הישיבה׳ ...

נכונים, מה מאד נכונים דברי טביוב כלפי הז׳רגון המלאכותי בימינו, שכל מה שהוא מתפתח יותר, הרי נכריותו מחויבת להתבלט יותר ויותר („הנשמה היהודית׳ ב„הבֹקר׳); אבל אינם נכונים עוד, אם הוא מכחיש ב„צורתה היהודית׳ למפרע ולא יבדיל בין עברית גופא ובין עברית שנעשית יהודית. הוא אומר ש„הנשמה היהודית היתרה שבז׳רגון הגרמני נכללת רק ביסודותיו ובתערובותיו העבריות׳ וש„הנשמה׳ הזאת אין לה דבר עם „הגוף׳ הז׳רגוני, ה„גוף׳ יכלה ויעבור מן העולם ו„הנשמה׳ לא תצא כלל וכלל מן העולם, כי היא תוסיף לחיות בלשון העברית, אשר ממנה לֻקחה (שם). — והוא לא ידע, כי אין חלקי הנשמה של העברית וצלה מהות הנשמה כֻלה של השפה היהודית, ולא הבין את השנוי היסודי והתהומי שבין עברית ליהודית.

עוד רב לדבר בזה!

ד

יפוי השפה היהודית. — באחד מגליונות מכ״ע „הבֹקר׳ בִקר הסופר ה. ד. נומברג מחברת קטנה אחת יהודית: שטיעלע געזאנגען, געדיכטע. השם הוא גרמני גמור, והיהודי לא יבין מאומה, מה זה „שטיעלע געזאנגען׳ ומה זה „געדיכטע׳. בקטעים שמביא המבקר אפשר להכיר איזה נדנוד שירי; אבל רחוקים הם, רחוקים מאד מרוח השפה היהודית ותומת השפה היהודית. — וכשם שלא נבין על־פי הדוגמאות המעטות, איך מושיבים כותב כאלה מיד על „כסא הזהב של הפואיטים׳ ומרעישים אזנינו במלים נשגבות ובפרזות גדולות שאין כאן מקומן, דוקא לא כאן ... כך לא נבין, איזו שייכות יש לחרוזים כאלה, שהוא פורש לפנינו, חרוזים שהכל בהם בנוי על יסודות לשון עם זר ועל הֵד שירה אחרת, לשירה יהודית, שעולמה הוא אחר מכגון אלה — בעל הֵד אחר לגמרי.

במהות מין שירה כזו לא נדון; אבל במהות השפה, השפה העממית ורוחה אנו דנים. מה שהמבקר החולם מזכיר בדרך אגב, לנו כאן העיקר.

לנו עיקר יסודי הוא, אם נדע להבדיל בין שפה הגדֵלה בתוך נפש העם וארוגה בכל פרטיה ונדנודיה בחיי העם הפנימיים, ובין שפה שאין לה עוד

השפה המדוברת וכו׳; והם הכו שרשם עמוק וכו׳, עד כי היו לעצם מעצמו של הז׳רגון׳. ה) ועוד דבר אחד הכריח את יהודי גרמניה להשתמש בדבורם לעתים קרובות במלים עבריות וכו׳: ,הזהירות שלא יבינו הנכרים את דבריהם׳.

אלה המה היסודות הראשיים אצלו. ,ומלבד כל אלה – הוא מוסיף – היו היהודים הסלוים אנוסים על־פי הדבור להעשיר במלים עבריות את השפה, שקבלו מיהודי גרמניה, כי בה רחב חוג מושגיהם, ומאין ביכלתם למצוא את המלה הגרמנית הנאותה לכונתם, ומאין בחפצם להשתמש במלים סלַויות, ביחוד למושגים מופשטים, שיש להם איזה יחס אל עניני הדת וכו׳ – הוכרחו להביע את כונתם במלים ובמבטאים עבריים, שלקחו ושנלקחו מאוצר הספרות הביבלית והתלמודית, או שחדשו בעצמם וכו׳׳. – והוא אינו רואה, שבאותו החזיון אשר מצא מלבד הסבות הראשונות והעיקריות אפשר שמונחת הסבה הראשית והיסודית... אין מכניסים לתוך שפה ביודעים ובכונות מיוחדות למטרות מיוחדות, אלא הדברים נכנסים בה ונעשים לחלקה בלא־יודעים, ומה שנעשה הוא חדוש גמור והולדה גמורה.

,הז׳רגון היה למין זִווג של שם ויפת, הזִווג לא עלה ליפת, אבל שֵם ראה חיים טובים בזִווג זה׳ (שם). העם היהודי מצא לו בטוי חדש לנשמתו ויצר לו שפה מיוחדת לצרכי נשמתו. הנני אומר העם היהודי ולא העם העברי. קרובים הם ורחוקים, ולא נראה את הגשר שהעבירו עליו יסודות רבים מעברית ליהודית. היסודות העבריים בשפה היהודית לֻקחו מעברית; אבל מכיון שנתקבלו בפי היהודי, קבלו ברוחו שנוי רב והיו לעצם מעצמותו. לעברית לא ישובו ואינם עוד עברית, אם גם קרובים הם במבטאם לעברית.

,הז׳רגון היה למין זִווג של שם ויפת׳ – לבעל המאמר פה תוצאה אחרת מאשר הוצאנו. הוא רואה בזה רְוָחה ללשון העברית, ומתוצאה זו מתחלת טעותו הגדולה... הוא רוצה או רצה להרחיב את העברית על־ידי היהודית; דעתו היתה, שעלינו להשתדל לתת לז׳רגון, בכתב ובדבור, צורה עברית יותר ויותר, עד שנעביר את המון עמנו לאט לאט מן הלשון הז׳רגונית אל העברית׳ (שם); והוא משיא עצה לסופרי הז׳רגון (היודעים גם עברית), להרגיל את קוראיהם הז׳רגוניים לחקות את הסמיכות בשפת עבר׳, ולא יוסיפו לכתוב: ,ישיבה־בחור׳, ,מוסר־ספר׳ וכו׳, אלא כראוי – ,בחור

שאקדש הלבנה׳ (זכרון טוב· ספורי מעשיות של הצדיק מנעסכאיז׳ י״ט)·

ולא ידע הבלשן הזה׳ כי הרבי מנעסכאיז דִבר פה יהודית ולא עברית; לא ידע׳ כי עברית לחוד ויהודית לחוד׳ וגם במלים שמוצאן מעברית·

בשפה הכל הולך אחרי האם ולא אחרי האב; ולנו אין דבר עם המוליד׳ כי אם במה שנולד ובאיזה מקום נולד ונשרש· בעל מוצאו ממקור עברי׳ ובעלנות היא קנין יהודי׳ השייך לאוצר השפה היהודית׳ שייך לה ורק לה··· הפועל לאו מילתא הוא׳ כי אם הפעולה· האור יבוא ממעל; הוא ממציא מרפא והפרחה לכל עץ׳ כשאינו עושה פרי׳ בכדי שיעשה פרי׳ והפרי הוא כבר דבר אחר מן האור· וכל המחזיר בעניני שפה את הולדות ואת ולדות הולדות׳ שהתאזרחו והיו לנחלה מיוחדת׳ בעלת סדר מיוחד ושבט מיוחד׳ לקנין האב ומיחשם על נכסי האב׳ הוא אינו מכיר לגמרי — גם את תכונת האב···

אל יחשוב לי בן־יהודה את דברי אלה לעוֶל!

הסופר י· ח· טביוב במאמרו „היסודות העבריים בז׳רגון׳ („הזמן׳׳ מאסף שלישי׳ סט· פב·)׳ המעורב אמת וטעות יחד׳ חושב חמש סבות בתור גורמים להכנסת החלקים העברים בשפה היהודית׳ ואלה הן:

א) למוד התורה (בכתב ושבעל־פה) הנפרץ בין יהודי גרמניה׳ ואחרי־כן בין היהודים הסלוים׳ במדה שלא היתה כמוה בין יהודי ארצות אחרות· רוב המלים והמבטאים שבתנ״ך ושבספרות התלמודית והמדרשית היו שגורים בפי כל׳ כקטן כגדול; ועל נקלה התאזרחו המלים והמבטאים העבריים והתלמודיים בשפה המדוברת בפיהם· ב) סבה שניה היתה — הדתיות המעשית הנפרזה של היהודים בגרמניה ובארצות הסלוים׳ „דקדוקיהם בקיום המצוות וזהירותם בכל מנהגי הדת׳; והם הם „הועילו הרבה לשום שפת עבר בפיהם׳ בפי הגדולים כמו הקטנים׳· ג) גם מדת הגאוה והחפץ להתפאר ולהתהדר בלמדנות׳ מדה שדבקה ביחוד ביהודים הסלוים׳ הסבה להכניס אל השפה המדוברת המון מלים ומבטאים עבריים ותלמודיים· ד) יחד עם אלה גרמה „אהבת הלצנות והחדוד׳ אשר גברה ביחוד בקרב יהודי פולין׳׳ והיא „הועילה הרבה להכנסת יסודות עבריים ותלמודיים אל

בלא גוף מיוחד? ואיך אפשר ליצירה נפשית ושירית, ואפילו לצל יצירה כגון זה, בלי כל יצירה של שפה, שפה מיוחדת, ורק מיוחדת?

איך נחשוב זאת לשירה יהודית, שלא נולדה יהודית כלל, או שלא היתה מוכרחת להוָלד יהודית, ושענין השפה בה הוא רק מקרה ולא עצם ויסוד?

יודעים הם האנשים האלה, ש„לשון עבר וספרותה דבר להן לרוב עם היהודים וכו׳, בעוד שללשון יהודית וספרותה עסק עם העם, עם העם הפשוט"; והם שואלים: „מי הוא העם? איה מקום רבצה של חיה משונה זו? האם לא בביתכם ובנשמתכם היא יושבת?" ואנו משיבים: לא! לא שוכנת היא בביתם ובנשמותיהם של אלה, היושבים לכאורה בתוך העם ואינם שומעים אל שפת העם ואל רוחה האמיתי... ומצא לא תמָצא במסגרת זרה, הרוקמת את רקמתה בדבורים זרים חיצוניים, כמו „יצירות קוליקטיוויות", „פרספקטיבה הסטורית", „פרוצס היצירה של הכלל" וכל המלים הגבוהות ההן, אשר ידענו אותן מהז׳רגון הספרותי שלנו... אנשים פשוטים הם עם היהודים, העם היהודי, פשוט הוא מאד, ובגדולות כאלה לא יתהלך. — — —

ג

יהודית ועברית. — בספר־המלים „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה כולל כל מלות העבריות שבתנ"ך והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה; וכמו כן המלות שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים, אשר יצר המחבר למושגים ישנים וחדשים, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבעת הלשון העברית, חברו אליעזר בן־יהודה ירושלמי, כרך ראשון, ירושלים־ברלין, אתת"מ לחורבן" — בספר־המלים הזה, עמוד תקע"ח, אנו מוצאים בערך בעל את שני הענפים האלה:

„בעלנות. ש"נ, מדת הבעלן. חפץ מיוחד לעשות דבר מה: זו בעלנות לעשות ככה. נהוג בפי העם".

„בעלן. ש"ז, לנק׳ בעלנית, מ"ר בעלנים — ניות, מי שחפץ בדבר, שיש לו תשוקה לזה. לשון העם". ומביא ראיה לזה מהשיחה: „הנה בילדותי, שהיו כחותי עמי הייתי בעלן להתעסק תמיד להעמיד העננים, כדי

הלשון הגרמנית הטהורה (כמו שמעיר ה׳ י׳ ח׳ טביוב במאמרו „הנשמה היהודית׳ באחד מגליונות „הבקר׳)׳ רק אז אפשר לומר׳ כי לנו ספרות יהודית׳ אם יתארו חיי היהודים ביהודית גרידא ולא ביהודית גרמנית׳ שעיקרה גרמנית ··· אין נפקא־מינה לדינה של שפת העם כלל׳ אם נדבר על־דבר „שפת ההוה׳ או „שפת ההתהוות׳ או אם סוקרים אנו על כל זה מ„נקודת ראות הנצחיות׳׳ ו„לא מנקודת ראותה של ההתהוות הנצחית — נקודת־ראותה של ההסטוריה׳ (ראה „שפת העם ושפת הספר׳׳ ב„הבקר׳)׳ אבל נפקא־מינה רבה׳ אם שפה זו היא יהודית׳ אם יודעים הסופרים לסַמֵן היטב את מצרי השפה הזאת התמה׳ או אם הם באים לטשטש אותה על כל שעל ושעל׳ לעקור את תחומיה ולעשותה בידים — ללא יהודית׳ ועד כמה נעשתה לאי־יהודית בידיהם׳ בידיהם של אלה!

שואלים הם׳ האנשים האלה׳ כלפי הדברים׳ „ששפת יהודית וחייה האמיתיים הוא ענין שבעל־פה׳׳ ורק קלקול היא דרישה זו׳ ש„מבקשת לעשותה בעל־כרחה לשפת הספר׳ ולשאוב אותה משפת הספר ולא מחיי העם׳ „שאלה קטנה ופשוטה עד למאד׳: „האם כל השפות שבעולם׳ והעברית בכלל׳ שפות הספר ויורשות הספר הן מתחלת יצירתן? מי קודם למי? השפה או הספר? השפה קודמת׳׳ בודאי השפה קודמת להספר׳ ולשניהם החיים נתונים; אבל אם דבר לנו עם החיים׳ עלינו לשוב אל המקור׳ ודאי הוא זה׳ ששפת „האזינו׳ ו„אז ישיר׳ או חזיונות בלעם אינם שפת ה„עם׳; אבל ספורי רות ושופטים לא נכתבו בשפתם של אלה···

בנוגע לדברים כלפי ספרות היהודית העממית׳ ש„כל נתינה עצמית בה מובילה רק להשחתת השפה׳ ולזיוף יסודה העממי׳ שהוא הלא המקור היחידי שלה והבאר האחת שממנה נשתה׳ מעמידים הם פנים ושואלים: הא כיצד? כל נתינה עצמית׳ עד כמה שהיא נתינה באמת׳ היא יצירה׳ ומדוע זה יש מקום ליצירה במחשבה היהודית ואין לה מקום בשפה היהודית? —

והאם יצירה מחשבתית או אמנותית אפשרית היא בלי יצירה שפתית? וזה הלא גם אנו שואלים בנוגע להספרות היהודית החדשה׳ שהיום תלבש מחלצות יהודיות ולמחר או אתמול לבשה מחלצות עבריות בלי שנוי׳ ואפילו בלי שנוי מעט׳ איך אפשר לנשמה בלא גוף׳

המיוחד. גם אם תקחו ספרי ההלכה והשו"ת, ספרי הדרוש והמוסר, ספרי הקבלה והחסידות וספרי ההשכלה ותצרפו אותם יחד, לא יתנו לכם אותו החלק את אשר היהודית נותנת לנו. סעודה בעלת תבשילים רבים תמצאו, אבל בלי היהודית יחסר הלחם, על־כל־פנים מין לחם כזה.

„לבלתי הוכח בערכו הרב של הז׳רגון — אומר הסופר מרדכי בן הלל הכהן (במאמרו „שפת הגלות", „לוח אחיאסף", תרס"ג) — והן לא נוכל לכחד, כי את השפה הזאת ברא לו עמנו ויאצל עליה גם מרוח שפתו העתיקה ומרוחו הוא; ואנו מוצאים בקרב שפה זו, שהיא נכריה לו בעיקרה, ניצוצות רבים מאורו של ישראל, וקרנים מנשמתו הלאומית... אבל יותר נכון לדַבר על־דבר נשמה לאומית יהודית על־יד הנשמה הישראלית. עברית או ישראלית ויהודית, עברית של הספר ושל בעלי הספר ויהודית של החיים, חלקי נשמה חדשים באים ומתאחזים יחד, ועל־יד הרוח העברי והרבני מתעורר הרוח היהודי מרחוק. הרי הרמב"ם בסדורו ורוב בנינו, והרי התיָר והארדכל העממי מנדלי מוכר־ספרים; הרי רש"י לשתי התורות, תורה שבכתב ותורה שבעל־פה, והרי שלום־עליכם, הפרשן הגדול לנפש העם. ולאידך, במחנה השני של היהדות העשויה החדשה, הרי משה חיים לוצטו ב„לישרים תהלה" והרי שיריו הליריים של יצחק ליבוש פרץ, הרי מליצת המלבי"ם — והרי הפרוזה היהודית הנזכרת של נומברג ואש...

„אין אפוא כל יסוד — יסיים הסופר ההוא במאמרו הנזכר, — כי מסיחים הסופרים המתנבאים במחנה ישראל את דעתם מן הז׳רגון, הז׳רגון היהודי, בהיות השפה הזאת מדוברת בפי רוב בנינו ובנותינו וכו׳; ואך בעזרתה נוכל להבין את חיי ההמון העברי הפנימיים והנסתרים מעיני זר וכו׳. כי טרם נבין את הז׳רגון, טרם נדע להרגיש את העורקים הדקים מנפש ההמון, טרם תלמד אזננו לשמוע את לחש המיתרים והנימים ההומים אלינו חרש מעל שפתי ההמון, בדברו אלינו או בין איש לרעהו, לא יהיה לנו גם המפתח הנאמן אל הגן הנעול, אל לב העם".

אבל ללב העם נבוא מתוכו ולא מגבו; רק אז תעשינה ידי הסופרים היהודיים תושיה, אם ישמעו אל שפת העם, אל שפת העם הפשוטה, ולא יבראו לו שפה עשויה, מלאכותית, שפה יותר גרמנית מיהודית, שעוד מעט גם תשוב אל „מקורה הראשון" ולא תהיה שונה עוד מאומה מן

קלינמן במאמרו, המובא לעיל, מגביל דבריו לגבי לשון היהודית ואומר: „ואפילו אם נסכים לרגע, כי בלשון היהודית אפשר למסור ביתר דיוק את הסטַטיקה של החיים הלאומים שלנו (הוא חושב, שגם זה אי־אפשר לעשות בשלמות), הרי הכל צריכים להודות, שהדינַמיקה של חיינו אינה מוצאת לה בשום אֹפן בטוי נכון בלשון המדוברת וכו׳״. ולנו לא סטַטיקה ולא דינַמיקה תוכיחנה — ידענו ממי השמות האלה לו, — כי אם ה ח י י ם יוכיחו, חיי היהודים, חיי חלק גדול מעם היהודים באשר הוא חי ואיך הוא חי ומוצא לחייו בטוי מיוחד בשפתו ורק בשפתו.

„הלשון היהודית, הז׳רגון — אומר בעל המחברת „ז׳רגון ולשון עברי" הנזכר — הוא בנין נשגב, שיש להשתומם עליו; היהודים לקחו שמות ופעלים מהשפה הגרמנית, הפולנית והרוסית והרבה מאד מהשפה העברית ועוד משפות אחרות ויערבו אותם יחד, רקחום, טגנום, עבדום ויעשום לשפה אחת, שפה טבעית, שפה המביעה כל רגשות נפש היהודים „כו׳. היהודי יצק בשפתו זו את נפשו ואת רוחו, כעסו, שיחו עצבונו ויגונו וגם ששונו ותוחלתו. בה נטע חלק רב מחכמתו ובינתו — וערמומיותו; ובה תמצאו את חדודיו ועקיצותיו ומהתלותיו, את עקמומיותיו וקנוניותיו, בה תמצאו את אָפים של היהודים, את תכונותיהם ורשמי נפשם. אחד לא נעדר״.

התיבות בשפה זו זרות הן, אבל הנטיות לא זרות; השמות והפעלים בה לא לנו, והשמוש בהם רק לנו הם. יש כאן נטיה והשמעה והתחדשות, קול חדש והבאת נפש חדשה בגופים נושנים. „רבוי המלים משפות אחרות אשר בה, ואפילו המלים העבריות קבלו במשך הימים בשפה זו שנוי־נפשי" (הנ״ל); וגם יסודות אלה, שלֻקחו מן החוץ, גדלו עוד פעם באפי מיוחד בפנימיותם, והמטעים הזרים הכו שורש רב בלבנו והוציאו עם זה פירות חדשים.

בשפת המקרא נשארו לנו רשמים יסודיים משפת הכהנים והחוזים, המשוררים והחושבים; אבל כמעט לא נשאר דבר משפת בני העם עצמו, אשר קטר לאליליו ולאשריו על כל גבעה נשאה וימצא בהם את רוחב נפשו ואת תום חייו. באוצר לשון התלמוד ובעלי המדרשים נשמרה לנו שפת הפרושים והחברים וכל בעלי הסיָגים למיניהם; ואולם אבדה ממנו שפת בני עם־הארץ, אלה שנשאו בעצמם עול הארץ ועבדו את הארץ עד תומם. — בשפה היהודית נשתמרה לנו הנשמה היהודית החילונית וצבעה

באצבע אלהים, הניח ל,הדיוטות'; וכל זה לא עצר בעד הדורשים לדרוש על כל קוץ ותג מן האותיות החדשות תלי תלין. ומי זה יקח מנפש העם את הרגש, שבאותיות ההן נִתנה התורה מסיני וכבר נכתבה בסיני. השפה העברית גופא אולי מוצאה מכנען; מארם באנו, מארם יצאנו, ואחר־כך היתה שפת ארם לנו גם לשפת־קודש*. לא נדרוש ראשונות!

,סגולה מיוחדת — אומר סופר המחברת ,ז׳רגון ולשון עבר' — יש לישראל, לסַגֵל לו קנינים רוחניים של עמים אחרים ולעבדם בשנוי צורה על־ידי זה, שייהדם ויאציל עליהם מעומק הנפש היהודית, באֹפן שיש לדַמות, שהם קניני ישראל מעודו ולא באו כלל מן החוץ'.

והסגולה הזאת אינה רק של ישראל לחוד. קבלו רוב העמים את הדת הנוצרית והיתה לעצם מעצמם ולהֵד רוחם מני קדם, וכך קבלו עמים רבים את הרוח הרומי והיוני. בעולם הרוחות שורר שתוף־המינים ורבוי המינים, ובו תמצא ההסתגלות מקום יותר מגוף ההולדה. יהודי הישפניה ויהודי גרמניה היו לשני שבטים, ודוקא על־ידי שנוי של שפה, שבאה להם מן החוץ ונעשית להם לחלק פנימי ונפשי. אכן יד ההרכבה רבה, רבה היא יותר מאשר נשער!

בנוגע ליהודי הישפניה אין ידיעתנו רבה והיא מקוטעה מאד. ושמענו דברי סופר אחד לאמר: ,כי הקהלות האשכנזיות התפתחו מעצמן ולא נגררו אחרי הקולטורה הכללית כמו הקהלות הספרדיות; ועל־כן — הוא אומר — עלינו לחשוב את לשון יהודית לבדה לאוצר החיים המיוחדים של היהודים, לשון ז׳רגון לבדה — היא היא המורכבת, נותנת לנו ציור שלם של חיי רחוב היהודים' (ישראל זנגביל במאמרו ,הלשון והחיים' בספר היובל לנ. ס.).

ציור שלם מחיי העם, מחיי רוב העם היהודי, היושב בארבע אמות של עבודה וסחורה ולא בתורה לחוד, נותנת לנו רק שפת־העם, השפה המדוברת בפיהם; ודוקא אם תמָסר לנו רק כמו שהיא מדוברת, בלי הבאת ניבים חדשים, כנויים חדשים ובנין משפטי־לשון חדש, שרחוקים הם מנפש העם ומרוחו עוד מאה מונים משפת עבר. על־דבר העם ועל־אודות נפש העם נוכל לדעת, אם נשמע אותו מדַבר ו א י ך הוא מדבר...

* עיין לעיל בפרק ,עברית וארמית'.

הסופר — בהסרת עצמותו לשעה — בנפש העם, כמו שהוא חי ופועל, סובל ואומר וגם חולם קשה; והספרות היהודית המסולסלת (ואפילו זו הפשוטה לכאורה, כאותה של ריזין ושל ויסנברג או רוזנפלד) היא כֻלה בת השפעה, השפעה הבאה מן החוץ, והיא רק ילידת הספר. — אין לה פרי, כי אם פרחים; בסגנון השורר בחדרי־משכיות תספר, צעצועים תפזר, והעם יושב בשפל ביתו והמטר סוחף...

שניות בחיינו, „אם כבנים אם כעבדים", ולכל אחד בטויו המיוחד; אבל אוי להם לעבדים, שמשימים עצמם לבני־שררה ומנסים לדַבר בלשון שררה! —

ב

מלואים. — „כל לשון נשענת תמיד על המון העם המדַבר לתומו מתוך שגרת הלשון, העם יוצר את לשונו, לפי רוחו וכו'".

„הטו אוזן לשיחות בני עמנו הפשוטים, שעדיין לא נפגמה לשונם על־ידי קריאת ספריות זרות ועל־ידי שמוש תמיד בלשונות זרות, ותשמעו, שהלשון המורגלת בפיהם אינה ז'רגון, אלא לשון, שאמנם מלותיה שאולות הן מלשונות אחרות, אבל כבר הספיקו אותן המלות להתאזרח בקרבנו, וכל חלקי הלשונות, שנכנסו לתוך לשוננו המדוברת, נתמזגו בה כל צרכם והיו לבריה אורגנית עומדת ברשות עצמה. שמוש הלשון היהודית, אפני הדבור ודרכי מִבנה משפטיה אינם כלל אותם של הלשונות הזרות, וגם חפשים הם מכל חוקים מעיקים. בטבע הז'רגון אינם כלל וכלל. כי כל היודע את הלשון המדוברת שלנו מכיר הוא, שאף־על־פי שאין לה ספר דקדוק בפועל, יש לה דקדוק בכח; וכל חטא כנגד חוקי הלשון פוגם את הטעם ועושה רושם רע על הקורא או על השומע" (משה קלינמן במאמרו „לשונותינו" באחד מכרכי „השלח").

הלשון היא דבר חי מעצמו ועומד על עצמו, אם גם באה והשתרבבה והתפלגה מתוך קניני עם זר; ואין הלקיחה בה עושה כלום, אם כבר היא באה לידי הרכבה פנימית ויסודית, באפן שלא כאמה בתה... עובד אדמתו יוציא לחם וישבע לחם, אם יודע הוא טבע הארץ והסתגל לעבודת הארץ, ולו גם כבש את הארץ ולא נחל אותה מדור דורות. שמות החדשים והמלאכים העלו אבותינו מבבל. עזרא הסופר שִנה, לפי המסורה, את הכתב העברי לכתב אשורי, ואת זה, שבו היה המכתב חָרות על הלוחות

לא לבד שניות של לשונות לנו, עברית וארמית, עברית ויהודית, לנו גם שניות יסודית ביהודית גופא...

לנו התחלה מספרות יהודית עממית, ספרות שכמעט לא נִתנה להאמר בשום לשון, וגם מרוח העברי היא רחוקה, וזה חדושה; וכן גם ספרות־יהודית־גרמנית־עברית, ספרות שבה הכף מכריעה יותר לגרמנית (קראו, למשל, את דברי שניאור ביהודית, ועוד יותר את דברי הז׳רגוניים הוילנאים), אבל יכולה למצוא לה מפלט גם בשפת עבר. מין כוי, יותר נכון, בריה בלי גוף, עצם בלי גוף לשוני מיוחד...

אם חסרים היו לנו הספורים העממיים של ראשי הספרות היהודית העממית (חלק אחוז ממנדלי והכל משלום־עליכם), כי אז היה חסר לנו עולם מלא, חסר היה לנו „משנה תורה" של נשמת העם הפשוט בשפתו וברוחו הוא... תחת זה לא נתנה לנו הספרות ה„יהודית־הגרמנית" החדשה — ורק בשם זה אכנה אותה, כי לה נאה, — שבאה אחריה לרשת את מקומה, שום דבר שלא ידענו אותו מעברית או גם מגרמנית. יכולים אנו לצייר לנו רוב מנין ורוב בנין של ספרות זו הן בגרמנית גרידא והן בעברית; ודבריה הלא גם נִתנים לנו בכל פעם גם בעברית ונמנים לדברים עברים, וגם נקראים הם בחפץ יותר בעברית.

היסוד הראשי של היהודית הפשוטה הוא הריאליות והחיים הגלויים שבה מבלי לבוש וסלסול כל שהוא. היהודי אומר הכל, מגיד הכל ומוציא מפיו הכל מבלי שיכסה את מערומיו. לא רק הלשון מדברת פֹּה, כי אם גם הגוף, כל האברים. — עם הֵד כל מלה נראה את האומר ונשמע את פי המדבר. נפש פשוטה מדברת לפנינו, ורחוקה, מה רחוקה היא להיות מזמרת ב„ימות החול" הקשים, כמה הם קשים! תחת זה בת־הקול הראשית של הספרות היהודית החדשה שלנו היא תוקף הליריות, מין עליזות בלי קץ, השתפכות ומליצה שירית, שטף של מליצה. שָׁם העם מדַבר, הצבור היהודי שמקלו בידו, שקו על מתניו ושכמו נוטה לסבול; ופה חזן הכנסת (ושלום־אש בראש) יסלסל מנגינותיו; ואין קהל, אין ה„קהל" עונה לעומתו, אין קהל יהודי מדבר מפיו...

בספרות היהודית הפשוטה אין כל השפעה, זולת השפעת העם היהודי הדובר, ויש כאן מגע־בלתי־אמצעי עם רוח העם ונפשו, וטביעת

שוררת האמונה אצלנו, כי שפת עבר היא שפה נקנית רק בעמל רב, מפי ספרים ומפי מורים, וכי דרושה עבודה רבה להיות יוצא ונכנס בה ולהשתמש במכמניה; לעומת זה יכול כל תופש עט לזכות בשפת יהודית ולעשות בה חיל; ובאמת שפה זו, הנקובה באחרונה, לא נקנית גם ביגיעה. ממאה נכנסים לחדר יוצאים עשרה או חמשה בני־תורה, וידיעת שפה היהודית בטהרתה והכרת עצמותה אינה ענין של תורה כלל; אין אדם יכול להשיגה, אם אינה יושבת כבר בו ובנפשו.

שפת עבר וספרותה היא בנין של חבורה ולה נחלה רבה. המשורר יוצר, החושב יוליד מחשבות; אבל הם מוצאים מכמנים שפתיים רבים לפניהם, ויכולים באיזו מדה לסמוך על מה שלפניהם. אולם תחת זה על הסופר היהודי להתחיל בכל פעם מעצמו. השפה היהודית וחייה האמיתיים הם ענין שבעל־פה. — דרישה זו, שמבקשת לעשותה בעל־כרחה לשפת הספר וליורשת הספר, לעשותה לדבר שבכתב, רק קלקול היא.

ספרות העם בלשונו, ככתבו וכלשונו, תמלא באיזו מדה את הלקוי שבספרות הכתובה ותתן לנו, עיפי המחשבה והרגש, דברי שירה פשוטים בתום החיים וצרופים פשוטים של החיים; ואם תתהפך גם היא רק לדבר שבכתב ויונקת מן האמנות שבכתב, אז עוקרת היא בעצמה את שרשיה...

על יד שירת פויסט וסערת תוגת המחשבה עוד יש מקום באשכנז לשירת האובדים והנדחים ב„האורגים" („דיע וועבער") וכדומה לה, וזה הוא העושר וההרחב. ומהשירה היהודית החדשה הן לא רחוקה המזמה גם להעתיק את „פויסט לשפת האורגים... והנה דבר זה יגיד, איך תעתה מני דרך, מדרכה היא. — —

בכל שירה מקורית, הבאה מעצמה, גם התרגום היותר מעולה וההעתקה היותר נאמנה לא ימסרו את חזיונותיה כי אם ב ק ר ו ב, ומי שבא לעמוד על כֻלה ולדעת אותה בכל, עליו לקרוא אותה בלשון יצירתה; תחת זה אנו נהנים משירה יהודית זו — שמתרחקת ממקורה, ומתעמלת ללבוש מחלצות של ספרות חדשה עם שפה חדשה, המכנסת לתוכה גם דברים שלא נולדו בה — ב כ ל י ש נ י י ו ת ר מ ב כ ל י ר א ש ו ן, ונאותה לנו צורתה העברית או הגרמנית השלמה מחזותה הראשונה הבלתי־שלמה, וגם הבלתי־יהודית...

להפך, לא נוכל לקרא לזו שירה יהודית, שמשוררה ויוצרה יכול להלבישה תוך כדי דבור מחלצה עברית ולכתבה עברית (פרץ, למשל, ונומברג), זו לחוד וזו לחוד. אין שירה באה ערטילאית; וכל שירה, שתולד ערומה במוח המשורר ואין עורקי שפה לה, עורקי שפה מיוחדת, נוח לה שתקבר ערומה...

שירה־עברית היא רק זו, שיכולה להוָלד רק עברית ושיונקת מהרוח העברי ומנחלת שפת העברים, וכאשר תפקח עיניה הנה כבר היא עברית. וכן הדבר בשירה היהודית, באותה שנושאה עליה חותם תכנית היהודית (שלום עליכם, למשל), היא תצא לאויר העולם וכבר שפתה אתה. כל נדנוד, כל בטוי מיוחד בה, כל נטיה וכל רחש נפשי לקוח מן המציאות, לקוח מן הנפשות הפועלות בה ומתוך מסכת חייה ביחוד. אין כאן שיחות מְסַפֵּר בדברים שקרו לו או בדברים שקרו לאחרים, כי אם אותם האחרים באים ומסַפרים לנו מחייהם הם לפי דרכם, עוברים לפנינו ומשיחים, ואנו רק השומעים... מעטים בה הצבעים, העם לא ידע כל מלאכת־מחשבת, ולו גם אין צורך כלל במלאכת מחשבת. יש חיים נתפסים בידים ואינם צריכים לשפופרת.

וראו זה: בספרות היהודית החדשה, בחלק גדול ממנה, החלו לעזוב זה כמה את המלאכות הראשית שלה והחל השמוש בשפופרת, בשפופרת ספרותית ורק ספרותית (עוד הפעם פרץ, למשל, ותלמידיו נומברג ושלום אש)... לא יהודית עממית נתנת לנו מחיי העם ורחשי שפתו – והלא זהו יסודה האחד והכשרה בחיינו, – כי אם יהודית של השתלמות והשתכללות, יהודית שתאמר להתרומם על עצמה ותפסיק עם זה את החוטים המקשרים אותה לעם, אשר בה ידבר ושפך בה את נפשו, והולכת וקרבה היא לצור מחצבתה לפנים... אין כאן דְּבַר ,שפחה תירש גברתה, גברתה העברית, כי אם, אדרבה, כבוש אותה השפחה על־ידי גברת אחרת, השפה הגרמנית... הספרות היהודית החדשה לא תשתדל לשאוב מחיי העם בתומם ובפשטותם, או לתת לנו דברים ותוים נפשיים שעוד אינם בכתב, רצוני לומר, תאור חיים בעל־פה עם כל בטוי הפה, כי אם היא מבקשת לעשות את הדבר להפך: לבוא אל העם, להביא דברים להעם ולהשכילו, תחת ללמוד ממנו ומנפשו דברים אשר לא נדע ולא נקנה אותם בספר...

שונים ויצירה אחת, יצירה שספר דקדוקה הוא תאי הנפש והחדרים המסובכים של רוח העם; גם החלק העברי בשפה היהודית אינו עוד עברי גמור, הוא לא ילין שם, כי אם נעשה אזרח ...

הספרות היהודית, כלומר – ספרות זו, שעמלה למסור כל אותם הרחשים והבטויים ההמוניים בצורתם כמו שהם חיים בפי העם, אינה נכוית מספרות עברית וגם אינה מסגת את גבולה ... היא עוסקת בקרקע חדש, קרקע לא זרוע, והיא כובשת לה אופק חזיוני ודבורי חדש. ולאידך גיסא, האומר כי בידה לרשת מקום אחותה הבכירה, הספרות העברית, הוא אינו יודע מהו סח, אינו יודע מה היא יהודית וטבע המיוחד שביהודית. קהלת, למשל, נכנס לחלקי הכתובים ומקומו על־יד שיר השירים; אבל מי שחושב, שקריאת „הבל הבלים! הכל הבל!" מחה תמחה כל זכר של שירה וכל שאון חיים בנו, אינו אלא טועה. הנה זכר ונקבה, איש ואשתו, לא תלבש אשה שמלת גבר ולא תהיה לגבר.

נפש האדם היא דבר משותף וגם חלל העולם שבו תתנועע הוא משותף. בעצם יש רק בני־אדם עם רחשים נפשיים משותפים, והעמים המיוחדים, הלאומים השונים הם יציבו להם גבולות. אמנם אותם הגבולים המיוחדים הם דברים ארעיים לגבי יסודות האנושיים הכלליים; אבל לגבי העמים והשבטים עצמם הם עולמיים, בהם מונח וגָדֵל השנוי והכח לשנוי, ובהם הלא תכנית אותו שבט, תכניתו המיוחדת, ובאיזו מדה גם מציאותו. – מחשבה יצירתית, שירה עזה נוכל לתרגם לכל לשון ולשון, והן עשרה והרחבתה היא, שתוכל להנתן גם לבני־אדם אחרים בלשונם הם; אבל היסוד הבוראי שייך רק להעם שחולל אותה ולשבט הולידה. תאמרו: הרי לבוש והרי גוף, הרי קליפה והרי פרי; אבל בדברי מחשבה ושירה הקליפה היא עיקר לפרי וגם ארוגה היא בפרי. שירה אמיתית יסודתה בשפה אחת, בשפה מיוחדת, ותלויה בדרכה ובמהלכה, בנטיתה ובהֵדה; היא תִוָלד עם השפה ויוצאת היא ממעמקי השפה ולא תכנס בתחלת בריָתה במקרה באותה שפה. שירה עברית היא מיוחדה במינה ויש לה אופק מיוחד וחידות חייה, וגם שירה יהודית תסובב על צירה ויש גם לה דרכים והיים בפני עצמם; אבל שִירה עברית שיכולה להאמר מלה במלה יהודית, בלי כל שנוי ושכלול מיוחד וחיים מיוחדים, לה לא נאה עוד השם עברית והשם יהודית. וכן

דלוג, בטוי למחצה, רמיזה. העברית והיהודית שני עולמות שונים הם — מה שונים — ובשניהם אנו שרויים, או שרויים הם בנו וזה חלקנו ולא רק חלקנו אנו. — —

במדה ידועה יש גם לעם היושב על אדמתו ואינו קרוע בנפשו לשתי שפות שונות יסודיות מין כפל שפה, הלא היא שפת־הספר עם שפת הדִבור העירונית, המשוכללה והכוללת, ושפת־הכפר, זו השפה המדוברת בחלק מיוחד באותה הארץ (דיאלֶקט). המעין הגדול הוא שפת־הספר, שפת בעלי־האסופות של אותו עם, במחשבה ובשירה, בדת ובמדע; אבל גם שפת־ההמון, שעוד לא נגעה בה יד יצירה ספרותית, היא באר שממנה ישאבו מים חיים. בגרמניה, למשל, הרי שפת הֶרדר, גיטה ושילר, והרי העושר ההמוני, שהביאו בכליהם האחים גרים ולשונו של פריטץ רייטר וחבריו; הרי עליה על גבי עליה והרי יניקה מן הדיוטה התחתונה. — ואצלנו, הן מלבד היהודית עוד לנו הארמית, שכנה לעברית, שפת התרגום ושפת התלמוד. הנה ,אל אלהי הרוחות!' ,אל שדי!' ,ה' אל צבאות!' שפת הנבואה, שפעת שפת הנבואה, ויחד עם זה, קול קריאה, כמעט קריאת אשה: ,רבונו של עולם!' ,אבי שבשמים!' האדם מסַפר עם קונו, מספר ומבקש לפני השכינה ומחזיק בסינורה, כתינוק המתחטא לפני אמו. עוד פסיעה אחת, וכבר אנו שומעים הֵד קריאה אחרת: ,גאט פון אברהם' ,מיין ליבער הארציגער גאט!'. אִמרו ליהודיה, הבוכה ומתחננת לפני אלהיה מתוך ספר התחנות, שהיא אינה עבריה. קחו את הכוס של דמעות, שבה שפכו אמותינו את נפשן אחת אחת זה כמה דורות, והשליכו אותה הלאה, או שברו אותה לרסיסים! לא במשל אדבר אליכם.

אמנם השפה היהודית לקוחה מאדמת־זר ושאובה היא ממעין אחר; אבל היא שלנו, היא נעשתה לחלק מאתנו; היא שלנו, במקום שחדלה להיות גרמנית והחלה להיות יהודית. לא השרשים והמלים, וגם לא השמות והפעלים מגדלים שפה, כי אם הנטיות והשמושים, הנטיות הנפשיות וההרכבות השונות ושמושן בפה וברוח היהודי. השפה היהודית, כמו שהיא מחוברת לנפש ההמון הפשוט ומסמנת גבולות שכלו והשגתו, היא יהודית טהורה, בה נמצא בטוי וגלוי של נפש העם, שרחוק מאד מן הספר וגָדֵל עם זה באויר של ספר ותורה ומצוות. כלאים! הרכבת חלקים

ואנוס הוא להשתמש בעניו ברשויות שונות. אבל נפריז אם נאמר, שבין הצללים האלה לא ימצא גם מעט אור; כי הן עם הדחיות והנטיות השונות לכאן ולכאן נולד גם איזה דבר של רבוי־צבעים, עם שנוי־האופק יבוא גם הרחב האופק. אבותינו חיו רק בארבע אמות של תורה ולשונה ולא הציצו לדברים אחרים כלל, ואף־על־פי־כן לא עשתה ידם האחת תושיה, כמונו המחולקים בנפשותינו... אין לנו חומה בצורה להתבצר, בקיעים אצלנו, רק בקיעים; אבל בעד הבקיעים נביט, אנו מביטים החוצה ולא נאמר רק הפסדנו.

מלאכת הסופר העברי וגם היהודי או הארצי, כלומר — זה שמשתמש גם בשפת הארץ, היא דְבַר גלגול ובת השתנות פנימית. סופר כזה ידבר עם כל חוג וחוג, ושואב הוא מכל חוג וחוג בכתבו ובלשונו. — הוא מדַבר אחרת בשפת עבר, שפת נחלת העבר עם כל יצירות העבר, אחרת בשפה היהודית, שפה נתינית ואסופית, שאין לה בעולמה אלא מסגרת חייה... והוא מדבר אחרת בשפת הארץ, אם היא וספרותה לו לנחלה. — בלשון עבר, לשון הספר, אנו טובלים את כל ירושת האבות במלים ובניבים, במושגים ובתמונות, בחזיונות ובהשגות שונות שבנפשנו אנו, ואנו מולידים אותה שוב בהרכבת רוחנו ועושים ממנה בריאה חדשה. הרי חלקים הרבה מני קדם, והרי הכל עצם מעצמנו ובשר מבשרנו; אנו אברים של בנין גדול והוא מעשה ידינו. — לא כן בשפה היהודית, שפת ההוה, שאין לה עָבר, בה אין אנו נותנים מעצמנו — כל נתינה עצמית בה מובילה רק להשחתת השפה, — כי אם מקבלים, מקבלים אנו מחיי היום, מאִמרות השעה... על־מנת חלק סופרינו בשפת הארץ לא אדבר עַתה.

בלשון עבר וספרותו לנו דבר עם ערכי הדורות ומחשבות הדורות ועם גלגולי הדורות, לנו לרוב דבר עם האישים הגדולים יוצרי המחשבה והספר, עם היחידים ושארית הנשמה של היחידים; ובלשון יהודית וספרותה לנו עסק עם העם, עם העם הפשוט, שברא בשפה גרמנית, לקוחה מעמי הגרמנים, כלי־יוצר לעצמו ולרוחו ושהטביע בה את רוחו... בעברית לנו עושר, רב עושר במלים ולבושים, אלפי לבושים ושמות־נרדפים לכל רעיון ורגש, לכל נדנוד של מחשבה ונפש, וביהודית לנו שפה מקומצה, קצרה וגם חדה. הנה בעברית שמוש בלשון נופל על לשון, בהרכבת חלקי שפה לקוחים מתחומים שונים וממערכות שונות ורבות; והנה ביהודית קצור,

שניות

א

בעם ובספר. – בפרק בראשון של „סקירות ורשמים" בעתון „הבֹּקר" העיר סופר אחד על־דבר השניות בספרותנו, אל תקרי בספרותנו, אלא בספריותינו: ספרות עברית ויהודית, שרחוקות הן זו מזו וקרובות בסופריהן, קרובות בנו. – לא לבד כי לבנו נוטה למזרח ולמערב, כי אם מחולק הוא גם בכתלי הבית עצמם...

הנה בזכרוננו ובחביון לבנו שפת קדם, שפה עתיקה חיה בנו; ובפינו – הנה שפה אחרת. ה„חבר" ו„עם הארץ" עוד מושלים בנו שניהם: הרי הם ושפתם, הרי הם ולשונם, הם ורוחם, ומשניהם אנו נזונים... האדם בנו יכול להגביר את הקודש על החול, או להפך, להמליך את החול על הקודש; אבל לשניהם תביעות עלינו ואותם לא נשתיק...

למה נַשְׁלֶה את נפשנו? כל עוד בגולה אנו, וגם העבודה בעבור ארץ האבות הוא יסוד בחיינו, הרי אנו נתונים בין שני צירים שונים. – לא תעקרו את העברית בַּן־לילה, אבל גם לא תשמיטו מעם היהודים את שפתו היהודית. ואם יבואו החיים החיצוניים ויעשו כאלה או גם עושים כאלה, אז חותרים המה חתירה תחת שתיהן יחד. – ברבים מאתנו לא לבד שניות מושלת, כי אם עוד יד שלישית בנו: שפת־הארץ, שגם אותה נעבוד. לחלק אחוז מאתנו עוד לְדַבֵּר בלשון הארץ. לא רק לספרות העברית והיהודית, כי אם גם לרוסית, לגרמנית ועוד יש יסוד בחיינו על אדמת זרים. – –

כי יתפוצצו ויתפלגו הכחות בנו על־ידי אלה, כי תחת פתוח ועבודה בספרות אחת שלמה לנו ספריות שונות לא שלמות, לא נעלם מאתנו; לא נכסה גם־כן על הפחתים הנעשים ברוחו של סופר, שהוא בן כמה רשויות

הקרעים שבחיים עשו אותנו לעם משמש בכמה לשונות, והולידו בנו הכרחים לבטויים שונים. על אלה ידאב לבנו, אבל על כל פנים נשמור את התחומים ונדע את ערך התחומים ... נדע, שאין שירה אחת נכנסת במלואה בתחום חברתה. אם ישיר אחד מאתנו עברית, אז ידע, ששירתו זו היא עברית; ואם ישיר בשפה המדוברת, אז ידע מפני מה ישים לרוחו לבוש כזה.

אחרת הדבר באלה, ששירתם אינה גדֵלה בשום שפה, היום יוציאו אותה עברית ולמחר יהודית. אין הקורא העברי יודע, אם מה שנתון לו הוא דבר מקורי או העתקה, וגם הנותנים בעצמם אינם יודעים זה עוד ...

וצר הדבר, כי פרץ המשורר היה ראש וראשון לקלקלה זו אצלנו. ואותו קולר תלוי בצוארו. את טיבו ופעלו של סופר זה כבר הגידו ברבים למדי, נחוץ לדעת גם את צלליו. — הוא בא וערבב את הפרשיות ... הוא בתור משורר הרי ידע וצריך היה לדעת את ערך השפה לשירה, ובא ועשה את השפה פלסתר ויסירה מהיות גבירה ... בודאי תעודת כל ספרות — יוצאת מזה ספרות המונית — גם להכניס מפרי שפה אחרת בגבולה ולֵהנות ממנה, ולא מבעי מאחותה הקרובה; אבל עלינו לדעת מה זה גדל באמת אצלנו ומה זה רק נֻטע בתוכנו אחר־כך, ושירה שלא גדלה ביסודה בעברית, הלא אין לה הזכות להמנות לקרן־קימת של הספרות העברית ...

עוד היום, כשמונים את צעירי משוררי ישראל ומסַפריו, הרי מונים את נומברג, שלום אַש, ריזין ועוד; וכשפונים לספרות היהודית, הרי שוב קוראים לפנינו את שמות האנשים האלה. היום יופיעו דבריהם עברית ולמחר יהודית, ואין איש יודע איזה דברים נכתבו עברית ואיזה נכתבו יהודית. ותהי אצלנו השפה, שהיא יסוד כל ספרות והבסיס שלה, רק לכלי, לדבר טפל ... זלזול שפתי כזה, ובטול כל יסוד חיים שבה, לא היה עוד אצל כל אומה ולשון. ולנו לא שפה אחת, כי אם שתים, ובשתיהן, עָקרו את התחומים והיו — כאילו אינם.

שלו מקודם יהודית, ואחר־כך הוא מתרגמם בעצמו עברית, אפשר לשער, שטעמו ונמוקו עמו במעשהו זה, מפני שמתירא הוא, שמא תעבירהו עניות השפה על דעתו ותביאהו לידי צמצום והשמטה שלא במתכון ... מה שאין כן בספור שכבר כתוב יהודית, דבר לא יגרע אצלו אחר־כך בעברית, כי לא ישקט ר' מנדלי ולא ינוח, עד שימצא כל הדרוש לחפצו באוצרות המקרא, התלמוד והמדרשים הפתוחים לפניו ואין בהם נסתר מנגד עיניו. ואני רואה בהשערה זו טעות יסודית במהות השירה ותכונת השפה. וטעות זו היא לא רק אצל סופר זה בלבד — הוא עצמו אינו משורר ואינו בא על־כל־פנים לנהוג בשירה קלות־ראש כזו — אלא שגם העוסקים במלאכה זו באים על־ידי־זה לידי קלקול והשחתה. על מנדלי אין אני דן, לגאון הכל מותר. ובעיקר, בבית־האבנָים של שירה רבתי זו של אותו זקן אין הדבר מתהלך כמו שיחשוב אותו סופר לתֻמו ... רק רוצה אני להעיר, כי טעות גדולה היא לאמור, שדברים אשר ישיר אותם המשורר בשפה זו יכול היה לשיר אותם מלה במלה גם בשפה אחרת, ושאותו הדבר העיקרי ליצירת השירה ולהתגלמותה, מלאכת השפה, טפל הוא ורק ענין הרצון או המקרה הוא להשתמש בשפה זו או זו ... השפה היא חלק הכרחי מהשירה, כהשירה בעצמה; ואם יראני אדם על איזו שירה, שאין בה ממדה זו ושבנקל יערנה המשורר מתוך נשמתו לשפה זו או אחרת, או מלשון אל לשון — אז שוב אני אומר לו, כי נוח לה, לשירה זו, שלא נבראה משנבראה ושאין חיותה בתוכה. יש לכל נשמה גוף אחד ולא שני גופים ...

ד

אחת ושתים. — זו אלפא־ביתא בכל ספרות, שהיא עומדת על שפתה, על שפתה המקורית והיסודית ורק עליה יוסד מוסדה. כל עם תרבותי יודע ערך השפה ואיזה כח עצור בשפה; כל עם יודע מה בין מהות שפתו העצמית והרת־רוחה הנִתן לה ורק לה ובין זו, שרק נותנים מכלי אחר אליה . . . השפה אינה רק מטבע עוברת לסוחר, שמתחלפת במטבע אחרת, כי אם מגע נפש בנפש ורוח ברוח ... הקדמונים אמרו: שמע בכל לשון שאתה שומע; אבל אנחנו לא נשמע ולא נדבר אחת בשתי שפות. כל לשון ומהותה יחידה היא במינה והיא בריאה מיוחדת במינה.

בודאי טוב ויאה לתרבותו הרוחנית של האדם, כי התחומין אשר שָׂמו הטבע והתולדה בין לשון ולשון יוסרו מזמן לזמן, ושהנטיעות שגדלו בלשון אחת תנטענה גם בלשון אחרת, כדי שנדע איש איש ממחשבות השני וכל עם ועם יתעשר על־ידי הגיונות חברו ושירתו. אבל כשאנו עושים כך, עלינו לנטוע נטיעות אלה באדמתנו, כי יגדלו עוד הפעם אצלנו, ולא נוכל להסתפק במה שנביא פירות גמורים כמו שהם מכרם אחר לביתנו ונעלה אותם מיד על שלחננו. — ההעתקה מלשון אל לשון היא מעין בריאה ויצירה אמנותית ולא רק מלאכה מכנית בלבד. להוסיף ולגרוע ולשנות בדברים המובאים אלינו מחוץ לגבולנו, ככל הצורך באותה שפה, שאנו מעתיקים אליה — לא עבֵרה היא, כי אם נחיצות היא, נחיצות גמורה, המונחת במהות הדבר שאנו עושים ובתעודתו. ולהטוענים ואומרים, כי בזה אנו חוטאים לספר המקורי, יש להשיב: מוטב שנחטא לספר, משנחטא לשפה ולרוח השפה. וליודעים מה טיבה של שפה ושהכל במקומו מקבל גם צביון אותו המקום ואוירו הרוחני, אין זה גם חטא ומְעֻוָּת כלל. כשחביבות עלי המחשבות והתוצאות הספרותיות שבשפה אחרת ואני אומר להביאן לגן ספרותנו אנו, אז עלי לתאר את הדברים כך, איך היה אומרם יוצרם מראש, לו היה עברי ובא להגיד את המחשבות או השירות האלה עברית.

ואמנם לא נקל הוא דבר זה ולא נִתן לכל. לא נִתן הדבר לכל אדם, שיוכל לגייר כל דבר מעיקרו ולעשות דבר שאינו שלנו לשלנו בהויתו ובצביונו. ולא רק בדברים שנחשבו ונולדו בלשון עם זר, השונה ברוחו ממנו, אנו צריכים ליחוד השפה ולכח יוצרי גדול למלאכת ההבאה או המסירה מלשון זו אל לשוננו, כי אם גם בדברים שנאמרו „יהודית", שפת העם שלנו, לא נאות לתתם בקודש כהויתם בחול ממש. גם דברים אלה צריך להולידם מחדש לפי רוחנו העברי, השונה לגמרי מהרוח היהודי.

כל אחת משתי השפות, יהודית ועברית, אם כי לכאורה בעם אחד הן גדֵלות, — עולם בפני עצמו היא, ואנו יכולים לפתוח רק חלונות מעולם זה לעולם זה, אבל לא לעשותם עולם אחד — אם בכלל נבין, מה זה מפריד בין העולמות הללו ומה עשה אותם מתחלת ברייתם לשנים...

והנה הסופר י. ח. רבניצקי במאמרו „על הסגנון של מנדלי מו"ס" („העומר", חוברת ראשונה), בדברו על־דבר סגנונו של זקן מְסַפְּרינו, אומר: „וכשאנו רואים אותו, את מנדלי, עורך כמה מספורי המעשיות

כן סדר המאמר וסדר הדברים, יטרח מאד, ותבוא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר... ואין ראוי לעשות כן... אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון, שיבין הענין תחלה, ואחר־כן יספר ויפרש במה שיובן ממנו הענין ההוה בלשון ההיא ויבאר היטב; ואי־אפשר לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מלה אחת במלות רבות, או מלות רבות במלה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות, עד שיסודר הענין ויבואר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההיא, אשר יעתיק אליה (אגרות הרמב"ם, דפוס ליפסיה, עמ' כ"ז).

אין לשון דומה אל לשון לא בתוכה ולא בברה, ואת אשר ישים ה' בפי אדם בלשון זו, לא ישימהו מלה במלה בלשון אחרת. מה שבונה לשון, לשון מיוחדת, אין זה רק הבטוי והצלצול, או צרופי המלים והתוכן בלבד, כי אם תכונתה, יותר נכון, תכונת האישים המדברים באותה הלשון, אלה שנולדו בה, והתחילו לראות ולהביט על ידה בעולם, להרגיש ולחשוב, להמשיל ולדַבר או גם להתקוטט ולהתרועע.

הלשון היא לא לבוש לדבר כולל ולמושג כולל ומשותף לכל, כי אם חלק מעצם הדבר והמושג, והגבלתו או פרושו אצל העם ההוא או השבט הזה.

אחד הוא העץ, היער, ההר והגבע, השמים והארץ בכל מקום שהם; אבל יחס בני־האדם אליהם אינו אחד ואינו שוה, אלא שונה הוא ברבי. ואם בדברים המוחשיים כך, על אחת כמה וכמה בדברים שאינם מוחשיים, כמו מושגי החברה והיחיד, הטוב והרע, היפה והמכוער, המעציב והמשמח. כששני צַיָּרִים אמנים עומדים לפני ככר אחת ירקרקת ומציירים אותה בשׂשר עלי גליון, הרי התמונה של זה אינה דומה לתמונה של השני; ודוקא השנוי שבתאורם ובמעשה־ידיהם הוא הוא היסוד האמנותי והיוצרי שבהם. וכך הוא הענין גם בשפה ולשון. חלקי המציאות והחיים, שנִתנו להם לבני־אדם, משתנים בדבור שנוי רב, והשנוי הזה הוא החלק היוצרי שבכל לשון, ועם זה הוא הצד העולמי שבה. בדבר זה, ברבוי הלשונות והשנויים העקריים שבמהותן והויתן, בנפשן וברוחן ובכל אשר בהן תלוי עושר האדם, עושר מחשבות האדם ושפעת ההסתכליות שבאדם. — ברבוי הדבור והלשון, שבא לנו על־ידי דור ההפלגה, אין אנו יכולים לראות ירידה, כי אם עליה. לא עונש היה זה לאדם, כי אם מתנה, מתנת־יה...

שפתו, ברודס רכש את שפתו ואחד־העם יצר את שפתו; לעתירי־נכסין כבר יש שטרות על נכסיהם. השפה תבוא מן הלב והיא דבר שבלב, אבל אין היא דבר נעשה בחשבון...

ועוד זאת: בנין השפה, התעשרות השפה אינם באים על־ידי בריאת מלים חדשות ובטויים חדשים, רק על־ידי זריחת אור חדש על המלים הישנות. המלים והבטויים, שכבר יש לנו, שכבר השתמשו בהם רבבות פעמים, באים על־ידי הרוח החדש והאור הנפשי הזרוע עליהם לידי הרכבה חדשה ולידי זווג נפשי חדש. שפת המקרא ומליצותיה בפי לבנזון הבן איה אחרת לגמרי מאותה של האב. הסגנון התלמודי השירי בפי מנדלי הוא אחר לגמרי מאותו שבפי אלמוני, והמלים העבריות בפי ביאליק הן אחרות מאשר בפי שמעונוביץ. לא ידיעת השפה והבלשנות פועלות בלשון, כי אם האור המושל, הזווג הנפשי וההרכבה הנפשית אות באות, דבר בדבר, חרוז בחרוז.

באותו מובן, שהחושב לוקח לו יסודות למחשבותיו מאלה שהיו לפניו ומשתמש גם־כן בהערכים והמושגים המלאכותיים שקדמו לו, ואף־על־פי־כן נעשים הדברים על־ידי רוחו העצמי ליסוד חדש גמור בלבוש חדש, כן הדבר גם בלשון וביסודות הלשון. הסופר המקורי, שרוח אלוה בקרבו ומלתו על לשונו, אינו רק יודע את השפה ומשתמש בידיעתו, כי אם בורא אותה מחדש ויוצר אותה מחדש. לו המלים, השמות והפעלים כאבני גזית בידי הארדכל, כצבעים לצַיָּר וככלי־זמר למזמר. הנה כנור ועוגב בידי שנים, בנינם אחד הוא, המיתרים שוים בהם; זה מוציא מהם קולות נשגבים, וזה אך צורם את אזנינו בנגוניו.

העשרת השפה היא מין יחוד, דבר מתגלה במשורר זה ובחושב זה ונעשה בכחם ועל־ידי כחם. הכח השירי והמחשבתי המקורי הוא לשפה ולהרחבת השפה כטעמים ונגינות, שנעשים לעצם מעצמם...

לא הלבושים וערך הלבושים עושים את היופי, כי אם הלבשתם בטעם והאור החוזר עליהם מחן פני לובשיהם.

ג

מלשון אל לשון — ,אזכיר לך כלל אחד, והוא: שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוון לתרגם המלה האחת במלה אחת וישמור גם

לנשמות החדשות בחיים ובספרות אין עוד גופים אצלנו, אין גופים למלים של חול בשפת קודש...

וראו זה, אותן התביעות והטענות הבלשניות אינן נמצאות דוקא במקום דעות חדשות ומחשבות חדשות. שמענו לאמר: הבו לנו מלים חדשות! הָבו לנו בריאות חדשות להגות לבנו, להסתדרות מחשבותינו, בטרם ראינו באלה התובעים (ידענו את התובעים למדי) את ההגיונות ואת המחשבות האלה... ובאמת אין שפה במלואה באין מחשבה במלואה; ובחוסר כח המחשבה החיה בנו, חסר גם כח המוליד בטויים למחשבה ולצרכי המחשבה. כסבורים אנו, שהמחשבה מתחלת במלה, שבאה היא מהמלה העשירה, בעוד שהמלה היא רק תוצאה, תולדת המחשבה. יותר נכון, בכל מקום שיש מחשבה חדשה ומושג חדש בלב, הרי כבר יש מלה חדשה ובטוי נכון לאותה המחשבה ואל המושג ההוא; בכל מקום שיש נשמה הן יש גוף שפתי קיים לאותה הנשמה.

והיטב אשר דבר אחד־העם, כי בימים שהספרים היו מלאים ענין ומחשבה ,לא היתה גם לשוננו נצרכת לעזרת מרחיבים מיוחדים, שאין דוגמתם בעולם' (,לשאלת הלשון', ,על פרשת דרכים', חלק א'). ,כל הלשונות, הוא אומר, נולדו עניות והלכו ונתרחבו אחרי־כן ביחד עם הרחבת המחשבה בקרב העם; אבל בשום אחת מהן לא נעשתה ההרחבה על־ידי אומנים מיוחדים לכך, ואף לא על־ידי מדקדקים וחוקרי הלשון בכלל, כי אם על־ידי סופרים גדולים הוגי דעות, אשר ידיעתם בהלכות הלשון היתה לרוב קטנה; והם לא דאגו כלל להרחבתה מצד עצמה, אלא הענין שעסקו בו הביאם להמציא מלים ובטויים ודרכי דבור חדשים, הכל רק לצרכם בלבד, כדי לבאר היטב את מחשבתם או כדי לצייר יפה את ציורם.

בטרם היו בינינו אנשים אשר חשבו כקהלת, לא היה איש יכול לבְרֹא אותן המלים החדשות והבטויים שנתוספו על שיר השירים ועל תהלות ישראל. כשהתפשטה השכלת רומא המשפטית בישראל בהרכבה יהודית נולדה עמה שפה משפטית עשירה, שפה כוללת כל אותם המושגים המלאכותיים הקבועים בדת ודין, בעונשין ובדיני ממונות וכו'. הפלסופיה־הדתית פלסה לה נתיבה בלשון, אם גם בכבדות, יען כי גם דרכה ובואה אלינו היו בכבדות... עשירה ממנה היא שפת הקבלה, להיותה יותר מקורית ותופסת מקום יותר עמוק בלב. כן אתה מוצא בספרותנו החדשה. יל"ג ברא לו את

מדרשות והקלויזים מתגולל בין ספרים יבשים בלי ערך ספר הכוזרי, ספר חובות הלבבות, ולפעמים גם ספר מאור עינים.

ובספרות החדשה תמצאו חצירי שפה ופרחי שפה. לא אחשוב כרוכלא את האור והצללים בימי מהלכה ועד עתה: הרי שפתו החמה והחיה של פיארברג והשפה המליצית של שטינברג; הרי הלשון העשירה של ביאליק וכהן והשפה הקשה של טשרניחובסקי, הרי שפתו של אחד־העם, ולהבדיל באלף הבדלות, שפתו של תלמידו — יוסף קלויזנר.

סמרטוטי־שפה ויקרת־שפה נתונים לנו ביחד. אין מוקדם ואין מאוחר ואין גם מבדיל. הנה אחרי ,שיחות מני קדם' ליעבץ הפרוזה המאובנה של גרזובסקי; אחרי לשון מדויקת של לילינבלום לשונו הפרוזית של קלינמן, ואחרי ברונשטין וזלמן עפשטין הא לך הפרוזה של ש. ל. ציטרון ושל קבק . . .

כל העוסק במקרא לבדו מדה ואינו מדה בידו; כל ההוגה רק במשנה לא מדה שלמה לו; וכל המשתקע בספרות ימי־הבינים או בספרות החדשה לא יבוא רק על שכרו. יש בר ויש תבן הרבה, ובבר עצמו, הרי חטים והרי שעורים. פזורים אנו וחלקי שפה שונים לנו; לא נדע היום דבר מאתמול, גם היום לא ידע מהיום גופו . . .

לא זו היא הצרה, שיבטא אותה דוראן, ש,אתה תמצא, כי כל שרשי המלים, שמות ופעלים ומלות הטעם, במה שנמצא אצלנו, לא יעלה מספרם לשנים אלף, ולא יעלה מספר הפעלים מהם לאלף ושלש מאות; ואם תבחין ותחקור זה בשאר לשונות האומות המתחלפות, יעלה מספרם לכפלים ויותר מזה' (מעשה אפוד, שם), כי אם חוסר חוש המבדיל והעדר כל נטיה טבעית שפתית. יש לנו מִשנות הרבה, ואין סדר וחוק למשנה.

לנו חלקים לשוניים הרבה ואין בנין, אין בנין מסוים. יש לנו שתי שפות שלמות, עברית וארמית, לשון המקרא ולשון התלמוד; יש לנו פתותי לשון של ימי־הבינים ונצני לשון של מיטב הספרות החדשה, ובכלם פרצים, אך פרצים . . .

ב

השפה ומליה. — שאלת השפה וחוסר המלים שבה התעוררה בדור האחרון בספרותנו ורָבו אלה הקובלים, ששפתנו העתיקה לא תספיק עוד, שהמלים הישנות לא תספקנה לכל המושגים החדשים שבאים בגבולנו;

לב דואג ומלא תום. תמימות הוא לחשוב את לשון ארמית ל,לשון־קודש שנשתבש". ומשיב שד"ל במכתב גדול על יסודי הדקדוק, הנספח לסוף הספר, ואומר: ,יסוד היסודות בחכמת לשון־הקודש הוא, כי העברית והארמית לשון אחת היו מתחלה, ולשון ארמית נשארה ברובה אם לא בכֻלה, כמו שהיתה, ולשון העברים קבלה מעט מעט קצת שנויים; ומזה נמשך, כי דברים רבים נמצאים בלשון־הקודש, אשר סבתם בלתי נמצאת בלשון הקודש עצמה, ואף לא בלשון ישמעאל וכוש, אבל היא נמצאת בלשון ארמית".

עברים וארמים אנו. מוצאנו מארם ומכנען; בכתבי־קדשנו ספר שיר השירים אשר לשלמה וספר קהלת המיוחס לחכמת שלמה. הנה ספר דברים בתוכחותיו הארוכות וספר המשנה בחוקותיו וסעיפיו, והנה שירי המליצים והחושבים אצלנו ולשון המבארים והפוסקים. לשון עבר שוב חוזרת על מקורה המקראי בזמן המאספים, ולשון התלמוד התחדשה בימי החלוצים והחכמים דורשי־הקדמוניות. נתדלדלה שפתנו, הרבה פעמים נתדלדלה ונתעקמה, נתקצרה ונתכוצה ונתיבשה, ו,אחרי בלותה היתה לה עדנה' וחזרה לתחיה. עניה היא שפתנו לרגלי הרבה תנאים פנימיים וחיצוניים — וגם עשירה היא. יש בה הרבה מלים, ניבים ומליצות רבות ומושגים קרובים, ולה יחסר לפעמים לחם יומה... ספרים רבים נכתבו בה בדורות רבים במקצועות שונים, ובהם פזורים וקבורים חלקי שפה שונים, ואין אתנו מכיר אותם; ומן הצד השני גם כלם לא יספיקו לנו צרכינו בפרטים רבים.

נתדלדלה האומה, נתדלדל ונתפלג הצבור הישראלי. קורא איש איש לאלהים ומתפלל לאלהים בלשונו וברוחו... מפטירין אחרי פרשת ויקרא, הכוללת עניני קרבנות, בנביא שדבריו חוצבים להבות אש נגד הזבחים... אחרי המקרא יבוא התרגום כלשונו הרכה, ובימות החול הרי פסוקי תנ"ך, פרקי משנה ורמב"ם ופסוקי הלכות וקבלה; וכל זה הוא ,חוק לישראל', הכל נדפס ומכורך בספר אחד, נושא אותו איש יהודי בשק הטלית־ותפילין שלו.

נתפטמה האומה בפלפולים יבשים, בקצורי דינים ושו"ת רחבים והמון ספרי דרוש שאין תוכם כברם. הרי המון מלים בלי הגיון, ניבים בלי תוך, בטויים בלי מושג חי, ולעומת זה בים המלות צפים דגים חיים... בבתי־

בדבר לשון וספר

א

מאז ומעתה· — ,וקודם כי אדבר בשרשי הלשון העברי· אשר מהם הסתעפו אמיריה ונשתלחו פארותיה — קובל ר׳ יצחק בן משה· המכונה פריפוט דוראן הלוי ממלכות קאטאלוניא· בפרק השביעי מספרו ,מעשה אפוד׳· מכיל כל חלקי דקדוק לשון עברי על־פי ההגיון וכו׳ — אקדים הקדמה ואומר· שכבר קרה ללשון העברית· מה שקרה לבעליה· רצוני· שנתדלדלה בדלותם ונתמעטה במעוטם ונשתכחה בגלותם וטלטולם; וכאשר היתה מקדם היותר שלמה שבלשונות והיותר ר׳הבה ומסתפקת מכלן וכו׳· שבה כעין בעליה (להיות) היותר קצרה שבלשונות· ולא יספיק הדבור בה לא בשמות ולא בפעלים בהרבה מחלקי הנמצאות· ואולי בחלק היותר גדול מהם׳·

,והחכם בעל הכוזרי וכו׳ נתן סבת דלותה ומיעוטה דלות בעליה ומיעוטם; וזה כי אחר שגלו אנשיה ונפוצו אנה ואנה בין גויי הארצות הסתפקו בלשונות הגוים ההם והניחו לשונם הנבחר וישכחוהו וכו׳· והנה בשבעים שנה של גלות בבל שכחו קרוב לחצי העם לשונם וכו׳· ואם בזמן ההוא הקצר קרה להם זה· ומה גם עתה בגלות הארוך הזה· אשר אבדו ספרינו והבורינו וכו׳· ואבדו החכמות הרבות· אשר היו באומתנו· והיה כל זה סבה לקצור הלשון העברי ומיעוטה׳·

,ועוד אחרת — יוסיף לאמר — חזקה היא שעמדה מנגד· גרמה זה· מאתנו היתה נסבה; והיא שהמשתדלים בחכמת התורה· רצוני· בעלי התלמוד· הניחו הלשון ההוא הנבחר וכתבו מאמריהם בלשון ארמי ברוב· שהוא לשון־הקודש שנשתבש· ואולי לא עשו זה בבחירה· אבל להכרח· כי נשכחה הלשון אז בזמן חבור התלמוד׳·

אצלו זה מזה, כך אין תחומי דבריו יונקים, וכל אחד גדולו בתוך שפה זו שמצא לו מבטא בה, ואי־אפשר כלל להלבישו לבוש אחר.

בשירה, בשפה הלירית, שפת עבר בכללה היא המוצא היחיד להבעת האדם הישראלי ורק בה יבוא עשרה הרב; ועל־כן מוצאים אנו ערך שירה זו גדול אצלנו ביותר. — בשירה האֶפִּית, במערכת החיים ובענין התאור אין כחה של שפת עבר גדול ככח השפה היהודית, שכנתה הקרובה; אנכי איני מדבר בזה מהכח בעצם, כי אם מצד התנאים. אם מדברים אנו להעם, אז שפתנו העברית אתנו; ואם אנו מדברים מהעם ונספר על חייו, אז יד השפה היהודית על העליונה. והמחשבה — שפת המחשבה — עד עתה אין אצלנו רק מעטים מאד, שיודעים לומר בה כל מה שיחשבו ולא קטעים ממה שהם חושבים... יתר קהל הסופרים לא נקיים הם ממליצה, גם אם רחוקים בנפשם ממליצה. לא יפלא, כי אם יצלח לאנשים האלה לכתוב בשפה חיה, ואם ידעו אותה על בוריה מתוך עצמם ולא מפי הכתב, כי רק אז יתבררו להם דבריהם בעצמם ויעמדו על תוכם...

נשארה לנו השאלה על־דבר ערך תחית הלשון לשחרור הלאום. — גם על זו נוכל להשיב רק בהֵן מוגבל. בעם עומד בארצו ונלחם עם העמים שכניו על זכויותיו, בודאי כל שעל ושעל, שהוא כובש לו מעם שכנו על־ידי שפתו, הרי הוא בזה גם משחרר עצמו באותה מדה. בעיר שיש בה ממשלת־קהל־עירונית, הרי כל כבוש־שפתי יתן לאִישֵׁי אותו העם, המדברים באותה שפה, משרות ועבודה. בקצור, עם הכבוש השפתי כרוך גם כבוש כלכלי, ועם זה גם לאומי־ארצי. לעומת זאת, תחית הלשון העברית אינה נותנת לנו רב באחוזת קרקע זה שאנו יושבים עליו ובמצב החיים שאנו נתונים בהם. זרים אנחנו בעיני העמים ונחשב כזרים, אם נדבר בשפת עבר או בשפה היהודית ואם גם בלשונם; ואת ארצנו לא נכבוש בודאי בזה, שאנו מדברים עברית ובונים לנו בימה של דבור עברי מחוצה לה... עַם היושב על אדמתו ויש לו ראשי היסודות לחיים בתור עם, הוא גם אינו שואל, כי אם עושה; ולנו לא תועיל גם התשובה, כל עוד אין לנו למלוי רצוננו אחיזה בחיים ותפיסת יד בחיים...

והנה באים אנו לחלק השני של השאלה: מהו ערך ידיעת הלשון להרגשת כבודו של הפרט, כבודו הלאומי? וגם בזה נוכל לומר הן במדה מוגבלת. רואים אנו יהודים רבים בארצות המערב, שאינם יודעים שפת עבר, ויש להם רגש החיבה לעמם יותר מאלה היודעים אותה. גם מזה לא נעלים עינינו, כי לפעמים גם אנשים שלא מבני הלאום ההוא, בעסקם בשפה רק לשם בַּלשנות ולשם השגתה בלבד, יבואו על־ידי כך לחיבת אותו הלאום וכבודו. ויש גם להפך, פול די לַגַרְד ידע בודאי עמקי שפת עבר והיה אויב לבני עבר. באיזה מובן נוכל לומר, שידיעת שפת עבר היא לפעמים אב לכָבוד הלאום, ופעמים רק תוצאה, ולפעמים לא תעלה ולא תוריד. כן מוצאים אנו איש ירא וחרד לדבר ה׳, יען כי יודע הוא את דבר ה׳, מצוותיו ופקודותיו; ולהפך, ישקוד אחר בתורה, בעבור שהוא כבר ירא ה׳ בלבו. באנשים רבים ידיעת המצוות והבקיאות בתורה אינה פועלת כלל על רוח מוסרם, והרי הם גרועים עוד מאלה שאינם בני תורה...

ובנוגע לשליש האחרון מהשאלה הראשונה: מה היא הלשון בתור מוצא להבעת נפשנו? גם בזה קשה לבוא לידי הגבלה אחת. בעם כתקונו, היושב על אדמתו, יונק ממנה כל הלחישות הדקות, שהן הן מצאו מבטא ומלים בשפתו, מדַבר באותה שפה ואינו יודע שפה אחרת, בודאי אין מוצא להבעת רוח האדם כי אם שפת אמו. אבל אצלנו הדבר אינו מוכרח כל־כך. באחת, אנו קרועים לשתים או לשלש לשונות: הרי שפת עבר, הרי השפה היהודית והרי שפת העם אשר אנו יושבים בו, או שפת העם אשר ממנו למדנו לחשוב. שנים או שלשה גוים בנשמתנו, וכל אחד מבקש את שלו ומוצא את שלו. ובשנית, גם לשון עבר עצמה, להיותה נכתבת ולא מדוברת, מצורפת על־ידי כך מנחלות רבות. אין הסופר מוצא שפה לפניו, כי אם בורא אותה לו או בונה אותה לעצמו.

ועוד זאת. הנה, למשל, שלום־עליכם ידע שפת עבר ומצא לו בטוי נאמן לשירתו בשפה היהודית; מנדלי בודאי ידע שפת עבר, ועשה את המהלך גם לשירתו העברית דרך השפה היהודית. מוצאים אנו סופר זה מריק דבריו מלשון אל לשון בלי שנוי רב, ואנו רואים שדבריו שנכתבו בשפה זו יכולים היו גם־כן להכתב בשפה אחרת; ולהפך, יש סופר שמשתמש בשתי שפות או גם שלש, וכשם שתחומי השפות אין יונקים

„בגולה לא ידברו בנינו עברית". „אַל נא תַשלו את נפשכם ואַל ישיאכם הדמיון הכוזב, כי תגשמו את רצונכם בגולה, כי לא תצלח, ורק את נפש בניכם אתם קובעים!"

את נפש בניכם תשחיתו בשפה עשויה בידים; את נפש בניכם אתם קובעים, ואל תאמרו אלה יוציאו לכם פירות, או כבר הוציאו פירות.

ד

ד ב ר מ ד ב ר. — נשאלתי מאת חבר אחד לדבור ועוסק בהרחבת הדבור העברי* על אלה הדברים:

א) מהו ערך ידיעת הלשון בעד הפרט להכרת־עצמו הלאומית, להרגשת כבודו וכמוצא להבעת נפשו?

ב) מהו ערך תחית הלשון לשחרור הלאומי, כלומר, בתור אמצעי לשחרור הלאום?

להשיב על השאלות האלה, שבסדורן ואפנן כבר בנויות הן על איזו וַדאיות, לא נקל למי שאין לו וַדאיות אלה ולמי ששואל גם עליהן...

מ ה ו ע ר ך י ד י ע ת ה ל ש ו ן ב ע ד ה פ ר ט ל ה כ ר ת ־ ע צ מ ו ה ל א ו מ י ת? אנו מפרידים את שליש השאלה הזו מֵהַיָּתֵר, להיותה עומדת בפני עצמה, ונאמר: יש ערך לידיעת הלשון לתועלת ההכרה העצמית של הלאום וקניני הלאום, אבל רק במדה קצובה, וזו אינה עוד היסוד הגמור להכרה זו. בודאי בעם כעמנו, כלומר — במעמד עממי כמעמדנו, שהכל לנו דברים שבכתב וכל היחסים שלנו המה ענינים שבכתב, הרי הלשון, ידיעת הלשון, מכילה אפשרות רבה לבוא בקֵרוב עם אותם הענינים העממיים, לדעת אותם ולהכיר אותם. ולעומת זאת, הרי החומר התולדתי שלנו, מושגי הספרים וכל דבר רוחני מסורים לנו במסגרת צרה מסורתית כל־כך, מסגרת שגם חוקרינו ודורשינו לא הרחיבו אותה כהוגן, ואולי גם אינם מבינים אותה כהוגן, עד שעל האדם בנו, החפץ להכיר את הדברים באמת, לחַפש את ברורם מבחוץ ולא מבפנים... בעניני המקרא שלנו, החלק הראשי מיצירות רוח ישראל, לא תועיל לרבים לשחרור הרוח ולהבנה ברורה גם ידיעת הלשון העברית על בוריה, בלי מפתחות או מבואות כתבי־הקדש ותולדות ישראל הכתובים בידי אלה שאינם מבני ישראל ולא בלשון בני ישראל...

* המשורר יעקב כהן.

הספר היה לנו לשפת האֵם, הספר העתיק והבלתי־מסודר, הספר העתיק באוריו ובצלליו, ואף־על־פי שמרובים צלליו. אולם במקום שהאם והמורים מדברים עברית יש לנו רק צל שפה עברית, ועוד יותר — תחסר לגמרי מחשבה עברית.

בכל אשר גדל בחוג־הלשון העברי ואשר כלו עברי אין לב חי ודברים חיים. אין מחשבה של חיים ואין ארחות חיים; צפרים מדברות בלשון בני־אדם. נחנק הכל בלבם של אלה, לרגלי שפה עשויה זו. דוקא במקום שאמרנו להיטיב — הרענו; דוקא במקום שעל־פי השכל צריכה היתה הברכה להיות שלטת במעשי ידינו — באה מארה.

„חסרון השמות והמלות להרבה מושגים ובטויים — אמר כותב מאמר אחד ב„הבֹקר" בשם „השיטה הטבעית בלמוד העברי" — חסרון השמות וכו' מגביל ומצמצם את מחשבת הנער ואינו נותן לכשרון הדבור להתפתח בו, כי ברצות הנער להביע לחברו, ומה גם לגדול ממנו שמתבייש מפניו, אחת ממחשבותיו, או לתאר חזיון, שעשה רושם בנפשו, ואין לו די מלים לבַטֵא את כל זה, הוא מתחיל לגמגם וכו', ובראותו כי תם לריק עמלו, הוא מחניק מחשבתו בקרבו וישם מחסום לפיו; וכך תלך המחשבה של הנער הולכת הלוך ומתנַוֶנית, וכשרון הדבור הולך ונאלם"...

„אחרי שנות עמל כאלה אין זכר עוד לכל הלמודים, שהלעיטו אותם בהם — הוא מוסיף ואומר — ולא עוד, אלא שעל־פי רוב נעשו גם שונאים להם ולכל אותם ההבלים וכו'. תחת זה אותם הנערים אשר השפיעו להם את התנ"ך על־פי תרגום וגם הלעיטום רש"י בלי נקודות וכו', הנה פסוקים רבים שגורים על פיהם, תורתם בתוך מעיהם ומתגעגעים לה, קוראים עברית ויודעים ספר, יודעים את הספר על־פי הספר; בהלך נפשם יחרות הספר את דבריו, והם נשמעים לו או אינם נשמעים לו... תחת שאצל הראשונים, ואפילו אצל אלה ששומרים את תורת בית־מוריהם, הכל גָלמים, גָלמים בעלי צורה יפה, אולם בלי חיים. ואמנם כמה רחוקים אלה מחיים!

ומה נכונה קריאת בעל המאמר ההוא אל ההורים, כי „משתעשעים הם בצעצועים ובפרחים נובלים ומשחקים בנפשות בניהם", כי „יתענגו לשמוע איזו מלים עבריות מפי ילדיהם וכו'; ולא ישימו לב להתבונן, כי אך צפצוף של תֻכיים הם שומעים, צלצול של איזו מלים בודדות".

הנער לבית־ישראל בעברית גופא ולא בעזרת השפה היהודית או שפה אחרת שבפיו. לא שניות תהיה אצלנו, לשון על־יד לשון ולשון נקנית על־ידי לשון, כי אם לשון נקנית על־ידי עצמה ומסורה על־ידי עצמה.

עברית בעברית! והדבר הזה היה לקול־קריאה אצלנו ולראשית מעשה. יש לנו מורים רבים המלמדים את תלמידיהם שפת עברית בעברית ועושים להם את ה,שיטה הטבעית' לקו; יש לנו כבר בתי־ספר מעט או הרבה העומדים על יסוד השיטה הזאת; יש לנו במקצוע זה ספרי־חנוך הרבה, ועוד יותר: כבר יש לנו סופרים אחדים שנולדו בחוג העברי הטהור ויצאו ממנו לכתוב לנו עברית טהורה, בשפה שנמסרה להם כֻלה עברית. שמחי, בת יעקב! אחרי דממה סער, ואחרי התרשלות והעדר למוד שפת אבות קם בך דור מדַבר בשפת חוזיך וחכמיך...

ונפלא הדבר. הדור הזה, הדור העברי, שלכאורה כלו עברי, רחוק רחוק מאד משפת החוזים והחכמים. הוא ידבר עברית, המלים עבריות, השמות והפעלים עבריים, עבריים הם על־פי המקור, ועל־פי חוקי השפה והלשון, אבל — אינם נובעים מן המקור ואין להם כל חבור חי ושתוף עם המקור. נפלא הדבר, שדוקא אלה הנושאים את דגל ה,שיטה הטבעית' בלמוד ובחיים, כמו שכחו את טבע השפה ואת רוח השפה. אין בכל מה שכותבים ומדברים אפילו סימן של רוח השפה; רק שפה מלאכותית אנו רואים אצלם, שפה עשויה בידים בלי כל רוח־חיים. קראו את דברי כל המזמרים לנו פזמון ,עברית בעברית'; קראו את דברי כל אותם האנשים המדברים עברית, וגם לא למדוה בתחלה על־ידי שפה שאינה עברית, וראו עד כמה רחוקים הם ביסוד נפשם מן הרוח העברי ומן ההֵד העברי.

אותם האנשים שלמדו שפת עבר בלי ,מיתודות' ובלי שיטות, אותם שלמדו לדעת את הספר העברי עוד קודם שלמדו את השפה העברית ושהיו רחוקים מאד מעברית בעברית, הם הם חדרו אחר־כך לעומק השפה ולרוח השפה; ובהם, דוקא בהם, הכתה השפה העברית שורש ותעש פרי. לעומת זה לא עשתה פרי בלב אלה, שלמדו אותה בדרך נכונה ושנמסרו להם יסודות השפה בדיוק, ועוד יותר בעברית גרידא...

השפה היא דבר טבעי וגְדולה יבוא מאליו על־ידי נטיעת נצנים של לשון, ואולם אין היא דבר מלאכותי הנעשה על־פי חשבון והגיון.

עלתה לה להשתלם ברב ולהיות בכלל גדֵלה··· אבל יחד עם זה מוכרחת היתה להתעלות על־פי התנאים האלה לשפת היחש׳ לשפת־קודש· אם בכלל כל דבור שבפה חולין הוא לגבי הכתב׳ ואדם שלוקח ספר לקרֹא בו׳ הרי הוא נכנס עם זה כמו לעולם אחר׳ הנה אצלנו׳ שאין כל זכר וקשר בין הקריאה ובין הדבור׳ על אחת כמה וכמה· ואמנם על־ידי יחש קודש זה׳ עלתה לנו למעֵט עד עתה סאת החול בספרותנו; אבל חָסר לשפתנו עם זה הנוער ונגבל הכשרון להכניסה במחיצת הנוער· שפתנו היא ביסודה שפה לגדולים וקשה לצַמְצֵם אותה לקטנים· וכל אלה הנסיונות שנעשו בזמן האחרון לעשותה נוחה לנערים׳ לא עלו יותר מיצירת שפה אי־טבעית ומסולסלת· השתא דקשישנו לדרדקי!

גם הדבור בשפת עבר לא יעלה לנו בטוב׳ בעוד לנו רק זה הדרך האחד: ההליכה מכתב אל הפה ולא להפך· מעלין בקודש וגם מורידין׳ אבל לא רק מורידין· מבור נאספו בו מים׳ אם גם מים חיים וטהורים׳ עוד לא נעשה באר׳ בטרם נחפור באדמה; וכל עוד שאנו עם־הספר׳ ורק עם־הספר׳ די הדבר׳ וגם זה למופת׳ שיש לנו שפת הספר···

„מציאותו של רכוש לשוני בלבד — אומר ח׳ נ׳ ביאליק במאמרו „חבלי לשון׳ ב„השלח׳ — אינה מספקת עדיין׳ אלא הוא טעון הפיכה והפיכה ותנועה שאינה פוסקת ומחזור תמידי בחיים וכו׳״· אבל אין התנועה באה מפי המדַבר׳ כי אם מלבו· — ואם ידבר הנ״ל מ„מצב של תחיה גמורה ושלמה ללשוננו׳ תחיה בדבור ובכתב׳ מעין זו שיש לה כבר סימנים מוחשיים בארץ־ישראל׳ — דוקא „הסימנים המוחשיים׳ הללו יורונו היטב מה בין דברים הגדֵלים בחשאי ונעשׂים מאליהם ובין אלה שנעשים בידים··· לא לבד אחינו הספרדים׳ ששפת־קודש בפיהם כל הימים׳ לא הביאו תחיה לספר שלנו ולשפה׳ כי אם גם יוצאי ירך השבט האשכנזי שנסו לעשות כמוהם׳ כמו בן־יהודה וחבריו הבאים „לדחוק את הקץ׳׳ עמדו מלדת·

וצר להודות על דבר זה·

ג

עברית בעברית· — ב„הצבי׳ של בן־יהודה נדפס בשנת א׳ תתכ״ו תוכן מאמרו של י· גרזובסקי (מורה בשני בתי־הספר ביפו) על־דבר „השיטה הטבעית בלמוד שפתנו או עברית בעברית׳׳ מאמר שבו הוא מראה דרך חדשה או מברר את הדרך החדשה׳ ללמד עברית בעברית ולנטוע אותה בלב

הדתי, הנה בימים האחרונים לרוב הדבר להפך. אנשים שנשארו במעגל העבריה וטהרת לשון־הקודש, כשטיינברג, פרידברג, איש נעמי, וַרשבסקי וכו׳, לא התרוממו לחרות המחשבה כלל; לכפירה והרס יצאו דוקא אלה, שעמדתם היתה בשפת התלמוד: הרי שור, הרי שַצקס, הרי אברהם קרוכמל ושלמה הירש ב,קורות ישראל ואמונתו׳, הרי פריליך ורוזנפלד בעל ה,משפחת סופרים׳ והרי מ. ל. לילינבלום. הספר ,חטאת נעורים׳ נכתב בלשון התלמוד והספר ,עם־עולם׳ בשפת עבר... רק נחמן, הגבור הראשי בספור ,לאן?׳, הוא המדַבר בלשון עבר ומהרס את עולמנו ממסד עד הטפחות בשפת עבר. הַתְאָמַת שתי השפות האלה בשויון־הַרְכָּבִי נמצא בשירת ביאליק וגם מה בשירת כהן, ובאיזו מדה עוד ב,שירי העלילה׳ של גורדון. ועם כל זה, המלאכה לעקור את הכפל הזה משרשו עוד לא נעשתה כֻלה, ומי יודע אם תעָשה? הוא הדבר: שפה אינה נעשית, כי אם גדֵלה היא. היא אינה נלמדת כֻלה מתוך הספר, כי אם גדלה בלב ובנפש, ואותה שאינה גדלה מעצמה אין לה חיות...

ופה אנו באים למשפט בשני הפכים. הכפל בלשוננו בא מקריעת העם לשני חצאים שאינם מתאחים, ואף־על־פי־כן החלו להתאחד. הפרוד הזה עצר לרוב בעד התפתחות לשוננו, והוא גם העשיר אותה. אין לנו שפה אחת ספרותית, כי אם שתים; זו סמוכה לזו, ושתיהן בנס הן עומדות וגדולן בנס...

ב

בכתב ובפה. — הלשון ראשיתה בפה, וזמן רב יעבור עליה עד שתבוא לידי השתלמות בכתב ועד שתקבל לבוש גם בכתב. הדבור החי הוא המקור העולמי הנובע והוא משאיר שארית בדברים שבכתב. אמנם הכתב עולה באיזו מדה על פרי הפה, להיותו כבר יצירה שירית בכל אפניו; ועם כל זה כחו אתו, רק בקבלו יניקה מדברים שבעל־פה, אם גם שהוא משפיע אחר־כך על משפיעו. הלשון, אחרי קבלה צורת הכתב, הרי היא שוב פועלת על הדבור ומשלימה אותו. האחים גרים שאבו מן שפת העם, והעם שואב משפתם; וחזר הנפעל להיות פועל, ואותה תנועה חוזרת מביאה לידי אוצר שָמור. נס גדול הוא, שלמרות מה שחדלה שפת עבר להיות שפה מדוברת, והרי אין לה לא זו ולא זו, לא הלקיחה מן העם ולא החזרת הנתינה לבעליה,

‚יתגדל וישתבח שמיה רבה'; וה‚יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא' הוא קרוב ללב העם יותר מ‚גדול ה' ומהֻלל מאד'. פתגם מוסרי בפרקי־אבות תופס חלק יותר גדול בחיי היהודים מפסוק בישעיה או באיוב. ספר ‚משלי' במשליו ובהוראת החיים שלו ואחיו ‚משלי בן סירא' המה המעבר בין שני עולמות אלה. ליהודי שכבר הכין לעצמו כלי־גולה אין פנאי לעמוד מול הטבע והחיים ולשהות במבטאיו ובמדברותיו. לו צריכה תורה קצרה, אשר ישים אותה בצרור על שכמו וילך הלאה... הוא לא יתאר לו גבורת האלהים וממשלתו בצבא השמים והארץ, הים ומלואו, תבל ומלואה, ולא יכול להוליד את השירה הארוכה של רחשי נפש לפני פּעל־יה; לו די הרמז האלהי הקצר: דע לפני מי אתה עומד! בצמצום הדִבור ישמור את הדבר בחֻבו והוא יאיר לפניו ויעורר את לבו. זהו ההבדל היסודי בשתי השפות האלה ורוחן, ביותר – באשר היו בנפשנו אנו. ‚בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ!' ו‚מאימתי קורין את שמע בערבית?' איש עברי אמר זה ואיש יהודי אמר זה; ובין שני אלה מונח הבדל עוד יותר גדול מזה שבין ישראל לאדום או לעמון ומואב...*

משוררי ימי־הבינים שָרו עברית וכתבו אשדודית. – כאשר החלה אצלנו תחית השפה והספרות, חזרו המשכילים להמקרא ולדרישת המקרא, אבל את באוריהם כתבו בשפת רש"י והתלמוד. נפתלי הירץ ויזל שר ‚שירי תפארת' וכתב את ‚אמרי שפר' ו‚גן נעול' לא בשפת ‚שירי תפארת'. גינצבורג ואֶרטר ומאפו כתבו עברית. גוטלובר כתב עברית וצויפל רבנית; יל"ג בשירתו נוטה לשפת עבר, בהתוליו וספוריו – לשפת בבל. מנדלי השתמש בחזיונותיו העברים בשפת המשנה ופיארברג חִדש נעורי שפת עבר. זלמן עפשטין התאמץ גם לחשוב עברית, מה שעשו אחרים בשפת תערובות. והשאלה רבה: למי המלוכה? למי נִתן שארית ואחרית בספרותנו? –

וראו זה, תחת שבימי־קדם היה הדבר כך, ששפת עבר קרבה אותנו אל הטבע ואל חרות החיים והשפה הארמית באה בתוכנו עם הכבוש

* מעין דברים שהרציתי לועזית. — עיין גם מאמר ‚לעניני סגנון' לשלום שטרייט ב‚רביבים' קובץ ששי, עמוד לח—מ.

בדבר הלשון

א

עברית וארמית. — שני גוים בבטנך. איני מכַוֵּן בזה ליעקב ועשו, כי אם ליעקב גופו. בית יעקב נחלק ליהודה וישראל, שמתרוצצים עדיין בנו, ושפתנו היתה לבת שתי לשונות — עברית וארמית.

לא אשא בזה אל המדע עיני, אם עם ישראל, שמֵאֲרָם יצא, דִבר בתחלה ארמית, ובכנען למד לדַבר עברית ואחר־כך חזרה שפתו על אכסניתה הארמית, או אם העברית קדמה להארמית ועם ישראל למד זו האחרונה במגעו המדיני והתרבותי עם הארמים שכניו. איך שהיה, לנו עסק בשתי שפות, שעם כל היותן שכנות זו לזו, הן שונות בתכלית השנוי אשה מאחותה, לא בבטוי ובמלים, כי אם בנפש אשר בהן. השפה העברית אוהבת את הנשגב, הפסול והחטוב במבטאים, בה כפל לשון, התעלות הקול, היא שפת ההתפעלות, שפת השירה הלירית ושפת ההתעוררות והתוכחה; והשפה הארמית היא שפת המשל והסִקור החד, שפת הפתגם החד והמוסר. שפת עבר היא שפת ישראל, שפת עם חי ולוחם, היא שפת העוז והטבע; והארמית — היא שפת ההכנעה שבלב, שפת הדת, שפת היהודים... והיטב אשר דִבר גיגר במקום אחד: כי מיום שהחלה היהדות להִתבסס נעשתה שפתה ארמית; ובדַבר העם ארמית, הנה לו נשמה אחרת ורוח אחרת, מבטו על החיים והעולם נשתנה, יחסו לאלהים ולהטוב והישר נשתנה, הכל בו נשתנה...

וגם לזה יש לשום לב. גֵרה של השפה העברית נדעך כשנחלשה המדיניות שלנו וכשכחה לא היה עוד אתה; ושפת ארם האריכה ממשלתה על העמים השכנים גם אחרי אשר ארץ הארמים היתה לחרבה.

ואנו עברים־ארמים בלשוננו. לא שנים מקרא לנו ואחד תרגום, כי אם שנים תרגום ואחד מקרא. תפלת המתים והחיים, ה„קדיש", הוא לנו

ע נ י י נ י ל ש ו ן

ה

השירה לא תבנה רק על קרקע החיוב בלבד, אלא גם השלילה תהיה לה ליסוד נאמן. לא מנצחון בעלי התורות תצא, כי אם מעָקת התועים, מבקשי־דרך ומהרסי־דרך, גם מאלה. – התאמרו, כי התועים והמתעים שלנו התעו רק מרוע לב, ושרק להשחית ולעקור במזיד היתה כונתם? התאמינו, כי רק רִשעה היתה בלב אלה אשר באו להחריב את העם, רק לחזות נקם בקדשי העם רצו – ותו לא?

ומי יכול להתעות בלב שלם גוי כלו? מי ישנא את שבטו שנאת־חנם? לב מי לא ישָׁבר בקרבו לצער עם שלם? איה הנפש החוטאת, האומרת ,לאוי לקדשי הגוי, שלא תזוב דמה ושלא תמוק בצערה? אם נדע ונעריך את גבורת אלה שמתו על קדוש־השם, עלינו להקשיב גם לתוגת אלה שהקריבו עולמם וחייהם לשם הריסת השם. עלינו להביט שמאל כמו לראות ימין, שאמנם אינן רחוקות אצלנו זו מזו. והן גם המברכים שלנו היו גם מקללים, ומי שקבל את הלוחות הן גם שבר את הלוחות...

והיה אם תשמעו בקולכם, בקול נשמתכם, תראו, כי הפרשיות סמוכות, פרשיות היחיד ופרשיות הצבור, פרשיות שלכם ופרשיות של אחרים; תשמעו ותקשיבו הֵד כל הצרות, הֵד כל המועקות, הֵד כל הדורות וכל הזמנים; תשמעו ותקשיבו המית כל הנפשות הגדֵלות בנו, בין כה ובין כה; תשמעו ותקשיבו כל השאלות שבחדרי־הנפש שלנו וכל סערות הנפש... אז עשירים נהיה בשירה לא נדע עתה שחרה; אז יתעשרו היחידים בנו בנשמותיהם של אחרים. נשמות אחרים תבואנה בהם להוסיף יגון על יגונם ולהרחיב המיתם, המית נפשם.

למה תאמרו אין לנו, בשעה שעוד זה יש לנו? – – – –

לנו, כל הנאסף אצלנו מדור דור, מבלי עשות פרי, היה בא על־ידי השירה הזאת לידי תחיה ולידי פעולה. השירה היתה מתיכה כל אשר נאסף בנו וכל אשר חיה אתנו ואת אבותינו; כל אשר ראינו ושמענו, כל אשר סבלנו מהחל ועד כלה, היה מוצא לו בה מפלט...

ד

אמנם על־יד שירת התולדה נחוצה לנו שירת הטבע, שירת היחיד בעצמו וצרת נפשו או המית נפשו; נחוץ לנו קרקע שירי חדש וכחות שיריים חדשים ומניעים חדשים. ואמנם לאלה נשים עינינו ולהם נשַׂבר. — בעוד שנרות הדורות דולקים או כבים, הנר שבחיי היחיד מתמזמז. הידעתם, כי יום הדין גם לנו, יום הדין לחיינו אנו, לשאיפותינו אנו, לסבלון נפשנו אנו? הידעתם את מארת האדם ואת אשר יֵצר לו? בטוי־שירי כזה נבקש ולו נפלל. נפלל לבטוי שירי אנושי, לשירת בשר־ודם, שהיום הוא כאן וחולם חלומות, ולמחר הוא בקבר. לשירה אנושית אזננו נטויה; אבל כבר אותו דבר, שאנו שרים עברית, שאנו שרים שירה בשפת עבר על אדמת נכר — כי בגולה אנו, אנו ושירתנו גם יחד, אנו ועתידותינו, אנו וחלק גדול מעברנו; אותו דבר, שגם בשעה שאיזה ענין נִתן לנו, היסוד חָסר לנו, הערבון לקיום האומה הלאה והיכולת להתקיים הלאה, אנו ושירתנו אנו וכל אשר לנו, — זה יביא אותנו עוד הפעם ביד חזקה לחוף השירה הישראלית ולכל השאלות הישראליות ותורתן גם יחד.

אשר ימלא אותנו אינו יכול להשכיח מלבנו את אשר חסר לנו... ואשר יש לנו לא יוכל למַלֵא מקום זה שאין לנו. אנו משוררים לעם, בלי יסודו של עם וקיומו של עם. ידנו פתוחה לתת ולחזור ולתת, ועניים אנו, עניי־עם. — — —

השירה היא כח החרות האישית היוצרת, היא תפלס נתיב ותניע את גלגלי החיים ומשטריהם על־ידי הראיה הבהירה. השירה נבראה להרים את האדם, נבראה למען תשָמע בחיים; ואצלנו — הן תאנק בעצמה, תתלבט בצערה ובהשמעת צערה. בת־קולה יוצאת מחרבות הר חֹרב וחורבן האומה. אם לנו מבוא אל הטבע, הנה הוא סגור לפנינו על־ידי התולדה...

הצבור ומיסורי הצבור. האזינו ותשמעו בנפשכם צרת העם כלו, יסוריו כלם וקרעיו כלם. האזינו ותשמעו בנפשותיכם את אשר סבלתם בגלגול ראשון, את אשר סבלתם באלפי הגלגולים של כל הימים, של כל המועדים ושל כל הזמנים. מי אצלנו עודנו חי בעד עצמו וקיים לעצמו? מי מאתנו אינו נמק בעון הדורות ואינו סובל בנפשו מעָקת הדורות? מי מאתנו חי לעצמו, מבלי מגע עם אשר אירע בעבר ובהוה? מי מאתנו עוד נקי לביתו? — —

ונפשי חולמת ליומו של המשורר, למשורר אשר יתן לנפשנו פדות. — נפשי חולמת לאיזו מלה חזקה, עזה ומרעישה, אשר תרעיש ביפיה ובעוזה את כל החי בנו ותוציא את כל העצור בנו ושוכן בנו. נפשי חולמת לנצחון השירה אצלנו, נצחון תוגת היפה ונצחון תוגת הדורות.

ויבוא יום, שבו כל הטפות המרות של חיינו הארוכים תצטרפנה והיו לים גדול אשר יכה גלים. — — —

ג

התנאים החיצוניים לגִדול השירה שלנו, לגִדול החִיות האמיתית, המה רעים וצרים; אולם התנאים הפנימיים, הסערה הפנימית המתהלכת בקרב הדור הצעיר אצלנו, ותסיסת נפשם המבקשת לה דרך, כמעט טובים המה ומוכשרים להוליד נצני שירה. על־כל־פנים שירה אישית.

הצער התולדתי שלנו, אלה היסורים, שבהם עוד לא נתנסתה כל אומה ולשון, השלכת הנפש מקלע אל קלע, מאהבה לאיבה ומנִגוד לחיוב היו נותנים לנו שירה רבת־הנפש. חיינו המשונים במינם, כל סערת הלב והמוח, הגעגועים והמלחמות התדירות, כל אשר יאָרג בלבבנו זה דורות רבים, סותר זה את זה ונאחז זה בזה — כל אלה היו באים, לרגלי השאלה הגדולה, המבריחה את כל עולמנו מראשו ועד סופו, לסערה חיצונית ועזה, נשגבה ונוראה יחד. אבל מי מבעלי הספרות ישמע בקול המלה הזאת? מי יפנה לה מקום? איה היד המושטה לקבל את כל אלה ואיה הלב אשר ירגיש צרכי לב אחר?

חִיות הספרות היפה אצלנו, רצוני לומר, האפשרות לתקומתה ובטויה אצלנו, מוצאת מקום מעט ולרוב הדברים יבנו מצודות.

בנין הספרות היפה, גִדול הספרות היפה והשירה אצלנו במדה הנחוצה היה נותן לנו איזה שם ושארית. כל דברי נפשנו ותולדותינו, כל השייך

דברי שירה

א

שש בעתים ישאב המשורר מבאר החיים ויאמר להריק את הדלי, ובבואו לשְׁנות מעשהו יראה, כי עוד לא עשה מאומה ולא הגיד מאומה. עשרת מונים ירים את המסך, ובפעם האחת־עשרה עוד הכל מעוטף בצעיף. בעצם הדבר הנה מועקת הלב וגעגועי הלב הם הם מקור הדבור החי, מקור לא־אכזב. מבשרו יחזה המשורר את החיים, מבשרו יחזה את חיי בני־אדם והמונם, מנפשו יבוא בו הכח לחדור אל מכמני העולם ולצרף לו את ארג העולם. הוא עומד בחרדת־נפש מול האפס התמידי ומול הטבע העִוֵּר ומבקש שם השארת־הנפש האלהית ונתיבות אלוה. המשורר ימצא את נפשו בסבלון העולם ובהרת־עולם. תוגת הבריאה וחבלי הבריאה באים בנשמתו ואומר הוא להסָתר מפני התהום הנצחי ברחשי לב אחר ובעצבון לב אחר.

השירה היא מגע עולם בעולם, בה נשמעת המית־הלב בלוית הֵד העולם; יסורי המוסר והחטא עם כליון נפש העולם מבקשים להם בטוי בחי מדַבר. בשירה נשמע קול החיה שבאדם וקול אלהים אשר בלב האדם. הנה מעבר מזה האדם ומעבר מזה הטבע.

המשורר אומר למצוא מרגוע בדרכו; והוא מרגיש, כי הכל מסביב לו הוא עדי־אבד; מֵעָקת העון נפשו מתפלצת והשמש על ראשו בוערת. הוא עולה גבעות ויורד, נופל וקם. אור וחֹשך יחד יחוּדו לו חידות; האלהים יושב בהיכלו ופותר את החידות, אך את שפתו לא נכיר.

אור השירה הוא מתנת־יה ועקת־יה. אלהים המסתתר בכֹּל ימלא את הלב וישומם את הלב. אתא בֹקר, אתא ערב...

ב

שירת היחיד אצלנו אי־אפשר לה בלי שירת הצבור, בלי הבעת צרת הצבור, בלי הבעת צרת הגוי... כל אשר בנו ובחיינו אנו תוסס מחורבן

הדעת הלאומית היותר רחבה, אלה שרגילים לראות בהם את תמצית הנפש היותר רבה, אלה שרגילים לראות בהם את תמצית הנפש הלאומית, את צרופה היותר נעלה, המשוררים והאמנים הלאומיים, יהיו רחוקים כל־כך ברוחם ובהרגשותיהם מרוחה והרגשותיה של האומה? איך אפשר, כי בהתעורר תנועה לאומית כבירה, אשר בכל אפן יש בה מן ההוד והיופי, מן הזוהר וההתפעלות, לא יהיו אלה עומדים בראשה, מתנבאים לה ומפיחים בה את רוחם השירי?

ועוד לקורא זה: „עובדה היא, עובדה היא, ש„רובם הגדול של היוצרים והאמנים הלאומיים, אשר יד להם ושם בספרותנו, עומדים מנגד לתנועה הלאומית ולכל רעיון של פדות לאומית, באיזו צורה שהיא מתגלית; הם עומדים מנגד ומגלים מזמן לזמן את שאט נפשם לאלה העוסקים בבנין האומה, ויש גם שמתנגדים להם בגלוי".

ואמנם למשורר העברי, אם רק אוזן קשבת לו, לא באו ימי גאולה, והוא אינו מאמין בגאולה של היום, בלי פתרון האתמול הארוך... בלבו נשמע רק „לאו" לכל „הן" שוא. פחד השאלה בלבו, במקום שאחרים כבר השיבו בחיוב. במקום שאלה ישמחו, יושב הוא כ„אבל בין החתנים". הם אומרים: בוני ציון אנו, או בוני ארץ סתם, ומלבו התוגה לא תמוש.

וצאו וראו גם זה: כל אלה שעוז בלבם להתנגד לכל האוצרות הרבים שלנו ולשאון הרבים — איזה דבר מְלַוֶה אותם, שנכנס גם בלבם של בעלי החיוב; ולאידך, אלה שכורעים ומשתחוים לחיוב ושרים ומזמרים לאלהי הבנין — כחם אין אתם ואין בזמירותיהם ודבריהם כל חִזוק.

אלהים לא עשה את הדברים ישר אצלנו. מעקשים ועקלקלות לנו מדור דור, מראשית ועד אחרית. אין נקי בנו, אין מנוח לנו. אל תבקשו אם כן גם בשירה העברית שלוה ועוז, לה רק חיי־צער והרגשת אותו הצער.

את קדשי עמנו לא נחריב; אדרבה, נָקים את הריסותיו. לא נפתח חלונות לאור העמים, אלא הגוים גם הם לאור ישראל ילכו. לא בקיעים לנו, כי אם יסודות נאמנים. לא עבדים אנו, המחכים לגאולה כל הימים, כי אם, אדרבה, אנחנו גואלים ברוח... ומלאה ספרות ישראל החדשה תהלה לאומית ותשבחות לאומיות. אין כאלהינו, אין כאוצרותינו, אין כמוסרנו, אין כחוקי חיינו!

ובואו וראו: משוררי ישראל המעטים לא נואלו ולא חטאו באלה. בסביבת המרכז הרוחני של אחד־העם נשמעה השירה השלילית הכבירה של פיארברג. ובעיר שגדלים בה ספיחי חבת־ציון עוד היה העוז לאחד מבני החבורה, מבני אותה חבורה עצמה*, לסיים סוף שירתו: „שמא! שמא הכל טעות היא בידכם!

שמא! וכשמקונן „המשורר הלאומי" על חורבן „עיר ההרגה", מקונן על החללים שדמם צועק אלינו מן האדמה, לא קדושים שנהרגו על קדוש־השם רואה הוא בהם, כי אם חללים, „חללי חנם".

„וְצַר לִי עֲלֵיכֶם, אַחַי, וְלִבִּי לִבִּי עֲלֵיכֶם:
חַלְלֵיכֶם — חַלְלֵי חִנָּם, וְגַם אֲנִי וְגַם אַתֶּם
לֹא יָדַעְנוּ לָמָּה מַתֶּם וְעַל מִי וָמָה אַתֶּם מַתֶּם,
וְאֵין טַעַם לְמוֹתְכֶם כְּמוֹ אֵין טַעַם לְחַיֵּיכֶם...
וּשְׁכִינָה מָה אוֹמֶרֶת? — הִיא תִכְבּוֹשׁ בֶּעָנָן רֹאשָׁהּ
וּמֵעֹצֶר כְּאֵב וּכְלִמָּה פּוֹרֶשֶׁת וּבוֹשָׁה"...

בושה! ובשעה זו יבואו סופרים־לאומיים־שוטרים, המיסרים אותה קשה על שנשתנתה משכינתם של שאר העמים. אלהים של כל עם הולך לפניו לכבוש את אויביו, ואלהיהם של ישראל שופך זעמו על בניו ועבדיו ומוכיח אותם בלבת פי נביאיו. — — —

„אילו הגידו את הדבר הזה לזרים — קורא סופר לאומי אחד**, — אילו הגידו את הדבר הזה לזרים, היו בודאי משתוממים מאד! איך אפשר, שהאינטליגנציה הנִזונה ישר מחיי העם ומזינה מצדה גם היא ישר את העם, לא תרגיש בזעזועים הלאומיים של אותו העם? איך אפשר, שבעלי

* המְסַפֵּר ש. בן־ציון. ** הסופר משה קלינמן.

אין לנו חיים יסודיים, ועל־כן גם אין לנו שירה חיובית. חפצנו לתָאר – ונאנק דום.

ב

מזמרים בסתו. – כי פותחים אנחנו את הספר הרביעי של „כל שירי יהודה ליב גורדון", „שירי־עלילה", קוראים אנו בשיר הראשון, שהוא גֻלת הכותרת של השירה־קינה שלנו, בשיר „בעלות השחר" (במקום הקדמה), את דברי המשורר המקונן ואומר:

מִנִּי אָז לֹא אָשִׁיר שִׂמְחָה וָנַחַת,
לֹא אֲקַו לָאוֹר, לֹא אוֹחִיל לַחֹפֶשׁ,
אָשִׁיר יוֹם מָר, אָשִׁיר עַבְדוּת נִצַּחַת,
אֶחֱלוֹם דֵּרָאוֹן עוֹלָם, עַבְטִיט וָרֶפֶשׁ.

אשיר דראון עולם! המשורר קורא לריב ורואה עמל בעמו ואי־נחת בחיי עמו. הנח לי, לא משורר, כי מקונן הנני; לא אוסיף עוד זמר! מיטב המשוררים, מיטב האנשים, אשר לבם רד עם מחונקי עמם ואסירי עמם, אלה שהרגישו את עקת הדורות וצער חללי הדורות, קראו תגר על מעשי האבות ותבעו מן האבות את עלבון הבנים... על חורבן דור ה„מאספים" ובעלי החרוזים, שבאו להכתיר את „השפה השרידה", את „מפעלות הטבע", קמו אנשים שידעו כי לא עת שחוק ועליצות לנו; כלי־נשק להלחם חגרו – להלחם עם עמם וקדשי עמם.

וראו נא: אלה שאמרו את ה„לאו" הגדול, הם היו לעורקי הספרות ולרוח החיה בה. חידה היא. העם היה בעיקר עם אלה, שהיו – נגדו ונגד אוצרותיו מני קדם... לא „ילדי־רוחי" של פינס, שבא לבנות את הריסת דת עמו, היו לאבן־פִּנה בספרותנו, כי אם „הדת והחיים" והספר „חטאת נעורים", שבאו להרוס ורק להרוס.

„אל תקראנה לי נעמי, קראן לי מרה, כי המר שדי לי". העם יודע להבדיל בין המדברים את האמת באזניו ואם גם מרה היא, ובין אלה, שמכזבים לו וקוראים שלום – ואין שלום. העם חפץ בחרות; בחרות גם מן החֵרות בצפורן שמיר...

והנה שבו בנים לגבולם! באו סבות חיצוניות ותוכיות ומכל עבר ופִנה החלו לקרֹא לתחית ישראל וללאומיות ישראל. הנה קולות חדשים ובנות־קולות:

את השלשלת הלאה; הוא בעצמו הנהו עוד חוליה אחת בשלשלת, שהוא אומר לקרעה... שירה זו היא שירת הקרע שבלב: הלב קרוע ומורתח, כחות שונים מושכים אותו לכאן ולכאן, והמשורר עומד על פרשת דרכים ואומר שירה.

והדבר האחד, המשותף לכל מיני השירה, הוא חשבון היחיד הישראלי עם עמו. המשורר הוא החושב לאחרית, שואל שאלות עמו וסובל סבלון עמו.

המשורר העברי הוא אדם בן־חורין, שמרגיש את יסורי העבדות הישראלית ושואף לחרות. הקשר הגרדי, שהוא בא להפסיק ושעליו הוא עומד בנפשו, הוא הקשר התולדתי ולא הטבעי. לא הטבע וכברת ארץ נושבת מחזקים את האומה העברית ומחדשים את חייה בכל פעם, כי אם התולדה ודברים שבכתב... לא מה שלפנים מקשר אותנו ונותן לנו אחיזה בחיים, כי אם מה שלאחור. לא אשר יהיה מעסיק אותנו, כי אם אשר היה. מבאר אשר כרו האבות שואב המשורר היהודי. לו דברים עם החיים שעברו והימים שעברו; לו חשבון עם לוחות ושברי לוחות שמונחים בארון...

העם שחי חיי נזירות זה מאות שנה, עם שמתחייב בנפשו, אם הוא מסתכל ואומר מה נאה אילן זה או ניר זה, עם כזה איננו יכול לגדל משוררים מתוכו, כי אם מברו. הנה למשוררים עברים צריכה חרות מראש, חרות מן החיים ואותם ערכי החיים שבם נולדו ונתגדלו. צערנו הארוך מדור דור, מלחמותינו הנפשיות מבית ומחוץ, כל אשר סבלנו וכל אשר נסבול עוד — הכל נותן לשירתנו אנו צבע של צער והמיה גם יחד.

אם אמנם מעשירים המה הצבעים השיריים האלה מצד אחד, בתִתָּם להיחיד את נחלת הרבים ובהרחיבם את אפקו הפרטי של היחיד ומכניסים אותו לרשות־הרבים, הנה תעָצר מצד אחר נפשו העצמית של המשורר. גשמים מרובים כי ירדו אמנם תִרָוה האדמה מהם, אבל לפעמים גם תשָטף מרוב המים...

השירה היא הכח האישי החרותי והיוצרי, היא תפלס לה נתיב, תניע על־ידי ראיה בהירה את החיים ומשטרם. השירה נבראה להרים את רוח האדם, ותעודתה להשמיע קולה בחיים ולתת לנו את מנת החיים, ואצלנו לרוב תאנק.

ב ש י ר ת נ ו א נ ו

א

שירה עברית. — עם הספר אנו, חיינו הלאומים הם חיי הספר ושפתנו היא שפת הספר; לא יפלא, אם גם שירתנו היא לרוב שירת הספר. ושני דרכים, יותר נכון, שני דברים ונשואי דברים היו לה לשירתנו למנה: ירושת האבות לבנים ומלחמת האבות עם הבנים או הבנים עם האבות...

מה שלבני עמים אחרים העולם הגדול והרחבת המבט המשפחתי הצר על־ידי פתיחת העולם הרחב והחיים הרחבים לפני היחיד, הוא אצלנו העולם התולדתי העתיק שלנו.

לב המשורר ימָלא מגלגולי היחיד לרשות האבות ולהדורות שקדמו. — שירה זו היא שירת ההתפעלות, שירת החדר וההֶרחב שבחדר. והנה באים הנגודים, רגשי נִגוד להחדר ולתורת החדר; באים הנגודים להאבות ולמורשת האבות, באים כל רגשות החרות שבאדם לפתח מעליו מוסרות המסורה וכל כבלי הדורות, ולב המשורר ימָלא גם מזה ויעשה כוָנים גם לזה. שירת־הגעגועים והנגוד אנו קוראים לשני מיני שירה אלה גם יחד. אנו מרגישים נגוד להעולם הדתי אשר מסביב לנו, לעולם הצר, החוקי, התורי, ואנו אומרים שירה; ובעוד שאנו עומדים הרחק מן האבות ומחלומות האבות, אנו מתגעגעים לאיזו קורבה ולאור ביתי, ואנו אומרים שירה. אלה המה צירי השירה העברית, שעליהם תסוב. על שניהם, על שני מיני חיים הללו, תספר השירה העברית שלנו האחרונה ועל אלה יש לה הרבה לסַפֵּר...

ועוד שירה שלישית באה לנו, שירה מורכבת משתי אלה הקודמות, מורכבת מנגודן זו לזו... המשורר יחיש הוד החדר וגם מועקת החדר. ביד אחת הוא רוצה להסיר מעליו את עול הדורות, וביד השנית הוא ממשיך

קחו את נפשו של המזמר והמקונן גם יחד, נתצו את נפשו; קחו סכין חד וחתכו ממנו אבר אבר, — הצער שבו לעולם יחיה ושירת היגון לא תחדל.

תנו לו למשורר אחוזת קבר, תנו לו כר וכסת, גם אבן להניח עליה את ראשו — כחלום הוא לו כל הדבר, חלום נורא.

השירה היא ברכת אלהים בתוך קללת אלהים. הנה ברכה וקללה גם יחד. ואידך — זילו חיו, זילו וסבלו, זילו וחשבו, זילו והרגישו. את הכל נותן המשורר לכם ובידו אין כֹּל, בלתי נפש וחבלי נפש. — — —

השירה שורה או על חכם גבור ועשיר או על חוטא ומצטער, והלוחות כתובים מזה ומזה. — —

ג

המשורר. — ואם אלף שנים יחיה, לא יספיק לגלות סוד השירה ולבַטֵא מה שבידה נִתן. ואם חיה יחיה וישיר, ממעמקי לבבו ישיר, מחלום לבבו ומחטאת לבבו, מה מנו יתן? מה יתן משלו? מה משלו יאמר?

נפשו גחלים תלהט, מי יצית את הגחלים? העולם סוער מקדמת קדמותו, מי יושב בסתר העולם? מי ישיר שירת העולם ויהגה את נכאי העולם?

עולמו של המשורר הוא של כל הדורות, של כל הזמנים — השתפכות כל לב ויגון כל לב. עולמו הוא תהום רבה לכל חי, לכל מרגיש, לכל מי שנשמה באפו ומעשים בידו.

עָרב הוא המשורר בנפשו לכל אלה ושותף הוא בנפשו לכל אלה. הוא הרה אותם, הוא הולידם; הוא נושא אותם בחיקו, סובל על ידם ומתענה עמהם.

עקת אלהים רובצת עליו וסער אלהים נושב בקרבו. הוא לוקח חלק מבשרו ונותן לכל חי לאכול, נותן מדמו לשתות ומחלבו הוא מקריב קרבן.

המשורר הוא אחיה השילוני וגם ירבעם בן נבט. לנשמתו של צדיק תכלה רוחו וחבלי החטא ימשכוהו בשאונם.

אשה כי תְענה, למראה הענוי של כל מעונה ונענה בחיים, תדמע עינו, תצא נפשו; וגם את הגוזל כי קשה ידו יבין, יבין לרוחו. — יבין את האיש המסיג גבול רעהו וכובש לו ארץ, ויבין לזה ולצרתו של זה, כי נלקחה ממנו אדמתו, וגרשו אותו מאדמתו.

הוא יבין את הליל ואת הבֹקר, את שפעת הסתו והאביב, יבין סוד שיח חית־השדה וצפור־כנף; יבין את צפוני שדי ויבין את האדם, יבין דרך שומרי תורה ויבין ללב ממאני־תורה, והוא חי בכלם ונותן מנפשו לכלם...

והכל נתן לו, להמשורר, האלהים ענין לענות בו, להכל יצרף את נשמתו ואת רוחו; להכל הוא נותן מנה מנה והוא לוקח מהכל. לא שלום על שפתיו, ריב לו עם כל בשר; הנה לרגע הוא אומר בא הטוב, והרע בא וחותך את בשרו...

ואם אלף שנים יחיה המשורר ויסבול, אינן כלום לגבי סבלון של רגע אחד, לגבי שירה אחת של צער. ואם אלפי ימים ישטפו על פני כל חי, כל זה כאין נגד פלצות החיים והצער שבשירת החיים.

בנפשו נארגים דברים על־ידי נגיעתם בעולם החיצוני, אבל הם שונים לגמרי וחיים באפן מבהיק לגמרי מאותם שבחוץ.

כללו של דבר: הידיעה בעצמה וגם ידיעת הנפש אינה שירה עוד; ואם תאמר שירה היא, היא רק ממדרגה בינונית שבשירה. כשרון העין לראות והאוזן לשמוע אינו נותן עוד את חללה של השירה כֻלה.

וגם בזה יש להבדיל בשירה. יש להבדיל בין אותה השירה הבאה מצרת־נפש, רצוני לומר, ממה שיחסר לנפש המשורר בחיים ובתוכן חייו, ובין אותה הבאה ממותרות נפש, מהעודף שבנפש המשורר ועולמו.

יש שירה, שהיא רק בת־קולה של המועקה, של החסרון בחיים ובמדות, של פגם החיים ודכאון הרוח. הנפש צועקת לחיים, לאותם החיים החסרים לה, והיא משוררת או בוכיה. — ויש שירה הבאה מתוך הרחבת החיים, מתוך סאה גדושה: האור המאיר בנפש המשורר ובחיי המשורר הוא גדול כל־כך, עד שמאיר גם לאחרים ומתנחל לאחרים. הראשונה, שירת המועקה, באה לרוב מבלתי־אפשרות לכבוש החיים ומבלתי השגת יסוד נאמן בחיים; ולעומתה השנית, השירה של המותרות, באה מרבוי האפשרות לחיים ומרוב ההשתמשות בצבעים שבחיים.

וראו זה, השירה ממין הראשון נותנת לנו מנפש המשורר הרבה יותר ממה שהיא באמת, כי הנה הצעקות יתרות לרוב מהצועק בעצמו; והשירה ממין השני נותנת לנו רק חלק אחוז מנפש המשורר ... דוקא מי שישיר ממותרות רוחו אינו נותן רק חלק אחד ממנו; ולהפך, אותו המשורר שיספר מחסרונותיו נותן לנפשו היקף יותר גדול מאשר לה באמת.

ועוד הבדל גדול יש בין אותה השירה הבאה מבהירות המחשבה, רצוני לומר, מחִזוק כח המחשבה ברב, ובין אותה הבאה מכליון־נפש לחיים עם נפש אחרת, לסער האחוה שביחוד.

בטרם נדע להכיר איכות שירה מיוחדה, עלינו להתבונן להמקור של אותה שירה; רצוני לומר, עלינו לדעת מאין בא המשורר אלינו, איזה מעמד נפשי ותכונתי הביאו לנו. ראוי לדעת, אם שירה זו באה מפסולת שבנפש או מהעדית שבנפש, אם היא התגלות עזה של כח מוסרי ודתי, או אינה רק געגועי החוטא לחיים טובים וטהורים, געגועי־טוהר.

זה הדבר: נפשו של המשורר מוציאה פירות בעולם, שרק הוא יכול להוציאם. — הוא המוליד והנותן לכל דבר צורה מיוחדת ומזריח על הכל אור מיוחד.

לו, וגם למשורר המוחשי, הענינים גופם אינם העיקרים; רק ההֵד העולה מהם, הרוח המחיה אותם. השירה הפנימית שבכל דבר פנימה יוצאת חוצה ונשמעת לחוץ. בשפת החסידים יש לומר: השירה היא קבוץ של אותם הניצוצות המפוזרים בכל מרחבי עולם, המשתוקקים לעלות ולהתעלות...

חפץ אנכי לדון בזה על־אודות שאלה אחת נכבדה הנוגעת בספרות היפה, בחלק הספורי אשר בספרות היפה, והיא שאלת הידיעה, הידיעה בנפש ובמסתרי הנפש, שלפי רבים היא היא השירה גופא. חכמת הנפש ושירה הן אצל רוב המסַפרים האחרונים, כשֵמות־משותפים לדבר אחד. אומרים: זהו משורר גדול, זהו פסיכולוג גדול, וזה יודע לחדור אל מסתרי הנפש והחיים הנִתנים.

ולי רעיון אחר בזה:

בעיני הידיעה על מהות האדם היא רק תוכן אחד לשירה, ואיזו מדה של שירה, אבל לא השירה כֻלה. אדרבה, במקום שתקצר יד הדעת, רצוני לומר, במקום יכלה יחסנו אל האדם והחיים מצד הידיעה וההכרה, שם תחל השירה ומהות השירה. השירה לא לבד שתראה את הדברים והחזיונות אשר בעולם, היא גם תניע את החיים. השירה בוראת ויוצרת על־פי מתנת־יה מיוחדת, כמעט לא תמָצא בעולם המעשה.

העני הפושט יד, שמצויר לפנינו בספור יפה, הוא כבר נתקדש ונתעלה; הוא מין בריה יותר חיה ויתר אמיתית מאותו העומד לפנינו ומבקש ממנו פרוטה. הצער שבלב המשורר הוא יותר חי ויותר מבהיק מצערו של פלוני הדל ומעצבון נפשו של אלמוני.

המְסַפֵר האמיתי, המשורר־המְסַפֵר, הוא רק בורא ויוצר, הוא בורא בין הדברים שראה הוא או שלא ראה, בין אלה ששמע או לא שמע, בין דברים שנתנסה בהם בעצמו או גם לא נתנסה בהם.

נפשו של המְסַפֵר היא ככנור המנגן: הכנור המנגן יבוא לידי קולותיו היפים על־ידי סבות מכניות, שאם גם מולידות הן את הקולות ומסבבות את הקולות, הנה שונות הן תכלית שנוי מהקולות גופם; וכך הוא אצל המְסַפֵר:

רשות־הרבים המפולשה לכל עברים נבנה לנו רשות־היחיד, שנראה ונשמור במיצריה, והיא עם כל אשר בה היא לאידך רק פתיחת חלון לרשות־הרבים ולחלל העולם. — —

ב

שלשה דברים. — איני בא לדון בזה על ההבדל שבין שירה חדשה לאותה שאינה חדשה, בין תבנית שירה זו ובין תבנית אחרת, רק למהות השירה אתבונן, יותר נכון לכח השירה בכלל בכתבינו אנו. — עיקרי הדבר הם שנים: א) כי אותו האדם, האומר שירה, הוא משורר באמת ואנוס הוא למעשהו זה לפי דחית נפשו וחיות נפשו; ב) שיוכל גם לגלם לפנינו את החי בלבו ולהראות לנו מה שהוא רואה בחזון רוחו.

השירה האישית היא מין חזיון־נפשי, חלום עז בהקיץ, שיחלום האדם המשורר מחבלי העולם וחבלי החיים, מחבלי חייו והכרחו הנפשי לבקש לו תוכן לחייו. משורר זה שואל את שאלות החיים, שכבר נשאלו מכבר, כאילו הוא שואל אותן בפעם הראשונה, כאילו הן שייכות לו ורק לו. לנגד עיניו קסמי החיים נשברים, היופי שבעולם נשבר ונשבה... תחת זה השירה המוחשית היא חלק מן העולם החיצוני, הבא אל האדם המשורר פנימה ומתקדש על־ידי נפשו. משורר כזה לוקח מן העולם גוף ונותן בו נשמה, לוקח חיים פשוטים ומראה בהם מכמני החיים.

באיזו מדה השירה היא החלק מן הטבע הבא על־ידי מעשי הטבע; ובמדה אחרת יתרה היא השירה על הטבע, באשר היא סופגת אותו ואת חללו, מאחזת אותו בקשר יותר פנימי ומעמידה את חזיונותיו בהיקף אחר מאשר הם בעצם. — —

משפטי האחרון צריך באור. הנה הר לפנינו, מתחתיתו מתפשט עמק גדול, ממעל לו יִרָאו שמי התכלת, ובהם מתנועעים כתמי עננים, מבלי דעת ארחם ורבעם; כלם לא ידעו זה מזה ואינם מצטרפים זה לזה. אפשר לנו לצייר לנו בדמיוננו ממעל שמים מעוננים לגמרי, יכולים אנו לצייר לנו עמקים עוטפים בר מתחת, שדות בלי מרעה, או נצני יער; אבל עכשיו שנעשו בעינו של המשורר לתמונה אחת כזו שהוא רואה עתה, אחרי שהחיה את כל זה בנפשו בצרוף אחד ובמהלך רוחו, הרי הם כבר מוגבלים במציאות זו, יותר נכון, הרי הם כבר נִתנים לנו בחזיון טבעי חדש, חזיון המגלה כל אשר הסתתר בלב המשורר וכל אשר היה זרוע בו.

כי נאמר להבין את איכות החזון בשירה, עלינו לפנות לרגע למחקרי הענינים, אם גם העיון בכגון זה אינו העיקר ולא ילמדנו עוד מה שנלמד מהשירה בעצמה ומבנותיה.

החיים נובעים ממקום אחד ומהלך החיים הוא שונה. את החומר נוכל להשיג רק על־ידי הצורה, ובלעדיה הלא הכל כים ומלואו בטרם יכה גלים. בשפת המחקר יש לאמר: הצורה שמקבל כל נמצא להיותו נמצא היא היא המבדלת אותו משאר חלקי המציאות ועושה אותו לנמצא פרטי; או הנמצאים הפרטיים, הנבדלים מכלל העולם והמושגים לנו על־ידי חושינו, נעשים לנמצאים פרטיים רק על־ידי הצורה, כלומר, על־ידי אותו הפרוט ואותו הצביון המיוחד שהם מקבלים; ולולא זה, לולא הצד המיוחד שלהם ורק שלהם, הלא הם מתערבים בהוית העולם ואינם מובנים עוד לנו כדברים בפני עצמם. — בלעדי מעשים ורגשות מסומנים, אשר בהם תתגלם הנפש ותֵרָאה לעינינו, אין אנו יודעים הימנה ולא נוכל לדעת הימנה. ונמצאו לְמֵדים מזה, כי בדבר המושג הצורה היא העיקר, הגלוי והמוחש, אותו דבר, אשר יקל לנו תפיסתו וכניסתו לחוג הרגשתנו ושכלנו אנו. אבל יודעים אנו גם זה, כי מלבד הצד המתפרט בכל יצור, עוד יש בו צד גדול, שמְאַחד אותו אחר־כך גם עם הכלל כלו ועם המהות הכוללת, ולולא אותו הכח הכללי, או המקור העולמי, היה גם מקור הפרט יבש.

השירה האחוזה, כלומר, זו שמאוחזה עוד בנפש המשורר וברחשי לב המשורר, היא כוללת לרוב רק הרצון לשיר, כלומר, הרגש הכולל היודע ממציאת דברים מוחשים ומורגשים מרחוק, מתעורר לצאת, מבלי יכולת גמורה לגלם כראוי את אשר הוא תופס ולתת לו צורה נראית, — ולפעמים הוא גם כח גדול כזה, שאינו צריך כלל ללבוש וחי לפנינו גם בלי לבוש. לעומת זאת בשירת החזון, שירת החזון הגמור, כשכבר עלה קרום על הכל ונתגלם לפנינו, היא הרי התפרטה לכאורה מן המוחש הכולל והיתה לבריאה בפני עצמה, ועם כל זה תשמור את שייכותה אל העצם הכולל ותגיד לנו מה גם עליו. בשירה זו אנו שומעים את הֵהֵד העולמי, כמו שבגלי הים אנו שומעים המית כל הים, וכמו שבתכלת השמים אנו שומעים רחשי צבא השמים. יפה אמר חושב־משורר אחד: השירה היא הֵד האין־סוף באותו דבר שיתראה כדבר מוגבל. ואני אסמן הדבר כך: השירה המוחשית היא הַשְׁמָעַת הֵהֵד הנסתר אשר בכל נגלה... מן

וגלגולי בני־אדם, ולא גם זה, שהוא ממַצה הרגשותיו על־אודות כל אלה; כי אם זה, שנפשו והעולם החיצוני מצטרפים שניהם בו לדבר אחד ובוראים דבר אחד. המשורר אינו מעתיק לו מן החיים דברים שקָרו ויאתיו, כי אם להפך, הדברים שם בחוץ נעשים ראי לנפש המשורר ומהלכם הוא על־פי רוח המשורר. העצבון והתוגה, כל מאורע מחריד בעולם הוא פשר איזה חלום שירי וחזיוני. המשוררים, אם אפשר לומר כך, הם האידיאות החיות ההולכות עלי אדמות, אידיאות שעל־פי צביונן מקבלים המעשים בחוץ תוצאות מיוחדות ומראים לנו פנים. מה שמסכים עם חוקי נפשנו שם מבחוץ, הרי זה לפנינו מאורע שירי וחלק שירי, ומה שאינו מסכים לזה והוא גורם לנו יסורים ונגודים, הרי הוא לנו גם־כן דבר של שירה. המשורר אינו שואל, אם דבר זה הוא נגלה או נסתר, נראה או בלתי נראה, כי אם זה, אם הדבר הוא חי ומורגש. — את אשר חי ראה יראה; ואת אשר יראה ואין בו ממש, לזה לא ישים לבו. הרחבת הדבור בשירה והתאור הרב בכמות אינו עצם אחר מן הקָצר והקרוץ בעין, כי אם הכפל והשלוש: דבר זה יאָמר בשעה רבה ודבר אחר יאָמר אך ברגעים אחדים*. — בודאי בשירה רחבה בנין תכניתי קיים עומד לפנינו; אבל הנה גם בשירה קצרה כבר הרשימה לאותו בנין. — בני־אדם מרגישים ושומעים את הסמוכים בנפשם, גם יודעים, שלמראה בנין נהדר בגאונו, איזו מנגינה תתרחש בלב. — הנגלה בהיקף רחב וגדול יפלס לו נתיב להנסתר, ולהפך, הן נפש הארדכל מלאה זמרה. בלי נסתר ובלי כח הזמרה לא נברא מאומה בנגלה; וכל נגלה שאין בו נסתר ואין בו רחשי נסתר, הרי הוא מת ובלי רוח. וכי אך ריאלי היה זולא וכדומה, ורק משורר נגלי? מנדלי, שהוא לכאורה כלו ריאלי, הוא גם סופר לירי. החיים אומרים: לא כמו שאנו נכתבים אנו נקראים, כי אם כמו שאנו נתפסים. טורגניוב היה כהן במקדש הטבע. טולסטוי היה גם צנוע במהלכו זה. מי מהם יעשיר אותנו יותר? האם הנגלה וחוזר ונגלה או זה שלכאורה הוא נסתר ועם־כל־זה הוא מפורש? מי יתן לנו יותר — הנותן במלא חפנים, או זה אשר מפרה אותנו ונותן לנו את אשר בנו? חשב חשבנו כי דבר זה הוא מחוצה לנו, והנה הוא יושב בנו ובתוכנו הוא...

* עיין מאמר „דרך קצרה' לעיל.

היפה בשירה

א

הנסתרות והנגלות. – בשבת האדם בסתר ישתוקק לגלוי, ובעמלו בנגלה ישאף אל הסתר.

אנו נגַלה את הסוד ולא נעצור ברוחנו, ועם כל זה אנו אוהבים סוד וכסוי. והמשורר גם הוא נדחה מזה אל זה: פעם יבוא במסתרים, יבקש לו נתיבות לא־ידועות, אשר לא הלכו בהן אחרים, ופעם ישקיע את עצמו רק בנגלות ובפרוט הדברים; לו העיקר מה שעיניו ועיני שאר בני־אדם רואות. וכי בהמלבוש לבד לא נכיר את הגוף? וכי בקמט בגד זה, בראית זוית זו לא נראה את התוך ואת הפנים? וכי בדבור זה ובציור אֹפן דבור זה לא נבוא אל הנשמה ואל מסתרי הנשמה? ולהפך – אתם אומרים: דבר זה אינו מובן לנו, סתום הוא מאתנו, לא נחדור אל תוכו, כי לא יתָּפש בידים. אבל הכי באמת הרגש אינו תופס? וכי באמת העין הפנימית אינה רואה מה שרואה עין פשוטה? וכי הסקור הנפשי הדק אין לו אחיזה בחיים אשר נתאר? האם סער האדם פחות הוא ממנוחת האדם?

ועוד זאת, האם מושג הנסתר והנגלה הוא מושג החלטי ומברר רק דבר החלטי, או אינו אלא דבר יחסי? וכי מה שנגלה לזה נגלה גם לזה, ומה שנסתר מזה נסתר גם מן השני? וכי אין הכל תלוי יותר במקבל מאשר בנותן? וכי יש מדה וקצב לדברים שברוח? וכי הכל אחד ובעל תאור אחד?

אנו חושבים, שהשירה היא מין ראי, כי אין זו אלא מסירת דברים נמצאים או מעשים מתהוים או תאור הלך־רגשות בהיקף ידוע, בעוד שהיא, השירה, בעיקרה אינה אלא מין הולדה, או לכל הפחות הרכבה חיה. המשורר־המתאר הנאמן אינו זה, שסופר ומונה את מקרי העולם והחיים

האלהים מדַבר עם האדם, מדברת עמו מערכת היצירה, סובב סובב רוחו על כֹּל, ונפשו – לפעמים כפלג רחב ולפעמים רק כספוג. הנה בֹּקר וערב, קיץ וסתו, חיים ומות ופלאי־המות; הכל הכל לו לחידה, והוא יבקש את הפתרון וימצא לו פתרון. מי יחיה ומי לא יחיה? מה המה החיים ותורת החיים? ומה הוא המעשה וחזון המעשה בחיים ובעולם? אלפי דברים יפתח לו האדם ולרבבות מושגים יחדור. אין קצה לאוצרותיו, והנה גם יתרושש, יתרושש מאד; ואז, כי ירד משמים ארצה, יקלל את מזלו או יתגבר בתפלת לחשו על מזלו. קראו את ספרי הנביאים, קראו ספרי־התורות וספרי־התפלות. היער הומה. מתקדרים השמים, למחר כבר בא האור, אור נֶעֱרַב, ובערב הכל יליט פנים וישים לו סתר־פנים. אל תעירו ואל תעוררו. מי נִבא והטיף מוסר, ואחרי כן אמר שלום ללבו הסוער. הסער הוא כח, התנועעות חזקה. הנפש תסוער כמו אלוני היער; ואם נשמע המִיתָה, אין זאת, כי אם המית הסער. בקולות ובברקים יופיע האלהים ממרום, ואז הריהו מטיל פחדו, ככח טבעי שאין לו מעצור.

הכחות המניעים בשטף וברעם המה התחלת האלהים בטבע ואין מחשבה ודרך מסוימה להם. אחרים הם אותם צרופי המחשבה, הבאים לאדם מתוך חשבון ומתוך עיון... אלהים בדממה ידבר, בנגוד להסער; אחרת היא אותה בת־קול של השירה, הבאה מעצמה ולא בתור ממלאה מלאכת הצער. איזהו גבור? הכובש את יצרו. ואיזהו משורר אמיתי? הכובש את סערו, כובש את מהותו וכל תוגת מהותו ומדבר על־אודות אחרים בהשקט ומנוחה ורועה את החיים של אחרים כרועה את עדרו. כי יצר לאדם, כי יעמוד רגע לפני תהום של האפס... אז נפשו צועקת. מתנה היא הרגשת הצער והדוחק בחיים, מתנה מיוחדה היא ההבטה הראשונה באשר מסביב לנו ולחיינו. השירה האמיתית היא כח ההתחלפות, יותר נכון, היציאה מעצמנו ומתָּאֵי חיינו המיוחדים והכניסה לרשות אחרים, לרשות אחרים לגמרי. לא על־דבר נפשנו נספר ונקונן, ולא רק את חלומותינו נתאר. אדרבה, לבנו שבור ובאור אחרים נעמוד; או – תקוה לנו, אין כתם בנפשנו, ומעון אחרים נפשנו נמקה. לא זה הוא הבורא, הבורא ויוצר בעד עצמו, על־פי צרכי עצמו והכרחיות עצמו, כי אם היוצא מעצמו וכובש את עצמו. – – – –

קולות ובנות־קולות כאלה אנו שומעים מפי השירה הלירית העצובה, וזהו ההֵד התמידי שלה. המלים ידועות; שמענו כל אותן האנחות אחת לאחת בכל השירה של הספר, ועם כל זה באה היא עם כל משורר חדש מחדש; באה היא מחדש, אם נובעת מלב וממקור אמת תצא. — חדושה של השירה הנולדה היא, שבאה היא במגע חדש עם העולם ועם החיים. אם יבוא היום, אז יבואו עמו גם צלליו ורחשיו, ובערב יתחדשו כל צללי הערב. מי זה יאמר, כי כבר נתרוקנו החיים עד תומם ביום אתמול ושכבר נאמר הכל אתמול? — —

השירה הלירית מוצאת תמיד את המבטא לצער חדש ולהרגשת החיים מחדש. אין אנו הולכי דרכים, באֹפן שאם הלכנו מיל כבר אנו על אם הדרך, כי אם אנו מתחילים ללכת בכל עת אשר יופיע היום. הרי לתפלת שחרית ולתפלת מנחה וערבית נוסח קבוע, נוסח קבוע גם לשיחות ראשי חדשים ושבתות ומועדי השנה; אבל השירה היחידית קובעת לה את נוסחה בכל פעם ופעם ומבקשת לה את דרכה מחדש. — בה אין חשבון מראש ואין קביעות מראש; אין לוקח ונותן, כי אם מבקש ושואל ... ואם מאה פעמים מצאנו דבר, במאה ואחת אבד לנו. ואם נדע או אם נאמר לדעת דבר עד קצהו, למחר שוב לא נדעהו. הנכם חופרים באר, והנה בור, ולהפך — נוזלים מן הצור מים חיים. לאלהים מרחוק קוראים אנו: הראנו את כבודך, והוא יסתיר פנים. — הנה יתגלה, הוא מתגלה לנו, ולמחר והנה החלל ריק וההויה תכסה שוב בצעיף את פניה. — מן השנויים והחליפות בעולם ובחיים, בנפש ובמגעי הנפש תבוא המלה החזקה הלירית, אבל לא מן העמידה והתפישה שביד. הנה חִלוף הצבעים והקצוות, והנה דחיות ממזרח וממערב; הנה בתוך בנין — הריסתו, ובתוך תקוה — משבר. משחק נורא המה החיים להֲמם את האדם ולעשותו עם זה לחי מדַבר ומשורר ...

ד

כבוש הרוח. — רוח הוא באדם, רוח סוער ומסער, בירכתי העולם הוא חי על פני אחד מצבא השמים והוא חובק זרועות עולם, חודר לכל העולמות כלם ולכל החיים כלם. אין עוצר בו ואין דבר נשגב ממנו. בלבו הוא נושא את תוגת הבריאה והמית הבריאה. הוא חושב עצמו למלך היצורים ולתרומת ההויה; גם האפס לו חזון ורב סתרים משא בנפשו.

התהלות, או נפשו תתעטף ואז יבכה על מר גורלו לפני שוכן־עולמים. ועדיין לא הוגד עד גמירא כל השאון שבחיים וכל התוגה שבחיים; עדיין לא הביע אף אחד את אשר יש להאמר ולא הריק עוד את הסער כלו. — עוד יש מקום לבני־אדם להודיע לנו מחדש על־דבר סבל נפשם ולהוציא את המית־נפשם... כשם שהתחלת החיים באה עם כל איש שנולד, כן מתחילים באיזו מדה עם כל אדם גם הבעת החיים והצער מחדש. את הדבור נלמוד, רחשי־שפה נתונים לנו; אבל רחשי־לב אינם נתונים לנו מחוץ, כי אם עולים הם מקרבנו ומפלסים להם נתיב, מבקשים להם דרך. — ובא הוד הבקר, ובא דוחק הערב, ובא הקיץ, ונאסף הקיץ ופנה מקומו לתכריכי הסתו וימי חורף. מתגולל הספר הגדול של העולם והחיים עם דפיו הרבים, דפים שאנו קוראים בהם וכותבים בהם; אנו קוראים ונבהלים, אנו קוראים ומגיהים... אנו כותבים ומוחקים, אנו כותבים ובאים אחרים אחרינו למחוק... בשרשי האביב כבר מונח הכורת. אין מנוחה לנו ומרחב גם לשעה, אין קנין ואין ירושה לנו. וכי נעמול ונעבוד בחרף־נפש ובכל אמונת החיים שבנו, נמצא כי כל העמל הרב היה לבטלה; וכי יגענו לרוב ועמדנו במלחמת־החיים כי קשתה, נמצא כי כל זה היה למותר. אמרו לאדם: מה הבאת לך וגם מה נחלת בחיים?!

בעיני תמהון כאלה מבטת הנפש על חלקה בעולם ושואלת ומקוננת: איה המשפט? איה הצדק? איה ההבטחות הנִתנות לנו? איה הטוב חלף הטוב ואיה הם התשלומין ומתן־השכר, אם יש מתן. פועל שכיר יבקש את פרי־יגיעו ואין אדון לו, והנה גם עבודתו עברה וחלפה. — הוא חורש והאדמה היא ברזל, זורע הוא והגשם לא ירד, או ישדד אדמתו ובא גשם בזעף והשחית ושטף את הכל. נאמר: וברכתיך בכל אשר תעשה, ואין ברכה. נאמר: טוב, רב טוב צפון לאדם, ומכשולים פרושים לרגליו, רק מכשולים. העולם כביכול עושה את המטבע שלו פלסתר... השטן מושל בכֹל, וממשלת השטן רק להרע היא. ואם יבוא טוב לשעה, למחר כבר יחלוף, או גם כרגע יחלוף. מרמה בו, בכל רק מרמה. ואם תצעק, אין שומע לך; ואם תשקול קניניך במאזנים, על שתי הכפות תמצא אבנים. ולהפך, אם תאמר לשבת דומם ולקבל עליך הכל באהבה, אז יעירו ויעוררו אותך וימטירו עליך זלעפות. אל תאמר למצֹא מנוחה ואל תאמין, כי יש מפלט, כי יש מפלט גם לרגע.

יתעצב לבנו. ריכארד דיהמֶל יכול היה לנַחֵם עצמו ואת בני־גילו לאמר: ,כי החיים אינם תקופה שאינה מוגבלת, ומעשה־אמנות גמור יכול להיות נחשב במשך הרבה מאות שנה וכו' לדבר שאין לו שום ערך, ללא־דבר וכו'; ופתאם והנה מת זה לא היה אלא מת מדומה, והוא קם לחיים חדשים ומחַיה אלפי נפשות ומעורר אותן לרגש חדש וליצירה חדשה ולהנאה חדשה'. אבל כזאת לא נוכל לומר אנן, אנן יתמי דיתמי...

והנה דִבור חמישי: ,הנאה של אמנות אצל כל מין ממיני העם אינה אלא התלהבות לרגלי זה שאי־אפשר להיות מושג'. ובאורו: ,כשם שמהות האמנות אין לה באורים, כך אינה מבוארת גם מהות ההנאה של אמנות'. ואחריו דבור ששי חשוב, וזהו: ,האמנות היותר גבוהה אינה פועלת שלא על־ידי אמצעי, אלא על־ידי אמצעי, בתור אגדה הנכנסת ללב העם'. — ובאמת רואים אנו, כי גבורי הרוח וגדולי האמנות כבר פועלים בשמותיהם לבד, ככחות חיים ועצמים מיוחדים. אולי זוהי המתנה האחת שנִתנה לאלה עלי אדמות!

הדִבור השביעי מזכיר את זה: ,שום אמנות לא היתה עממית מתחלה; רק כח אהבתה לחרות הנטועה בה לכתחלה, שמחדשת את פני כל, היא נעשית עממית'. ולרוב גם אינה נעשית. הדִבור השמיני אומר: ,כל אמנות, שאינה נשארת עממית, נעשית ללא־אמנות, לדבר ריק ולמוץ בפני רוח'.

נשאר עוד המאמר התשיעי: ,האמנות הולכת על דרכה; אשרי האמנות, שאפשר לו להעם ללכת אחריה'. יותר נכון היה לומר: אשרי העם, שימצא את הדרך לאמנות ולא יגדור בעצמו בפניו את הדרך. —

ג

חי מדַבר. — ,כשאדם נער אומר דברי זמר, הזקין אומר הבל הבלים'. פתגם זה אינו מאומת כלו. אין גבולות לרוח האדם, גם בימי זקנה ושיבה יאיר לו הבֹקר; ולהפך, ידע לפעמים גם בימי שחרותו את חורף החיים. מתנת אלהים רבה לבן־אדם, ולעומת זאת נִתן לו גם הרבה לענות בו בחיים. אין שום חי סובל על פני האדמה כמו ,מלך היצורים', ואין מי שיודע בצערו ויודע לתנות את צערו ולבטא מהותו כמוהו. יש לנו שיר־השירים וספר קהלת, ברכי נפשי ואיוב, דור דור יזמר לאל־עליון, אלהי

מגיעה רק אותה אמנות, העולה ושואפת בכל זמן תמיד אל מה שאינו ידוע׳. אולם גם זו, שמבקשת את החלק העולמי בידוע ואת הנצחי במה שהוא ארעי בעינינו. ,רק תעודה אחת של היוצר הוא יודע: לקבוע חוק לזה שאינו נועד; רק גבול אחד של יצירה הוא רואה: לתת צורה לזה שאינו מוגבל׳. אבל עוד יותר מבקש היוצר את האור במוגבל ואת חוקי־ההליכה של הנאמר והנעשה. אנו מנסחים את ההנחה כך: האמנות היא הארכת החיים הזמניים לאורך ימים והמשכת הקוים בין היום ובין המחר על־ידי גלוי־נפשי, גלוי־שכינה. האמנות היא החיים בלי תִכלה הנתונים במסגרת ידועה וקיימת לעד.

והדבר השני ה,מובן מאליו׳ הוא זה: ,בנוגע לאמנות אין לנו אלא שני מינים של עם: מין תפארת־אדם ומין חלאת־אדם׳. והוא גם הוא צריך עיון.

אמת הדבר, ש,אמנות שלֵמה אינה פועלת בתור דבר שָלֵם על כל אדם, אלא על אותן הנפשות, שהן בעצמן יש להן נטיה לשלֵמות, והן יכולות להרגיש את כח הנפש של זולתן׳. אולם פעולת האמנות מחייבת את ערכה ובוראה את ערכה. וגם זאת: האמנות נוצרת לרוב מתוך כח פנימי, כח יוצר, ואין צורך לה בהתנגדות חיצונה מצד אמנות נמוכה של האספסוף, בכדי לחזק את רצונה. הנה בין ,חלאת אדם׳ ובין ,תפארת אדם׳ גשר ועליו עוברים בני־אדם.

אנו באים אל הכתוב השלישי: ,אין שום עם בעולם היוצר אמנות; כל עם מעורר את האמנים ליצירה׳. ואולם העם נותן והעם מקבל; מקבל הוא ביותר מיחידיו, אשר יתרוממו על האחדות של השבט ובודדים המה בחייהם, מאשר יקח מאלה הנושאים את דגלו ביד רמה.

,גם מה שקוראים על־פי־רוב אמנות־לאומית לא נבראה מעולם על־ידי כח כולל של איזה רצון לאומי, אלא שבתחלה הָרו והָגו אותה יחידים מתוך לבם עצמם, ורק לבסוף נעשתה לקנין משותף של כל האומה׳. ולפעמים גם נעשתה לקנין עם אחר ונכנסה לגבולות עם אחר.

אנו עומדים כבר בתוך הדבור הרביעי: ש,העם אינו מבין דבר מן האמנות׳ וכו׳, ובבאורו, ש,רק מעטים נמצאים בעולם, המוכשרים לֵהנות הנאה גמורה מן האמנות׳, וש,הכח של הנאה גמורה הוא דבר יקר־המציאות, כמו הכח של יצירה גמורה׳. ולזאת, אם מדמים אנו מילתא למילתא,

ממקומם, כי אם רואה היא את הדברים במקומם לאור נֵרה היא. אין שירה אמיתית בלי אור ואין חזיון אמיתי, יותר נכון, אין דבר חזיוני־שירי אמיתי בלי רוח־אגדי, המלַוֶה את כל הנאחז בין צירי העולם והאדם יחד.

ועוד זאת מצאתי. משורר אחד הוא עשיר, עשיר הוא יותר מדי ברוב צבעיו וסממניו, משתמש הוא בגוָנים — נותן על אחד עשרה, מבריק הוא — תחת להאיר, והוא מכניס יותר משמוצא לפניו. משורר אחר ימוד את כל המציאות לארכה ולרחבה, יחבק זרועות עולם, ואופק מיוחד מוגבל לא יכיר עוד. והנה משורר שלישי, והוא מוצא לו נתיב אחר בשירה, נתיב שאמנם עמל ויגע בו ונתן עליו את נפשו; אבל הוא נעשה אחרי־כן עבד כפות ליצירותיו בעצמו, לאפני יצירתו ולא יכול להמיש עוד את עולם מעַל צוארו. במלאכת כלם בקיעים, רק בקיעים. השירה היא אחדות ברבוי... היא תבוא מן הפרט אל הכלל ותדע להוביל אותנו דרך הצנור, המוביל מן היחיד אל הרבים —; אבל אוי לה, אם תטביע את היחיד בתוך הרבים ולא נראה אותו בשאון הרבים. המשורר צריך להיות בן־חורין גם מעצמו ומאפני מלאכתו הוא — ולא יהיה פזרן במקום שמספיק מעט ודוקא מעט. לפי הרוח הסוער מודדים לרוב את תוקף השירה; אבל השירה אינה סער, אדרבה, היא תדע לפעמים לכבוש את הסער. — — —

ב

האמנות ביחוסה אל העם. — באותו ירחון, הנקוב למעלה, קראתי עוד הרצאה נכבדה, גם כן על־ידי אותו הסופר, בדבר האמנות. הרצאה שמסרה לנו בדיוק נמרץ תשעה דברים „מובנים מאליהם", אשר העמיד המשורר הגרמני ריכארד דֵיהמֶל בשם הכולל: „האמנות ביחוסה אל העם". ואלה הם תשעת העיקרים:

„האמנות היא סכום של מעשי אמנות, שלא נבראו בשביל העם ולא בשביל שום אדם, אלא בשביל החיים הנצחיים ובשביל כל מה שאין לו תכלית". ואותו דבר אינו מובן מאליו כלל, וגם ה„באור" הבא אחריו אינו מספיק לנו. בודאי לא כל הדברים הנעשים לשם אמנות הם אמנות, והאמנות האמיתית אין לה מטרה לשם מה... אבל לא נוכל לומר, כי אין לה דבר עם חשבון האדם את עצמו ואת צרכי עצמו. „לחיים נצחיים

מתפרץ ואינו משתרע על כנפי־הדמיון כרוח־בֹקר חדש אל תוך העולם, בהיותו צמא לדעת, מה יהיה משפט הצֵדה, אשר ישלח לו המקרה בדרכו, זה איננו אפיקן אמיתי — מבטן אמו. ועוד סימן יותר מובהק יש להוסיף על אלה, והוא הרוח האגדי. בלי רוח אגדי אמיתי אין גִלוי שירי אמיתי בחיים, ואין שירה חזיונית בלי אגדה ובלי הקרום שקורמת עליה מין אֲריגה זו. על ידי רוח־האגדה יתהפך גם המכוער ליפה, ודברים מענים את הרוח יהפכו לאינם מענים כלל. מן המצורע היושב בפרשת דרכים במכאוביו הגלוים נסיר את פנינו בשאט נפש, ובאגדה היה יהיה מֻכֵּה־אלהים לסמל בעינינו. מַשרה המקום שכינתו על אישים ששאר רוח להם ומתגלה היא גם לנדכאי־רוח! איש זקן וחלש יושב על מטת אשתו הגועת, מאורת העוני, השמש לא זרחה להם; ותום הרגע וזְעקת הרגע יתנו להם ויוסיפו להם איזה הוד. — לא התוכן הרב והדברים הנראים יוצרים את הבדלי השירה, כי אם זה, איך הם נראים לנו ואיך הם מקבלים חזות בלבנו.

„החוק הראשי של האמנות האֶפִּית הוא להפוך את מעמדי הנפש לחזיונות, ומן הצד השני נעשים החזיונות לדברים של חיים עם תום החיים על־ידי מעמדי הנפש. אנו מלַוים את המשורר גוטפריד קֶלר בהררי החיים ולא נראה זעם, ודוסטויבסקי ילמדנו לחלום קשה בחיים. סמולנסקין מוכיח עוז, ברודס יביע אֹמר ומלא רגש, מנדלי מהתל חרש, ולכלם נאמין... יש חיים מיוחדים, אֲפקים בחיים ומעין שדוד־המערכות בחיים על־ידי אפני השירה המיוחדים ורק על־ידי אפניה.

„להמציא אותם החזיונות החיצוניים, שעל־פיהם נבין על נקלה מבחוץ כלפי פנים ובדרך הקצרה ביותר ובצורה השוה לכל נפש את המקרים הפנימיים שקדמו להם — זהו הנצחון של האמנות האֶפִּית", יאמר הסופר ההוא. ויש שלא נשאל גם למקרים הפנימיים כלל; אין בכלל רק מה שבפרט בלבד, הוא אחד עמו...

השירה האמיתית היא אותה המאחדת את הקרעים בהסכם אל המציאות, ובה מתאחדת נפש המשורר עם נפש המאורעות והמעשים וגופם. לה אין הנפש תוצאה מן הגוף, כי אם הגוף הוא גִלוי של הנשמה; ואם אנו רואים אותו, כבר אנו שקועים בנבכי הנשמה. — היא לא תעתיק את הדברים

„בעצמו של דבר הרי כל אמנות וכל פואיזיה מדברות אלינו בסגנון האידיאלי, מאחרי שהן באות לברוא לנו עולם שני נשגב יותר ונאצל יותר". כליון־נפש של כל עם ואדם הוא „לצאת ולעלות". חרות אנו מבקשים, יציאה מן הסוגר הצר, שואפים אנו למרחב...

„יתרון עיקרי של הסגנון האידיאלי הוא הטהרה הנפשית, טהרת הדמיון והרוח והמחשבה, הלשון והצורה"; אבל לו גם „חסרון עיקרי", והוא ה„חוסר של אומץ־רוח", כן ב„נוגע לאומץ־רוח של המציאות בחיים". אור וצללים! ואל תאמרו רק דרך אחד עולה אל כֹּל ואור בכֹּל.

זהו מעט מהרבה מן הנאמר בשני הפרקים הראשונים. ואנו רואים את הדורש עומד ומכריע, מכריע בין השירה המציאותית, שכֻּלה מציאות, ובין זו שהיא רק אצילות; הוא מבקש בשתיהן את האמת, והאמת השירית היא לו שווי־המשקל בין שמים וארץ ובין שני קצותיו של רוח האדם. אין זה רק תולדות פְּשוּר ותווך, כי אם ראיה והבטה בכל דבר וּגדולו.

הנה לא התוכן בשירה לנו עיקר, כי אם גְּדוּלה; ואם גֻּדְלה היא, ועוד יותר, איך היא גדלה. — בהערכת הדרכים השונים של השירה עלינו גם לדעת, משום מה המשורר האחד כך הוא, ואיך מצא פייטן שני את דרכו לשירה? אצל אלה נמצא, כי חשבון המעשים והחזיונות השונים בחיים היו להם לקו, ואצל אחרים — רק חשבון האדם עם עצמו. זה יָחוּד לנו חידה, רק חידה... וזה כבר מתחיל בפתרון והרצאת הפתרון; זה יאמר לשחוק מהולל, וזה יראה חמס בחיים ורק חמס. — —

האמת המציאותית תשפיע על רוחו של המשורר. הן נפשו היא חלק מחלל העולם; והן גם ההבדל שבין האמת ובין הרגש אינו אלא הבדל יחסי, כי הלא גם המוחש ידוע לנו על־ידי יסודות הרגש ועל־ידי תפיסת הרוח. יודעים אנו, כי את הכל ימוד המשורר במדתו; ועל־כן נוגעים לנו, מלבד תוצאות מעשי ידיו ופרי מעשיו, גם דרכי נפשו ורוחו, כי הן באלה תלויה הרכבת הדברים וחזיונות הדברים.

„הסימנים, שעל־פיהם אני מכיר את תכונתו האֲפִית של סופר — קוראים אנו בפרק השלישי של אותה ההרצאה — אלה הם: שמחתו הגלויה והנאמנה, שהוא שמח על המון המקרים המרובים, אם מקרים של מעשים או של מאורעות", „וכל מי שאין לו כליון־נפש לכמו אלה, כל מי שאינו

אמנות ושירה

א

אמתיות שוחקות. – בשם „אמתיות שוחקות" נמסרה לנו בירחון „הזמן" על־ידי דוד פרישמן הרצאה נמרצה מאת סופר שויצי ידוע לשלשה דברים נכבדים שבשירה: על מהות הסגנון הריאלי, על הסגנון האידיאלי ועל התכונה האֶפִּית.

נסיון לטעת עיונים כגון אלה בעברית חָשוב לנו, והוא נשכח במהרה. עתה הנני בא גם אנכי להוסיף לטַפֵּל באלה, אם גם אֵדע, כי כמקרה הזה יקרני גם אני...

„הסגנון הריאלי במקומו הראוי, כשמשתמשים בו בהכרה היוצאת מן הלב וברוח נאמן, איננו – כפי שאומר הסופר הזה – טעות של איזו מודה וכו', כי אם הוא בטוי נאמן של אחת הצורות, אשר לרוחו של האמן. „עיקרו של הסגנון הריאלי היא האמת שבמציאות בלי שום משא־פנים"; ואולם „אמת זו וכו' אינה גדולה בערכה כמו האמת הפואיטית", אלא „יש לה ערך גדול למודי". היא היא גם „שמחזירה להספרות" את רוחה הנכון בשעה שתלך עקלקלות, והיא ש„תגרש ממנה את הרוחות הרעות". – –

„כל אמת שבעולם היא בת כובד־ראש" ויש לה יראת־הכבוד מפני המוחש והנראה, ולא תפליג בדברים שאין להם שעור. היא נותנת לנו תמיד את הקרקע מתחת לרגלינו; ואולם אם אנו עומדים על הארץ, אל נא נרחיק לומר באדיקות, שאין שמים כלל ושלא ישאף רוח האדם לשמים". „כשם שהריאליסמוס נלחם ביושר ובא לידי נצחון תמיד, בשעה שהוא יוצא נגד האידיאליסמוס המזויף, כך הוא נופל ונכנע תמיד בחרפה, בשעה שהוא מעיז לצאת למלחמה על האידיאליסמוס האמיתי – כלומר, על הפואיזיה עצמה".

שָׂמים לאבל כנורם? בעם כתקונו, יושב על אדמתו וצר לא בא בגבולו ומעשיו כתקונם, הרי אין מקום להשתפכות של שירה; אין מקום לרחשים בעוד הידים מלאות עבודה; ובאפס מעשה והכח המדיני יחלש, הרי יש מבוא לדברים שבלב ולשירה שבלב. בשירת דבורה ושירת הים הרי שירת העוז, ובשירת תהלים אי־תוקף מדיני והתעמקותה של התעטפות הנפש האישית. שקספיר היה בימי העוז של אנגליה, גיטה ורעיו בימי שפלות עם אשכנז. גורדון חי רוב ימיו בימי חלום השלוה אצלנו, ומשוררינו האחרונים שרים בימים שהאניה החלה להשבר...

ועוד זאת. האם נדע מהמשורר את זמנו היטב והאם הוא תמיד בן־זמנו ונושא בנפשו את הֵדי זמנו? הנכיר בהאידיליה של אליעזר ורבקה על עין המים וספור קרבת העברים הקדמונים אל הארמים זמן יצירת הספור, שחל בלי תפונה בימי הריסת הגבולים של שני האחים האלה השכנים? הנכיר בתום ספור רות וטוביה את אסון יהודה וישראל שקדם להם? ואצלם — הנכיר בשירי גיטה את אסון עמו? או הנכיר מיאושו של צרתוסתרה את נצחון עמו? אימתי נכתב איוב — אם בימי משה ואם בימי השופטים או בימי גלות עשרת השבטים? שירי האהבה ושאון הטבע של שירתנו האחרונה באו בימי מיכ"ל; ולאידך, כבר היה בקדמות נוער של זה מעין צערנו אנו. המשורר הוא בן העבר, בן זמנו, וגם רחוק מזמנו וקודם לזמנו. המשורר הבא מעצמו איננו הקדם אל הבא אחריו ואינו בן למי שהיה לפניו. —

בשירה אין התקדמות — ובזה אני פליג על בעל ,שירתנו הצעירה' הנ"ל; — כל משורר אמיתי סובב על צירו ובזה הוא נצחי. שירת גיטה בודאי לא היתה מבוא לשירת הינה, ספורי דוסטויבסקי לא היו פתיחה לגורקי וי. ל. גורדון רחוק מלהיות מעבר למשורר צעיר זה או זה... עם כל משורר וחושב גדול תבוא ההתפתחות עד קצה. אדרבה, לנו הדבר לפעמים כמו יתרוקן הטבע לרגע בבריאה כבירה, ועל־כן הבאים תיכף אחריה, כבר אין להם אותו הרוח החזק ואותה המתנה הגדולה.

ביאת המשורר היא נס ואינה פרי התפתחות. המשוררים האמיתיים והיצירות הגדולות עומדים זה בצד זה ולא זה אחר זה. — תוקף החיים שמתגלה פעם אחת מאיר, גם אם כבר נראה לנו אור אחר...

נגאלו... על מטתו שלא ירד ממנה, עודו חותם גזר־דין על אוהביו ואויביו. וראו זה: שאול לא שר את השיר לה׳, ביום הציל אותו ה׳ מיד אויבו דוד; והיה בהיות רוח־אלהים עליו, צוה לאחר לקחת את הכנור בידו ולנגן לפניו ורָוַח לו. — אבל המלך דוד היה לנעים זמירות ישראל ולבעל התהלות של רוב הדורות. מי יודע סתר, אולי החוטא הגדול הוא גם המתפלל ברבי. תפלה לאדם על שגיונות! מי שהרג את הרועה ויִשב את הכבשה, אותו הכה לבו והוא בא לידי השתפכות הלב.

הנני מצייר לי את שאול מלך ישראל יושב נשען על חניתו ועיניו מביטות להרי ישראל. מחשבות רבות וגדולות בלבו על כסאו וממלכתו ועל העתיד של העם, ששונה הוא מזה ששרך את דרכו על־ידי נתיבות התולדה הדתית שלנו, והוא רואה את הצל בא מרחוק, צלו של דוד. — איזו שירה היתה נשארת לנו לפליטה, לוּ פתח המלך הזה את פיו ונתן לנו מנפשו הוא, שירה של עוז נורא היתה לנו. והנה בא דוד יורשו בחייו ולאחר מותו והוא היה הָיָה לנו לפה... ה׳ מה אהבתי ומה שנאתי! הלירִיקה של החוטא והמתחטא באה ושוטפה את נפשותינו. שירי האדם שלנו היו תהלותינו. תחת שירת ההתפשטות לכבוש החיים בעוז באה לנו שירת ההשתפכות ושברון החיים. לא נשיר, כי אם נתפלל; לא נחיה בתרועת עוז, כי אם נקונן... לב האדם, שברון הלב וכל מפלצת הלב מבקשים להם טהרה בצקון לחש, בהלל, בבקשה. „מן ספר התהלים עד התחינות של אמותינו שלשלת גדולה של שירי השתפכות, תפלות ותחנונים, יוצרות ופיוטים", אומר ביאליק בדבריו „על־דבר שירתנו הצעירה", „במחיצה אחת עם הפיוט הלאומי שלנו וכו׳ גדל מאליו עוד סוג פיוטי וכו׳ — התחינה העברית העממית, בתה הטבעית של התפלה הלאומית הקדמונית ואחותה הפשוטה והבריאה של הסליחה והקרובה הפייטנית". בכי ותחנונים לנו רב; אבל משירת ההתפשטות, זו שאינה באה מסבלון החיים, כי אם כובשת לה את החיים — אין לנו גם מדה אחת. לחיות לא נוכל; אבל ידינו תעשינה תושיה, כי נברך ונקלל...

ד

המעבר. — הסימן עֲלִיה הוא לעם בעת ששירתו עולה, ושירת העוז והרגשת שאון החיים לו? הסימן ירידה לו, בעת שהכל מתפרק בו ונביאיו

האדם, אם לשבט ואם לחסד, אותו דבר שימלא אותנו חידות־עולמים ותוגת־עולמים, לא נבין ולא נדע. אין לנו בעולמנו אלא בן־אדם העומד לפני צורו וקונו; ולאלה שלמדו את סוד האהבה, שהיתה זרה לנו, גם זה שעומד לפני אשה, לפני עלבון או חסד אשה. – אבל אין לנו בן־אדם זה, שעומד לפני עצמו ושנותן דין וחשבון לעצמו. ראו, אדם שולח יד בנפשו, לא מפני שובע ולא מפני רעב, לא מפני רוב טובה ולא מפני רוב צרה, אלא פשוט – הוא הרים את מסך החיים ונתפלץ... תוגת האדם, כי גזלו ממנו את האלהים אשר בקרבו, כי ינאץ את הטבע ורואה כי הכל הוא רק רעות־רוח...

קהלת היה לנו למין דבר שעושים לו פרושים, ואפילו איוב הוא חלק מתורה־שבכתב, ובעיני המליץ הספר הזה הוא מליצה נשגבה. – לא ינסה אדם אצלנו לדעת, כי הכא בחיים עסקינן ובכוס קֻבעת־החיים – כוס ששותה אותה בר־נש בין בתוקף מזלו ובין מתוך הסתכלות... בקצרה, אין לנו חרות גמורה לשירה ולחזיון השירה. האלהים והגשמת האלהים בדמיוננו יחַיֵּץ בינינו ובין הטבע, בינינו ובין החיים; ולאידך, אם עזוב נעזוב את האלהים, אז יתומים אנו בלא אב, והבדידות הישראלית תאפיל על שאר רגשות הנפש ועל סער הנפש. כה אנו באים מן הכד אל השקת, והיד שהיתה בנו ובחזון רוחנו לא תרף מאתנו. לא זה הוא מלאך המות שכלו עינים, כי אם גם זה שהוא עִוֵּר וּמְעַוֵּר...

ג

ההתפשטות וההשתפכות. – שני מלכים היו לנו. הראשון מלך על כל ישראל והשני החל למשול בתור מלך יהודה: שאול ודוד! שאול הוא משכמו ומעלה גבוה מכל העם, אדם בעל יחש, גדול וגבור־רוח. כשבא באותו לילה לפני בעלת־האוב לבקש עזר, תוגת־עצב תחריד לב כל אדם; וכשנופל על חרבו, פן יתעללו בו פלשתים, אז הכל בנו מחריש ומשתומם לגבורת־הנפש. ודוד, נער קטן, אדמוני, לא עלה עליו הגורל מאת העם לבחרו למלך. מעל עדרי צאן לֻקח והתגלגל במחילות המרידות, עד שעלה לגדולה; את זה הוריד בדם שיבתו שאולה, את זה דחה, את זה קרב. הוא כרת ברית והפר ברית, מריבת־דמים בביתו, איבה ופרוד בינו ובין העם. הוא רוצה לבנות בית לה׳, ונמצא, כי ידיו בדמים

והחזיונות הם שונים ורבים. העיקר בשירה היא ההסתכלות החזיונית והראיה המוחשית והנפשית. שונה הדבר, אם הטבע עומד על עצמו וחזיונותיו עומדים על עצמם, או אם הכל רק כלי־שרת ותשמיש לקונה־הכל וליוצר־הכל. מפני האחד לא נראה את הרבים ולא נבין למהות העצמית של הרבים... בחזיונות הטבע של כתבי־הקודש תגבר יד השויון ויד האלהים העושה אותם; לעומת זה הסתירות שבחיים, שבחיי האדם, תגדלנה בעינינו תחת ממשלת האל, ממשלת אל אחד. אם ה׳ אחד יחיד ומיוחד, אז לא נבין, מדוע יעוֵת משפט? ומדוע ייטיב לרעים ויָרֵעַ לטובים? ואם המזל אינו עִוֵּר ותחתיו באה ממלכת ההשגחה, הלא לב המשורר יֵצא בראותו, שגם פה אין צדק ואין דין אמת. משה כתב ספרו וספר איוב! האיש שראה דרכי ה׳, לו יש צורך ואנוס הוא בנפשו גם להבין, אם ישרים הדרכים האלה. — — —

על־פי הגיון זה צריכה היתה ספרות החָזון שלנו להתעשר עושר רב, באותה מדה שספרות הטבע לא יכלה להתרחב. ומה אנו רואים? האֵל יגבר כל־כך ויבצר עמדתו, עד כי כָלים הספקות ואין עוד מקום לשאלה. הקדוש ברוך הוא ינהג את עולמו של אדם, והוא יודע הכל בפרטי פרטים... כל דבר יש לו סבה ויש לו תשלום, ואנו מה כי נלין באהלינו? — בימי התלמוד ובעלי המדרש עוד נמצא פה ושם שאלת החיים בחשאי, עוד יתבונן האדם לרגע בחייו ובמהות חייו; אבל אחר־כך התעלם הכל בנפש העם. הנה מטבע פשוטה: טוב ורע ותשלום גמולם הבא בעקבם המה ידיעות מעין אלה, שאם נַסיק את התנור בחורף יחם בחדר ואם לא נסיקו, אז קר בחדר...* מין תום וכסילות־חזיונית כזו באהלי יעקב, שעוד חלק גדול ממנה אתנו היום התנחל לספרות היפה שלנו. מאפו היה עוד מושפע מהצדק הדתי הזה וגם סמולנסקין עוד לא היה חפשי ממנו. הנה החטא והנה גם עונשו! סקירה חזיונית זו בהוית האדם ובמהלך נפשו היתה לנו למין מחלה מתדבקת. אין משורר עברי מבין את לב האדם כמו שהוא ואינו מביט בעליתו ותהומו. היותר נכבד לנו בשירתו הוא צביון התכונה, תכונת הגבור ונושא הספור. שואלים אצלנו תמיד: צדיק או רשע? חכם או סכל? אנו לוקחים אמת המדה ואנו מודדים בה את נפש האדם לארכה ולרחבה; אבל את ערך המאורע, המאורע הנפשי הפתאמי, שהוא גורם בחיי

* הערותי על זה בלעז במקום אחר.

הרבה תלוי ברחוק־העמידה מדבר ידוע, וכן גם בזמן ובעונה של הראיה; והרי לא אחת היא, אם עומדים אנו בראש ההר או לרגליו, אם אנו רואים את העולם בעלות השחר או אנו עומדים לפניו לפנות ערב. ועם־כל־זה הן יש שעות למשורר ולחוזה, שבהן יברא לו בנפשו פנימה את המרחק או קֵרוב העמידה וגם מועד הראיה. הנה הַקיץ מתעורר בדמיון המשורר בירחי הסתו, חזיון תוגת־החיים יבוא גם בעת שבחוץ הכל יצהיל פנים. לא ההפכים הם העושים אלה, כי אם הקֶשור הפנימי בין אור וצל, בין תקוה ופחד. מה שבעיני החושב מחשבה חדשה, הנה להמשורר אופק חדש. הוא רואה דברים שונים והוא דן עליהם. אהבה ואיבה מתנגשים בלבו; חמתו בוערת בו והוא גם רב סַלּחִ. — ואותו דבר, להיות מסיים ומתחיל בכל יום, להיות בונה ומחריב, להתרומם ביחסו אל העולם והחיים ולהשתקע אחר־כך בנקודה אחת של החיים, נותן ליצירה השירית מין חזוק ומין היות עולמית, שאינם נמצאים כלל מחוצה לה. גם המשורר הריאלי הוא בעיקר בורא מעצמו ונותן להדברים חיים מעצמו . . . אין בין השירה הריאלית האמיתית והלירית אלא זה, שבהאחרונה תלוים הדברים בגוף המשורר, ובהראשונה הוא הנותן לדברים את גופם. הים כי יכה גלים או כי ינוח — לעולם ים הוא ואינו נח. השירה היא אי־המנוחה האישית, המתגלמת במנוחה יצירתית, או להפך, מנוחת העולם כי תשבת על־ידי התרגשות המשורר. בעומק המחשבה כבר מונחים נצני הרגש וראשיתו של חזון גדול, ובמפעלות החזון הרי נעוצים חשבון־עולם והגעגועים להכללת החיים ולאלהות החיים.

בשירה נמצא גם הסימן להמעמד הנפשי של העם ומזלו של אותו עם . . . השירה העממית נושאת תבנית מיוחדת, ואף־על־פי־כן היא קנין הכל. מבדילים הם בני עלמא בין שירי נוער ובין שירי שיבה, כאילו אין כבר בראשית הטבע הפגישה הנפשית עם האחרית, ולהפך כאילו אין בזקנה הרדת הנוער וגעגועי הנוער. אין דבר מוגבל על מצריו כמו השירה, ואין דבר שבו התחומים יונקים כמו השירה. זהו רבוי באחדות ואחדות ברבוי . . .

ב

הדת והשירה. — האמונה באֵל אחד יחיד ומיוחד תזיק באיזו מדה לשירה ולחזיונות השירה וגם תועיל לה. אין לטבע תכנית אחת,

חזון ושירה

א

אחדות ורבוי — לפני עין המשורר פתוחים שערי העולם. השמים מספרים לו כבודם והארץ תראה לו את מלואה. בכֹּל, בכֹּל — בעמקים ובגבעות, בימים ובנהרות יראה את הודם וישמע את הֲדם, נפשו תמָלא משחר וערב, מקיץ וחורף, ממועדי החיים וחזיונותיהם; אבל מה שונים הם יחסיו לכל אלה, ועד כמה אין שויון במגע רוחו להם. — —

אמנם אין לאדם־המשורר יחס התועלת בחזון, והוא, לפי ציון פלוסוף גדול אחד, בן־חורין לגבי הפסד ושכר, לגבי קרוב ורחוק; אבל הוא אינו בן־חורין לגבי עליה וירידה, וביותר לגבי הריק והמלא. — הטבע לו למשורר לפעמים כגליון לכתוב בו הָגות רוחו, לפעמים כספר כתוב אשר ישמע לשונו רק בקושי, ולפעמים כמסתורין הללו שמדברים אליו אך בראשי־תיבות ובצרופים...

אנו מקבלים מדבר רושם שמחריד אותנו לשעה, ולמחר כבר נשכחהו והיה רק כעובר־אֹרח, אשר לא יכה שורש בלבנו; ולהפך, דבר אחד טפל, שאין ערכו כהלז ולא נראה לנו לפי שעה ברב, יחצוב לו למחר מעמד בזכרוננו. יש חזון אשר יפריא את הלב מיד, וחזון אחר אינו רב ואינו מעורר אותנו ברב; רק אחר־כך, כשישָכח זמן רב מאתנו, עלה יעלה פתאֹם מתהום הנשיה, והרי אז כחו אתו לפעול עלינו ולמלא אותנו ברחשים ופלאות־לב. — חדושו של דבר זה היה, שלא ידענו אותו עד עתה והתגלה לנו בראשונה זה עתה; וחדושו של האחר הוא, שנותן לנו מחדש דבר שנתישן בנו. שנים רבות נדע ענין אחד, חיי איש או מאורע, מבלי שנעמוד עליהם ומבלי שנשים להם לב ביותר; ובבֹקר אחד נשכים והנה יֵרָאו לנו באֹפן זר וחדש לגמרי: הבָרור יהיה לנו לחידה והנגלה יקבל סתר־פנים...

למהות השירה

מהדורות ותוצאות בלא ציורים, ינסו מו״לים אחדים להוציא לאור את המהדורה המאה ואחת בציורים ובקשוטים. והנה אותן המהדורות היפות בצבעיהן היפים, בציוריהן ושכלולן נדפסות בעיקרן לא למקרא, רק לשעשועים, בתור דברים יפים המונחים על שלחנות העשירים. ועל־כן באותה שעה, שעושים זאת, דואגים גם־כן לעם, לקהל הגדול, ומדפיסים את הדברים האלה במהדורות פשוטות, במחיר נמוך, בקונטרסים נקנים בפרוטות. ומטעם זה אין לבנו לאלה המדברים על הכבוד, שנעשה למשורר פלוני ואלמוני, בצאת לאור שיריו או תרגומי שיריו בתכלית ההדור והיופי, עם ציורים. — על טיב הציורים לא אדבר! —

אין פותחים ביובלים ובעטרות, אין פותחים בתוצאות יקרות רבות המחיר, בעוד שאין מהדורה פשוטה של הדברים ההם. תנו את שירי המשורר או פרי־רוחו של הסופר לאיש איש מן קהל הקוראים, אם יש לנו קוראים. בתחלה קיימו למקרא ואחר זה עשו לכם שעשועים. — —

אבל דבר אחד יש באהלי יעקב, שיחריד מעמקי הנפש וימלא אותם עצב, זה הירידה מנכסים. חזיונו של איש, שהיה עומד במעלה גבוהה בקניני החיים ויהי אדון למאות ולאלפים וידו פתוחה לעשות ולהיטיב, ועתה חזר עליו הגלגל; בביתו, שהיה מלא כל טוב, אין כל; בניו האמונים עלי תולע והמפונקים רעבים ללחם והוא בא לכך לבקש עזרה מידי אדם: עולמו חושך בעדו. — —

אלה הם רגשי התוגה ברחוב הגטו, זהו העצבון שימצא נתיב בכל לב, כקטן כגדול, כאיש כאשה, כפשוט כתורני.

בני־אדם יורדים מנכסיהם, והחי נותן אל לבו...

ג

זוגות. — אין מלכות אחת נוגעת בחברתה. בשעה שאנו עומדים בעיון דבר אחד, אז הרי זה היסח־דעת, לעמוד תוך כדי דבור בדבר אחר. כך הוא בדֵעה, במחשבה, וביותר – בשירה ובאמנות. אין אחת גדֵלה בצל חברתה ובצד חברתה, כי אם חיה ביותר לעצמה. מונח בטבע הדברים, שיפליגו בדרכם ויסתעפו בדרכם. מונח בצורך בשולם והשלמתם המיוחדה, שלא ילכו שלובי זרוע עם דברים אחרים, להגדיש את הרושם בהצטרפותם, כי אם לעמוד על עצמם ולהשתמש בכחם לבד, בלי סיוע ועזר מצד אחר. — אם אין כח בדברי שירה של פלוני לפעול בעצמם על הקורא ולקחת את לבבו, אז חולין הוא לו להוציאם לאור בלוית ציורים מעשי־ידי־אמן עוטרים אותם. ולהפך, המשורר הנאמן אינו אץ להיות שותף למעשי־ידי צַיָרים, שבלעדי המלה העזה, הנדפסה בצדם, צבעיהם אינם בולטים ואינם נותנים לנו כלום. ומפני זה רבים אינם נוחים מן המנהגים החדשים בספרות האמנותית, להשתמש בזוגות בעניני יופי וכדומה. אומרים: ספרים לחוד וציורים לחוד; תנו כל אחד להיות גָדֵל בשלו ורק בשלו...

ד

למקרא ולשעשועים. — אם גם נעשים ציורים לספרי שירה־ידועים לעטרם ולפארם בדפוס, יעשו כך רק בספרים שכבר פלסו להם נתיבות בין הקהל ולא באלה שמתחילים זה עתה לצאת לאור. הרי עושים כך בספרי התנ״ך, בספרי בעלי־האסופות וכדומה; דברים שנדפסו באלפי

אדם להוציא לפנינו בשעה מעטה. מה תאמרו למי שיָשיר באזניכם שירה ארוכה מבֹקר ועד ערב ומערב עד בֹקר? תלאה האוזן לשמוע! —

והאם לא ילאו המוח והלב יחד לעיין ולשמוע, אם איש אחד יַרְצה לנו את מחשבותיו יום שלם או יומים בלי הרף? האם אפשר לשמוע ולהבין דברים בעל־פה, שבכתב המה כוללים איזה חלקים?

בתלמוד נאמר: כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל שמועה כאילו עומד כנגדו, שנאמר אך בצלם יראה איש... ואמנם המחשבה בלבד ועיונה אינם עושים הרבה, אם לא נצייר לנו את האומר ואת החיים שבדבור. עלינו לראות את האיש ואת שיחו, שחפץ להטות את אזננו לדבר אחד ולמחשבה אחת; וכל זה רק אפשר, אם מה שנותן לנו כולל עיון אחד ולא עשרה, אם אותו האיש מטעים את דבריו ומקציעם. דברים בקצורם, דברים הנִתנים לנו בבת־אחת, שמורים הם אתנו להפוך בהם ולעיין בהם, כאשר נמסרו לנו והגיעו אלינו. הנה שמענו אותם ונבין אותם, ואחר־כך נוכל ללכת דרכנו ולטפל בשאר צרכינו. היום קצר והחיים מרובים ומי יקדיש יום כלו לשיחות אדם אחד ולמחשבות בלי קץ? מי זה יפנה מקום בלבו ובמוחו בהיקף זמני אחד לדברים שישב המחבר על האבנים שלהם ימים רבים?

כמה האריך משה בתפלתו בת ארבעים יום וארבעים לילה וכמה קצר בתפלתו: אל נא רפא לה! דרך ארוכה וקצרה. — —

ב

יורדים. — חזיון־תוגה הוא היסוד הראשי בשירת כל עם וספרותו החזיונית. תוגת גבור ומלחמת בודד, תוגת־אהבים או תוגת אֵם תלפתנה רגשותינו, תמלאנה אותנו הֵד עצבון עולמי ונשמע קול האפס הנצחי. בחזיון התוגה נראה, כמו בראי, את העצב בשירה ובחיים של אותו עם ומה זה יחריד את נפשו, נביט ללבבו ולענני לבבו...

רבי יוחנן, כי הוי מסיים ספרא דאיוב, היה אומר: סוף כל אדם למות וסוף כל בהמה לשחיטה. שחיטת בהמות בתחום המושב נעשית בפומבי בלי כל רגש צער בעלי־חיים והשתתפות הלב. גם המות, כי יעלה בחלונינו, אם כי יבכו ויקוננו עליו, ישָכח מהרה אחר ימי „השבעה" או „השלשים". ה' נתן וה' לקח!

קטעים

א

דרך קצרה. – בספרות היפה ובדברי שירה הכל יודעים את ערך הצורה, שהיא אינה טפֵלה לגבי החומר, אלא עיקר גמור.

מימים ימימה, מיום החל אדם לחשוב ולהשכיל בדבר השירה ותורת היופי, ישים כַוָּנים להצורה ולאפני השירה. נשאל ונדרוש בדבר המחלצות, שעל־פיהן נבקר את התמונות והציורים, את רחשי־הלב, אם עשוים המה על־פי חוקי ההשואה ומשפטיה ומתאימים הם בכֹּל לעצם הענינים. אחרת הוא הדבר בעניני מחשבה ובמסירת דברים תורניים והגיונות לאחרים, בהם אין דורש ואין מבקש אחרי צורה נאותה ואחרי חוקי הדִבור והשמיעה ואחרי כל אלה הדברים, השייכים להסברה ומכריחים המה לשימת־לב. בדברי שירה, הנוחים להקָרא, ואדם נמשך מאליו אליהם, הרי מדקדקים ועמלים לעשות את הדברים ערבים לאוזן ונוח להשמע; ובמחשבה, שאין אתה עומד עליה אלא מתוך עיון, לא נראה עמל הרבה להקל להשומע, ונהפוך הוא: עוד משתדלים להכביד על הקורא.

המשורר יֵדע עת לכל חפץ, וכי גם הנשגב והנעלה יעסיק את האדם רק מזמן לזמן, לשעה חדא ולמועד קצר; ועל־כן הוא מביע את חזיונו וכל אשר ירחש בנפשו בדברים מעטים נחרתים בזמן קצר. החזיון על הבימה, גם חזיון־תוגה, המעביר לפנינו חורבן חיי־אדם או מסכת חיי בני־אדם אחדים, לא ימָשך יותר משתי שעות או שלש; יפול המסך, והרואה ישא בחֻבו את אשר חזו עיניו ימים רבים. הספור הקצר רצוי לעתים יותר מהארוך, באשר האדם אוהב לשמוע דבר בשיחה אחת ולא בהמשכים. כי מה היא השירה שבכתב, אם לא העתקה מדברים שבעל־פה, תמונה ערוכה על הנייר באותיות הדפוס ובצרופי מלים מאיש עומד לפנינו ומְסַפֵּר; וזה אפשר רק לשעה, לחצי, כדי נשימת־אדם, רצוני לומר, למה שיכול

הקורא העברי כהקורא היהודי חושבים למלא חובתם בזה, שחותמים על עתון חדש למקרא. אבל על שלחנו של מי מונחים ספרי משוררינו ומסַפרינו? מי יאסף נדחי הרוח לתוך אוצר ביתו, על־כל־פנים באותה מדה, שאבותינו אספו ספרי ש״ס וספרי יראים? ומי דואג לכתבי סופרינו, כי יהיו נקבצים יחד ונמצאים ביחד, לוּ יבוא איש לאספם הביתה? איה אצלנו מוציא לאור, שיתן את נפשו על אלה, ואיה גם אחד שיזכור את קרית־ספר של ישראל ואת חיי העובדים בה — את סופרי ישראל.

אבותינו החזיקו ישיבות, נתנו מלחמם לכבוד לומדי תורה והחזקתם; ואנחנו, שהרמת תרבות ישראל וספרותו לא תמוש מפינו, לא נעשה מאומה להחזיק בידי אלה הסופרים החיים אתנו היום, בעוד הם חיים ולא תש כחם מסבלון החיים.

אנו עם עתיק־יומין, ואנו מתפרנסים לרוב מעתונות היום, שהיא מצדה כבר תדאג למדי לעצור גם בעד יצירת היום. אשר נעשה עוד שנה לפנים ואשר הניח בו הסופר את נשמתו, כבר הוא נִתק מן השלשלת הרעועה שלנו ויורד לטמיון; אשר חי עוד אתמול כבר חדל היום...

גם תבן אין אתם נותנים לבעלי הרוח שלנו ולבנים אתם דורשים, לבנים לבנין לדורות. את חובתכם היסודית, את האלפא־ביתא אין אתם מקיימים ועושים לגבי סופריכם ומשורריכם המעטים, והרי אתם תמהים: ספרות זו למה היא הולכת וְחָרֵבה? — — —

ולקיומה, הלא חסרים המה באותה מדה גם לספרות היהודית ולכל חיינו ומעשינו על אדמת־זר ... בתנאים רעועים כמו אלה אין בטחון ל„הידיד" היהודי ול„הדרך" העממי כי יתקיימו יותר מ„המליץ" העברי ומ„הצפירה" העברית שקדמו להם. אגרין, אותו סופר ב„הידיד", בודאי לא יאריך ימיו יותר מזלמן עפשטין, בעל־מחשבות לא יזָכר יותר מפרישמן. מה כל החרדה? ובמה תבכרו את העתונים ואת נושאי הדגל היהודי על אחיכם העברים? כלכם תמותו, כל עוד לא יהיה לנו בית נאמן לשבתנו ויסוד ארצי לרוחנו. כלכם תמותו ותחדלו מן ארץ החיים, לא ישאר מאתנו אף אחד. — —

ואם נשים לב לתְנאים הפנימיים, שהם הם האשמים בירידת ספרותנו וכל דבר רוח באהלנו, גם באלה לא שונים הם העתונים היהודיים מהעבריים, ואותה קללת־אלהים הרובצת עלינו רובצת גם עליהם. רק אצלנו אפשר היה הדבר, שאחרי ברודס יבוא עזרא גאלדין, שאחרי פיארברג יבואו ליפמן־לוין וקבק, ואחרי ברנר ושופמן ימלוך יכנה"ז ... רובה של העתונות העברית הפומבית כהיהודית היא אויבת באיזו מדה לכל איש־הרוח ועוצרת בעד ההשתלמות וההתפתחות ביד חזקה. היפלא הדבר, כי רעה נגד פנינו, כי תש כחנו?

ועוד זאת, אמנם כל ספרות וספרות חיה מן ההוה ועליה לחיות בהוה, אם רוצה היא לחיות הלאה; אבל הנה יחד עם ההוה לא תשכח גם את האתמול, את האתמול הקרוב אשר נתן לנו מכחו גם בעד היום. אמנם מו"לי כל עם ועם מוציאים לאור לכל ראש השנה שלהם ספורים ושירים חדשים; אבל יחד עם זה המה עמלים גם לחדש את נעורי הקודמים. יש קשר חי בין יצורי הסופר והמשורר אשר עשה ובין מה שהוא עושה ויעשה. דבריו נקבצים מזמן לזמן ונִתּנים לצבור ומוכנים בעד הצבור*. אם לא יעלה ביד המשורר לעשות היום דבר חדש, אז יראה פרי מהישן ואינו אנוס להשביע רוחו בעל־כרחו, פן ירעב ללחם. יש קהל חי ויש פעולה חיה ומעמד נאמן ונכון לבעלי הרוח. איה סימני מעשים כאלה אצלנו אף במקצת? האם נותן העם לסופריו גם מעט מזער ממה שהוא נותן לרבניו, ומה גם מה שנותנים החסידים לרביהם? איה אצלנו יד תומכת, איה חזוק והעמדה לאיש רוחני? איה האפשרות היסודית למשורר לנו לחיות, להמשיך את דבריו ושלא להיות נמוק בחייו? —

* ראה מאמר „זכרון לראשונים" לעיל.

שאר מיני החרות; רק אחת נשכח מאתנו, שאנחנו הרענו את מעשינו שבעתים מהם, ושבממלכה האחת שנִתנה לנו, ממלכת־הרוח שלנו ושבידינו היא, אין תקומה לאדם אשר שאר רוח לו.

איש מדיני גדול אחד אמר, שכדי לשמור על השלום בין עמי המערב צריך רק עשרה חבלים, לתלות עשרה עורכי מכתבי־העתים היותר גדולים, הקוראים לריב ומפיצים משטמה וריב.

חבלים אלה אצלנו למי? — —

ט

להשאלה. — אחד מסופרי העתון „הידיד היהודי", שכיון שאסתיעא ליה מילתא, כי פנו לו עמודים במכתב־עתי, למלא בהם הגות רוחו, כבר הוא אדון־כל, נמנה וגמר, שאחרי אשר חדל עתון עברי פלוני לצאת לאור, והיה עולם העברי פנוי זמן מה בלי עתון עברי, חדלה בזה השפה העברית מלחיות והראתה כי נֵרה נדעך. — איני יודע, אם אותו הסופר איש צעיר לימים הוא, והוא הולך ומונה חשבונו של ישראל, מיום ש„זרחה שמש החרות" ברוסיה ולא ידע מה שהיה לפני זה, או כי רק כשל כח זכרונו... כמדומה, שבעולם היהודי היה הפסק יותר גדול להופעת עתונים, ואף־על־פי־כן לא מתה הספרות העממית עם זה מיתה חטופה, ושבה לאיזו תחיה בבוא עִתה. מאותו סופר נעלם ההבדל היסודי שבין ספרות ועתונות, ואינו יודע שעתונות עוד לא ספרות היא, ושספרותו של עם אינה בטלה, אם גם עתוניו יפגרו כלם מלכת. העתונות היא בית־אכסניה לספרות; היא תתן מקום לחלקי ספרות, תפרסם את מעשי המשורר ותתן להקורא את פרי־עטו או — גם תצר צעדיו... אבל אם גם דרכה ישרה, אינה עוד עם זה הספרות בעצמה. בית־מלונה של הספרות היהודית אינו „הידיד" וחבריו, כמו שחושבים האנשים האלה לתומם, כי אם נפשם של מנדלי מוכר־ספרים ושל שלום־עליכם. הספרות העברית לא תחדל לחיות, לוּ גם יחדל עוד הפעם „הזמן" לצאת לאור ועמו גם „הצפירה" וגם „השלח", כי אם במות ביאליק ואחד־העם ועוד אלה, ודור אחר רוחני לא יקום לרשת את מקומם...

אם מצב הספרות העברית ברע הוא על־ידי התנאים החיצוניים, מפני שקשה לבנות בגולה והכל אצלנו כמ' וס' שבלוחות, הרי בזה לא יחידה היא; ואותם התנאים העקריים, נאמר הקרקעיים, החסרים לה

מעביר אותם על דעתם ומפתה אותם לסחור בדברים פחותי הערך יותר מאשר בדברים טובים; אבל יחד עם זה יש גם עין פקוחה ומועילה לבני־הרוח, קיום העם וקיום רוחו נותן לו בכל דור גם את אלה שיודעים להגן על הטוב ולהלחם על הטוב; והם הם נושאי הספרות ובוני הספרות. ואם גם יִמָצאו אויבים לאיש־הרוח, שהקדים לבוא דור לפני זמנו (מאורע שופנהויער לדוגמא), הרי יבוא הדור השני ויתקן את המעֻות של הקודם; ואצלנו הן לא זה ולא זה. — גם התנאים אינם נוחים בעמנו לכמו אלה. אם לא ימצא סופר אצלנו אוזן קשבת לדבריו בחייו, לא יוכל להניח את שארית נשמתו לבאים, מפני הטעם הפשוט, כי אין ערובה נאמנה לעם כעמנו, התלוי באויר וכל ספרותו תלויה באויר, כי הדור הבא לא יטולטל עוד טלטלה רבה, אם גם ידע לקרב דבריו.

אם אנו עוד כותבים עברית ונוטעים את שארית נפשנו בעברית, אז ספק גדול הוא, אם בנינו יבינו את דברינו ואם יתקיימו בהם. על העתיד פרוש צעיף שחור; וההוה, ההוה של כל סופר עברי, שעוד לבו רד עם אֵל, שאינו משקר לעצמו ואינו משקר לאחרים, ההוה שלו מלא קמשונים וברקנים; דרכו מלאה קוצים, ששָׂמים לפניו אלה אשר לא יראו אל לבו, ועוד יותר אלה, שיודעים את האמת ומתכונים הם למרוד בה.

בימים שיסודות הגוי ימוטו, הפרוד והרקבון מתרבים בו, אין תום, אין חפץ ואין קיום. ענין טובת־הכלל מתערב באהבה־עצמית ועמה באה שנאת איש־הרוח באשר הוא איש־הרוח. אנשים מקוללים, שאין בנפשם מתום, יֵעָשו למברכים את השם ברבים. כל ראש לחלי, ומי שלא יאמין בבריאות הגוי יסָקל. בינו לחיי איש־הרוח ובעל רגש באויר מעיק כזה וידעתם את קרבנו. ללב מי שמקריב את נפשו וחייו ביום אחד אני מבין ואני מקנא בו; אבל אוי לו לאיש, שנותן את קרבנו יום יום, נותן חתיכה חתיכה מנפשו, מכבודו...

„להסופר והמשורר העברי בזמן הזה, יקונן סופר אחד, אין אדמה מוצקה תחת רגליו, אין סביבה עברית מתוקנה, שיהא רוחו יונק ממנה, אין קהל; אבל יש לו מקל נודדים, לחם יבש, חרפות וגדופים, מארת יום אתמול וקללת יום מחר!..."*

איך מלאנו פינו צעקה על עוות וחטא אדוני הארץ, אשר רוב עמנו יושבים בצלם, ואיך נתנו קולנו לחרות הדפוס ולחרות האדם ולכל

* יהושע רדלר במאמרו „אחרי עשר שנים" באחד מלוחותיו של גרשום בדר.

אם החיים בעצמם, ולא מבעי החיים הבלתי־סדורים שלנו, יבראו להם אותה הצורה הנכונה, כדי לשמור על התוכן, נפון. נקל לומר, לברֹא אותו התוכן בחיים; אבל תוכן אינו נברא, כי אם בא. וגם בבואו, עוד אין ערובה להתגלותו ולאפשרות התגלותו, כל עוד אין לנו תנאים בריאים ואנשים יודעים להגן על הפירות שנתבשלו, או על־כל־פנים לקטפם בעתם ולא לתת אותם להתיבש על האילן.

הסמיכה בתור רעיון הבדלי היא באמת הגיון ישר. לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול! ומי שבא להורות ולדון בצבור, צריך להראות אם ראוי וכדאי הוא לכך*. אבל במעשה — הסמיכה גם היא תשרך את דרכיה. קנאת־חכמים לא תתן סמיכה למי שעטרה זו הולמתו, ולאידך, יעלו לרוב לגדולה זו אנשים שאין תוכם כברם. ה׳ ישפוט ללבב ובן־אדם יראה רק לעינים. הסמיכה היתה מביאה תועלת, לו לא היו הסומכים בני־אדם עם כל „חולשת בני־אדם". הראיות מן התולדה, בתעיות כגון דא, אצלנו ואצלם, אין צריך להביא. כל איש יכול לקחת אותן ממקומן.

תעיות וטעיות עוד יותר רבות היו באות, לוּ היה ענין הסמיכה או ההסכמה וההרם נוהג גם בספרים ובדברים שברוח. מיטב הרעיונות והמחשבות, שצריך להם זמן רב כדי לכבוש להם את הלבבות, היו נשמדים מאתנו ולא היו לנו. מי היה נותן את הספר „מורה נבוכי הזמן" לבוא בגבולנו, לוּ שאלו אותו והדבר היה תלוי בו. מ. ל. ליליגבלום בודאי החרים את „הטאת נעורים", לוּ נמסר לדינו; ואחד־העם, בהיותו עורך ואדון לפרי מחשבות אחרים, לא היה מדפיס את המאמר „תורה שבלב", לוּ שלחו לו איש אחר. ולהפך, מוצאים אנו דברים רבים מסופרים ידועים נדפסים וחוזרים ונדפסים בתמיכת האמרכלים והסומכים הספרותיים שלנו, דברים שאנשים בעלי מוסר ספרותי ויודעים להבדיל בין טוב לרע, בין דבר שראוי הוא להאָמר ושאינו ראוי, לא היו נותנים להם בשום אֹפן לבוא בקהל.

ועכשו שנגענו בזה, באנו אל המארה היותר גדולה בספרותנו, שהיא היא שהיתה בעוכרינו. אצל כל עם ועם יש רבים, גם בין המוציאים־לאור ועושי־הספרות, שאינם יודעים מה לקרב ומה לרחק, או שהרגש המסחרי

* ראה המאמר „הבדלה" לעיל.

אין לו מעמד קיים ולא תקוה לחיות; ואם לא יחניף להצבור, גורלו עוד יותר מר.

תוגת הסופר העברי, אשר ישימו בסד רגלו, מעמדו, מלחמת־החיים שלו, לא הקשה כי אם הבזויה, וחוסר כל יחש־הכבוד מצד נותני לחמו, כאילו ינקמו ממנו, על אשר אינו מרכין גם את רוחו לפניהם – כל אלה לא נודעו עוד במעט. והקהל שלנו? – היש לנו קהל? והישגיחו מו"לינו באמת בדעת הקהל? היש לנו היסוד לבנין הספרות ולתקומת אנשי־רוח?

ותימה, אין לנו דבר בחיי העם יותר מעניני ספר אלה. אין לנו ארץ, אין לנו מדינה, אין לנו כל הטרדות העצומות, הכרוכות במדינה. לנו בני הגולה, אם גם נשאף לגאולה, אין קשר חי ודבר מסור לנו; בידינו אין יותר ממקדש־מעט זה הנקרא ספרות, וכהניו – כהניו ילבשו בֹשת.

ח

מענין לענין. – באחת מחוברות „השלח" בא בין „ענינים שונים" מאמר קטן בשם „שאלה", מבלי ציון שֵם כותבו מפורש. המאמר כתוב בטעם, ואין בו אותה „הצורה הזרה" שראה בו העורך...

וזאת היא הרצאת הדברים בקצור: „בימי קדם, בהיות התורה הגורם העיקרי בחיי האומה, מי שבא להורות תורה, היה זקוק לסמיכה, עתה נתקלקלה תקנת הסמיכה ונשאר רק שמה. – הספרות החדשה היום באה לרשת במדה ידועה את מקום התורה לפנים; ועתה יגידו נא כל דורשי אמת, מי המה תופשי התורה החדשה הזאת, מי המה ראשי מורֶיה, מי סמכם לדון ולהורות? – הסמיכה לפנים יותר משהיתה זוקקת את החכם לחכמה ודעת, היתה זוקקת אותו – לטוב ולישר. – וכמה סופרים, כמה ראשי המדברים בספרות, כמה שופטי הדור היו נפסלים, לוּ היתה עוד נוהגת הסמיכה בטעם קדמונינו!"

„ומה תקנה בדבר? הוא אומר, הלתקן כעין תקנת הסמיכה? – אז נברא חוק ריקן, מנהג חיצוני בלי תוכן פנימי. תקנה מעין זו של סמיכה טובה היא רק בזמן שהיא נבראת מאליה. „החיים המועילים הם הנבראים על־ידי תוכן החיים, אבל רחוק, כי החוק יברא תוכן חדש בחיים; עלינו עתה לברֹא אותו התוכן בחיים, שברא לפנים את הסמיכה, ואז ייצרו להם החיים בעצמם חוק באיזו תמונה שתהיה לשמור על אותו התוכן".

לפי שעה. בימי־הבינים היו רוב חכמינו רופאים ועסקו במלאכה זו, שפרנסה גם את תורתם וחכמתם. חכמת־ישראל בארצות המערב מצאה לה ערבון קיומה בזה, שהיא נשענת עוד הפעם על רבני העדות, שמוצאים את לחמם בכבוד ויכולים עם זה להקדיש זמנם לשם עבודת תולדות ישראל לשמה. וספרות ישראל בימי המאספים נשענה באיזו מדה על המורים בישראל או — על פושטי־יד בישראל. בימים הראשונים לימי ספרותנו עוד נמצאו גם הרבה מתנדבים בעם ונמצאו במספר רב אנשים, שעזרו להוצאת ספרים לאור. יהודה ליב גורדון היה הראשון, שהתחיל להבין ערך שכר־סופרים בספרות; ומה שעשה הוא בעד פרי עצמו, נסה בן־אביגדור לעשות גם בעד אחרים. המוציא לאור הזה הנהיג אותו מנהג בספרותנו ויעשהו לבסיס, אם גם אינו מספיק. ענין שכר־סופרים לקיום הספרות וליסוד נאמן לעוסקים במלאכת־סופרים דורש קהל הגון, שיודע את חובתו לאנשי־הרוח וביותר מוציאים־לאור הגונים וישרי־לב. לנו אין לא הא ולא הא...

שכר־הסופרים ופרנוס הסופרים בדרך ישרה, עם כל הצֵל הרב שבדבר, להיותו גורם עבודת־הרוח גם לשם ממון והשבעת קניני הנפש בעל־כרחם להוציא מהם פירות, גם בעת לא יתנו עוד פרים, הוא לאידך גיסא האֹפן האחד, להחזיק באלה שתורתם אומנתם. איבסן השיב לסופר אחד, אשר חשב את הדבר לכלמה, להיות נהנה בגשמיות מעניני רוח: „וכי עלי להתבייש לחיות מדבר, שבשבילו אני חי?" בכל דבר יש קלא־אילן ויש תכלת. גם המשפט יהפך למשפח והדַיָן נושא פנים לפעמים או גם לוקח שוחד; ואטו משום זה לא נושיב דַינים וכסאות למשפט?

הנני אומר האֹפן האחד, כי שאר הדברים, התמיכות מן הצד, מוסדות־צבוריים־ספרותיים וחברות־ספרותיות, שבעיקר גם אלה אינם לנו — לאו כלום הם. ענין של רבים מביא תועלת לאלה, שנוטים לדעת הרבים ומשחדים לבות הרבים. החברות הצבוריות שלנו יוכיחו! ידענו את הקללה, שקללו בה בני ישראל, שגם בדברים טובים יכשילם ה' באנשים שאינם מהוגנים. ידענו למדי ה„מאשרים המתעים ומורי השקר", וידענו מי ומי עולים לדוכן במקום שיש מקום לחלק „עליות" בצבור...

סופר בישראל שאינו לא רב ולא מורה, שבאיזו מדה שניהם הם מוכרים את נשמתם, מפני שהם מורים וַדאיות לאחרים שלהם עודן ספקות,

הפנימי, בהגשימן הלך־הנפש בבריאות חיות למראה עינים. גם מלאכת היצירה הזאת, אשר לפניה יכרעו ברך עמים אחרים, אינה מכבדת את ספרותנו בעיני עמנו, וכאז כן עתה רואה הוא בה רק פרפראות מתוקות, הטובות לענג בהן את הנפש לפעמים; אבל בשרא וכורא הוא לא מבקש בה, כי אם בספריו הקדמונים׳ („לשאלת הלשון׳ א. עפ״ד א׳). והתרוץ הזה, שיש בו קורטוב של אמת, בודאי לא יספיק. עם שאין לו עוד שיר־השירים יכול להתנחם, כי עוד יברא לו כזה, ובהבראו תִּבָּרא עמו גם הסביבה הנחוצה, אם לא לגדול, הנה לכל הפחות לשמירתו וחיותו בלב. אבל עם שיש לו שירי־קדם כאלה, ונמצאו לו גם יודעים, שכל העולם אינו כדאי כאותו היום שבו נִתנו, ועם כל זה הוא גוזר חרם על מי שעושה זמר בלבו ומוציא כל זמר לשם מחשבה, עם כזה אין לו תקומה בשירה ואינו נותן מעמד לשירה.

משורר ישראלי היום הוא כמשורר במדבר. חסרה לשירתנו היום סביבה חיצונית וכל רושם מסביבה חיה לוקחת ומנחלת; ועל־כן אין דבר חי אצלנו לבד, וגם מה שיש לנו והיה לנו בעצם אינו לנו ואין כחו נראה בנו. — —

ז

„שכר־סופרים. — „מה אני בחנם אף אתם בחנם׳. אשרי האיש אשר אינו נהנה מיגיע רוחו, בזה ורק בזה ישמור את קדושת המחשבה וטוהר המדות. ציירו לכם איש מוכיח עון ויבוא על שכרו, איש שאין לו אלא מלאכת־שמים ומצפה הוא אל שכר גמול האדם. בעם טבעי ויושב על אדמתו, אולי גם אפשר הדבר. יאחז הלז את המחרשה וישיר שיר לאדני, יפעול ויעשה את עבודתו ולפנות ערב ישים לבו אל ממלכת־הרוח והטבת המעשים. משנתעותו הזמנים ורבו גם ענין הידיעות וקנין החכמה לאיש שילמד תורה ברבים, כבר נעשה הדבר לאי־אפשר, בלי מתן־שכר מיוחד. אין רוח האדם עושה פרי במה שלא נשקע בו ואינו הוגה בו יומם ולילה. בטול העסק בעניני הרוח גורם באיזה מדה גם המעטת הרוח. וכן נעשתה התורה גם לאכסניה שיש בה לחם, על־כל־פנים לעובדיה. הפצת ספרות התלמוד באה על־ידי־זה, שנשענה על הרבנים ומוסד הרבנות בישראל. הרבנים, שמצאו את לחמם, היו ל„נושא תמידי׳ לחכמת־הרבנות. כהני כל עם ועם המה נושאי מלאכת הדת, והם בונים עם זה גם את ביתם

גרמו כי יקום משה המחוקק ויתן את תורתו לעמו, ואלה ואלה המקרים התולדתיים הולידו את ישעיהו, את נביא פלוני, חוזה פלוני, וגואל פלוני — אולם מגסות רעיון כזה רחוק החושב הרוחני. הוא יאמין וירגיש טיב ההתגלות הרוחנית, שלה אפי אחר מהגלגלים החמריים; הוא יודע, שמשה ירד ממרום ולא לבד עלה למרום, אבל כיון שירד ותורת ה׳ בידו, היה מבקש לו מקבלים את התורה. לכל נותן צריך מקבל; ואם הראשון בא מעולם־העליון, ודבריו באים מעולם־העליון, הרי המקבל הוא בן־אדם עומד בעולם התחתון ובידו לחזק תורה או גם לְהָפֵר תורה...

מה היו מועילים חזיונותיו ומשאותיו של יחזקאל, לו נצחו אחר־כך אלה שבקשו לגנוז את ספרו. מה היה עם חכמתו של שלמה, לו גנזו את קהלת, את הספקן הגאוני הזה או גם המשלים העמוקים המלאים בינת חיים. ספר אסתר הוא הפחות שבכל כתבי הקדש ונוח לו שלא נכתב משנכתב; אבל אסתר שלחה לחכמים לאמר: כתבוני לדורות! — וקימו וקבלו היהודים בעצת אלה את המגלה הזאת עליהם ועל זרעם. ומעשה טוביה, זה הספור היראי המלא תום ה׳ והוד שירי עליו, נשאר חיצון ופעולתו על לבות בני ישראל היא כאין, אם גם נכתב להם ונִתן להם.

הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל. בני־אדם שומעים לקח או ממאנים; בני־אדם מקרבים אשר נִתן להם או הם מרחקים. ספר התלמוד גדל רק על־ידי הסביבה הרבה, שהיתה לו מדור לדור; סביבה מעטה מזו היתה לקבלה ועוד מעטה לפלוסופיה הדתית ולדברי מחקר. לרבנות הגאונית היתה סביבה; סביבה עוד יתרה היתה לחסידות וסביבה קלה להשכלה. לספרות העברית החדשה אין כמעט כל סביבה... אנחת המשורר: „למי אני עמל?" יושבת בנפש כל משורר וחוזה עברי, גם אם „קולות אלהים" יתמלטו ממנו. אחרי הטרדה, שטרדה ההשגחה השירית להולדת דבר גדול ולהשמעת דפקה, הנה הָשמן לב העם הזה ואין שומע.

אמנם אחד־העם מבאר לו את החזיון, ואולי גם הוא רואה בחזיון זה מעין נקמה, נקמה בשירה בת־חורגתו, שהיא אצלו גם בת־חורגת העם ואין לו בה צורך מוחלט, והוא אומר: „לשוא משתדלים גם המְסַפְּרִים, מימי מאפו ואילך, לרכוש לה את כבוד־העם על־ידי תוכן יפה, לצייר תמונות שלמות מחיי העבר וההוה, הלוקחות לב לא במליצה לבד, כי אם גם ביפין

העוברים לפני העם וכבודם על העם. הרי הכהנים והעם, הנביאים והעם, הסופרים והעם; הרי התנאים והאמוראים, רבני סבוראי וראשי הגולה, גאוני קדמאי ובתראי, גדולי הפוסקים ואבות הקבלה; הרי הפלוסופים והמשוררים, הטפסרים והפרנסיס, הרבנים והגדולים – זאת היא השלשלת הגדולה שבכל הדורות. יראת־הרוממות של עמנו לגדולי החסידים והצדיקים אין לשער; לכבוד הגאונים אצלנו אין ערוך. לא כן הדבר בספרותנו החדשה. נִטלה הימנה כבוד הכהונה, נִטלה היראה העילאה של האנשים, שאנו חייבים בכבודם; נִטל מאתנו אותו דבר, שהיה שמור בבית גנזנו כל הימים. אם במליצים היה חלקי, הייתי אומר: נלקו המאורות!

ובאמת אין לך מארה גדולה מזו, אם מאשרי העם וההולכים לפניו אין כבודם על אלה הבריות, שמלמדים אותם דעה ורוצים לפתוח את לבבם להיטיב ולהשכיל באמת. אין עולם רוחני נבנה ויכול להבנות, בחסור לו היסוד הזה.

מחשבות לבדן אינן עושות הרבה, דעות לבדן אינן עושות הרבה והאמירות אינן עושות הרבה. תנו כבוד לדורשיהן, תנו לנו סופרים מכובדים כתלמידי־חכמים!

ו

הסביבה. – אין לך רחוק מן האמנות ועולמה הרוחני האישי כחשבון העולם החמרי, שמעמיד הכל על הסביבה ועל התנאים החיצוניים בתור אבות הדברים הפנימיים. היוצר והבורא מעצמו, לפי צווי נפשו ותוצאות רוחו, המושל בכל ומפיח רוח־חיים בכל, בודאי אינו יכול להיות שומע בנפשו לדברים עומדים עליו ושבידם לפקוד עליו. היצירה השירית החזיונית או המעשית היא זו, שמשעבדת לה את הכחות ושתבנה לה ממלכת־רוח במלא חומר העולם; ועם כל זה, תלויה היא בסביבה ומוצאת היא סיוע רב בסביבה. לגדל פירות – להוציא פירותיה אין לה דבר עם חוקי הטבע העיקרים ההכרחיים, העושים מעשיהם ולא ישנו תפקידם; אבל כי יֵעָשׂו הפירות הללו, אחרי שכבר נתבשלו ונִטלו מן האילן, לקנין אחרים, זה כבר תלוי ברעב רוחני או שובע רוחני של אותם האחרים...

החושב החמרי מסדר לו את מהלך העולם והחיים בדרך פשוטה: כך וכך סבות חמריות מולידות חזיון רוחני, אלה ואלה המאורעות החמריים

והבדל ··· עת לְלַמד את העם להבדיל בין דברים נכוחים ובין דברים שאינם נכוחים, בין מי שעטרת הרוח הולמתו ובין מי שאינה הולמתו ··· קודם שבשלו אצלנו הבִקרת וכח ההבדל הספרותי הרוחני, שהם ראשית כל ספרות וכל עבודת־רוח, לא עת חבור והַקְהֵל לנו, כי אם, אדרבה, עת הבדלה וברור. נתינת שני שקלים למפרע לחברת סופרים או גם כתיבת איזה דברים לא יכשירו עוד אדם להיות סופר או גם עורך בישראל. נעצו חרב על סף בית ספרותנו, לאמר: כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס!

ד

מוקדם ומאוחר. — עם הספר אנחנו, ועם כל זה אין אנו שומרים היטב את חוקי הספר; אין אנו שומרים את חוק המוקדם ומאוחר בדעות ובמחשבות, שבלעדיו אי־אפשר לכל תגבורת רוחנית להתקיים. הדעות והמחשבות באות בסכום אחרי סכום, בדור אחרי דור, באיש אחרי איש; זה חושב מחשבה עד מחציתה וזה עד תומה, והשלישי לומד הימנה מחשבה אחרת, שהיא גם כן תוליד ברביעי הולדה אחרת, וכן יצטרף הכל לחשבון גדול והיה לנו לעינים בעת נָחל גם אנחנו לחשוב. בקצרה: ידיעת הדברים שכבר נחשבו בענין אחד, מועילה לנו שלא לכלות כחנו לחנם, לכבוש דרכים שכבר נכבשו ולחפש אחרי דברים שכבר נמצאו או על־כל־פנים שכבר עמלו בהם בעלי רעיון. אבל אצלנו חדל המוקדם והמאוחר, חדלה הידיעה בדברים, בגשתנו לחשוב על־אודותיהם, ממלאכתם של אחרים ומיגיעת אחרים באלה. אין אצלנו עתה המשכת הקו הרוחני מיד ליד ובנין אחרי בנין. דברים שכבר נאמרו ונדרשו מונחים בקרן־זוית, כאילו לא היו ולא נבראו. מחשבות שכבר נחשבו תמול אינן נמצאות לבעלי מחשבות מהיום.

קובלים אנו על מעוט הקוראים אצלנו; אבל הסופרים ובעלי־המחשבות קריאתם עוד יותר מעטה במה שקרוב להם, רצוני לומר, במה שנעשה ונחשב בתחום מחשבותיהם, מבמה שיעָשה מחוץ לתחום. אין אדם נוגע במה שמוכן לחברו; אבל דא עקא, אין אדם אצלנו יודע במה שהכין חברו ···

ה

כהונה. — מקדמת דנא עד ימי ספרותנו החדשה היתה שוררת אצלנו כהונה של אנשים, מין בכורה נתנת לשבט, למשפחות, לאנשים יחידים

כח המבדיל אצלנו לא נבין גם את מאורות התולדה והשתלשלות המקרים והתוצאות?

וברם זכורה ההשכלה לטוב, היא הביאה לנו עם הבקרת את תורת ההבדל. היא לִמדה אותנו להבדיל בין העיקרים והטפלים, בין האבות והתולדות, בין האמיתיות בתולדותינו ובין הזיופים... היא נטעה בקרבנו את הרגש הזה ותחנך אותנו לדעת ולהכיר, להכיר דבר מצד ערכו האמיתי והיחידי, מצד אותו דבר שנקנה לו ורק לו; היא עבדה וחרשה את אדמת שכלנו, שיהיה מוכשר ברבות הימים למטעים כאלה. – –

ועלינו, כל עוד אותה המטרה החנוכית לנו לנגד עינינו בספרותנו, ראוי להכריע את כל המעשים והנסיונות רק על־פיה; עלינו לבדוק כל דבר ולדעת להבדיל בכל דבר. למשל, אוצר בלום של כל מעשי הדורות אצלנו במדע אחד ובשירה אחת, עם כל השכר הגדול אשר בצדו, הנה הפסדו בצדו, כי יעקור על ידי זה את הנטיעות של הבדלה ויקח מאתנו עוד הפעם את כשרון ההבדל וכח המכיר והמבדיל. – אשכול ספרותי כולל יהיה אצלנו עוד הפעם למין אלפסי, מין משנה־תורה, שכל ההלכות והחוקים בו שוים, רצוני לומר, נשתוו על־ידי החומה האחת המקפת אותם. וכמו כן הדבר בספרים הנדפסים באוצר־ספרותי סדורי, שיופיע מעת לעת ומפקידה לפקידה; לא יאמר עוד: עיין סופר זה, מחבר זה, רק עיין באוצר־הספרותי הזה. מה לו לקורא לדעת מאיזה שורש־נשמה נובעים הדברים שהוא קורא, אחרי שכלם נדפסים באותיות שוות ונתונים באוצר אחד ובתבנית אחת, והרי לפניו יוצרות ופיוטים לכל השנה...

בירא דשתית מיניה מיא אל תשדי ביה קלא. אבל אין משא־פנים. בן־אביגדור היה אחד מאלה, שכִוֵן לטובה, לפַתֵּח ספרות היפה אצלנו. נוסדו על־ידו „ספרי־אגורה", „ספרי־עם", וה„ביבליותיקה־עברית" ועוד; והתחיל עוד הפעם הסכום הכולל ומחיקת ההבדל בעניני בקרת וכן יצא שכרם בהפסדם. וחזיון זה ילמדנו, מה לנו קבוץ דברים והצללים שבאו בספרותנו מאגודת דברים שונים לאחד.

ומטעם זה אדַמה, שעוד לא באה העת אצלנו לאחדות הסופרים וליסוד חברת־סופרים, אחרי שאין עוד לנו חוש מבדיל בין הסופרים, – וכל עוד אין בידנו הרכוש הרוחני הזה, ההבדל ודעת ההבדל, פעולת כל סופר מאפע. ברוחניות עוד לא עת כנוס אצלנו, כי אם עת פזור

ב

הבדלה· – מי מאתנו לא ידע את ברכת המבדיל? מי האיש מישראל וגם הבור שבבורים אינו יודע מה זאת ,הבדלה׳? השפה המדוברת לקחה את המלה הזאת ועשתה אותה למלה ,יהודית׳ פשוטה· נרות־,הבדלות׳ של שעוה נקנים בפרוטה; הילדים· אלה הצאן שלא חטאו· אוחזים אותם בידם והגדולים מברכים לאורם: המבדיל בין קודש לחול· בין אור לחשך· בין יום השביעי לששת ימי המעשה· המבדיל! ופרוש המלות הלא פשוט: להבדיל· להבדיל בין זה לזה ולהכיר מה יבדיל זה מזה· – ובכל־זאת לא למדנו הרבה מזה· לא למדנו לדעת· שגם בשכל ובמוסר ובספר נחוצה מדת ההבדלה – להבין להבדיל בין דבר לדבר· בין איש לאיש ובין ענין לענין· ואם תמצאו לומר גם בין מדה למדה· בין ספר לספר· מצוה זו אינה כאחרת· זדונות אינם כשגגות ומדרש אינו כמעשה· הקדוש ברוך הוא הראה לאדם הראשון דור דור וסופריו· דור דור וחכמיו· דור דור ודורשיו־ צריך לדעת· מה זה יבדיל את הסופר מהחכם ושניהם מן הדורש; צריך לדעת· מה זה יבדיל את יפתח בדורו משמואל בדורו ושניהם ממשה בדורו· מה זה יבדיל את קהלת משיר השירים···

חכמי התלמוד גם הם לִמדו להבדיל בין קלות לחמורות· וגם בנביאים הבדילו ואמרו: ישעיהו דומה לבן־כרך שראה את המלך ויחזקאל דומה לבן־ כפר שראה את המלך· והורו לדעת· מה בין אספקלריה מאירה לאספקלריה שאינה מאירה·

מה נשתנו הדברים אצלנו במשך הדורות! העיקרים והטפלים באים במערכה אחת· גופי־תורה ודקדוקי תורה מעורבים יחד· אין הבדל במה שתלמיד ותיק מְחַדש ובין מה שנאמר למשה בסיני; אין הבדל בין טפל לעיקר· בין נמושות העולם ובין אבות העולם· ואותו דבר· חסרון ההבדל בין המעשים והדעות· בין האומרים והנאמרים· בין הכללים והפרטים· היה בעוכרנו וטמטם את דעתנו· הדעת· דעת האדם· איננה פוריה··· אם לא תדע להבדיל בין דבר לדבר· אם לא תדע להעריך כל דבר באשר הוא ולהבין אותו דבר כשהוא לעצמו ולא במה שמשותף הוא לדבר אחר· ההבדל הוא ראשית ההכרה ואור ההכרה· הוא הוא הכח התרבותי הרוחני האמיתי· הוא הוא הדעת האמיתית· הצריך אנכי לאמר· שבחסרון

ואצלנו? בספרות החדשה שלנו יורדים יוצריה מהרה מעל הבימה. כשסמולנסקין חי, היה הוא החלוץ בספרות ובשירה והיה ראש וראשון בזמנו, כיון שמת נשתכח... הוצאת ספריו בעיר המלוכה נפסקה, מרדכי בן הלל הכהן כתב על־אודותיו מאמר אחד נלהב. ברינין הוציא לאור בלי סדר מאה מכתבים הימנו ואסף איזה חומר לתולדותיו ותו לא. צויפֶל מת, אחד מאנשי־צורה הגדולים בספרותנו, בעל נפש שירית ומצוין בשפתו וברוחו, מי ידע עתה דבר על־אודותיו? מי ישים לבו למה שכתב או גם יקרא אותו ויהנה מפריו? מי ידע את „חשבונו של עולם" וסגנונו? מי ידע עוד את גוטלובר, אחד מחלוצי ההשכלה המצוינים אצלנו? מי יזכור גם את יל"ג, גם את ברודס, מנדלקרן או ק. שפירא? וריב"ל, אם גם ספריו נדפסים, מי קורא בהם? מי זה יטפל עוד באד"ם הכהן ובבנו, אחרי שהחל לקרֹא את המשוררים החדשים. מי זה יודע אצלנו עוד על־דבר נפתלי זאב שור, ישראל ברנשטין ואפילו על־דבר גציל זליקוביץ?

שצקס בעל ה„מפתח" מת, ואין איש מציב לו ציון, אין איש זוכר את האדם הנפלא הזה. אין אצלנו יודע את סטנב ומה שעשה בזמנו לשכלול שפתנו; אין איש זוכר את פפנהיים, ולכאורה גם את שטינברג שחי אתנו...

תמה אנכי, אם אחד ממחדשי מלים אצלנו קרא את ספרי ברש, חז"ס, גבריאל יהודה ליכטנפלד, ויודע אף קצת מה שחדשו הם בלשוננו? תמה אני, אם יודעים הקוראים החדשים, שהיו אנשים שכתבו ספרים והדפיסו ספרים גם לפני בעלי „אחיאסף" ו„תושיה", ושהיו לנו גם אז ספרי־חנוך ומקרא.

סופרי ישראל! כמה מצוקות היו על דרכם, בכמה מלחמות בבית ובחוץ היו למה שהיו, כמה נגודים ומעצורים היו להם, לרוחם ולהשכלתם, כמה סבלו בחייהם, המלאים בדידות ותוגה; והנה מה שעשו ובראו מונח בקרן־זוית, גם קורא אין לדבריהם.

בשעה שהתפלל פלוני הצדיק תפלת שמונה־עשרה, מסַפרים החסידים, היו באות אליו כתות, כתות של מתים, לבקש תִקון לנפשם. חושב אנכי, שכל איש בעל איזה דמיון ולב מרגיש אצלנו יראה את כל הני הנפשות הגדֵלות אצלנו, דאזלן ערטילאין בעולם התֹהו שלנו ומבקשות על נפשן, מבקשות השארה לנפשן...

תנאי הספרות

א

זכרון לראשונים. — אנשי כתבי־הקודש וגבוריו חיו בתורה שבעל־פה עד ימי הזוהר וגם אחרי כן. הספורים הרבים והאגדות על־אודותיהם נולדו מהצורך לראותם עוד בחָזון, יותר נכון — מהשתמרותם במוחות הדורות הבאים ובלבבות הדורות עוד בתבנית מה. התנאים והאמוראים, הגאונים והפוסקים, החכמים ואנשי־מעשה עד רַבֵּי החסידים, דור אחרי דור, כל מי שעשה דבר גדול בימיו ושקבע לו איזה מקום בחיים ובספר, לא פסקה השפעתו במותו, כי אם חיה עוד במעשיות ובאגדות, בבאורים לתורתו ובקצורים מספרו, בלקוטים ודרושים ובכל עשית אזנים לתורתו.

זהו המשך, על־כל־פנים איזה המשך, וזהו קנין ומין השארת־הנפש ההולכת ומאירה; בציון לשון התלמוד: שפתה דובבת בקבר ... וכן הוא אצל עמים אחרים.

אין לך חכם וגדול בדורו, שאינו חי ימים רבים בתולדות ובשמועות על־אודותיו. אין לך סופר גדול, שהשפיע על החיים ועל הספרות, שלא יכתבו על־אודותיו ספרים וזכרונות, שהיקפם רב מהספרים אשר כתב בעצמו. ספרי בעלי־האסופות גֵרם לא יכבה, והולכים ומתנחלים הם לבאים וחיים עם כל דור.

אמנם בטבע של בני־אדם לשאוף אחרי חדשות, ונוהים הם אחרי היצירות בשירה ובמחקר, בחכמה ובספרות של זמנם; אבל יקראו גם־כן את פרי הספרות הקודמת להם. העם קורא את גיטה והויפטמן, את פושקין וגורקי, את מיצקביץ ושינקביץ וכו' וכו'. מת סופר או חכם אחד, הרי באים ומאספים כל דבריו, את כל מכתביו שכתב בימי חייו; איש איש בא ומביא בטנא את זכרונותיו על־אודותיו, וכן תִּוָּלד ספרות שלמה, שתתן מקום להכיר את איש־הרוח הזה באורו וגם בצלליו.

קובל הוא אותו סופר על ספרותנו כאחד־העם, שבפסיעה אחת פסחה על כל המון הדורות שעברו מעת חתימת המקרא ועד זמנה, כאילו לא חשבו ולא כתבו הדורות ההם מאומה‘. ואנו יודעים, שכל עוזה מונחת דוקא באותה פסיעה...

אנוסה היתה לפסוע על אלפי־השנה, מפני שהתחילה לבקש לה ערכים חדשים ומגמות חדשות; אנוסה היתה להתחיל את הדבר מחדש, אחרי שהישן נס ליחו.

אין אנחנו יכולים לעסוק רק בהַטָוַת החוט הלאה — מזונות חדשים צריכים לנו.

בספרותנו האחרונה, אם עוד יכולה היא להתבסס, נתאחד, ונאחד את השרידים בנו.

לאַחות את הקרעים אנו מבקשים על־ידי הצרוף הזה, לאַחד מה שנקרע אצלנו בידים. והקרע רב וגדול...

ה
על הספרות

„למה נעשה שקר בנפשנו – קורא סופר אחד ב„השלח' שנה שניה, במאמר נקוב בשם „הציוניות והעם', – האם הספרות העברית החדשה היא הקולטורה של היהודים'. הקולטורה היהודית האמיתית „בת ארבעת אלפים שנה' היא; ואיך נקדים את המאוחר? –

אבל לנו בני הדור הזה הדבר להפך, לנו נוגעת תרבותנו האחרונה, לפי שהיא עצם מעצמנו, לפי שהיא סכום חיינו וכוללת מהות מחשבותינו.

מושג ארבעת אלפים שנה הוא רק מושג כוללי, מושג המאחד את כל מועדינו הארוכים. הנה ארבעת אלפים שנה רק שלשלת גדולה של מאות רבות מתגלגלות זו בצד זו וגם זו כנגד זו...

כל אחד מאתנו, בשעה שיערוך את האני הפרטי שלו מול עולם האין־סוף, אז מעט הוא לפני הכל; אבל ערך זה לא יעצור בידו להיות קרוב אל האני שלו או אל מהותו וזמנו.

אמנם מבלי המחשבות הגדולות, המעשים הגדולים והרגשות הגדולים, מבלי התנועות הרוחניות והרצונות הרבים אי־אפשר להתקיים בתור בעל נפש חיה ומרגשת; אבל אחר כל זה הרי הפסיעה שאני עושה היא העיקרית.

הספרות העברית האחרונה היא רק בת מאה וחמשים שנה או עוד פחות מזה; אבל אנחנו עשינו אותה, אנחנו יצרנו אותה, אנחנו נתנו לה שאיפותינו אנו, ערכינו אנו, מגמתנו אנו. תרבותנו האחרונה היא חיינו.

אצלנו אין חול וקודש זה בצד זה, אין שני עולמות של קולטורה חיצונית וקולטורה לאומית; אנו רוצים להיות בני־אדם שלמים, בני־אדם בעלי אופק אחד ובעלי מחשבה אחת ובני זמן אחד...

מצבנו החמרי והרוחני, מעמדנו הנפשי בתור אבר לעם עתיק ואבר מעולם חדש, לחצנו הגדול בין המצרים, ספקותינו, שאלותינו, מחשבותינו ורגשותינו, כל אשר בנו עתה – הלא הכל עמל הוא להתגשם באיזה מבטא, באיזה דבר קיים, בספרותנו...

כלומר — הצרכים העברים שלנו באשר עברים אנו קודמים לכל הנוגע לאדם. ושלישית, הלא זה נבקש בספרותנו, שתתן לנו את האדם בצורתו היהודית, רצוננו — כל האדם וכל צרכי האדם.

ולכאורה יש איזו סתירה בין שלש התשובות. לכאורה אין אפני היכולת פוסלים את התביעות שבצורך; אחרי שהרגשת הצורך בעצמו כבר מועילה הרבה לתגבורת היכולת. לכאורה, ידיעת־עצמנו, אם כוללת היא כל עצמותנו, את העברי והאדם יחד, היא היא מצרכת גם ידיעת דברים אחרים שביחסם להאדם אינם זרים לו כלל. ולכאורה האדם בצורתו היהודית, כלומר, אותה ההרכבה, שלא נִכרים בה עוד התחומין שבין אדם ליהודי, הוא הדבר שאותו אנו תובעים...

ובאותו הכרך עצמו, במאמרו „עצה טובה" מנסה אחד־העם להשיב עוד והוא אומר:

„הלשון הלאומית החיה באמת בקרב בני עמה וכו' היא נותנת להם הרבה יותר ממה שכתוב בספר־המלים שלה. כל מלה וכל מבטא בה מעוררים בלב בני־עמה, מלבד המושג הברור וגלוי לכל, עוד גם שברי מחשבה והרגשה בלתי־ברורים, ששרשם עמוק בחיים הלאומיים וההסטוריים של העם הזה וכו', ועל־כן, כשהמחשבות הזרות נכנסות לרוח העם דרך „המסננת" הלאומית הזאת, כבר אבד להן, על־ידי זה עצמו, חלק גדול מזרותן ונעשו יותר מוכשרות לקבל רשמי החיים הלאומיים ולהשתעבד לאט לאט לצורתו העצמית של העם. — אבל באומתנו, במצבה עתה, דרך „העכול" הטבעי הזה צרה מאד. כמעט אין לנו שיור רק הלשון בלבד, שיש בה עוד איזה סימני חיים; וכל הבא ואומר שצריך להכניס ולשעבד כל תוכן הקולטורה, ואפילו זה שאין לו שום יחס אל היהדות, הוא סומך אפוא רק על כח הלשון וכו'".

אבל אין אנו מבינים, מה טיבה של יהדות לחוד ומחשבות אנושיות לחוד. גם אנו יודעים את התנאים אצלנו, התנאים המצומצמים לספרותנו; אבל לא בכמות הכא עסקינן, רק באיכות, לא בכמות העבודות וסאת העבודות, רק באיכות העבודות.

אמנם קטנה היא ספרותנו; אבל אותו המעט שיש לנו לא יהא מוגבל עוד בגבול ראשונים, ואל יאָמר לנו, יהדות מצד זה ואנושיות מצד זה.

פרנסה ברֶוח ולסחור את הארץ· — עתה נתעורר אצלנו בחזקה הצורך ל„הבנת שאלת היהודים׳; ומפני זה „צריכה ועתידה ספרותנו להיות לאמצעי להשגת התכלית הזאת׳ (שם)· כלומר — לכייל רק פתרונים לשאלת הקֵבה וצרכי המסחרים שלנו·

הנה נפש ורוח· שאלת גוי ואדם כלו· הנה תשוקות והתעוררות הנשמה היתרה בגוי עתיק־יומין לחיים עילאים ונשאים· לחיי דעת וחרות· לחיי מעשה ועבודה פנימית· לתחיה רבתי ולהתרוממות חדשה; והם אומרים: רק לסחור את הארץ אנו חפצים· מבקשים אתם רק פת לסלכם·

ד

כעין תשובה

אחד־העם בא להשיב על טענותי· הוא היה מֵשים עצמו כלא שומע; אבל עכשיו „שהם· הטוענים· נכנסים לתוך רשותו ומשמיעים טענותיהם בפניו· אם ברצון או באונס — עליו לשמוע ולהשיב דבר׳ („צורך ויכולת׳· „השלח׳· כרך ראשון)·

והוא אומר: „הנני מבחין בין אפשר לנמנע׳· רצונו לומר· אי־אפשר עוד למלא ספרותנו בכל התביעות שצעירי ישראל תובעים הימנה; אי־אפשר עוד· באשר הקפיצות הגסות בלי פסיעה אחרי פסיעה· לאט לאט· הנן נמנעות גמורות · · ·

„צורך יש אמנם לעמנו· כלכל שאר העמים· בכל ענפי המדע והספרות· אף אם אין להם נגיעה בעניני היהדות· אבל ביחס הספקת צורך כזה· הרי ידענו· שאין כחה של ספרותנו אלא בלקט שבלים צנומות וכו׳; — אבל לאשרנו· יש לעמנו· מלבד הצורך להשכלה כללית· שהוא משתתף בו עם שאר העמים· עוד צורך אמיתי לדבר אחד מיוחד לו והוא — ידיעת־עצמו· ואל נא תהי ידיעה זו — במובנה הרחב — קלה בעינינו· האדם בצורתו היהודית — זה הוא אפוא· לפי מצבנו עתה· הנושא היחידי לספרותנו· אשר בו תוכל עוד לשום תקותה· כי ירוממנה משפל מצבה ויעשנה במשך הזמן באמת לחלק עצמי מעולמנו הפנימי וכו׳״·

מעין שלש תשובות בדבר· ראשית· אין ביכולת ספרותנו למלא הפצי הצעירים המבקשים להרחיבה על כל צרכי האדם· שנית· ידיעת־עצמנו·

והכרה זו, כי אותה הספרות החפצה להיות כֻלה עברית היא רק סיום, – היא היא שמעוררה בנו תביעות להרחבת עוגתה ולהכניס בה יסודות חדשים; והיה אם לא נרצה רק לסיים, כי אם גם להתחיל, עלינו לצאת מחוגנו הצר. – –

ומה היא ספרות היהדות באשכנז? אם לא מצבה גדולה ויפה, שאומרים להציבה על קבר „עמם המת, החנוט הגדול בין כל חנוטי הארץ . . ." („הפחד בספרותנו", „לוח אחיאסף" שני). „אחינו האשכנזים חפצו להראות העמים את יפי ספרותנו, וסופרינו אנו חפצים להראות בני־עמם את היופי הזה, כלומר, לחבב אותה על בעלה" (שם). השכיל הסופר הזה להראות את הקורבה שבין ספרותנו העברית ובין היהדות המערבית; להראות ששתיהן תוצאת נטיה אחת וסופן אחד.

ואנחנו הלא חפצים אנו להיות עם, להיות יהודים קודמים להיהדות, להיות את אשר יהגה רוחנו וישאף לבבנו, להיות בני־אדם שיש להם עולם, ורק מיהדים הם אותו העולם בשפתם וברצונם. סופר אחד ב„הצפירה" טוען נגד ה„תובעים" אצלנו: „שהם מסיחים דעתם מן העיקר ושוכחים, כי לוּ גם תהיה תביעתם דבר שהזמן גרמא ושהשעה צריכה לה – משוללי יכולת אנחנו למלא אחריה". אבל שוכח הוא, שכיון שירגישו בני־אדם צורך בדבר הרי זה אות על איזו יכולת, יכולת שאם לא עכשיו – אולי תבוא לאחר זמן.

והנה באים וטוענים מצד אחר:

„האמת היא כי ספרות העם, כלומר – ספרות שהיא ילידת כל העם כלו, איננה במציאות כלל (!). כל ספרות וספרות ובכל תקופה ותקופה יוצאת רק מלב מפלגה אחת של העם" (ד"ר פרבשטין, „השלח", כרך שני).

משכילי ברלין ש„אֹפן פרנסתם הכריח אותם להשתחרר במדה ידועה מחוקי האמונה הישנה" מצאו צורך בהשתחררות; ותהי להם הספרות העברית החדשה „לאמצעי", רצונו לומר, אמצעי להשיג את הדברים שהיו נחוצים להם ל„צרכי מסחרם ופרנסתם". – „המשכילים ברוסיה חפצו בהשכלה, למען יוכלו לסחור בכל רחבי הארץ", והלכו ובראו להם את ספרותנו העברית החדשה, ש„בעיקרה היתה רק באת־כח של מפלגה ידועה" (שם), רצונו לומר, מפלגת סוחרים ידועים, שמצאו צורך בה בתור אמצעי להשיג

ג

מעין הטענה

הלוך לבטח דרכנו מבלי שאול: מדוע נלך, לאָן נלך ואיך נלך — הוא סימן לנפש שלמה רק באותה שעה אשר באמת בריאים ותמימים אנחנו ואין בדק כל־שהוא בין הלך־רוחנו ומעשינו. אבל כיון שהרוחות המנשבות בנו ומסביב לנו התחילו לקעקע את בירתנו, תנאים וצרכים שונים דורשים מאתנו בחזקה את תפקידם, ובכל־זאת לא נחשוב דרכנו, הרי זה אות לא לטובה. באחד מן הימים יחרב ביתנו; ואם לא נקדים להכין דבר ליום שבר, אז לא ישאר לנו מאומה...

שומע אנכי לאמר: אדרבה, אחרי שבחוזק יד נִטלו מנפש עמנו הדברים היותר עיקריים בחיי עם, ואנחנו גם רוחנו כמ' וס' שבלוחות בנס אנו עומדים, הרי הדבר ברור, שספרותנו צריכה להיות רק עברית ולהתעסק רק בשאלות קיומנו, כי אם אין ישראל ספרותו מנין? ועל דבר זה אין להשיב אלא זה: אם אין ספרות ישראל מנין? כלומר, אם לא נדאג לקבוץ הרוחני האחד הזה שנשאר לנו לפליטה בכל ארצות פזורנו — אזי נלך באשר נלך...

כסבורים אתם, שבחקרי היהדות תרפאו את מצב רוחנו ההרוס; ואין אתם שָׂמים אל לבכם, כי בדבר הזה, בצמצומה של ספרותנו ביהדות בלבדה, הרי אתם גורמים אותו הכליון בידים.

„בעדם, בעד רבים מבנינו, שעל־פי חנוכם וחייהם אין עוד שום ספרות — נחוץ לנו לברֹא ספרות עברית, להבינם את המאור שבתורה בכל גדלו והדרו, את המדות המצוינות שבישראל, שהן אחוזות ודבוקות ברוח הלאומי ובתורה", יתוַדה אחד מסופרינו („מוחלפת השיטה" ב„לוח אחיאסף").

והם אינם חפצים לשום אל לבם, כי כל אמירה בלחש לא תועיל, בבוא על ספרותנו אותן הרוחות החזקות, אשר תזעזענה את הבנין ממסד עד הטפחות.

השאלה היותר רבה היא זו: האם דברים שהם עד עתה כסוף הכל, כ ת ו צ א ה ממלחמת העברי שבנו עם מה שמסביב לנו, יכולים לחנך דור עברי מחדש? — —

הפיוטית כתכלית נשגבה לעצמה, אין דבר זה אלא רשות, ויש גם מתנגדים לו, הנה בישראל מוכרחת היצירה להכנע מפני המחשבה העיונית, אם רוצה היא להכבד על־פני העם".

ספרי המחשבה בשעתם גם הם היו זרים לעולמנו ולרוחנו כספרות היפה היום, ומעין אותן הטענות, שטוען אתה עכשיו עליה, היו אחרים טוענים לפנים על הפלוסופיה והמחשבה. בימי הפלוסופיה הדתית בעולם אשר מסביב לנו, אנוסים היינו גם אנחנו להתפלסף ולחשוב מחשבות על־אודות הדת והדעת, על האלהים והמציאות, העצם והיסוד; תחת אשר עתה הספרות היפה ממלאה את לבות בני־האדם הנאורים.

צרכי החיים הרוחניים בדורנו והאפן שבו הם נזונים שָׁבו לקדמותם, לימים אשר בהם המחשבות על־אודות העולם והחיים לא היו מופשטים מעצם החזיונות והמעשים, בתור מחשבות בנויות על גבי מחשבות והרהורים על גבי הרהורים; עתה רוב בני־אדם שואבים מחשבותיהם מתוך מכמני החיים ובונים את העיונים על עצם המעשים. יחידי־סגולה עודם סגורים בעולם המופשט ומרחפים בהגיונות עליונים; אבל הקהל הגדול עומד בשוק החיים וקורא ביותר דברים שלקוחים הם מן החיים.

חפצים אנחנו להיות „בני־אדם עברים" שנזונים ממקום אחד. מרגישים אנחנו צורך לְרַפֵּא את הקרע אשר בלבבנו – צריכים אנחנו להרחיב גבולותינו ולהעמיד את ההשכלה האנושית וצרכיה בשורה אחת עם נחלת קדומים שלנו.

אל יהיו עוד ה„אדם" וה„עם" כשתי־רשויות נפרדות, הא לחוד והא לחוד.

אמנם הננו יודעים שכחנו ועצמותנו מונחים בתולדתנו; אבל כל עבר שאין עמו הוה, או רק זה שנפרש מן ההוה, הרי הוא בעצמו מפסיק בזה חוט היתו...

יודעים אנחנו, כי רב הדרך ורבה העבודה לפנינו; יודעים אנו, כי הרכבת העבר וההוה, עבודה קשה היא, אחרי שעל־פי סבות רבות נעשו שני אלה כאויבים וכצרים זה לזה; אבל חפץ החיים הדופק בקרבנו, רצוננו העז להיות בני־אדם ובני ישראל כאחד, הם ימלאו אותנו תקוה, שעשה נעשה וגם יכול נוכל.

הגיע המועד לחַפש דרכנו ולצאת למרחב...

ספרות כזאת, בעשותה את היהדות לדבר נבדל, שאינו קשור ומאוחד עם חזיונות חיים אחרים הממלאים אותנו והם הם עיקר עצמנו, — תובילנו אחרי עבודת דור אחד אל היהדות המערבית המופשטת, העושה את היהודים לבעלי דו־פרצופים. ואנחנו הלא זאת מטרת עבודתנו, שהיה נהיה לעם, לאנשים שרגש לאומי כללי ונחלה תולדתית מאגדים אותם, לא רק איזה „חשבונו של עולם‘ קבוע ומוגבל...

חשבן אתה, אדוני, אחד־העם! ועל־כן מֵקל אתה בכבוד השירה, ואין אתה רואה גודל ערכה בחיי אדם ועם; אין אתה שם אל־לבך, שקיום כל עם הוא דבר התלוי יותר בשירה מאשר במחשבה. והיה בעת אשר מחשבות זרות והרהורים של יאוש באים אל לבנו, אולי רגשי השירה של הדרת שיבתנו ושל רוחנו העתיק־יומין ישיבו אותנו לגבולנו...

ראה, גם אתה מודה, כי „היצירה הפיוטית בהגשימה חזיונות החיים, שאלותיהם וחוקותיהם בצורות מוחשיות יפות, פועלת היא ביותר על רוח בני־אדם ומוכשרת לַחרות כל אלה על לוח לבם ולעוררם למחשבות ולהתבוננות יותר הרבה ממשא ומתן עיוני מופשט‘ (תעודת „השלח‘). ובכל־זאת בולטת בין השיטין שלך כעין הקלת־ראש נגד היסוד הזה בספרות ובחיים, בעשותך אותו לעבד כפות להמחשבה, שהיא „תכלית כל התכליות‘ בעיניך.

רואה אני, שבמקצוע הספרות היפה עודך הולך בשיטתך, שסמנת במאמרך „הלשון וספרותה‘. ושם אתה מטעים: „הקורא העברי, שיש לו טעם עברי, ואפילו הוא קורא ספרים לועזים, ישאל בהכרח על כל ספר, תהיה צורתו איזו שתהיה: מאי קא משמע לן? ואם אינו מוצא תשובה לשאלה זו, יתענג אמנם על יפי המלאכה, יהלל גם אומנות בעליה; אבל סוף סוף, במעמקי לבו אינו מרגיש התבטלות מפני כבודה ורוממותה של המלאכה, אם אין עמה חכמה. כי על־כן לא תוכל גם הספרות הספורית להתרומם למדרגת הכבוד הראויה לה, כל זמן שלא ישימו המְסַפְּרִים לבם לתכונת עמנו זו, שנשתרשה בו עמוק עמוק על־ידי מהלך חייו ההסטוריים, ולא יסתפקו בהשתדלותם שיהיה הציור מצד עצמו יפה ואמיתי, אלא ישתדלו עם זה שתמצא בו גם המחשבה העיונית את מזונה, שהרי באמת יכול גם המסַפר לעשות את היצירה כלבוש לאיזו תורה נכבדה, פסיכולוגית, מוסרית או חברותית. ואם אצל עמים אחרים, החושבים את היצירה

ב
מכתב־גלוי

אדוני אחד־העם!

זוכר אנכי, שבהקדמתך לקובצך „על פרשת דרכים", בשעה שיאוש תקפך לחשוב, שעיף אתה וידיך רפות, התודית, שלא נחשבת בעיניך מעולם כסופר אמיתי, כי אם רק כאורח בהיכל הספרות.

תיתי לך, אישי הסופר, על הרוח האחרת שהיתה אתך, להתישב בספרותנו במכתב־העתי „הַשִּׁלֹּחַ", מָדור אתה בונה למדע, לספרות ולעניני החיים, מדור נחוץ בשעת חרום.

הרשני נא, עורך נכבד, להעיר את אזנך, שכשאני לעצמי, הנני רואה באותו ה„יסוד" שהנחת לירחונך, להעמיד את הצרכים הרוחניים של ספרותנו העתית רק על היהדות ועל מה שנוגע ומתיחס אל היהדות, כעין הטיה למשעול צר...

באותה שעה שנגביל חוגנו בשם „יהדות", שמע מנה דאיכא לא־יהדות, שהחיים שם מחוץ לגבולנו הם דברים אחרים ושונים מאלה שלנו; ובדבר זה, בקריעה שאנחנו קורעים את החיים לשתי־רשויות, לשלנו ולאשר מסביב לנו, הרי אנו מרחיבים את הקרע הפנימי אשר בתוך לב צעירינו.

אתה אומר: „שערי ההשכלה נפתחו לפנינו בלי מעצור, וכל דורשיה ימצאוה עתה על נקלה ואינם נזקקים עוד לסרסרותה של הספרות העברית. בדרך הדעת לא מצאה עוד עניה זו מטרה נכונה לפעולתה, כי מה בצע בלקטה לנו שבלים צנומות בשדה אחר, ואנו באים לתוכו בלעדיה ואוכלים כדי שביעה?" — אבל בעוד שאנו באים לתוך שדה אחר, בשביל להשביע נפשנו, הרי אנו נזכרים, כי ספרותנו עניה היא, רק „יהודיה" היא ואין פת בסלה לצרכינו האנושיים.

הרי במכתבך אל עורך „הפרדס" אתה בעצמך קובל על אשר התחילה הספרות להתפתח שלא כדרכה, לשום לבה ראשונה אל ההתגלות החיצונית של החיים, אל ה„לאומיות", ושכחה את ה„אנושיות", את הרוח הפנימי שבו תלוי הכל. אז הכרת לדעת, ש„האדם באהל הוא המניע הגדול, אשר כחו ותכונתו יתגלו בכל המעשים החיצוניים", ועל־כן דרשת אז „הרמוניה גמורה בין האנושיות והלאומיות"; אולם עתה עושה אתה את ספרותנו לעברית ואת החלק האנושי הרי אתה מניח לספרויות אחרות.

יש שקצה נפשנו להסגר במסגרת הקולטורה הישנה שלנו, בעוד שהעולם לפנינו רחב וגדול, רם ונשא, ושאיפה רבה וחזקה ממלאת אותנו ודוחקת אותנו לצאת למרחב, להחליף את „הערכין" העתיקים בחדשים; וכיון שהגענו למטרתנו, נפשנו עלינו תאבל למראה חורבות אבותינו, ואנו חוזרים ומשתקעים בזכרונותינו העתיקים ואגדותינו התמימות...

כל אחד מאתנו הוא בונה וסותר, רוצה בדבר וממאן, אוהב ואויב, מקוה ומתיאש.

יש לנו הסגולות היסודיות של כל נפש חיה משכלת ומרגשת; אבל חסרים לנו אותם התנאים, שעל־ידם ישיג אדם את חפצו ויהיה למה שבכחו להיות. ואותם הכחות היתרים אשר במסגרת הצרה, מעיקים עלינו, רוצים הם לצאת לחוץ, להתגלם ולקבל איזו צורה מוחשית; רוצים הם — ואינם יכולים...

מיום אשר בגולה נתהלך לא היו לנו ימי משבר כימים האלה.

שאלת־הקיום, שאלת־הלאום, שאלת האדם וצרכיו — ממלאה עתה אותנו, במדה שלא ידענו עד כה.

הרי אנו עומדים לפני שאלת כל השאלות: להיות או לחדול — ולבנו מלא סערת מלחמה, פחד ותקוה.

יש שיאוש רב ממלא אותנו. רואים אנחנו אהלינו הולכים וחרבים, בנינו נותנים לזרים כחם והולכים לנטור כרמים אחרים, בעוד שאצלנו הפרוץ מרובה על העומד... ואנו מרגישים באפיסת הכחות של עמנו. — ויש שקרני־תקוה בוקעות מן העבים, ונפשנו מתמלאה טל של תחיה, נחלום שיבת העם וכל חדרי לבנו ימלאו אורה...

וכה אור וחשך משמשים בחיינו בערבוביה, הכנעה וקומה זקופה, עבדות וחרות.

שואלים: מדוע אין בספרותנו היפה דברים הראויים להתכבד? ומשיבים: בשביל שהחיים שלנו יתומים; אבל יתומים הם החיים, מפני שסופרים דלים שרויים בתוכנו. לא הרועים המה בלי צאן, כי אם הצאן בלי רועים...

ולא זה? למה הם מתארים חיים אלה ולא אלה? באשר השירה שלהם אינה תולדה מוכרחת מהגות רוחם·

„הרי מעט בירון וגיטה, מעט ברנה ופויל היזה, גולדסמית ושפילהגן וכו׳; — ספרות כזו מזכרת את „תקון ליל שבועות", אשר הלעיטו אותנו בבית־המדרש. ובלקט מלאכותי כזה, חקוי גמור, חושבים הם „לברא בתוכנו ספרות, אשר לא יחסר כל בה, ספרות חיה וטבעית, הנושאת ונותנת בכל עניני החיים ובכל עניני הרוח אשר הביאה לנו השכלת המערב" (לשון קול־קורא אחד).

דורשים אנו מהחוזה והמשורר, שיראה את החיים בעיני רוחו הוא, שראיָתו תהא עצמית לו, לפי יחסו לעולם ומלואו; בעוד שאצלנו כל אחד רואה כחברו ומדבר כחברו, כל אחד ואחד הולך בדרך הכבושה, בלי תוספת משלו.

האהבה בספרותנו אינה אהבה טבעית והאיבה אינה איבה; החיים בה אינם חיים והמעשים בה אינם מעשים.

„עניים אנחנו ועל־כן עניים גם חיינו" — יאמרו סופרינו. אבל אדרבה, העוני הגדול ועָני הנפש שאין דוגמתו, הוא הוא שמעשיר את חיינו במלחמות נפשיות המלאות הוד שירה עילאה, שאין דוגמתה ושאי־אפשר שתהיה דוגמתה אצל אחרים. „מרירות זו שבחיינו הוא כל שבחם" (מנדלי מוכר־ספרים).

הטרגדיה הגדולה שבחיים באה עמנו מתחלת בריָתנו. בכל איש עברי או אשה עבריה, מהעומדים בפנים ומהעומדים מבחוץ — בכלם, תחת המסוה הפרוש עליהם ועל חייהם, יסתתר צער נפשי עמוק, צער שירי.

במדע מבקשים אנו את האחדות, אחדות שתכלול החזיונות השונים בהרמוניה כללית שלמה; אבל בשירה גם נשים לבנו אל הקרעים והנגודים שבחיים.

הנה האבות והבנים, שני עולמות מתנגשים יחד ונלחמים זה בזה; הנה פגישת קולטורה ישָנה לאומית ונחלת אבות עתיקה עם השכלה חדשה, מולדת העמים אשר מסביב לנו, שגם אנחנו ירינו בה איזו אבני פִנה. הנה נגודים עצומים בחיי היחיד והצבור, רגשות וצרכים אזרחיים עם רגשות וצרכים לאומיים, מלחמת נפשנו בנפשנו...

אמנם כן, הננו שוכנים לבדד... „מאין יקחו רומנים בחיי ישראל?" — מהטהרה והפרישות ויראת־החטא, מחיי היהודים על־פי התלמוד ושלא על־פי התלמוד, מהרבנות והחסידות, מההשכלה והלאומיות ויתר צבעי חיינו הרבים. האין אנו בני־אדם לוחמים מלחמת החיים, עולים ויורדים, סוערים ונחים? האין נפשנו, חיינו ועולמנו מלאים חידות שיכולות לפרנס שירה וספרות?

„ואמנם חרפה היא לספרותנו היפה — עלינו לקבול בצדק עם אחד מסופרינו — שכל השנים האחרונות, שנים של סערות הרוחות והתעוררות הלבבות, שנים של שלטון דעות חדשות ותנועות נמרצות בקרב האומה, שנים אשר גבורים חדשים בעלי קלסתר־פנים חדשים עוברים לפנינו על בימת החיים ומעשים נעשים ומפעלים נפעלים ובנינים נבנים, שראשם מגיע אל חיק עתיד נעלה מעל כל מושג אנוש, אם השנים האלה לא הטביעו חותמן עליה ולא השאירו בה אחריהן כל זכר וציון לדורות עולמים; אם מסַפרינו אינם שָׂמים לב לכל הנעשה סביבותינו מבית ומבחוץ, אינם מטים אזנם לשמוע הֵד דפק החיים, שאונם והמונם, ומסיחים את דעתם ומפַנים לבם לקטנות ולדברים של מה בכך"... (ה„פרדס", ספר שלישי).

קפאון גדול — מקונן „מנחם הסופר" — שורר בקרב ספרותנו ורוח תרדמה נסוכה עליה, הסופרים לבשו את שמלת השֵׁנה ומתנמנמים... אין כל רגש סוער וכל רוח מתפעל, אין רעיון גדול ואין מאמר כביר, אין תנועה ואין חיים... דרך אחת כמעט לכל הסופרים, ופזמונים נושנים וידועים שגורים בפי כלם כל הימים. זה מעלה גרה מדברי השני, והשני יעלה גרה מדברי הראשון, וכן סובב הולך הגלגל..." אבל גם המקונן הזה עצמו, רק נאה דורש היה; ובשעה שבא להיות גם נאה מקיים ולהביט בעושר עולמו של ישראל ובטרגדיה הנצחית שלו, לא ראה רחל מבכה על בניה, כי אם את „לאה מוכרת דגים"...

„אותו אומץ הלב ועוז הרוח — קבל סופר אחר נכונה — שעמד לפנים לסופרינו הזקנים להָגן על דעותיהם בחרף־נפש ולבלי לוַתר מהן אפילו כחוט־השערה, פשט עתה ויעף מסופרינו הצעירים לגמרי". סופרים מְסַפְּרִים מחזירים כרוכלים בסחורתם, שהשיגו הכל על־פי מקרה ולא על־ידי הרגשה פנימית; והם עצמם אינם יודעים, מדוע הם כותבים ומסַפרים זה

מגבי, רק את הדברים כהויתם אני רואה, מבלי לערבב בהם צבעי נפשי הפנימית, גם הוא משקר. כשם שאי־אפשר לשירה בלי עולם מוחש ובלי חיים מקיפים אותה מכל צד, כך אי־אפשר לה בלא נפש פנימית, המרכבת את עולם־העשיה עם עולם־האצילות ועושה משניהם עולם חדש. השירה, אינה מתארת אנשים וחייהם, היא בוראה אנשים חדשים וחיים חדשים...

' הסופרים הריאליסטים חושבים, שמגמת השירה לשיר על מהלך החיים ולסַפר לנו את הדברים כהויתם, את הנגלות והנודעות; ושוכחים המה, שכל כח השירה מונח במסירת הסתר שבגלוי...

המלים ,סתר שבגלוי' נראות כעין סתירה; אבל הן כוללות הגדרה נכונה למהות השירה ותעודתה: השירה באה להתיך את חלקי החיים וחזיונותיהם שכבר התאבנו בצורה ידועה ומקובלת ולחַדֵש את רשומם בלבנו כאילו נוצרו זה עתה. דוקא באותם הדברים הנגלים, הנחשבים כענינים ברורים ומובנים, נמצאים הרבה צדדים נסתרים, הרבה נקודות וקוים שלא שערנו אותם ולא עלו על דעתנו; דוקא במקומות שנעשו מדרס לכֹּל — שם אנו מוצאים חיים נסתרים ועולמות נסתרים...

איש יהודי היה בימי ,המהלך החדש', ,בן כפר' שלא ראה את המלך, ושמו מנחם הסופר. והאיש הזה, שאמר בתומו להיות אחד מן החלוצים, הרעיש את עולמנו בשאלה אחת לאמֹר: ,מדוע אין בספרותנו החדשה רומנים גדולים וטובים?' — ,מדוע? — השיב לו סופר אחד הנחשב ל,בן כרך' — אבל שָׂא לי אדוני הריאליסט! מאין יִקחו רומנים בחיי ישראל? קלסתר פני הספרות דומה לקלסתר פני האומה, ותנאי החיים שאנחנו בני ישראל נתונים בהם, אינם נותנים את הדרוש לרומנים גדולים... הטהרה והפרישות, ההסתפקות ויראת־החטא, הממלאים חיי היהודי על־פי התלמוד, לא יתנו מקום לתאורים עזים, לאהבת־נשים, לשעשועי אצילים, לשחוק והוללות ולמלחמת־הבינים, וכל הדברים היפים ההם, אשר אם יִסָבכו ויִסְכסכו זה בזה וירבו ביניהם המעקשים והנפתולים, אז תקשר ותסבך יד הסופר האמן את החבל הזה ברוב אונים, ואחר־כך יַתיר את האגודה לפי חכמת־הנפש ותכונת הרוחות... מה שאין כן אצלנו... היכולים אנחנו לכתוב רומנים ולשיר מחיי ישראל? אין לנו ארץ, אין לנו חופש הרוח וכח־היצר (!), הננו שוכנים לבדד...' (דברי עורך ,האסיף').

החברה · · · ולא עוד, אלא שפוסקים הלכה למעשה, שהשירה צריכה לתת לנו קלסתר פניהם של החיים „ממש“, של החיים הנראים לכל, לא של החלומות והדמיונות הפנימיים, שאינם נראים להמון ואינם שוים מאומה בשוק החיים הריאליים.

ואם איני שוגה, נצח ה„ריאליסמוס“ ב„המהלך החדש“ אצלנו, ורושם הנצחון הזה נראה לעינים, בכל נסיון במקצוע זה. באה העת לצאת מתוך ערבוב המושגים ובלבול הדעות, ולבאר לעצמנו ריאליסמוס זה מה טיבו.

אחר שגברה במערב התנועה הרומנטית והפלוסופיה העיונית, בתור מחאה מוכרחת מול תגבורת ה„חומר“ וה„חולין“, והתחילו בני־אדם להחליף את הקליפה בהתוך, להתרומם ברוחם מעלמא הדין לעולם־האצילות ולחדור לתוך העצם המופשט כשהוא לעצמו, אז באה על־ידי גדישת הסאה וה„פריחה באויר“ עוד הפעם נסיגה לאחור · · · במקום ההתרוממות לשמי השמים חזרו בני־אדם לתת עיניהם בארץ, החומר הממושש בידים החל לדחות את צללי הרוח, והקליפה — את התוך. הספירות העליונות, הנשמה היתרה, המופלא והמכוסה שם לפנים מן הקלעים פִּנו מקום לטבע הגלוי, לפשוטם של החיים. צרכי האדם הרגילים והתמידיים נעשו לעיקר הויתו; הלא רק הם נוגעים לנו, וראוי שתתעסק המחשבה והיצירה רק בהם.

ועם זה היו הימים האלה, מצד אחד, ימי הסיום של המהפכות במדינה ובחברה, והמערביים, שהאמינו כי כבר השיגו מלא־רצונם בחרות ובדעת, הרגישו צורך לעמוד ולהתבסס על יסוד הקנינים החדשים שרכשו להם; ומצד אחר — באה עת התגברות המדעים המדויקים, אשר שמו כבלים על הרוח המופשט שבאדם ויעצרו בעד תעופת דמיונו. ובכן חדלו גם המשוררים לדאות עָל, והסופרים ה„יפים“ — לחלום בהקיץ, ויהיו ל„רואים“, לרואים את הנעשה ואת אשר יֵעָשה בחברה ובחיים, בראש כל חוצות ובחדרי חדרים. וכה התגשמה השירה, והספרות היפה עברה מן החזון אל הציור, מן „היצירה“ אל ההבטה לתוך היצורים, מן האויר הרוחני אל העולם הריאלי.

והשמועה הגיעה לסופרינו ומסַפרינו, והתחילו אף הם לטעון: „ריאליסמוס! הבו לנו ריאליסמוס!“ בעת שבמקורו כבר העריב שמשו · · ·

אם יאמר לך משורר: אנכי אשיר רק מתוכי, מבלי כל נגיעה אל העולם אשר מסביב לי, אל תאמין לו; ואם יאמר השני להפך: אני אשיר רק

להרחבת הספרות

א

צורך ויכולת בספרותנו היפה

הרחק מקרית־ספר שלנו אני יושב, ואַרכן אזני לשמוע את הֵד הקול המפריע את הדממה, על־אודות ערך השירה ומהלך הספרות היפה אצלנו.

מעבר מזה שומע אני אחד ממשוררינו מתפלל: „כל מאויי תמיד, אשר יִתן לבני־ישראל שירים ליריים הרבה; כי אמרתי רק הדבר הזה הוא אשר יתן להם איזה טל תחיה, איזה רוך ועדן, איזו נחת ונעימות... ואולי נסיר מעליהם רוחם הקשה... ונפשם היבשה ולבם הכהה, להרבות מעט נשמה יתרה..." (דוד פרישמן בהקדמתו לתרגום אנדרסן). ומעבר מזה אני שומע אחד ממבקרינו מטיח דברים כלפי השירה בעצם, כלפי אותה השירה העומדת ברשות עצמה ואינה באה לשמש את הדעה. לשיטתו, צריכה הדעה להיות יסוד מוסד ופִנת־יקרת כל דבר שבשירה וביפה; מפני שספרותנו נפרדת ונבדלת מספריות העמים בזאת, אשר „יותר ממה שהיא באה לענג בדשן נפש הקורא, להלהיב את רגשותיו ולתפוש אותו בלבו, מטרתה להניע את גלגלי מכונת מעשה מוחו, לגהצו ולצחצחו ולעודדו לעבודת המחשבה והעיון..." („על־דבר המהלך החדש בספרותנו היפה", „הפרדס", ספר שלישי). ובדבר זה הרי הוא מסתמך אכתפיה דאחד־העם, האומר, כי „בישראל מוכרחת היצירה להכנע מפני המחשבה, אם רוצה היא להכבד על־פני העם" („על פרשת דרכים" ח"א).

גם המְסַפְּרים שלנו ברובם רק תועלת ממשית הם מבקשים במלאכתם, רק אותה ספרות יפה נאותה להם, אשר שכרה בצדה ביחס לצרכי חיי

על הפרק

אמרתי לפני שנים לכתוב כעין תולדות הספרות העברית החדשה; החלותי לסַמֵּן מעטים מאלה החיים אתנו (לילינבלום נאסף בינתים אל אבותיו) והשאר נשאר חלום שלא נתקיים.

ו,דברי הבקרת' בחלק השלישי אך ילדי המקרה המה. מעט נגעתי בענינים תוריים ותולדתיים, מעט בפרי־חוץ ובדברים חסידיים, והצבתי איזה ציונים לפרי הספרות היפה שלנו בשירה ובחזון. הראיתי באצבע גם על מעשי הכתבנים שלנו. מהכל בררתי רק מעט, כי להעיר על כל החזיונות בספרות האחרונה שלנו, ולאידך – להוקיע את כל הכעור אצלנו ודאי שחיי איש אינם מספיקים.

*

הקדמתי זו נכתבה לפני שנים, עת דמיתי להוציא כתבַי לאור על־ידי בעלי ,אחיספר', שאמרו לקיים נדרי מוסד ,תחיה'. והנה נכזבה תוחלתי. נתפרדה החבילה לגמרי בימי הזעם והלכו איש לעברו. – רבות שבעתי עמל; וכבר נואשתי לראות פרי־רוחי מסודרים מחדש בדפוס, לפי משאת־נפשי, בחיי.

ועתה, כי נמצא אחרי ימים גואל להם, שעת חרום לנו, לא ידענו כמוה עד כה, וסימן־השאלה, אשר לוה אותנו בכל מעשינו והמית־רוחנו, גדל וחזק מאשר היה, אוכל כעש לבנו ולא נמצא מנוח. לויי המקדש זרקו המפתחות שבידיהם כלפי מעלה, בעת שאחזה האש בכל קרנות הגוי. אף אנו, בני החורבן האיום, נושאים אבנים למצבות בחיינו; ומי יודע, אם לא תעקרנה גם הן ואם תוָּתר להן שארית.

נוה־שלום, תרע"ג — תרפ"א.

מעין הקדמה כוללת

את צרור דברי אלה, המערכה הראשונה בכתבֵי הקהליים או „מאמרים", כניתי בשם „בשדה ספרי", והיא תפרד לשלשה חלקים. הספר הראשון יכיל עניני ספרות, שירה ולשון, הספר השני כולל טפוסי סופרים והשלישי עניני בקרת.

פרקי „עניני ספרות" אשר בחלק הראשון נכתבו בעת שהֶאמנתי בהרחבת הספרות וראיתי בזה מלאכת היום והצורך הראשי במעשי היום. שבתי וראיתי את העמל שבדבר וקושי חיינו גם אנו הסופרים והוצאתי רוחי בקונטרס „בספרי". בעצם נוכחתי, כי שאלת קיום־העם קודמת לשאלת הספרות, ואם אין זה זו מנין? עניני שירה ולשון כוללים גם המה שני ענינים שונים, והם דְבַר מהות השירה בכלל ושירתנו אנו, כדבר שאלת הלשון לנו. ואודה, כי הפִרצה בשפתנו, מאז החלו מכונות הספרות להעתיק מלשון אל לשון ולא נִכר עוד אצלנו מה זאת עברית ומה אינה עברית מעיקרה, היא היא אשר הכריתה כל תקוה מלבי. אם גבולי הלשון אינם נשמרים, נִטלה יראת־הכבוד ללשון ובטל ערך הלשון, הספרות איך תתקיים?

את החלק השני קראתי „דור וסופריו". הוא כולל מלבד הפרקים על־דבר מימון והֶס, שרטוטים על־אודות סופרים אחדים, שכמעט כלם פעולתם נכרת אצלנו, מהם לטובה ומהם לרעה. ואם ישאל הקורא: למה זה בחרתי באלה ולא באחרים? אענה אף אני, כי אין בדבר זה שיטה והערכה כללי. אמור

תוכן

דברי ספרות

בשדה ספר

חלק ראשון

דברי ספרות
שירה ולשון

ליפסיה תרפ"א

מאמרים

מאת

מיכה יוסף בִּן גריון

מערכה א

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

כתבי

מיכה יוסף בן גריון

חדשים גם ישנים

מאמרים

*

ה ש